

בס"ד

המאסף

קובץ תורני היוצא לאור
בעזרת גדולי וחכמי הזמן בארץ ובהו"ל

• פסקי הלכה • שו"ת • שיעורים

• מחשבה ומוסר

• הנהגות גדולי ישראל

שבט ה'תשס"ט

מערכת "המאסף"

עורך אחראי: יעקב ישראלי עורך ראשי: הרב משה שפיר

עימוד ועיצוב כריכה: משי 0509-305075

מכתבים למערכת, הסויות ופרסומות: ameasef@gmail.com

מכתבי תורה, הערות והארות, ניתן לשלוח לעורך הקובץ

הרב משה שפיר: abs@actcom.co.il

ITZCHAK YOSEF
ROSH YESHIVA "HAZON OVADYA
AOTHER "YALKUT YOSSEF"

יצחק יוסף
ראש ישיבת "חזון עובדיה"
מח"ס "ילקוט יוסף"

ב"ה, ד' שבט תשס"ט

דברי ברכה

בשבטי ישראל אודיע נאמנה כי התבקשתי על ידי מרן אאמו"ר עט"ר פאה"ד שליט"א לבקר בזמנו ב"יקב ירושלים" יחד עם אחי הרה"ג רבי משה יוסף שליט"א, ראש מערכת הכשרות המהודרת שעל ידי בדי' בית יוסף, כדי להפריש תרומות ומעשרות מהבציר, ולעמוד על טיב הכשרות המהודרת של היקב הנ"ל.

ואכן, הן כל יקר ראתה עיני שהכל נעשה בדקדוק רב, ועל פי הנחיותי ההלכתיות של מרן מלכא אאמו"ר שליט"א, ובלי ספק היין הנעשה בהכשר של בדי' בית יוסף, הוא למהדרין מן המהדרין.

ולכן אני קורא לכל בית ישראל, בפרט המהדרין אחר המצוות, לקנות מהיין הנ"ל, כדי לחזק ולעודד את ההכשר המהודר הנ"ל, ולסייע ביד העוסקים בקדשים, לברך ברכת הגפן על יין מהודר, בלי חשש ברכה לבטלה, ולצאת ידי חובת קידוש והבדלה לכולי עלמא. וכמה צער נצטער מרן אאמו"ר בשנים קודמות, כאשר היו הכשרים של בדצ"ים למיניהם על יין שרובו היה מים, כדעת הרמ"א, ולא חששו למה שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רד) שיש לשער בשיעור שמוגים יין באותו מקום. והרי בכל העולם כולו אין מוזגין את היין ברוב מים, נוש אף מדינות שהחוק אוסר לערב אפילו טיפת מים ביין. ולכן כתבו פוסקים רבים, שאין לברך הגפן על יין שרובו מים, ואין יוצאים ידי חובת קידוש בליל שבת ביין זזה. וביודעי ומכירי קאמינא, לפני כמה שנים, שנתברר לנו מעל כל ספק, שאכן היו יקבים כאלה שהיו מערבים רוב מים ביין. והיו מכשילים את הרבים בברכה לבטלה, ולא היו יוצאים ידי חובת קידוש בליל שבת, לכל אותם שקיבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך. וכמו שביארנו בס"ד עוד בשנת תשנ"א, באורך וברוחב, בילקוט יוסף שבת כרך א', ובשארית יוסף חלק ג (סימן רד).

ולכן עתה שבא היקב הנ"ל ועושה יין בהידור על פי דעת מרן השלחן ערוך שקיבלנו הוראותיו, מצוה רבה לחזק את ההכשר הנז', ומי יבוא אחר המלך, מאן מלכי רבנן, אשר המליץ עבור ההכשר הנ"ל,

וברכתי לבעלי היקב הנ"ל, שפרסו את חסותם עבור הקובץ בהלכה, ובפרט בהלכות ברכת החמה, דבר בעתו מה טוב, במקורותיהם וטעמיהם, וזכות הרבים תלויה בידם, ויהי רצון שיזכו עוד לזכות את הרבים, מתוך נחת ושלוה, אורך ימים ושנות חיים יוסיפו להם, בטוב ובנעימים, אמן.

יצחק יוסף
בן למרן הגר"ע יוסף שליט"א

בשער

תמיד חשבנו מתי יגיע היום. יום בו תהיה במה מפוארת ליהדות ספרד. יום בו יחברו להם יחדיו כל ראשי שבטי ישראל למקום אחד. יום בו תינתן במה שווה לכל החצרות. והאמת, שהיום הזה בושש היה מלהגיע, אלמלא הערה ה' על ידינו היקרים, רוח ממרומים, להיות ממחזקי התורה ולומדיה, בצל החכמה בצל הכסף, הלא הם בספר דברי הימים חקוקים בעלי ה"קב ירושלים" הי"ו, שלקחו עליהם את כל הוצאות ההדפסה של הקובץ התורני הראשון, גליונות של דברי תורה במקום אחד נכרכים ונאספים ב"המאסף" לכל המחנות. אורך ימים בימינה, ובשמאלה עושר וכבוד.

תודתי נתונה לעורך הנכבד הרב משה שפיר שליט"א אשר לכבוד התורה ולמדיה שם עינו וליבו להוציא דבר נאה ומתוקן מתחת ידו כאשר תחזינה עינכם מישרים. וכן אודה לאחראי על מלאכת המחשב"ת ר' מנשה מוסאי הי"ו שטרח שלא חסך עמל ולאות להצלחת הקובץ כיאה וכיאות.

ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו וכו'

בברכת התורה

יעקב ישראלי

דבר העורך

היה זה אך לפני מאה ותריסר שנים, לא הרבה לפני מלחמת העולם הראשונה ששינתה את פני התבל מקצה ועד קצה. שנת התרנ"ו. שנה סתמית למדי עבור איש מן השורה, באותם ימים קם בירושלים עיר הקודש אחד מתלמידי החכמים הגאון רבי בן ציון אברהם קואיניקה והחליט לעשות מעשה: לייסד קובץ תורני שיהיה "מוקדש לתורה ולחכמה מאת גדולי רבנינו וטובי חכמי זמנינו", כלשונו. המיוחד בבמה התורנית הזו הייתה אישיותו הנדירה של העורך התורני שידע לאחד בקרב את תורת מזרח ומערב באופן מופלא כאשר כולם חשים בית ובמה בין עלעלי הכרך החדש וכולם ללא יוצא מן הכלל ממתנינים לו משבוע לשבוע ומחודש לחודש. כך ניתן היה למצוא בין הכותבים את הבן איש חי מחד, והגר"ש קלוגר מאידך, גדולי רבני ספרד מהכא ואדירי רבני אירופה ורוסיה מהתם, כשחכמי ירושלים וערי ישראל בתוכם. חגיגה תלמודית של ממש. סימפוניה בקלידי היהדות.

מרתק לקרוא את דבריו של הגה"צ רבי סלימאן מאני רבה של חברון דאז כשהוא כותב לרבי בן ציון אחרי ראותו את הגיליון הראשון של המאסף "מאד שמח ליבי בו, באשר ליבי ינבא לי כי רב טוב צפון בקרבנו למען חכמינו, ועוד ישא ציץ ופרח בים התלמוד, ונשא פרי חיים לחשק בתורה, לכן בעליצות ליבי אמרתי להתכבד להיותי נמנה עם האנשים הבאים שערי"ו" כך כותב אותו גאון וצדיק ומוסיף בענוותנות משפט מדהים לא פחות: "...ועם כי למפח נפשי אינני פנוי כעת לעסוק בלימודים נדר גדול נדרתי שבכל שבוע אפנה מכל עסקי להשתעשע באספתו, ויום תמול קריתי בו וזה אשר אסף ילקוטי": וכך הוא פוצח בפלפול נעים בדברי הקובץ אותו אך זה קרא וראה. בינו נא זאת שהרי רבה של חברון היה עסוק אז למעלה מראשו בהנהגת העיר והוראותיה מה גם ששימש באותם ימים כראש ישיבת מעשה ניסים, ולכן לא היה פנוי לעסוק בלימודים שאינם בסדר יומו, מכל מקום, אותו צדיק שרבנו הבן איש חי הקטין עצמו לפניו ראה לנכון לנדור נדר ולחשק את עצמו סביב תורת המאסף באשר היא. קטונו מלהסביר קצות דרכיו של הגדול בענקים אך ברור הדבר כשמש בצהריים שרבה של חברון ביכר את תורת הקובץ בו נאספים תלמידי החכמים שבדור לבית מדרש מאסף וייחודי במעלה שאינה מצויה סתם בתורה המונחת בקרן זוית, ומכאן החובה להצטרף ולהתחבר אליו בעבותות אהבה.

כזה הוא המאסף וכה גדל והתפתח עם השנים עד כי נקטע באי שם ועקבותיו לא נודעו, היבול התורני שאותם גיליונות יצרו והותירו אחריהם היה רב ואדיר אך לא פחות מכך היה המסר הנדיר: כולם יכולים ללמוד בבית מדרש אחד. אולי זה מוזר להחשיב זאת כמסר, אולי אף באותם ימים לא היה בזה הרבה מן החידוש, אולי והלוואי. אומנם אל לנו להתעלם מהקורה בבתי המדרשות פנימה, אם נלמד זכות נמצא שהדבר קורה תוך הלהט הכנה לברור את עידי העידית ולהציב פסגות בארזי צמרת בית המדרש, אך בארזים נפלה שלהבת, כמה כואב הדבר באשר טובים ורכים נדרסים בגלגלי מכונות הברור הללו, בני ציון המסולאים בפז גרסים עד דוך נשמתם בין חריצי הנפות שחוריהם נעשים קהים עם השנים מהסיאוב הנדבק בהם תוך כדי מלאכת הניפוי התמימה שתחילתה הרקדה וסופה בתנור מחריד.

לא כאן היא הבמה להאריך בנגע זה בו לוקה דורנו, אך שמחים אנו על ההזדמנות שנקרתה בפנינו להתחבר אל אותו אוצר מופלא ולהשיק בחוברת זו את החיבור לאותה שלשלת מוזהבת באותם ימים, שרשרת שכולה אחדות תורנית, מאסף שהוא לכל המחנות לכל אחד באשר הוא שם באהבה אחווה שלום ורעות. אומנם. אחדות ואחוזה אין פירושם טשטוש וערבוב בין השונים עדי הפיכתם למין יצור כלאיים נוסח אחיד, חלילה ואדרבה כל תלמידי החכמים ותופסי התורה איש על מחנהו ואיש על דגלו כל אחד ואחד יחדד קצות דרכיו ויפרש שיטתו דבר דבור על אופניו, היוצאים ביד רמה יצאו ובשלום יובלו אל יובלי מים חיים וההולכים אל יוסף כה יוסיפו כי בכולם דיבר ה' דברי אלוקים חיים.

זו דרכו של המאסף הראשון וזו הדרך תהא הלאה בעז"ה, כאן יוכלו בעלי תריסים לערוך תורתם וללמדה את בני ישראל ללא חת ומשא פנים ותהא האמת אשר היא. ואומנם כבר הובטחנו על ידי חכמנו שבימים שטרם בא המש"ח תהיה האמת נעדרת, ברם כבר הנה בא האיש זה קיווינו לו והוא מרן מאור ישראל שליט"א אשר שם כל עיזוזה ומטרותו להפיץ דעת אמת תורת מרן הבית יוסף בדורנו וההלכה הנוהגת על פיו, גליה לדרעיה ונפל נהוריה בבית המדרש, ועתה חובת כולנו להמשיך פעולתו כתלמידיו ותלמידי תלמידיו עד אשר דור לדור יביע אומר וכולו יחוזה דעת והלכה נכונה תפוחי זהב במשכיות הכסף, לבל יבוש איש ואל יכלם לאחוז בתורת רבותיו המסורה לו מדור דור, כי איש מפי איש קבלנוה עד ההר הבווער בתורת ה' ודברותיו דברי אלוקים חיים.

כאן המקום להודות להרבנים הגאונים ובראשם למרן מאור ישראל שליט"א שזכו וזיכו אותנו בדברי תורתם הנאדרים וכן להגאון הגדול רבי יצחק יוסף ראש ישיבת חזון עובדיה ומחבר ספרי ילקוט יוסף שזכותו רבה באספתנו ומרוחו האציל לנו כהנה וכהנה.

גם ברכות מרובבות יעטו בעלי יקב ירושלים שזכו ונטלו עטרה לראשם בקחתם כשרות מהודרת כדעת מרן הבית יוסף תחת הוראותיו של ראש הבד"צ אלופנה הגאון רבי משה יוסף שליט"א שנתנו חסותם לאסיפתנו בעין טובה, ישלם להם ה' פעליהם.

עם בעלי הברכות הברכות יבורכו ידידנו היקרים מארגון דורשי ה' אשר ידיהם רב להם בתקומת תורת ראשי הישיבות מפארי יהדות ספרד, וכן למכון נפש החיים שע"י ישיבת נפש החיים בבני ברק להוצאת כתבי רבותינו אשר נתנו כתף בקבוץ הבר גרנה ונתנו בעין יפה מאסיפתם לאסיפתנו להגדיל תורה ולהאדירה.

ועל הכל יבורך ידידי החשוב מעוז ומגדול ר' יעקב ישראלי שליט"א ששם עיתותיו כנגדו וליבו כלב הארי למען הוצא המאסף מהכח אל הפועל, ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, כה יאמר וכה יוסיף כרצונו להועיל לישראל עדי בא גואל.

בברכת התורה ולומדיה

הרב משה שפיר

תוכן העניינים

אמונה ויראה

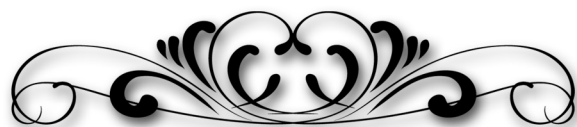
מזן מאור ישראל רבנו עובדיה יוסף שליט"א

- ט'..... על חסרונו של אדם גדול
הגאון רבי יהודה צדקה זצוק"ל ראש ישיבת פורת יוסף
- יז'..... לעליה ולשלמות אין סוף.....
הגאון רבי שבתאי אטון זצוק"ל ראש ישיבת ראשית חכמה
- כ'..... עמודי שמים ירופפו.....
הגאון רבי שלום טולדאנו שליט"א ר"מ בישיבת מאור התורה
- כה'..... ביאור עניין העקידה

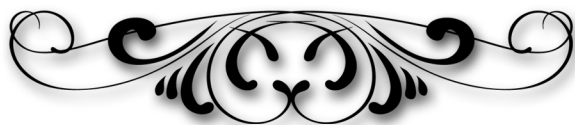
תלמוד והלכה

מזן מאור ישראל רבנו עובדיה יוסף שליט"א

- לה'..... דבר שאינו מתכוין
- הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א ראש רבני ישראל
- מא'..... כרס שניקבה.....
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א ראש ישיבת חזון עובדיה ובעל הילקוט יוסף
- נא'..... הלכות ברכת החמה.....
חלופת מכתבי הלכה
- קא'..... בעניין תולעים בדגים.....
הגאון רבי שלום הכהן שליט"א
- קיז'..... מעשה רב ולקחים ממצות פטר חמור.....
קווים לדמותו של בעל ה'נתיבי עם'
- קכב'..... בהיכל הספר.....

אמונה ויראה

מרן מאור ישראל רבינו עובדיה יוסף שליט"א
הגאון רבי יהודה צדקה זצוק"ל
הגאון רבי שבתאי אטון זצוק"ל
הגאון רבי שלום טולדאנו שליט"א

שיחת מרן מאור ישראל שליט"א

הגאון רבנו עובדיה יוסף שליט"א

על חסרונו של אדם גדול

במלאת השבעה להסתלקותו של הגה"צ רבי עזרא שעיו זצוק"ל הספידו מרן מאור ישראל שליט"א בישיבת "פורת יוסף" ירושלים ואלו היו דבריו כפי שנכתבו מפי השמועה

מן החטא. שהרי בתוכחות המוסר שלו היה פה מפיך מרגליות כל אחד שרואה בספרו יערות דבש כמה שהדברים נפלאים דברים הוצבים להבות אש. הגאון ר' אליהו מוילנא אמר ספר יערות דבש השם שלו לא הולם את הספר, כי לא מגיע לשלש ולרביע מהספר הספר הרבה יותר טוב מיערות דבש ובכן זה הספר כולו מלא מוסר ואפס קצהו ממה שהרב היה רגיל להגיד במקלות והוא היה מקרב האנשים בתשובה. היו אנשים עיניהם זולגים דמעות והוא עצמו כשהוא אומר דברי מוסר היה בוכה וכולם היו בוכים יחד איתו. והיה מחזיר אנשים בתשובה ורבים השיב מעוון.

נוסף על כך ג"כ פתח בית מדרש בעירו והיו נוהרים אליו מכל הכתובות כי ספרו אורים ותומים זה מעיד על חוכמתו הגדולה מעיד על חריפותו על בקיאותו. בקיא עצום נפלא מאוד אפי' לפני מלכים יתיצב. כשהגיע לעירו האמבורג לא היה שם ש"ס בכלל, תלמוד לא היה בכלל, וזה מאימת הצנזורה שכולם פחדו להדפיס את התלמוד שבו יש כמה דברים נגד אמונת הנוצרים והיו תמיד מלשינים הכמרים והבישופים אצל המלכים שלא יתנו רשיון להדפיס את הספר אבל הוא אזר בעוז מותניו ונכנס אצל המלך והתחיל לבקש אותו בכאן את הרשיון. הכל היה משוכפל והכל כתוב רק צריך המלך לחתום עליו ואז כשהגיע אליו אל המלך התחיל להתחנן

כבוד ידידנו הגאון ר' יהודה צדקה שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף, כבוד הרבנים הגאונים כל אחד כפי כבודו וכפי מעלתו כבוד הקהל הקדוש משפחת המנוח זכר צדיק לברכה, מורי ורבותי התאספנו היום במלאות השבעה על פטירתו של צדיק כתמר המזיכה את הרבים נעים זמירות ישראל ספרא דדפנא הרה"ג ר' עזרא שעיו זצוק"ל צר לי מאוד ממעשיו הטובים אשר הפסדנו אותם הפסדנו את ר' סימון מרגניתא דלית בה טימי וגם שנסע למנוחות עוד לא הגיע לגיל שיבה. גם זה כואב לבנו בזאת וחרד ליבי ויתר ממקומו.

כשהגאון ר' יחזקאל לנדא בעל ספר "נודע ביהודה" הספיד את הגאון ר' יהונתן איבשיץ קרא עליו את הפסוק הזה צר לי אחי יהונתן נעמת לי מאוד נפלאות אהבתך לי מאהבת נשים. שואל הגאון בשעת הספד לב בעם שבור מה זה מקום לומר באותה שעה להזכיר אהבת נשים נפלאות אהבתך לי מאהבת נשים. מסביר הרב כך הגמ' אומרת שתי תועליות יש לאדם מנשיו: דיינו שמגדלת בנינו לתורה, ומצילות אותנו מן החטא. כשאדם יש לו פת בסלו ויש לו אשתו בבית, לא נושא עיניו אל רהבים ושטי כזב, והוא שמח בחלקו, אז מצילות אותנו מן החטא. ומלבד זה שמגדלת אותם את בניו ואותו לתורה, נמצא ששתי תועליות האלה שיש בנשים אותו דבר היה ר' יהונתן איבשיץ זצ"ל מציל אותנו

לתורה בבתי המדרשות שפתח.

כותלי בית המדרש יומיחו

אני אומר אותם הדברים על המנות. כל ימיו עסק בהוראה כאן ביישיבת פורת יוסף. עד הגל הזה ועדה המצבה כותלי בית המדרש יומיחו מסר את נפשו בשביל ללמד תלמידים, וחוזן מזה היה נעים זמירות ישראל ודבריו היו מפכים היה מתפלל בטוב טעם ודעת בחכמה בתבונה. היה בקיא מאוד בפרט במסורת החלבים שידע אותם על בוריים על שורשיהם וטעמיהם ונימוקיהם וממשה היה בתפילתו זכה היה משיב אנשים מעוון. אז לכן גם אנחנו נאמר צר לי עליך אחי רבי עזרא שעיו נעמת לי מאוד חבל נסעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות.

אנחנו נמצאים היום בחודש אלול ולצערנו הרב גם עוגמת נפש מקרוב ומרחוק אנחנו שומעים כל מיני שמועות אשר תצילנו אוזן משמוע יהודים תמימים הלכו להתפלל בשבת בבית כנסת, וככה יעשו להם. ינקבו אותם ככברה הרשעים האלה איפה אנחנו נמצאים באיזה מוצב אנחנו נמצאים. ממש החרדה והאנחות שלנו שוברות חצי גופו של אדם. והאנח בשברון מתנים על שמועה כי באה. ונמס כל לב ורפו כל ידיים. ובכל ברכיים תלכנה מים. צר לנו שמועות לא טובות ובהעדרו של צדיק הצדיק היה מגן על הדור פחות או יותר וכשאין את זה נגמר בעוה"ר אנא אנו באים. לכן אלה הגורות האלה האחרון הכביד מאוד מקשה עלינו לדבר אין לנו פה לדבר ולא מצח להרים ראש. צריכים כל אחד ואחד לומר בשבילו הצער הזה כל אחד צריך לחזור בתשובה שלימה. ובפרט חודש אלול חודש הרחמים והסליחות שכל אחד קם לסליחות. לא רק לקום לסליחות אלא באמת להוריד דמעות שערי דמעה על נעלו. כדברי רבותינו מיום שחרב בית המקדש כל השערים נעלו, מחיצה של ברזל מפסיקים בין ישראל לאביהם שבשמים. אע"פ שכל

לפניו שירשה להדפיס את התלמוד הנה אתה רואה באים מקרוב ומרחוק. כולם באים לבית המדרש כדי ללמוד תורה ואין ספר איך אפשר ללמוד אין אומן בלא כלים. המלך היה על ידו יושב שטן עומד על ימינו לשטנו הקרדינאל ופונה אליו מה אתה אומר אמ"ל אדוני המלך לא צריך לתת לו רשיון למה. א"ל זה נגד האמונה של הנוצרים אמר הרב אדוני המלך, אדוני המלך ילמוד בתלמוד שלנו. כדי שיהיה יהודי. הוא יתעסק עם הספרים שלו, ואנחנו נתעסק עם הספרים שלנו. מזה זה נגד אמונת הנוצרים זה דמוקרטיה כל אחד מחזיק באמונתו. א"ל לו לבישוף הרב צודק מה אתה רוצה ממנו נגד אמונת הנוצרים מה אתה רוצה א"ל לא רק זה התחיל הבישוף הרשע הזה אומר ואני קראתי בתלמוד שלכם דברים לא הגיוניים לא טעם ולא ריח יוצאים מן הדעת אין בהם חכמה בכלל א"ל ר' יהונתן בבקשה אתה יודע מהתלמוד שלנו שאתה אומר שאין בו הגיון ולא חכמה ולא דעת. א"ל רק שבוע שעבר בא לידי קטע מהתלמוד שלכם. כתוב שמה הרואה קדרה בחלום יצפה לשלום, מה ענין זה לזה אם אחד רואה קדרה רואה סיר אז זה יביא שלום, מה ההגיון שיש בזה? א"ל אדוני הבישוף אתה יודע שהמים והאש הם בסכסוך תמידי במלחמה. אתה יודע שהם במלחמה? אם אתה שם את המים על האש או שהאש נכבית ואם המים מועטים האש מתגברת עליהם. ושורפת אותם. שניהם ביחד אין להם ישיבה אחת בעולם, אתה לוקח קדירה ממלא אותה מים שם אותה על האש. ב"ה המים נשארים והאש נשארת. מה עשה ביניהם שלום הקדירה פשוט מאד א"כ הרואה קדירה יצפה לשלום מה יש לך נגד התלמוד. המלך הופתע מהתשובה כהלכה תן לי את הרשיון אני חותם לך על המקום חתם לו והלך והדפיס את התלמוד בהוצאות רבות ואח"כ ב"ה הפיץ דעת ויראת ה' וכולם למדו תורה. וסיפק להם סיפוק נפשם. וזה אומר ר' יחזקאל לנדא ע"ה "צר לי עליך אחי יהונתן אהבתך לי מאהבת נשים" מה הסגולה של הנשים מצילות אותנו מן החטא, ומגדלות בנינו לתורה, כך אתה כמוסר שלך מצילים את בני ישראל מן החטא. וגם גדלת את בני ישראל

שבאים ומבקשים אותו שישפוט, בין איש לרעהו, וכי ידון לבדו לא יקבל עליו. כי זה משימה קשה. שגיאות מי יבין. כל אדם בשר ודם מלא בשגיאות.

יש שלושה דיינים כל אחד מרצה לחברו את הטענות את התביעות את הראיות שלו ואת הנימוקים שלו וגם החייב, גם הזכאי. אז תשועה ברוב יועץ ואם אלוקים ניצב בעדת אל שכינה שרויה ביניהם. מגיעים לאמת לאמיתו אבל אדם פרטי יחיד מקבל עליו משימה כזאת ודאי הוא יטעה יחייב את זכאי. ויזכה את החייב. וזה דבר חמור מאוד. לכן אמר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד שזה הקב"ה ישתבח שמו הוא דין יחידי אין לפניו לא עוולה ולא שכחה ולא משוא פנים, ולא מקח שוחד. ומוסיף הירושלמי שם ואומר אף הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר "ראיתי את ה' יושב וצבא השמים מימינו ומשמאלו" משמע שנמלך במלאכי השרת אבל ממושיך אח"כ הירושלמי ואומר ובשעת חתימה הקב"ה חותם לבדו. אין אף אחד שמה אין מי יאמר לו מה תעשה ואין מי יאמר לו מה תפעל. הוא עושה הכל לבד ובשעת חתימה הקב"ה ישתבח שמו לבדו וע"ז נאמר במשנה אין דן יחידי אלא אחד. מתי זה שעת החתימה שעת הנעילה של יום הכיפורים. שאז אנחנו אומרים "חתימינו בספר החיים" בכל עשרת ימי תשובה אומרים כתבינו בספר חיים טובים ובשעת הנעילה אומרים חתימינו בספר חיים טובים. באותה שעה הקב"ה ישתבח שמו נמצא לבדו בלי מלאכים בלי שרפים בלי חיות הקודש. והוא יושב וכותב על כל אחד ואחד מה שמגיע לו מראשית השנה ועד אחרית השנה. ובן אדם שיש לו שכל ויש לו דעת ויש לו תבונה נמצא את אותה השעה כל כך שעה של רחמים. הקב"ה נמצא לבדו אם עומד ומתפלל ושופך שיחו לפני הקב"ה בבכיות ומבקש מחילה מהקב"ה ומבטיח להקב"ה שלא ישוב עוד לכסלה. אותה תפילה בוקעת את כל השחקים בוקעת כל הרקיעים ומתקבלת לרצון ואילו בני אדם דוקא באותה שעה מרגישים רפיון עייפים מסכנים מהתענית וכל אחד חושב אויש מתי יצאו כבר

השערים ננעל, "שערי דמעה לא ננעלו" שנאמר שמעה תפילתי ה' ישועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש. לא כתוב אל דמעתי תראה כי הוא רואה אותה לכן אמרו שערי דמעה לא ננעלו, והדמעות הן מכפרין עוונותיו של האדם. כמו שכתוב מי שאינו בוכה על אדם כשר מי שלא בוכה על אדם צדיק, ח"ו כי הדמעות הם כמו נסך הצדיק הולך כמו קרבן. והקרבת צריך להיות עם נסכים. "זבח מנחה עולה ונסכים" והנסכים זה הדמעות שאדם מוריד דמעות על אבדן של צדיק. על פטירתו של צדיק. אז בשמים מקבלים את זה ברצון, ומקבלים תפילתו לרצון.

חודש אלול שאמרנו, הוא חודש הרחמים כל אחד ואחד צריך להכין את לבבו נאמר כששולחים למישהו הזמנה לבית המשפט זמן ב"ד שלנו אם בדרך כלל שולחים לו את ההזמנה או הוא הולך ומחכה עד אותו יום של המשפט הוא לא מחכה עד אותו היום. הוא רואה שנתבע בדבר חמור ביותר. צריך משהו להגן עליו. אז הולך לחפש לו עורך דין הכי מומחה עורך דין הכי טוב, ולא יחוס על כספו ג"כ כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו הוא הולך ומביא לו איזה עורך דין מומחה כדי שיוכל לעבור על התיק ואח"כ הוא צריך להתבונן באיזה סעיף הוא יכול לזכות אותו אם בא ברגע האחרון הביא לו את התיק מה בחמש דקות יש לי זמן לעבור על כל התיק שלך, אני לא מוכן לקבל את ההגנה שלך, לכן צריך להכין את עצמו לפני כן. גם אנחנו כבר קבלנו את ההזמנה בחודש אלול. זמן ב"ד שלושים יום ובראש השנה יעמיד במשפט כל יצורי עולם, מה נחכה עד הרגע האחרון עד שאז נבוא, תפתח לנו תמחול לנו, מה בא ברגע האחרון. צריך להכין את העורך דין לפני כן. ומי העורך דין שלנו כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. ואם יש תולדה של הפרקליטים עוד יותר טוב באים הרבה עורכי דין, ומשכנעים ומדברים עם מלאכי השרת הלא הקב"ה ישתבח שמו יושב על כסא הדין וצבא השמים מימינו ומשמאלו כך כתוב בפסוק, בירושלמי בתחילת מסכת סנהדרין כתוב אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד. כלומר אדם

וגובר באופן תאורתי בא אלי בן אדם אחד א"ל אדוני מה דינו אינו חייב אינו זכאי אני רשע צדיק א"ל חביבי אתה חצי חייב וחצי זכאי, כך אמרו חכמים אם אתה צריך לראות את עצמך ככה גם אתה צריכים לראות אותו דבר. חלילה לי לומר עליך שאתה רשע ח"ו ולא יוכל לומר עליך שאתה צדיק שאסור להחניף אלא חצי חייב חצי זכאי. טוב מה התקנה שלי שאני יהיה זכאי. לא רוצה להיות פיתני פיתני ככה עולה ויורד רוצה להיות צדיק. חביבי תעשה רק מצוה אחת לך תעשה מצוה אחת ותהיה צדיק מה יש בזה טוב על הראש. הוא הולך תיכף ומיד יש לו אבא זקן מסכן לא יכול לזוז. לא יכול לאכול לא יכול לשתות והוא מאכיל אותו משקה אותו ומלביש אותו יושב שעה אחת עושה לו קורת רוח. ומסכן חייתה נפשו.

חוזר אלי עשיתי ב"ה מצוה אחת כאשר צויתני עשיתי כיבוד אב ואם מצוה גדולה באמת עכשיו אני צדיק לא חביבי עכשיו אתה חצי זכאי חצי חייב אם לפני שעה אמרתי לך כך לפני שעה מפני הכבוד אמרתי לך באמת היה חסר לך מצוה אחת כדי שתהיה חצי חצי, והרוב היה חובות ואסור לי לומר לך שאתה חייב. עשיתי כדברי רבותינו ומפני הכבוד אמרתי שאתה חצי חצי. עכשיו באמת אתה חצי חצי עשית את המצוה תבוא עליך ברכה עכשיו אתה חצי חצי. טוב מה התקנה שלי. תעשה עוד מצוה אחת תהיה צדיק גמרונו מה יש אז הוא הולך פוגש איזה עני תיכף ומיד מוציא את הארנק שלו נותן לו בעין יפה ומברך אותו ומפייס אותו כמו שאמרו רבותינו הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו באחד עשר ברכות. כשנותנים את זה בעין טובה בעין יפה ומעודד זה יותר חשוב אפי' מהפרוטה שנתת לו כמו שאמר הפסוק ועניים מרודים תביא בית כי תראה עני וכיסיתו ומבשרך אל תתעלם. אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאספך ונחך ה' תמיד וכו' וכו'. שבעה עשר ברכות יש שמה. טוב חוזר אלי ב"ה עשיתי מצוה נתתי לעני וגם פייסתי אותו עכשיו אני צדיק. לא חביבי עכשיו אתה חצי חצי או מה זה היה

שלושה כוכבים שאני ילך כבר לאכול וחושב רק על הבטן שלו באותה שעה חורצים את גורלו לשבת או לחסד למוות או לחיים ח"ו אם לפרנסה טובה או להפך ח"ו לעניות. וכן על זה הדרך כל מה שיארע לו מראשית השנה ועד אחרית שנה בן אדם שיש לו שכל שיש לו דעת ותבונה יכין את עצמו גם בימים האלה. וכיגיע לשעת הנעילה בשעה שהקב"ה ביד כל אחד יחתום. כמה צריך באותה שעה לשפוך נפשו בדמעות שליש ויבקש רחמים מהקב"ה עליו ועל אנשי ביתו. ועל כל עמו ישראל וכבר אמרו רבותינו לעולם יראה אדם עצמו חצי חייב וחצי זכאי, עשה מצוה אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עשה עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה רש"ב אומר יראה אדם את כל העולם כולו חצי חייב וחצי זכאי. עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את כל העולם כולו לכף זכות עשה עבירה אחת אוי לו שהכריע את כל העולם לכף חובה.

קודם כל הפרט ואח"כ יחשוב גם על הכלל אסור לאדם לחשוב את עצמו שהוא זכאי שהוא צדיק שא"כ יודע שהוא צדיק למה צריך להוסיף עוד מצוות די לו במה שיש לו. ע"ז נאמר ראיתי איש חכם בעיניו תקות כסיל ממנו. אבל אסור לאדם לחשוב את עצמו לרשע, כמו שכתוב במשנה ואל תהי רשע בפני עצמך אדם שחושב את עצמו רשע אז מתחיל להתאש הרי בין כה וכה לוקחים אותו לגיהנום מה גם פה גיהנום גם שם גיהנום לכל הפחות שיהנה מהעולם הזה. זה אסור לחשוב דבר כזה אלא יחשוב את עצמו חצי זכאי וחצי חייב. כאילו המאזניים שלו עין בעין, אז מה צריך לעשות אם יש לך מאזניים שהם עין בעין שופך עליהם מעט סוכר וזה מכריע את הכף לכף זכות תעשה מצווה אחת תכריע את עצמך לכף זכות. לא מבקשים ממך הרבה רק מצוה אחת אז מה ה' אלוך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוך, דבר קטן, וכאדם עושה מצוה ומצוה גוררת מצוה כמו שאמרו חכמים ע"י כך בהכרח כשיגיע לראש השנה יגיע לימים הנוראים בעז"ה יגבר ישראל כי על ידי כך הוא מוסיף זכות על זכות.

יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. אין לך דבר שיכול להכניע יצה"ר כמו התורה הקדושה שלנו. ואם פגע בך מנוול זה זה היצה"ר מושכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח. אם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה'. וכפטיש יפוצץ סלע.

התורה היא עורך דין טוב

א"כ כמו שאנחנו אומרים התורה היא נותנת לו עוז ותושיה והיא מסנגרת עליו. והיא מלמדת עליו זכות. אין לך עורך דין יותר גדול מזה. צריך כל אחד ואחד לפנות אל התורה ללמוד תורה אם הוא רגיל ללמוד שעה ילמוד שעתיים, מוסיף והולך. הלא רבותינו אומרים מט"ו באב ההילך מאן דלא מוסיף יסוף רבותינו כל כך זהירים בלשונם מעולם לא יצא מלשונם לשון קללה ופה נורא ואיום מהון דלא מוסיף, לומד תורה רק לא מוסיף, כיון שהלילה נעשה יותר ארוך, שהשמש שוקעת יותר מוקדם הלילה נעשה יותר ארוך וצריך להוסיף קביץ מסכן כל הלילה כולו קצר לא מספיק לישון תקף צריך לקום האיר השחר אבל אחרי ט"ו באב הלילה הוא יותר ארוך וחייב להוסיף עוד ללימוד ועוד ללמוד. ואם לא ח"ו יסוף מאן יסוף אמר רב יוסף, תקברו אימיה תקבור אותו אימו ח"ו זה.

התורה היא חיך ואורך ימיך אנחנו אומרים ג"כ בתפילה נשמה ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ומצוותיך וחוקותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו אז לכן נדרש אדם כל אחד ואחד להוסיף מהחול על הקודש להוסיף תורה להוסיף מצוות להוסיף מעשים טובים, אלו הימים ימי אלול כל אחד צריך לחפש את מעשיו, ויתרו את ארץ כנען התרגום שלו זה "ויאללו ית דכנען", אלול לשון חיפוש, לשון ריגול. לחפש במעשיו אין עשיתי מה עשיתי ומה לא עשיתי הלא כל אחד ואחד סוחר ממולח עושה מאזן פעם בשנה. לכל הפחות מה הוא נמצא בהפסד

לפני שעתיים אמרת לי כך לפני שעתיים באמת היה חסר לך שתי מצוות גם כיבוד אב ואם וגם צדקה עכשיו ב"ה עשית אותם תבוא עליך ברכה עכשיו אתה באמת חצי חצי לך תעשה עוד מצוה אחת וגמרנו תהיה צדיק אז הוא הולך לבית המדרש. לוקח ספר גמ' ויושב ולומד בהתמדה בחשק לשם שמים. עשה לשם יחוד קודשא ושכינתיה ויושב ולומד שעה אחר כך חוזר נו עכשיו אני צדיק לא חביבי. אתה חצי חצי. רגע, הרב מה זה "לעולם יראה אדם עצמו חצי חייב וחציו זכאי".

"לעולם" לא תאמר אחרי שעשיתי את המצוה עכשיו באמת אני חצי חצי. וכך ילך מחיל אל חיל ויעשה עוד מצוות עוד מעשים טובים וכשיבוא לראש השנה יושבים ובמאזנים עין בעין וע"י שהוא מוסיף מצוות ומוסיף מעשים טובים מכריע את הכף לכף זכות ואם לא ח"ו להיפך. אז באים אנשים קמים לסליחות ועושים תחנונים זה לא העיקר לומר לשפה ולחון לא העיקר המדרש אלא המעשה, המעשים של אדם מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחיקוך צריך אדם כל אחד אחי יתן אל ליבו לחשוב על עצמו נפשות כל בני ביתו קשורים בי ואם אני חוזר בתשובה כל בני ביתי על מי מנוחות.

ואם ח"ו להיפך להיפך כולם תלויים בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם אז כמה צריך אדם לעשות להשתדל להוסיף בימים האלה שילמוד תורה ויעשה מצוות ויעשה מעשים טובים ותלמוד תורה כנגד כולם כשאדם הולך לקחת ערבים, בשביל המשפט מחפש עורך דין הכי טוב הכי מומחה הכי ממולח לא מחפש אחד ד'אסיא במגן, מגן שוויא'. לוקח אותו בחינם דברים בטלים שרות לא טוב עושה לו אבל לוקח עורך דין הכי טוב. ומי עורך דין הכי טוב במצוות שלנו ת"ת כנגד כולם אין למעלה מת"ת כל יהודי חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו וככה שאדם לומד יותר תורה ע"י כך מחכים גם הקב"ה יתן לו עוז ותושיה. ומתחזק ביראת שמים. הרי רבותינו אומרים הקב"ה אמר בראתי

אומר שלום לבית שלו ולא יודע שזה שלום האחרון שלו הוא לקוח את הרכב ונוסע לאן שנוסע פתאום ח"ו באה איזה משאית דורסת אותו על הרכב שלו נגמר הכל הלך לאיבוד. מתי זה נכתב לא באותו היום זה כבר ביום הכיפורים שדנו כל אחד ואחד כותבים ביום ראש השנה וחזתמים ביום הכיפורים. מחכה הקב"ה ונותן לו ארכה אולי הבן אדם הזה יותר יתחזק בתשובה אולי יגיע למצוות ומעשים טובים יותר ואם לא עשה ופנה לדרכו ח"ו והנה באו בשעת הדין לא היה אחד מיני אלה והנעשה אין להשיב אז כל אחד צריך לחשוב אלו הימים שהם ממש קריטיים לכל אחד ואחד יבוא ישתבח שמו לעד ברוב רחמיו וחסדיו הודיע דרכיו למשה הודיע לנו שביום ראש השנה זה יום פקודה זה יום משפט כמו שאנחנו קוראים בספר תהילים "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב" אלו הימים האלה ימי חשבון הנפש.

בריוח אם לא יעשה מאזן פתע ישבר ואין מציל. יגיע למשבר אבל מישוהו פיקח יום אחד מבטל את הכל, יושב ועושה את החשבונות שלו בסחורה שהרויח בה כופל אותה, ומשלש אותה ואם סחורה שהפסיד בה "כל באיה לא ישובו" נגמר מרחיק אותה מעליו על ידי כך תיכף ומיד מודע לעצמו מה הוא צריך לעשות ומה הוא לא צריך לעשות, מה המחדלים שלו ומי החטוב שלו כך גם אותו דבר אם אדם שהוא פיקח חכם עניו בראשו עושה מאזן חשבון הנפש שלו, מה הייתי שנה שעברה ומה איתי בשנה הזאת, האם התקדמתי יותר, האם עשיתי מצוות יותר. עשיתי מעשים טובים יותר. עשיתי גמילות חסדים יותר. למדתי תורה יותר. כוונתי בתפילה יותר וכן על זה הדרך. וחושב עם קונו עושה חשבון בינו לבין בוראו ישתבח שמו וע"י כך מוסיף והולך הוא הולך אח"כ ומוסיף והולך מחיל אל חיל עושה עוד מצוות עוד מעשים טובים.

כל אחד ואחד יחשוב על עתידו. יחשוב על עתיד בניו על בנותיו ומשפחותיו וגם על כל כלל ישראל ללמד על הכלל כולו יצא כשאדם עושה מצוות ומעשים טובים, זה לא רק לעצמו כל ישראל ערבים זה לזה, ואם ח"ו עבירה ג"כ אותו דבר כמו שאמרנו אשריו שהכריע את העולם כולו לכף זכות, כמה צריך אדם להשתדל בימים האלה כדי שעם ישראל יהיה להם כף זכות שהקב"ה יכתוב את כל עם ישראל לחיים טובים ולשלום תראו את רבותינו ג"כ שקבעו לנו בתפילה כדי לחזק את האמונה בליבנו שאלו הם יום הדין שבכל השנה כולה האדם אומר "הקל הקדוש" ופה אומר "המלך הקדוש" שהמלך ישתבח שמו יושב על כסא הדין ודן את כל העולם כולו "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" הגמ' אומרת אימתי? בעשרת ימי תשובה, שיש בין ר"ה ליום כיפור אלה הימים קראוהו בהיותו קרוב "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח".

ומזכה את הרבים נמנע ח"ו מדברים שיש בהם איזה סרך של עבירה חלילה וחם וע"י כך הוא הולך מחיל אל חיל ומשתדל אז בבוא יום פקודה ביום המשפט ע"ז נאמר ותשחק ליום אחרון לא אכפת לו משום דבר, אך בשרו ישכון לבטח יודע ישתבח שמו הקב"ה עיתותיו יודע מחשבותיו שהכל לטובה ואם ח"ו להיפך מי לא יירא מיום דין הנורא מי לא יירא זה יום דין אז כל אחד ואחד צריך לדעת כל הקורות במשך כל השנה כולה כמה לצערינו היו אסונות של תאונות דרכים בזמנים האחרונים. זה מתי נגזר אותו היום נגזר כבר בכיפור שעבר אלא ביום כיפור שעבר האיש הזה מסכן כשנגזר עליו לא ידע באותו שעה שדנים אותו לשבט או לחסד לא שם לדבר הזה אילו ידע האיש הזה מה היה עושה באותו כיפור היה הופך עולמות היה בוכה היה מתחנן, רחמנא חוס רחמנא שזיב, רחמנא פרוק, היה מוזיל דמעוות שלישי, הוא לא יודע אדם קם בבוקר שום דבר לא יודע לפי תומו לוקח את הרכב הוא צריך להגיע לאיזה משרד בחיפה לסדר כך וכך תעודות כך וכך מסמכים הוא

שלימה כל אחד תיקן את מעשיו וכל אחד הוסיף מצוות הוסיף גמילות חסדים הוסיף מעשים טובים, הוסיף תורה.

וע"י כך מעלים את הצדיק הזה שיעלה למדרגה יותר גבוהה, והוא לא נשאר כפוי טובה. וג"כ עומד ומתפלל על עם ישראל, כיון שע"י כך הם גרמו לו את העליה הזאת גם הוא חוזר ומעתיר עליהם, ויש יחסי גומלין אם אנחנו מעלים אותו נשאר משקיף על עמו ישראל ועל נחלתו, וכל פעם אם יש ח"ו גזירה רעה הוא עומד לפני הקב"ה עומד לפני כסא הכבוד, ומבקש רחמים רחמנא חוס, רחמנא שזיב, רחמנא פרוק, הרי אומר בזהר הקדוש אלמלא תפילתן של הנפטרים של המתים על החיים העולם לא יכול היה להתקיים חצי שעה כך בזכות התפילות שלהם אנחנו חיים.

תראו ישראל נמשלו לגפן "גפן ממצרים תסיע" למה נמשלו לגפנים הגפן הטבע שלו אין לו גזע חזק הגזע שלו רך מאוד ומתכופפים כשיש אישכולות הרבה של ענבים כמה שיש יותר הוא מתכופף ירדו לסמוך אותו שלא יפול ח"ו מביאים מקלות מקלות מתים שאל שוים כלום העץ חי פורה, וסומכים בו את הגפנים כך עם ישראל ע"י המתים הם ב"ה נשארים חיים וקיימים א"כ לכן נמשלנו לגפן כך אומר בזהר הקדוש הוא אומר כמה זה חשוב לנו תפילת המתים וכשאדם עושה טוב כמו שאמרת הולך מחיל אל חיל וחוזר בתשובה הכל נוקף לזכותו של הצדיק, אז גם הוא מעתיר לפני הקב"ה ואם ח"ו הדבר להיפך, כל אחד לדרכו פנה לא איכפת להם, אף אחד לא כואב ליבו ולא שום דבר, אז מה עושה הצדיק לא חייב שום דבר, הוא הולך ונח על משכבו וזה שאמר כשהצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק, אז מה עושה הצדיק יבוא שלום וינוחו על משבותם תעזוב אותו מהם מה הרוחתי מהם שאני צריך לסגור עליהם ולכן אמר יבוא שלום ינוחו על משכבותם, הולך נכוח. אבל מכלל לאו אתה

העיקר התוצאות

באנו אנחנו להספיד את הצדיק אבל עיקר ההספד התוצאות המעשים התוצאות שאדם לומד ישמע חכם ויוסיף לקח לא רק לומר שהצדיק ע"ה היה מלא מצוות מלא מעשים טובים אבל כל אחד ואחד צריך ללמוד מדרכיו צריך ללמוד ממעשיו וזה עיקר מטרת ההספד כדי שכל אחד ואחד ג"כ יוסיף מצוות יוסיף מעשים טובים ישמע חכם ויוסיף לקח התיקון של הנשמה של הצדיק שמוספידים עליו הוא עצמו נמצא שמה ושומוע את הדברים אבל עיקר השמחה שלו יש כשע"י פטירתו נגרם ע"י כך שאנשים חוזרים בתשובה ואם ח"ו נשאר בצער. ואם הוא זיכה את הרבים בפטירתו שאנשים חזרו בתשובה נעשה מליץ טוב על עמו ישראל כמו שהסבירו את הפסוקים בישעיה כתוב "הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים, ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק, יבוא שלם ינוחו על משכבותם הולך נכוח" מה הקשר בין שני הפסוקים האלה קודם הנביא כואב הצדיק אבד ואין איש שם על לב כל אחד הלך פנה לדרכו זה לעבודתו וזה לדרכו, וזה ישראל למעמדן כל אחד ואחד הלך למקומו והנביא כואב על זה ואח"כ כתוב יבוא שלום ינוחו על משכבותם ילך נכוח, מה הקשר ביניהם.

הענין הוא כך. כשמוספידים את הצדיק ובן אדם כל אחד ואחד מתחיל לחשוב על מעשים טובים שלו לשנות את דרכיו לשנות את מעשיו, ולקבל מוסר השכל מפטירתו של הצדיק ע"י כך נעשה נחת רוח גדול לנפטר, מעלים אותו מחיל אל חיל ולא נשאר באות המדרגה שלו כי המעלות שיש בעולמות העליונים א"א לתאר וכל צדיק נכוח מחופתו של חבירו כמו שהגמ' אומרת איזה חופה שעושים לחבירו, מה זה חבר שלו למדנו יחד תראה הוא איזה מעלה גדולה ואני לא אז כל צדיק נכוח מחופתו של חבירו. אז יש מעלות רמות ונשאות אחד מהשני. כשהצדיק הזה זכה להספד כראוי ואנשים באמת שמעו את הדברים והכאיב את ליבם וחזרו בתשובה

הצדיק ולכן הצדיק לא חוסך עצמו מכל עמל כי לא ישקוט האיש עד יעשה מלאכתו היום. הוא מתפלל לפני הקב"ה שיבטל מעלינו כל גזירות קשות ורעות ויגזור עלינו גזירות טובות והשנה הבאה תכתבו ותחתמו כולכם יחד עם כל בית ישראל חיים טובים ולשלום ויקוים בנו "ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה" כאיש אשר אמו תנחמונו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו" ונזכה בקרוב לגאולה שלימה ותחיית המתים אמן ואמן.

שומע הן אם אנחנו משתדלים בעוז ותעצומות כל אחד ואחד ישפר את מעשיו ישפר את דרכיו וימנע ממוחדליו ממה שעשה ומה שצריך ולא עשה, ומשפר דרכיו ומעשים טובים שלו לטובת היהדות והתורה ומעשים הטובים ומחנך את בניו לתורה ושם את בניו בין ברכי ת"ח שם את בניו בשיבות הקדושות שהם בית היוצר לאומתנו הקדושה שאין אומנתו אומה אלא בתורתיה שישם אותם בבית המדרש ומגדל את בניו לתורה, וזה הודות להספד שנספד על אותו

שיחת מורנו ראש ישיבת "פורת יוסף" הגאון רבי יהודה צדקה זצוק"ל

לעליה ולשלמות אין סוף

שידבר גם - בדברי תורה, אז יכול להנצל מדיבורים בטלים וכך להמנע מלפגוע בחברו או מלצער אותו ולדבר אליו שלא כהוגן, אך אם לא מדבר ועוסק בדברי תורה מוכרח לדבר בדברים בטלים, דיבורי לשון-הרע ורכילות.

והובתנו להתחזק יותר באהבת הזולת ולהשמר ולהמנע מדיבורים שכאלו, וזו כוונת רע"ק שאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט) זה כלל גדול בתורה, כלומר בבני-תורה שצריכים מאד להזהר ולשים לב לא להכשל בדיבור שלא כהוגן או בדיבור כנגד השני וכד'. על הפס' הזה ואהבת לרעך כמוך, ביאר התרגום, מאן דעלך סני, לחברך לא תעביד, כלומר בשלילה מה שאתה לא רוצה שיעשו לך לא תעשה לחברך. בספר ערבי נחל כתב פירוש נפלא, והביא שבעבר היו שני פילסופים גדולים האחד אפלטון, והשני מאוחר יותר אריסטו, אפלטון אמר שגדרי האהבה לא יתכן אלא בדבר הפכי כשיש התנגדות, ולדוגמא הארץ שצמאה למים ובא הגשם, כל טיפה של מים מתקבלת באהבה לארץ, אבל כשהארץ מלאה מים ויורד גשם זה לא נקרא אהבה, וכן כל דבר הפכי, הסוחר שמוכר הוא אוהב את הקונה וכן העשיר אוהב את העני מחמת שהוא הפכי ממנו. אבל מוכר לא אוהב כ"כ מוכר אחר, וכדרך שאמרו כל אומן שונא בן אומנתו. אך האהבה זה לדבר הפכי. אבל אריסטו לעג עליו ואמר שכל זה נקרא שאוהב את עצמו, כי הארץ שמקבלת את המים

בפס' נאמר (דברים ו) את ה' אלוךך תירא ודרשו חז"ל (ב"ק מא:): לרבות תלמידי חכמים, הפשט הוא לומר שצריך לירא מתלמידי חכמים. אך אפשר לבאר בדרך רמז, שהכוונה לומר ולעורר שגם התלמידי חכמים צריכים לירא מהקב"ה, כי הנה כיון שבדרך כלל התלמידי חכמים הם עושים מאהבה, שמשקיעים ימים ולילות בעסק התורה וזונחים העולם, ואם לא היה להם אהבה ללימוד התורה - אהבת השי"ת, לא היו משקיעים ומתאמצים כ"כ בלימוד התורה ובודאי עושים זאת מתוך אהבה, אך הפס' מזכיר ומעורר שתלמידי חכמים צריכים ג"כ לירא מהקב"ה, שמחמת שכל היום הם כבן-בית אצל ה' בבית המדרש, אינם מתרגשים כ"כ מאימת המקום, לכן לרבות תלמידי חכמים שהם צריכים יותר להתחזק ביראה. ולהזהר יותר מדיבורים בטלים ומיותרים, או לדבר שלא כהוגן לחברים וכיוצא, וכבר אמרו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, כי אם מתאפק מלומר אפילו מילה אחת אם זה דיבור אסור או דברים בטלים מעלתו חשובה מאד, וכמו שאומר הגר"א שכשבא לאדם לדבר דיבור אסור ונמנע, זוכה באותה שעה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער, מכאן נבין כמה מעלתו של זה שחוסם פיו.

אשריהם תלמידי-חכמים ובני-תורה שעוסקים ומתייגעים בתלמוד תורה ומקיימים ודברת במ - ולא בדברים בטלים, ואפשי"ל שהכוונה בזה לומר שאדם

זו הקריאה שקורא לנו הקב"ה בוא ברוך ה' תתחזק יותר אל תשאר בחוץ בעוד אני פניתי למענך - בשביל שתשאר חי וקיים, את ביהמ"ק, וזו היא תביעה על כל אחד מאיתנו כל אחד לפי מדרגתו שתמיד יש מקום להמשיך ולהשתלם עוד ולא להסתפק במצב שנמצא בו.

כתוב 'במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד', וביארו המפרשים שכל אדם הוא נקרא בעל תשובה ביחס למה שהיה יום קודם, שאם אתמול לא התפלל כ"כ כראוי בכונה, או לא למד מספיק בהתמדה ולמחרת הוא מתקן את זה, ע"ז נאמר "אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", שצדיקים שעומדים תמיד במקום אחד ולא מתקדמים ומתעלים יותר אין מעלתם גדולה כמו זה שמתחזק ומשתפר מיום ליום. מספרים על רב סעדיה גאון שהלך למקום אחד והתאכסן שם אצל אחד מבעלי הבתים וקיבלו אותו שלא כראוי לפי כבודו, למחרת כשנתגלה לתושבי המקום שזהו רב סעדיה גאון התחילו לכבדו כבוד גדול, וכן אותו בעה"ב שמארח אותו בא אליו ובכה לפניו שלא הכירו אתמול ולא כיבדו כראוי למעלתו, כשחזר רב סעדיה גאון לעירו ישב ובכה, שאלו אותו תלמידיו למה אתה בוכה, אמר להם שמאותו בעל הבית שארחו למד, שאתמול לא הכיר מספיק את הקב"ה כפי שמכירו היום וע"ז הוא בוכה. לא רבים הם שבדקים את עצמם ואת מצבם וחושבים לתקן את עצמם, ראיתי בני עליה והם מועטים, אתמול לא התפללתי מספיק טוב וצריך להתחזק להתפלל יותר טוב וכד', אך ישנם כאלה שתמיד הולכים כפי השיגרה, וידוע שהשיגרה היא האויב העיקרי של האדם, ואם לא בני-התורה יחשבו ע"ז מי יחשוב ע"ז, וזה שאמרו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, כי הם בכל יום מתקנים ומשפרים את מעשיהם כל יום ביחס לאתמול.

ישנו דבר מעניין מאד בספר ראשית חכמה דבר משמח באמות אבל עם-זאת גם מחייב אותנו מאד. כי הנה תמיד תמהנו איך זה שאנו מורים היתר לקבל

באהבה אין זה מחמת שאוהבת את המים אלא מחמת שאוהבת את עצמה, וכן המוכר אוהב את הקונה כי הוא מרויח, והעשיר אוהב את העני כי הוא משקיט לו את מצפונו ובזכותו העשיר סמוך ובטוח שיזכה לעולם הבא, נמצא שכל זה נובע מחמת אהבת עצמו וזוהי אהבה חוזרת. אמנם עיקר האהבה האמיתית זה הוי "ואהבת לרעך כמוך" שהוא "כמוך" רעך הדומה לך, סוחר כמוך, אותו בדוקא יש לאהוב, אך כשאוהב את מי שהוא זקוק לו וצריך אותו אין בזה רבותא, אלא גדר האהבה האמיתית זה דוקא כשהוא כמוך - בדרגתך שניכם סוחרים שניכם עשירים שאע"פ שאינו זקוק לו עכ"ז אוהבו זוהי אהבה אמיתית. ובאמת שזו סברא גדולה וזוהי הדרגה היותר גבוהה, שיאהב את חברו ממש כמו שאוהב את עצמו, וזו העבודה המוטלת על האדם להתחזק ולגדול בשלימות המידות.

וצריכים לדעת שלעליה ולשלימות אין סוף, ותמיד צריך להוסיף ולהתחזק יותר, וכמו שאומר רבינו יוסף חיים בספרו אדרת אליהו על הפס' (בראשית כד) ולרבקה אח ושמו לבן ... ויאמר בוא ברוך ה' למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים. או' הרב; הקב"ה קרוי 'לבן' - שמלבין עונותיהם של ישראל, והוא פונה אלינו ואומר; בוא ברוך ה' למה תעמוד בחוץ, כי ע"י העוונות והמעשים הרעים האדם יוצא לחוץ, והשי"ת פונה לכולם גם לצדיקים ולבני-תורה שיכולים להכנס יותר פנימה ולהתחזק יותר בעבודת ה'. כי הלוא יש דרגות רבות לקדושה אין סוף לדרגות, תתחזק יותר תכנסו פנימה יותר ויותר הן באהבת הבורא הן ביראת שמים הן בחסד הן בתפילה וכד'.

ואנכי פניתי הבית - פניתי קדושתי מבית המקדש בכדי שיוכל האויב להחריבו ולא כיליתי את עם-ישראל [וכדרך שאמרו מזמור לאסף באו גויים בנחלתך, ודרשו הז"ל "מזמור" מחמת שכילה חמתו בעצים ואבנים ולא בבני אדם], ומקום לגמלים - והפכתי את מקום המקדש למקום מדבר ושממה שהולכים בו גמלים וכדרך שכתוב שועלים הלכו בו.

ואע"פ שאנו עוד לא הגענו לדרגה זו, אך עכ"פ מה שאפשר לתקן למעט בדיבור צריך לעשות, כי ב"ה בתורה שלנו לא חסר מה לעשות ומה ללמוד שהתורה היא ארוכה ורחבה מארץ מדה, וגם אם יזכה לסיים הש"ס יש לו ספרי פוסקים ופירושים עד אין קץ. וכך אם יקיים ודברת בם - אז ולא בדברים בטלים שלא יהיה לו פנאי לדברים בטלים כי זוכה הוא להסתופף בחצרות ה' כי אין התורה ה"ו כלימוד חכמה באונברסיטה שכשגומרים ללמוד אין להם מה לחזור, או כסוחרים שאין להם מה ללמוד, אנו ב"ה יש לנו הרבה וצריכים לשמוח על זה. ואם אתה נגדר שבת - תלמיד חכם הנהנה מאחרים צריך יותר להזהר בזה וכאמור, ואפי' בבית כשיש אורחים וכד', עם כל זה ילמד. והיה אדם גדול אחד שבאו אליו אורחים מאנגליה שהרבה זמן לא ראו וידע שעלול להמשך איתם בדיבורים חצי שעה וחבל לו על זמנו היקר. מה עשה מיד כשנכנס אמר לאורח טוב שבאת כעת ממש עוד שתי רגעים היה עלי לעזוב דחוף ואם היית מגיע עוד שני רגעים לא היית מוצא אותי בבית כי אני צריך ללכת, וכך רמוז לו וגמר שיחתו עמו מהר. ותמיד צריך למצוא דרך איך לנצל את הזמן. ולכל דבר יש דרגות דרגות ואין סוף לעליה, ונוכח שהקב"ה קורא לנו בוא ברוך ה' להתחזק יותר תמיד ולא להשאיר באותה דרגה, ובפרט בני התורה שצריכים יותר להתחזק בעניני היראה כאמור, והשטן מתגרה בהם וע"י מילה אחת של איסור או פגיעה בחבר וכדומה, אפשר לאבד הכל ה"ו.

תשלום על הלימוד ולא לעבוד הרי כתיב 'יגיע כפיך כי תאכל' ושלא לעשות את התורה קרדום לחפור בה, ובאמת ישנם כאלו בני-תורה שיש להם מצפון ע"ז שהם מקבלים שכר עבור לימודם, אך הרב ראשית חכמה אומר, שבן-תורה נקרא 'שבת' וכשם שמצוה לענוג את השבת כך מצוה לענוג את התלמידי חכמים. ולא יאמר איך אני יהנה מאחרים, כי כמו שהשבת היא הנותנת ברכה לכל ימות החול ולא להיפך כנודע, כך תלמידי חכמים הם המשפיעים ברכה וטובה על אחרים. אך מצד שני אם באמת התלמיד חכם נקרא שבת וכדברי הראשית חכמה, הרי כתוב לענין שבת 'ממצוא חפצך ודבר דבר' שאסור לדבר דברי חול בשבת, כך צריך להזהר ולא לחלל דיבורו לדברים בטלים, וא"כ אם יבוא אדם לשוחח עם בן-ישיבה יאמר לו אתה רוצה לשוחח דברי חול בשבת... ודיבור של חול נקרא אפילו דיבור שאינו אסור, וכמו ששואל לחברו מה אמרו היום בחדשות וכד', גם זה נקרא דברי חול. [וכ"ש שלא לדבר דברים הגובלים בדיבור אסור, שבזה כל אדם מזהר]. והיו גדולים שהיה פחד לדבר איתם דיבור של חול כי אינם מדברים שום דיבור חול גם בביתם. ומסופר על רבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד שבהיותו והיה רק עוסק בתורה ולא מדבר כלל, כשראה בצער אשתו שאין לה מה לעשות, אמר לה בואי ונלמד יחד מוסר מעט חכמת אדם, קחו עמכם דברים ושובו אל ה'.

שיחת מורנו ראש ישיבת ראשית חכמה הגאון רבי שבתאי אטון זצוק"ל

בשעה שעמודי השמים ירופפו

על חובתינו בשעות הקשות

להלן דברים משיחות חיזוק שנמסרו ע"י הגאון האדיר רבי שבתאי אטון זצוק"ל בתקופת טרום מלחמת יום הכיפורים, ובזמן מלחמת המפרץ. ומתאימה גם לימינו אלו. הדברים יוצאים לאור בימים אלו בספר 'ראשית דעת', מלשון הפסוק וראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בוו (משלי א, ז). וכמקבילת הפסוק ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנייך קנה בינה (משלי ד, ז).

הספר העוסק בענייני עבודת התורה הקדושה ודרכי קניינה. בנוי מרשימות שרשם רבינו לעצמו מימי חורפו, ובמרוצת השנים. וכן מתקופת משגיחותו בישיבת פורת יוסף. אז היה רושם לעצמו את השיחות. חלקם גם נדפסו בקבצי משואות שהוציא רבינו בזמנו. רוב ככל הספר מראה במתיקות נפלאה את דברי חז"ל חיים וקיימים, (בלי לומדות), האמת בהתגלמותה, בחן ויופי שאי אפשר לעמוד בפניה. שילוב תורה, חכמת התורה, יראת שמים ואהבת ה'. דרכי הנהגת תלמידי חכמים וכבודם. לשמה ושלא לשמה. ועוד.

הספר שבו - 450 עמודים גדושים כל טוב יו"ל לקראת יום השנה השלישי. ע"י מכון שיבת ציון, שע"י תלמידי הישיבה.

עמודי שמים ירופפו

חפצה, ושבה לצור מחצבתה להתענג מזיו השכינה. וא"כ שעת היציאה מן השבת לימות החול, הוא כעין יציאה מן היבשה אל הים הסוער.

ואמנם מצינו בדברי רבותינו ז"ל שדימו את העולם הזה ליבשה ואת העולם הבא לים, ואמרו (מדרש משלי פ"ו) "עתידים הרשעים לומר לפני הקב"ה הניחנו ונעשה תשובה, והקב"ה משיבם שוטים שבעולם, עולם שהיתם בו דומה ליבשה והעולם הזה דומה לים, אם אין אדם לוקח ביבשה מה יאכל בים". דמיון זה הוא לענין הצידה לדרך שראוי האדם להכין לעצמו בעוה"ז בתשובה ומעשים טובים, על מנת לזכות לחיי העוה"ב. אך מצד הנסיונות והסכנה המרחפת על האדם, הדמיון הוא בהיפך, שהעוה"ז דומה לים - "יחוגו ויגעו כשיכור וכל חכמתם תתבלע" (תהלים קז, כז), והעוה"ב דומה ליבשה, שבו כבר אין שלטון וכח של

בחורים יקרים. המצב הכללי העולמי והפרטי מכל הבחינות, דורש התעוררות וחיזוק בנושאים של עיקרי הדת. ושעה זו ראויה לכך, מוצאי שבת קודש, שבו יוצאים אנחנו מיום שהוא מעין עולם הבא לעולם הזה. כך המשילו רבותינו ז"ל בגמ' (ע"ז ג ע"א) את חיי האדם בעוה"ז לערב שבת, ואת חיי העוה"ב לשבת. ואמרו "מי שטרח בערב שבת [בעולם הזה] יאכל בשבת [לעתיד לבא], ומי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת".

יום שבת קודש הוא זמן מנוחה ושלווה, שקט לנשמה מהבלי העולם. כי חיי העולם הזה נדמו לים סוער - "ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו" (תהלים קז, כח), וחיי העולם הבא נדמו לזמן השהיה ביבשה, ארץ מבטחים, שכבר הגיעה הנשמה למחוז

היצר הרע על האדם.

(איוב כו, יא) "עמודי שמים ירופפו". ואכן מימי בראשית עד מעמד הר סיני, היה העולם תלוי ועומד, כמו שפירש רבינו רש"י על הפסוק (בראשית א, לא) "ויהי ערב ויהי בקר יום השישי - כולם תלויים ועומדים עד יום השישי, הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה". והוא מ"ש בגמ' (שבת פח ע"א) "אמר חזקיה מאי דכתיב (תהלים עו, ט) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה, אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה. ולמה יראה, כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש מאי דכתיב (בראשית א, לא) ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, ה"א יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר להם, אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו".

והנה שלושה עמודי העולם אלו "תורה עבודה וגמילות חסדים", הם כנגד אותם ארבעה דברים הצריכים חיזוק בכל יום "תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ" כמ"ש בגמ' (ברכות לב ע"ב). ואם נאמרה אזהרה זו בימים כתקנם, ק"ו בימים אלו אשר עמודי העולם עומדים ליפול, שצריכים ראשית כל להעמיד את העמודים הללו שלא יפלו ח"ו, ואח"כ לחזק אותם ולהעמידם על עמדם.

החובה לבדוק עם עמודי העולם רופפים מוטלת על לומדי התורה

ועל מי מוטלת אחריות זו, לבחון ולבדוק האם אותם עמודים אינם רופפים, על בני התורה, תלמידי חכמים, כל אחד לפי מדרגתו, מוטל לבדוק ולחזק את העמודים הללו. כי בני התורה הם הבנאים של העולם, כמ"ש בגמ' (ברכות סד ע"א) "אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר (ישעיה נד, יד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, אל תקרי בניך אלא בוניך". וכן דרשו

ולכן שענה זו שיוצאים אנו מן השבת לימי החול, היא השעה הראויה למומש ולפשפש במעשים, כדוגמת רב החובל אשר קודם שמפליג בספינה, בעודו ביבשה, בודק את האניה ואת מפרשיה שיהיו עמידים ברוחות הנושבות בים. כי גופו של אדם נדמה לאניה, שבכל זמן שיוצא ליפגש עם ענני העוה"ז, צריך לערוך בו בדיק הבית, להבחין בדברים הצריכים תיקון. ועל כן הזמן היותר מתאים להתעוררות ולחיזוק הוא במוצאי שבת קודש.

* אמרו רבותינו ז"ל במשנה (אבות א, ב) "שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים".

"שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה". הוא היה מהתמצית של אנשי כנסת הגדולה, כי רק הוא נשאר מהם. ומסר דברים לדור של אחריו, שידעו ויבינו מהם מהו קיומו של עולם.

כשתכלית הבריאה אינה מתקיימת בשלמותה, עמודי העולם רופפים

"על שלושה דברים העולם עומד - על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". רבינו יונה מפרש כי שלושה דברים אלו היו סיבה לבריאת העולם, שהעולם נברא בשביל אותם הבריות אשר עתידים לעשות רצונו ב"תורה עבודה וגמילות חסדים". ואמנם אחר שנברא העולם, הרי הוא מתקיים "על הדין על האמת ועל השלום" כמ"ש במשנה (שם יח).

ומכאן יש ללמוד, שכל זמן אשר תכלית זו של הבריאה אינה מתקיימת, או שאינה בשלימות הראויה, הרי שעמודי העולם נרפים, כמאמר הכתוב

לא תימא ליה מהא - אני חומה ושדי כמגדלות".

והביאור הוא, כי מעשיהם של צדיקים לחוד ותורה לחוד. וסבר רבי יוחנן שעיקר השמירה על התלמידי חכמים, היא מכח סגולת התורה שעוסקים בה. וזהו על דרך מה שאמרו בגמ' (סוטה כא ע"א) "תורה בעידנא דעסיק בה מוגנא ומצלא". זכות התורה עומדת ללומדיה להגן עליהם ממדת הפורענות. ולכן למד את טעם ההלכה שתלמידי חכמים אינם צריכים שימור, מפסוק אני חומה - זו תורה, שהתורה עומדת כמגן וצנינה על לומדיה.

מי שאינו עוסק בתורה הרי הוא כמאבד את עצמו

ויש לפרש בזה את הנהגתו של חזקיהו המלך, שנעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, כמ"ש בגמ' (סנהדרין צד ע"ב) על הפסוק (ישעיה י, כז) "והיה ביום ההוא יסור סובלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן - אמר רבי יצחק נפחא חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות". שבזכות השמן שהיה מאיר ללומדי התורה, פרקו העם מעליהם עול חרבו של סנחריב, ועמדה להם התורה כחומה בצורה מפני חרב הגויים.

ולכאורה, הדבר תמוה לומר על חזקיהו שיעשה מעשה רציחה ויהרוג בחרב, במי שלא בחר להיות מבין אותם שפרקו מעליהם עול דרך ארץ ועוסקים בתורה. אלא ידע חזקיהו שעם ישראל אין לו קיום בלא התורה, זרעו של עשו נתברך ב"על חרבך תחיה", וכל זמן שיש תורה יש תקומה לעם ישראל, שהרי רק על התורה נאמר "מוגנא ומצלא", ולכן מי שאינו עוסק בתורה, הרי הוא ההורג בחרב של עצמו.

בגמ' (תענית ד ע"א) את הפסוק (דברים ח, ט) "ארץ אשר אבניה ברזל - אל תקרי אבניה אלא בונייה". ופי' רש"י "תלמידי חכמים מקיימי עולם בבניניהו". וא"כ המקום הראוי לבדק הבית הכללי של העולם, הוא בתוך כתלי בית המדרש, כאן צריך לחזק את העמודים הללו.

ומאחר והימים הם ימי סכנה, שאם ח"ו עמודי שמים ירופפו, זהו סכנה לכל הארץ - "אף ירגזו תהומות" (תהלים עז, יז), והעולם צריך שמירה גדולה לבריאה בכלל, ולעם ישראל בפרט. ומהי השמירה היותר מועילה.

בזמני סכנה התורה מגנת על לומדיה

אמרו רבותינו ז"ל בגמ' (ב"ב ז ע"ב) "רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן [פי' רש"י הטיל יציאת חומת העיר על החכמים כמו על שאר בני אדם]. אמר ליה ריש לקיש רבנן לא צריכי נטירותא, דכתיב (תהלים קלט, יח) אספרם מחול ירבון, אספרם למאן, אילימא לצדיקים הנפשי מחלא, השתא כוליהו ישראל כתיב בהו (בראשית כב, יז) כחול אשר על שפת הים, צדיקים עצמם מחול ירבון. אלא הכי קאמר, אספרם למועשיהם של צדיקים מחול ירבון, וק"ו, ומה חול שמועט מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כל שכן שמגינים עליהם".

"כי אתא [ריש לקיש] לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה מאי טעמא לא תימא ליה מהא (שיר השירים ח, י) אני חומה ושדי כמגדלות, אני חומה - זו תורה, ושדי כמגדלות - אלו תלמידי חכמים".

ולכאורה, אם מבין שני הפסוקים הללו עולה כלל אחד, שחכמי התורה אינם צריכים שמירה, מה ראה רבי יוחנן לשאול את ריש לקיש "מאי טעמא

"ויירא יעקב מאד ויצר לו", ופירשו בגמ' (ברכות ד ע"א) שפחד שמא יגרום החטא. ואם יעקב אבינו חשש לזה, בודאי שיש לנו לירא ולהשמור יותר בשעת סכנה.

לימוד תורה בטרה ימול לשנות אף סדרי בראשית

ומחובתנו להרבות בשמירה ע"י התורה בטרה, שמשגולת התורה לשנות את סדרי הבריאה, כמבואר בדברי הרב אה"ח הק' (שמות יד, כז) בפרשת קריעת ים סוף, שמתחילה לא רצה הים להקרע, כמ"ש במדרש (שמות רבה כא, ו) שאמר לו הים למשה מפניך איני נקרע, אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואתה נבראת בששי. עד שראה [הים] הקב"ה שנתן יד ימינו על משה ולא יכול לעכב, אלא ברח מיד. והטעם כי היה זה קודם מתן תורה, והיה סבור הים שאין בכח משה לגזור עליו לשנות טבעו, ולכן לא רצה להקרע. ולכן בזמן שיש באדם תורה, הרי הוא נמצא תחת שמירה והגנה מכל המזיקים המצויים בכוחות הטבע.

ומצינו עוד בגמ' (ברכות ה ע"א) "אמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו כאילו אוהו חרב של שתי פיות בידו, שנאמר (תהלים קמט, ו) רוממות אל בגרונו וחרב פיפיות בידם". מכח סגולת התורה שקורא על מטתו פסוקי שמע ישראל וכו', להרוג ולסלק ממנו את המזיקים, והרי הוא כמו מי שאוחז חרב שחווה בידו שהכל נרתעים ממנה.

ולכאורה, הלא אסור להתרפאות בדברי תורה (שבועות טו ע"ב), וכיצד מותר לאדם להגן על עצמו באמירת פסוקי קריאת שמע. אלא המדובר במקום סכנה ממש, כי שעת לילה הוא זמן שליטה של המזיקים, ולכן מותר לקבל שמירה מוכח התורה. ועכ"פ יש ללמוד מכאן, כי מסוגלת התורה להיות מגן על האדם אפילו בשעת סכנה ממש.

וגדולה מזו מצינו, שאפילו בשעה שהגיע זמנו

רמת השמירה של התורה לפי ערך קדושת הלומד

אך צריך לדעת, מה שאמרו "תורה אגוני מגנא", אימתי, בזמן שיוצאת מתוך פה טהור. וכדרך שאמרו בגמ' (שבת קיט ע"ב) "אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן". שאל רב פפא את אביי "דידי ודידך מאי", האם התורה שאנו עוסקים בה ג"כ יש בה קיום העולם. אמר ליה "אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא".

ומכאן, שערך השמירה הבאה לעולם ע"י התורה, הוא לפי מדרגת לומדיה. כמה שהתורה במדרגה יותר מקודשת, כך השמירה יותר מעולה. ולצורך זה צריך שהפה יהיה נקי מדברי איסור, מדברים בטלים באמצע הלימוד, שכל היסח הדעת מן התורה, כבר נחשב להבל פה שיש בו חטא.

בזמן מלחמה יש להקפיד יותר על לימוד תורה בקדושה וטהרה

דברים אלו צריך שיהיו חקוקים בלב כל אחד מישראל בכל עת וזמן, וביותר בימים של סכנה - "אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר" (תהלים כ, ח), עם ישראל צריכים שמירה זו של "אני חומה - זו תורה". וסמך לזה הוא מה שהזכירנו השי"ת בתורה (דברים ד, טו) "ונשמרתם מאד לנפשותיכם". ולכאורה, מאחר ומצויים אנו להאמין בהשגחתו של הקב"ה בכל מאורעות החיים, ו"לא יאונה לצדיק כל און" (משלי יב, כא), א"כ מה מקום לחובת השמירה בתוספת שמירה מעולה - "מאד".

אלא, על יעקב אבינו כתוב (בראשית לב, ח)

"בחסד ואמת יכופר עון", שזכות התורה שיש עמה גמילות חסדים, עומדת לאדם להינצל ממדת הדין.

*בעל שמועה זו "שמעון הצדיק", דמותו היתה לנגד עיניו של אלכסנדר מוקדון, שהיה גוי רשע, ובכל מלחמות שהיה עושה, עמדה לו זכותו של שמעון הצדיק לנצח את האויב, כמסופר בגמ' (יומא סט ע"א) שפעם אחת בקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו, ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה, לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהו, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה, עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר, אמר להם מי הללו, אמרו לו יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה, כיון שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה, אמר להם דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי, אמר להם למה באתם, אמרו אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעון גויים להחריבו, אמר להם מי הללו, אמרו לו כותיים הללו שעומדים לפניך, אמר להם הרי הם מסורים בידיכם.

מועשה זה יש ללמוד, שבזמן שעם ישראל מתחזקים בקיום עמודי העולם אלו "תורה עבודה וגמילות חסדים", אפילו גויים יכולים להרגיש בזה, שכל נצחונם במלחמות עם האויב, הוא בזכות עם ישראל אשר הם המביאים לשלימות תכלית הבריאה.

יה"ר שתעמוד לנו זכותו של שמעון הצדיק שעל ידו באה תשועה לישראל, וזכות העסק בדבריו הקדושים, והחיוזק שנקבל בשמירת ג' דברים אלו שהעולם עומד עליהם, נזכה לראות בישועת ה' שיעשה עמנו כאשר עשה בזמנו, וכירו כולם וידעו כי לה' המלוכה, ובא לציון גואל. אמן.

של אדם למסור את נשמתו, אין בכח מלאך המות ליטול את נשמתו בזמן שעוסק בתורה, כמסופר בגמ' (שבת ל ע"ב) על דוד המלך שהיה יושב ועוסק בתורה בכל יום השבת, בא מלאך המות ולא יכל להתקרב אליו, שהתורה הגינה עליו מן המות.

החיוזק בתורה תפילה וגמילות חסדים בימים טרופים

ועל הכל צריך בקשת רחמים מאת השי"ת. כי בימים אלו הזמן גורם לדאגה ופיזור הדעת, ודברי תורה צריכים ישוב הדעת, כמו"ש (מגילה כח ע"ב) "שמעתא בעא צלותא" [דעת צלולה]. ואמרו בגמ' (סנהדרין כו ע"ב) "מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה", שדאגת הלב מפריעה את האדם מלימוד התורה. אך הבא להטהר זוכה לסייעתא דשמיא מיוחדת, ואדרבה התורה משמחתו - "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט).

ולעולם ישועתן של ישראל תלויה בשני כוחות אלו "תורה ותפילה". כי כח התפילה גדול מאוד לפני ה', שכן התפילה עומדת במקום עבודת הקרבנות, שהוא העמוד השני שעליו העולם עומד. וכשם שע"י הקרבנות היו נמחלים עונותיהם של ישראל, כך ע"י התפילה זוכים ישראל להתקרב לפני אביהם שבשמים. ואמרו (ויקרא רבה י, ה) "תפילה עושה מחצה", לענין בני אהרן שהועילה תפילתו של משה רבינו לכפר, ונשארו אלעזר ואיתמר.

ומאחר והתגרות זו של אומות העולם נגד עם ישראל, היא בכלל חבלו של משיח, מן הראוי להתחזק גם בעמוד השלישי - "גמילות חסדים". שכן אמרו בגמ' (סנהדרין צח ע"ב) "מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח, יעסוק בתורה ובגמילות חסדים". וסמך לדבר מאמר הכתוב (משלי טז, ו)

שיחת ר"מ ישיבת מאור התורה הגאון רבי שלום טולדאנו שליט"א

ביאור עניין העקידה

שנשא בהתכנסות צאצאי הגה"צ רבי ברוך טולדאנו ולעילוי נשמתו

ביאור עניין העקידה

מידי שנה אנו נפגשים כאן ומתאספים ביום השנה של הסבא קדישא רבי רפאל ברוך בן חנה יהי רצון שנוכה א"ה להתחזק להתעורר שהדברי תורה שנגיד ושנשמע יהיו לעילוי נשמתו הקדושה.

את זכותה של עקידת יצחק אנו מזכירים את זה כל יום בפרט בראש השנה שמתפללים שיוזכר זכות אברהם אבינו. נעמוד על כמה דברים ונסה להבין: תחילה מתחיל הפסוק ויהי אחר הדברים האלה והאלוקים נסה את אברהם וכו' בלשון הזה אנו יודעים שעשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם. כתוב בסנהדרין דף פ"ט עמוד ב' כתוב שם שהנסיון של העקדה היה הנסיון הכי קשה וגדול בין כל הנסיונות של אברהם אבינו. זה כנראה הסיבה שבכל הנסיונות הקודמים לא כתוב והאלוקים נסה את אברהם. זו הפעם הראשונה שכך כתוב. על אף שקדמו לנסיון הזה תשע נסיונות וזה הנסיון העשירי של אברהם אבינו בכל זאת רק פה יש בטוי התורה והאלוקים נסה את אברהם. צריך להבין כמה דברים בנסיון הזה מה היה המטרה של הנסיון הזה בעקדת יצחק. וגם צריך להבין מה היה המהות הנסיון במה נתנסה אברהם אבינו ואיך הוא עמד בנסיון ואיך הושגה המטרה שבשבילה נתנסה אברהם אבינו.

שלושה משלים שונים

הדברים הללו הם מדברי במפרשים ביניהם הנצי"ב והמלבי"ם. במדרש רבה פרק ל"ב משנה ג' דבר מענין. "... ד' צדיק יבחן... וגם רשע שנאה נפשו". הקב"ה מעמיד את הצדיק במבחן. המדרש מביא שלושה משלים שונים איך מעמיד הקב"ה את הצדיק במבחן. זה לא שלושה משלים שבאים למשול את אותו סוג של נסיון אלא הנצי"ב אומר שכל משל בא לסמל סוג נסיון משלו. אמר ר' יונתן: היוצר הזה אינו יוצר... שאינו... עד שהוא שוברם. ומי הוא בודק? קנקנים יפים. מקיש עליהם כמה פעמים ואינם נשברים.

המשל הראשון יש את היוצר – הקדר שיוצר כדי חרס. באים לקנות אצלו כדים. והוא רוצה לשבח לעשות פרסומת בלשון מודרנית לכדים שלו. מה הוא עושה? מחפש את הכדים החזקים והטובים והבריאים שיצאו חזקים בצורה יפה. לוקח מקל מקשקש עליהם חזק. ואומר לקונה: תראה איזה חזק. אבל אם הוא יקח מהכדים החלשים שלא כל כך הצליחו ולא יצאו טוב מהתנור, או שהחומר שהם עשויים שלהם לא מהאדמה המתאימה, אם הוא יכה עליהם הם ישברו. אז הוא לוקח את החזקים ומקשקש עליהם חזק. ואז אומר לקונה זה כד חזק שווה לקנות כד כזה. זה המשל הראשון שכתוב

אומר רבינו הנצי"ב יש שלושה סוגים.

הנסיון הראשון זה הקנקנים. מה ענין הקנינים? למה הוא מכה עליהם? לראות אם הם חזקים. הוא רוצה להוכיח לקונה שהקנקן הזה חזק וטוב. יש נסיונות שהקב"ה מביא על הצדיק כדי להוכיח את מדרגתו. כמה הוא גדול וחשוב. תראו איזה נסיון הבאתי עליו והוא עמד. אז למה הקב"ה צריך להביא נסיון על הצדיק? וכי זה ב"ס? וכי לא יודעים את הרמה שלו? צריך להוכיח את זה? וכי הקב"ה לא יודע שאם הוא ינסה אותו הוא יעמוד בנסיון? מבחן עושים כשלא יודעים. בורא עולם יודע עתידות יודע לב וכליות יודע מצבו של אדם. למה צריך לבחון? לפעמים, זה מקובל מאבותינו. הנסיון זה לא בשביל הקב"ה, הוא יודע את המדרגה של הצדיק. לפעמים יש ענין ורצון אצל הקב"ה ללמד את העם את הרמה של הצדיק. שתראו איך הוא עומד בשביל זה אני מנסה אותו. ראיתי השבוע ברב דסלר מילה חריפה. הוא אומר שלפעמים בורא עולם מביא נסיון לאדם לא בשביל לגלות לאחרים את המדרגה אלא בשביל לגלות לעצמו את המדרגה. יש שני סוגים של אנשים. יש אנשים שחושבים שהם במדרגה נמוכה הם לא מעריכים את עצמם. מביא להם ה' נסיון ואז הוא יעריך את הכוחות שלו, וידע כמה כוחות יש לו לעבוד את ה'. הוכחת את עצמך.

יש אנשים שזה הפוך, הם חושבים שהם צדיקים מאמינים ובוטחים. מביא להם ה' נסיון קטן, איפה הבטחון שלך? איפה האמונה שלך? איפה הצדקות? זה גם כן בשביל להעמיד אותו במקום. לפעמים צריך לרומם אדם ולפעמים צריך להראות לו, נתתי לך נסיון קטן ולא עמדת בו. עכשיו תדע את האמת. אין לך דמיונות וחלומות. עכשיו תתחיל לעבוד באמת. זה ענין ה' הראשון של הכדר לגלות את האיכות של הכדים.

הנסיון השני הפשתני. למה הוא נותן מכות לפשתן, הוא לא רוצה לקרוע. להפך הוא רוצה שלא יקרעו, רק את החזקים הוא מכה, כדי לחזק

במדרש. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים. שנאמר ה' צדיק יבחן. אם ינסה את הרשעים? הוא יתן להם מכה אחת, הם כמו כדים חלשים הם ישברו לא יעמדו בנסיון. צדיקים הם חזקים גם אם יקבלו נסיון הם יעמדו במבחן. וכתוב והאלוקים נסה את אברהם.

אמר ר' יוסי בן חנינא משל שני, הפשתני הזה יש אדם שעושה חוטי פשתן. אתם יודעים שזה גדל בקרקע ושורים את זה הרבה זמן במים עד שהפסולת נפרדת מהחוטים של הפשתן ומפרידים את הפסולת מהחוטים. יש תהליך שלם איך להפריד את הפסולת מהפשתן. אחד מהדברים זה שמכים עליהם, כך כתוב. אמר ר' יוסי בן חנינא הפשתני הזה בשעה שיודע שהפשתן יפה כל שהוא... כל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת. אם יצא פשתן טוב הוא יודע שכל המכות שיתן זה יחזק את החוט של הפשתן זה ישמן אותו. זה נותן כח ועוצמה לחוט שלא יקרע. אבל אם החוט של הפשתן גרוע והוא יכה עליו זה יקרע. ואז על איזה פשתן הוא יכה? על הפשתן הטוב. כך גם הקב"ה אינו מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן.

אמר ר' אלעזר משל שלישי משל לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת טובה ואחת לא כל כך. על מי הוא נותן את העול? על מי ישים את המשאות? ודאי על הפרה בריאת הבשר. כך הקב"ה מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן.

שלושה סוגים של נסיונות

שלושת המשלים אומרים לכאורה אותו דבר שה' בוחן את הצדיקים ולא את הרשעים. מה ענין שלושה משלים? זה לא בכדי שהתנאים מספרים לנו כל אחד בלשון אחר. אם זה היינו הך לא צריך להאריך. אלא שכל משל מלמד אותנו סוג אחר של נסיון שונה מקודמו. שלושה סוגים של נסיונות.

שהיו ידועים להקב"ה? למה הוא צריך שהוא יוציא מן הכח אל הפועל? אומר הנצי"ב דבר נפלא. כתוב בגמרא בסנהדרין. עמ"י נצטוו על קידוש ה' ואומות העולם לא נצטוו על קידוש ה'. מה הראיה? שאילו תאמר שהם נצטוו על קידוש ה' מדוע יש להם שבע מצוות בני נח, אילו גם קידוש ה' יש להם שמונה מצוות. הוי אומר שלא נצטוו על קידוש ה'. אבל בני"ן. איך אפשר לצוות על יהודי על קידוש ה'? הרי הקב"ה לא מנסה את האדם דבר שאינו מסוגל לעמוד בו. איך היו בכל הדורות היו יהודים שמסרו נפשם על קידוש ה'? מאיפה היה להם הכח? אומרים רבותינו שזה מכוחו של אברהם אבינו ע"י שעמד בנסיון. הוא הוציא מן הכח אל הפועל, את הכח של קידוש ה' ללכת לשחוט את בנו יחידו את יצחק. הכח הזה לקדש שם שמים, היות ואברהם אבינו היה אבי האומה וכל נשמות ישראל היו כלולים בנשמתו, אז המדרגה הזו שהושגה ע"י העבודה שלו. זה נכנס לתוך נשמתו וממילא זה עבר לכל הדורות לעבור את הנסיון של קדוש ה' לכן הקב"ה יכול לצוות את עמ"י אח"כ ונקדשתי בתוך עמ"י. שאם אומרים לאדם לעבור עבירה אחת משלושת העברות ע"ז ג"ע ש"ד הוא צריך למסור את נפשו. בשאר העברות אם רוצים להעביר על דתו צריך לההרג ואל יעבור כי ירשנו את הכח מאברהם אבינו לעשות את זה. לכן ה' נתן את הנסיון לאברהם אני רוצה לרומם אותך, כדי שיוציא את הכוחות החבויים בו. שיקנה את זה בקנין גמור. עד כדי כך שיהיה שייך לצוות את הצאצאים שלך על קידוש ה'.

מורנו ורבנו עטרת ראשינו מוסיף על העניין שכתוב שהנה מסרה את נפשה אמרה תגידו לאברהם אבינו אני גדולה ממך. בפשטות מסבירים, למה גדולה ממך? אתה הקרבת בן אחד ואני שבעה בנים. אך כאן הוא מביא משהו אחר, אני גדולה ממך, הגדלות שלי זה ממך. שאני מסוגלת למסור את הבנים שלי על קדוש ה' זה ממך, מאברהם אבינו כך מבאר מורנו ורבנו. זה הענין של המסירות נפש.

איפה באמת רואים בפסוק שהקב"ה אמר

אותם. אני לא מבין, אם הוא לא חזק ויתנו לו מכות הוא נהיה יותר חזק? אלא הפשתן הזה יש לו את החוזק, אבל כדי להוציא את זה מן הכח אל הפועל, צריך לתת מכות. זה מוציא מן הפשתן את הכח. זה ענין של הנסיון של הפשתן. לפעמים הנסיון שה' מביא על האדם נסיון בשביל לחשל אותו. ז"א כדי לגלות את המדרגה שלו. אלא הפוך בגלל שיש לו כוחות פנימיים וכדי שיוציא אותם הוא מנסה אותו. וכשהוא עומד בזה הוא נהיה בפועל במדרגה שבעצם היה חבוי בו.

הנסיון השלישי זה הענין של הפרה שנושא משאות ממקום למקום. בעל הפרה רוצה לנסות אולי היא יכולה עוד קצת. יכולה? עוד קצת משאות. וכך הלאה עד שרואה שהגענו למקסימום ואז היא יוצאת למסע. כשהיא מגיעה הוא נותן לה אוכל ומנוחה. פרס לפרה. בורא עולם לפעמים יש מצב שלעם ישראל מגיע צרות קשות ורעות. הוא מעמים על הצדיק. והצדיק כמה שהוא לוקח משאות על עצמו הוא מציל את הדור. כמו שרבי הציל את הדור מן הפורענות. כך הצדיק סובל את הצרות ויסורים כדי להגן על הדור. כשהם מגיעים למחוז חפצם את מקבלים פרס. בשכר זאת שהם סבלו את הנסיון והצילו את הדור מגיע להם שכר גדול לעולם הבא.

מהו ניסיונו של אברהם אבינו

איזה ניסיון נתנסה בו אברהם אבינו? המדרש אומר והאלוקים נסה את אברהם, נס להתנוסס. הענין של הנסיון של אברהם במקום הזה במקום העשירי כמו ושמו אותו על נס, בשביל לרומם את הצדיק. נסה אותו כדי לרומם אותו. אם כן הענין של הנסיון של אברהם אבינו היה כמו המשל השני הפשתני. כמו שהפשתני נותן מכות לפשתן כדי לתת לו חוזק ולהעצים אותו. הקב"ה ניסה את אברהם בנסיון העקדה בשביל להוציא את הכח מן הכח אל הפועל. מה המטרה שהכוחות הפנימיים

נפש עצומה שהם יוכלו לעמוד בנסיון של קדוש ה'. אם זה ככוכבי השמים לפעמים הקב"ה מנסה צדיקים שימותו על קידוש ה' יוצא כבוד שמים גדול. לפעמים זה כחול אשר על שפת הים. הים לפעמים מעלה ומוריד את החול. אבל החול תמיד מנצח. נכון שהיה כל מיני שמדות, ובכל זאת אלה שמסרו את נפשם על קידוש ה' הגוף שלהם נמסר, אבל את גדולת הנפש אי אפשר לקחת מהם. כמו שהרב שך היה מספר [היום היה היארצייט שלו], שהיה ספור נורא על אלה שעמדו להכניס אותם לכבשנים, וזכרו שהיום שמחת תורה והם אמרו אין לנו ספר תורה נרקוד עם הקב"ה בכבודו ובעצמו, בפתח כבשן האש. גם במצב הזה ערום וחוסר כל, רציחות ושמדות יש לו גדולת הנפש. הגויים לא יכולים לנצח כי לעמ"י יש גדולת הנפש. גם הוא מוסר את הגוף, את גדולת הנפש אי אפשר לקחת ממנו. זה הקנין הגדול והרוממות הגדולה של והאלוקים נסה את אברהם. הקב"ה ידע שהוא יכול לעמוד בנסיון והוא יקנה את זה לזרעו ולדורותיו לעולם ועד. ולכן יהודי פשוט מכח אברהם יכול למסור את נפשו על קידוש ה'.

זה היה המטרה של הנסיון של אברהם אבינו. מה היה הנסיון? יש כמה ביאורים. ברבותינו במפרשים ובראשונים שמנסים לבאר. יש את המובן הפשוט שהקב"ה אומר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת. אברהם אבינו זקנים באים בימים, הם כבר אולי התייאשו שיהיה להם ילדים, כמעט אחרי יאוש. בגיל מאה שנה זוכה אברהם אבינו שלא כדרך הטבע, שרה חזרה לנעוריה, סוף סוף זוכים לבן שכ"כ חכו לו. קח את בנך יחידך, דוקא יצחק ולא ישמעאל אשר אהבת כ"כ אתה אוהב אותו. אם לבן אדם יש כמה ילדים ובודאי הוא אוהב כל אחד. אבל האהבה של אברהם אבינו היתה אחרי צפיה של מאה שנה, וכל השנים שהוא חכה לבן שיעבוד את ה', כמה אהבה היה לו לבן היחיד. יצחק אבינו שלא היה אדם פשוט. הוא היה צדיק יושב ולומד את ה' בדרגה עצומה את כל זה הקב"ה רוצה והעלהו שם

לאברהם שהוא עתיד לצוות את עמ"י על קידוש ה' ולתת להם את הכח הזה?

כתוב בפסוק כי ברך אברךך וארבה הרבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים. אומר הנצי"ב ארבה הרבה אין הכוונה שה' ירבה אותם, כי למה צריך שתי משלים ככוכבים וכחול. אלא ארבה והרבה את זרעך אני אתן לזרעך גדולה נפשית וכחות רוחניים זה בזכותך. מה זה הכח הנפשי? מהי הברכה המיוחדת שלעמ"י יש כח לקדש שם שמים?

הכח לעמוד בנסיון

הענין הוא כך. אם ח"ו [לא על אף אחד] אבא חולה. אומר הפרופסורים, אם נקח את היד של הבן ונחתוך אותו ונשים את זה לאבא נציל את החיים שלו. האם האבא מסוגל לבקש כזה דבר מהבן שלו? ומה יקרה במקרה שזה לא הבן שלו אלא מישהו זר אחר? האם אז הוא יהיה מסוגל לבקש ממנו את זה? הוא אומר לאדם הזור הוא לא מסוגל לבקש. כי הוא יחשוב פשוט, אם האדם הזר היה חולה, ואני הייתי מתבקש לתרום את היד שלי, לא הייתי מוכן באופן טבעי. אם אני לא מוכן גם השני לא יהיה מוכן. אבל אצל הבן הוא יודע שבפנים לבו אם היו מבקשים ממנו את היד בשביל להציל את הבן שלו הוא היה מוכן. הוא יתן את הכל. לכן בגלל שהוא מרגיש קרבה ואהבה לבן, אז הוא דורש מהבן שהוא גם כן יעשה את זה בשבילו. זה בא מתוך הידיעה שהאבא כ"כ אוהב את הבן וגם היה מסוגל לעשות את זה בשביל הבן. הקב"ה מצווה את עמ"י על קידוש ה' אבל את הגויים הוא לא צווה. הגויים הם כמו האישי הזר בדוגמא. אין בהם את הקרבה בשביל לבקש מהם שימסרו את נפשם. אבל עמ"י שהקב"ה כביכול היה מוכן לתת את נפשו בשביל עמ"י אז הוא יכול לבקש גם מהם לעשות את זה. נמצא שהקב"ה מצווה אותנו על קידוש ה' זה מוכיח על הקרבה שלנו עם בורא עולם כי רק לאוהב מסוגלים לצוות על קידוש ה'. אומר הקב"ה לאברהם אני הולך לתת לילדים שלך גדולת

בנך את יצחק והעלהו לעולה. אברהם היה צריך להתפלץ. למה? כי כל החיים שלו, כל העבודה שלו, כל התנועה שלו, כל המטרה שלו, לקרב את האנשים תחת כנפי השכינה שלא יביאו קרבנות של ילדים. בסוף הוא ישחט את הילד שלו? מכל מטרת החיים שלו הוא יעשה נגד? תארו לעצמכם איזה חילול ה' יגרם! כולם יגידו הוא בעצמו שחט את הבן שלו. אברהם אבינו לא חושב על שום דבר הולך בתמימות. הולך לוקח את הבן שלו, וישכם אברהם בבוקר, קם מוקדם. אדם רגיל לא היה לו כח לקום בכלל. ויחבוש את חמורו, הוא לקח את המאכלת שהכל היה מוכן ויוכל מיד לעשות את זה. איזה כוחות נפש לקיים את מצוות ה'. דבר שלישי שמצאנו ברבותינו, כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע. הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו כל ההבטחות שהבטחתי לך כברית בין הבתרים, שתהיה אב המון גויים והרבה את זרעך ויקבלו את התורה, כל ההבטחות הללו, במי הם יתקיימו? כי ביצחק יקרא לך זרע. וכל השאיפה של אברהם אבינו לחנך את הבן הזה שהוא יהיה מהאבות הקדושים שימשיכו את השושלת, עד עמ"י כולה. לנצח נצחים. זה העתיד של אברהם אבינו. יש לו רק את יצחק להמשיך את המסר הגדול. פתאום בורא עולם אומר לו קח את יצחק והעלהו לעולה. נגמור. כביכול אברהם אבינו צריך לחשוב הכל מתבטל. כל הצפיות התקוות והשאיפות נגמרו ברגע אחד. איזה נסיון עצום היה כאן לאברהם אבינו ובכל זאת הוא הולך בתמימות בזריות. לוקח את יצחק ומעלהו לעולה בהר המוריה.

לדעת המלבי"ם הנסיון היה גדול יותר

ראיתי דבר נפלא במלבי"ם שמעלה את הנסיון של אברהם אבינו לדרגה עוד יותר גבוהה ממה שדברנו עד עכשיו. בואו ננסה לחשוב בורא עולם צווה את אברהם אבינו אבל הוא הולך לשחוט את הבן היקר את יצחק באלו רגשות? בטח יש

לעולה על אחד ההרים. זה נסיון עצום ונורא בשביל אברהם אבינו זה המובן הפשוט.

העץ של אברהם אבינו

אבל יש הסבר אחר. מצאנו ברמב"ם בהלכות עבודת כוכבים. מספר לנו את הספור של אברהם אבינו. הוא הכיר את בוראו. וכל התהליך עד שהכיר ועד שהפיץ את האמונה. כל אחד שהיה פוגש היה אומר לו: אתה יודע שיש בורא לעולם? וההוא עונה לו: יש את הפסל שברא את העולם. והוא מסביר ומגיייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים. אומר הרמב"ם עד שהתאספו אצלו אלפים ורבבות. היה לו עצומה של אלפים ורבבות. אברהם אבינו אומר בקבלת האורחים "והשענו תחת העץ", מה הכוונה? בשביל מה מספרים את זה? אומר הזוהר הקדוש, לאברהם אבינו היה עץ מחוץ לאוהל שלו, העץ הזה שהוא נסה לנטוע אותו בכמה מקומות, ורק כשהוא בא לארץ נענן העץ תפס שורשים. רק אז הוא נקלט. היה לעץ כוחות מעניינים ומופלאים. כשמישהו היה בא ויושב תחת האוהל אם היה מאמין, היו הענפים מתקרבים ועושים לו צל. אם הבן אדם היה עובד עבודה זרה הענפים לא היו מחפים עליו אלא מתרוממים אחורה. ואז אברהם אבינו מקרב אותו מדבר איתו. גם היה שם מעיין. אם הבן אדם שהגיע לאברהם לא היה טהור והבן אדם היה צריך טבילה, המעיין היה מתקרב אליו. ואם הבן אדם היה טהור המעיין היה יבש ומסתתר לא היו רואים אותו. כל אורח מתקבל בעץ וזה בודק את המדרגה שלו כדי לדעת איך להתייחס אליו.

כותב בזוהר: ולא היה זו משם עד שמאמין בבורא עולם. כך עבודת יום יום. היו כל מיני סוגי עבודה זרה משונים. אחד מהם היה להעביר את הילדים למולך באש. היו מאמינים בזה. הלך אברהם אבינו אומר להם: הקב"ה לא רוצה שתקריבו את הילדים הקב"ה לא רוצה שתזרקו אותם לאש. ופה בורא עולם אומר לאברהם אבינו תבוא תקח את

כמו אדם שנותן מתנה למלך ככל שיגדל אהבתו למלך כן יגדל שמחתו בעת שיתן את המתנה. אפילו שאברהם אבינו הגדיל בתוכו את האהבה ליצחק, ובכל זאת הוא מקריבו לה' זה האהבה האמיתית, שאת הדבר הכי חשוב שלך אתה מקריב לה' או אתה שמח.

בדרשות הר"ן בדרוש השישי כתוב עוד בחינה שנראה עוד דרגה שהעלו את אברהם אבינו עוד יותר למעלה. אומר כך האם הקב"ה צווה את אברהם אבינו להקריב את בנו לעולה? או רק בקש ממנו לעשות זאת? בתשובות של תרומת הדשן כתוב: בגמרא כתוב: קח נא, אין נא אלא לשון בקשה. ברור ש'נא' זה בקשה. אבל השאלה אם הבקשה זה צווי או לא צווי. אלא בקשה כמו שאומרים: בבקשה תעשה את זה, לא מחייב, והוא אומר: היה יהודי שהלך למוות, וכתב צוואה לבן שלו: אני מבקש ממך שכשלימותה הזו יזדמן לה שידוך טוב ויפה תמחול לה על החוב.

היה דיון בין המורשים של היתומה ובין המורשים של היתום שאביו נפטר. המורשה של היתומה אומר: נכון שהוא אמר אני מבקש, אבל זה כמו לשון צווי. אבל המורשה של היתום אמר הוא אמר בבקשה זה רק בקשה ולא חייבים. באה השאלה לפני תרומת הדשן. והוא פסק כך: מורי ורבותי הבקשה הזו זה צווי. למה הוא אמר בלשון בקשה? כי אם יעשה את זה בצווי, הבן יעשה את זה לא בהתלהבות. לכן הוא בקש אבל בעצם זה כמו צווי. והוא הביא ראיה מעקדת יצחק. "נא את בנך" אומרים רבותינו בסנהדרין אין נא אלא לשון בקשה. והרי זו מצווה וצווי. מכאן לומדים וזרזים מקדימים למצוות וישכם אברהם בבוקר.

דעת הר"ן

הר"ן בדרוש הששי חולק על זה: זה לא היה

לו מלחמה פנימית ענקית. והוא צריך כמו מנתח שצריך להציל את החיים של הבן, אז קשה לו לנתח את הבן אבל הוא צריך לעורר את מידת האכזריות כדי שיוכל לעשות את הנתוח. אחרת הוא לא יהיה מסוגל. כתוב בגמרא שרחמי האב על הבן מה מצווה אותו הקב"ה? קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. לשם מה ההקדמה הזו? יש ביאור במפרשים רבותינו שאומרים חז"ל לאט לאט. אם היה אומר לו את יצחק, היה נטרפה דעתו. לכן אמר לו את בנך, איזה בן? יחידך, זה יחיד וזה יחיד, אשר אהבת את יצחק. שלא יבהל.

המלבי"ם אומר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק, כל זה תזכור כשאתה הולך ושוחט אותו תזכור שהוא הבן שלך שנולד לך למאה שנה, שהוא היחיד שלך, שכ"כ כחית לו, שהוא עתיד להיות היורש שלך, שאתה אוהב אותו. שהוא יצחק וגדול בתורה את כל זה הקב"ה מצווה אותו שלא יחניק את הרגשות. לא! עם האהבה הגדולה בגלל שהוא בנך וכל זה, עם כל זה לך תעשה את העקדה. איך אפשר? שאברהם אבינו ילך ויעורר את האהבה שיזכור את הכל בזמן העקדה, ושם העלהו לעולה. איך זה מציאותי? אומר המלבי"ם פשוט מאד תלוי כמה האהבה שלך לכורא עולם היא גדולה. אם אתה אוהב שני אנשים ויש לך אפשרות לעשות את זה או את זה. אחרי מה הוא ימשך? אחרי הדבר שהוא אוהב יותר. ובזמן שהוא אוהב יותר, ממילא האהבה השניה תתבטל היא לא תהיה מורגשת. אומר הקב"ה: אהבת ה' שלך צריכה להיות כ"כ גדולה, שממילא כל האהבות האחרות והרגשות תוכל לבטל בגלל אהבת ה'. אם גדולה בלבן אהבת ה' אז כל האהבות יהיו בטלים בגלל האהבה הזו. ככל שישים את מעלות יצחק נגד עניניו יותר חזק, ויצליח להתגבר על הרגשות, זה מראה שאהבת ה' גדולה יותר מכל זאת. כך יבחן אהבתו לאלוקיו. כי בעת שתקריבהו תזכור את המעלות שיש לו ובכל זאת תקריבהו בשמחה ותשמח שיש לך קרבן מובחר קדוש מרחם. נורא ונפלא מה שאומר המלבי"ם.

של הנסיון והאלוקים נסה את אברהם. המחשבה הראשונה צריכה להיות: אני יכול. אם בורא עולם מנסה אותך יש לך את זה בפנים. אתה יכול. אל תרים ידים. אל תתייאש. הקב"ה מנסה אותך לא בשביל להפיל אותך. בשביל שידע להוציא מן הכח אל הפועל. בשביל שנתרומם תגיע לדרגות. אתה כן יכול. ואם אתה יכול אז אתה מחוייב. בדור שלנו שהקב"ה בעקבתא דמשיחא מנסה אותנו בנסיונות. אנו מתפללים ואל תביאנו לידי נסיון. אמר התנא על היסורים: לא הם ולא שכרם. למה? למה הוא לא רצה יסורים? כי הוא פחד. נכון שליסורים יש שכר אבל אם הוא יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה זה לא שווה שום דבר.

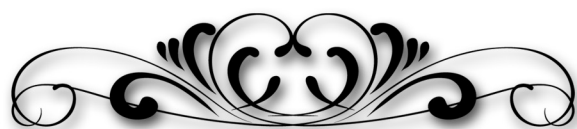
אבל אם אדם הקב"ה החליט להעמיד אותו בנסיון אז שידע שהוא יכול. תתפלל לה' שיעזור לך אבל יש לך כוחות ותרומם. ותעלה בדרגה תתרום. תוציא את היכולת מן הכוח אל הפועל. ואם יודמן לנו נסיונות שנוכל בעזרת ה' לעמוד בנסיון ונוכל כל נסיון שאדם עומד בו זה קדוש ה'. כל יהודי שעומד בנסיון זה מקדש את ה' וזה מכוחו של אברהם אבינו. שנוכה לקדש שם שמים כמו שהסבא מסר את נפשו ימיו ולילותיו לקדש שם שמים השאיפה הזו היתה נגד עינו. כשהיה חולה בקש שישמנו נגד עינו כיתוב לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י-ה. שנוכה לחיות בקדוש שם שמים. ונוכה כולנו יחד בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

צווי. אין נא אלא לשון בקשה ולא צווי. וכשכתוב קח נא זה לא היה צווי. הוא לא צווה עליו. למה? כי אינו ראוי שה' יצוה על אברהם אבינו בזמן שהבטיח לו כי ביצחק יקרא לך זרע. הוא לא יכול לצוות אותו עד דבר שנוגד את ההבטחה. בורא עולם ביקש מאברהם: אני מבקש ממך שתמחול לי על ההבטחה. ותלך ותעקוד את יצחק. אברהם אבינו הקב"ה הכין לו את התשובה, זה רק בקשה. אם הוא לא יקיים הוא לא יענש, כי הוא לא מחייב. אני יכול להגיד: כי ביצחק יקרא לך זה. אני צריך למחול על ההבטחה ולשחוט את יצחק. איזה מידת אהבת ה' צריך להיות לאברהם אבינו, שהוא לא יענש אם לא יקיים! ובכל זאת בשביל בקשה של בורא עולם כי כך רצונו, אז הוא יקיים. כמה אהבת ה' היה צריך להיות לאברהם אבינו לקיים דבר שאינו מצווה. רק כי ה' ביטא את רצונו. והוא מוחל ושחט את בנו יחידו אשר אהב את יצחק. הנסיון הוא האם אתה תעשה דבר שאתה לא מצווה רק בגלל שזה רצון ה'. זה הרוממות של המדרגה של הנסיון.

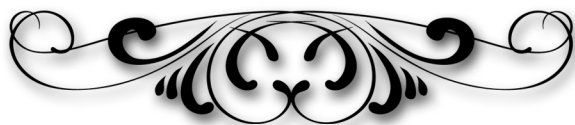
תקופה של ניסיונות

כל אחד מהמפרשים העלה את הדרגות הענקיות של אברהם אבינו שאין לנו מושג בזה. נאחזו חיים בתקופה של ניסיונות יומיומיים. המטרה

תלמוד והלכה

מדרן מאור ישראל רבינו עובדיה יוסף שליט"א
הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
חלופת מכתבי הלכה
הגאון רבי שלום הכהן שליט"א
קוים לדמותו של בעל ה'נתיבי עם'

מִרְנָן מֵאֲוֹר יִשְׂרָאֵל לְשִׁיט"א הַגְּאֹן רַבְנֵנוּ עֹזְבֵדִיָּה יוֹסֵף שְׁלִיט"א

דְּבַר שְׂאִינֵנוּ מִתְכוּיִן

שִׁיעוּרוֹ שֶׁל מִרְנָן מֵאֲוֹר יִשְׂרָאֵל שְׁלִיט"א כְּפִי שְׁנִמְסָר לְבָנֵי הַיְשִׁיבוֹת בְּמַעֲמַד הָאֲדִיר שֶׁל כְּנֶס בְּנֵי הַתּוֹרָה
שֶׁע"י אִיגוּד בְּנֵי הַתּוֹרָה דוֹרְשֵׁי ה'.

- א. בִּיאוּר דִּין "דְּבַר שְׂאִינֵנוּ מִתְכוּיִן", וְדִינָיו. ב. מְלָאכָה שְׂאִצְל"ג אִי אִסוּר מִדְּאֹרִייתָא אוּ רַק מִדְּרַבְנָן.
ג. הוֹכִיחַ דְּלֹא כְּהַפְנִי"י מְסוּגֵיָא דְכִיכּוּי הַדָּם בְּיו"ט. ד. בִּיאוּר עֲנִין "פְּסִיק רִישִׁיָּה", וְדַעַת ר"ש לְאִסוּר
מִדְּאֹרִייתָא. ה. הֵיתֵר פֶּס"ר בְּאִינֵנוּ וְדָאִי, וּבִאֹר טַעַם הֵיתֵר. ו. פְּסִיק רִישִׁיָּה בְּדַרְבְּנָן דְּלֹא נִיח"ל.

לְפָסוּק כְּדַעַת רַב, וְהֵינּוּ כְּרַבֵּי יְהוּדָה. אֲלֵא דְמֵאֲחֹר
שְׂאִמְרַב אַבִּי [בְּסוּגֵיָא שֶׁם], כֹּל מִיָּלִי דְמֹר עֵבִיד כְּרַב,
לְבַר מִזְנֵי תַלְתָּ, וְהֵינּוּ שְׂרַבּוּ רַבָּה בַר נַחְמָנִי הִיָּה נוֹהַג
כְּדַעַת רַב בְּכָל הַלְכָה בְּאִיסוּרֵי, חוּץ מִג' דְּבָרִים, וְאֶחָד
מֵהֶם בְּעֲנִין דְּבַר שְׂאִינֵנוּ מִתְכוּיִן, דְּבֹזָה רַבּוּ הִיָּה הִיָּה
נוֹהַג כְּשִׁמּוּאֵל דֶּס"ל לְהַתִּיר, וּמִטַּעַם זֶה פְּסִיקֵנָן הַלְכָה
כְּשִׁמּוּאֵל הַסּוּבֵר כְּר"ש, אִף שְׁבַדְרָךְ כֹּלֵל הַלְכָה כְּרַב
בְּאִיסוּרֵי.

וְהֵנָּה יֵשׁ לְשִׂאוּל, שְׁהָרִי נוֹדַע שְׁבַכְל סַפְקֵי אִיסוּר
אִם הוּא מִה"ת, אִמְרִינָן סַפְקֵי דְאֹרִייתָא לְחֹמְרָא,
(עִירוּבִין ז'). וְהַכָּא כִּיּוֹן שִׁיתְכֵן שִׁיָּהִיָּה חֲרִיץ ע"י
הַגְּרִירָה, אִמְאֵי שְׂרִי ר"ש. וְאִין לּוֹמֵר דְּהַכָּא לִיכָא סַפְקֵי
כֹּלֵל, דָּאִם כֵּן אִמְאֵי ר"י אוּסֵר. וְלִכְּן קִשְׁיָא אִמְאֵי לְר"ש
שְׂרִינָן הַכָּא, שְׂמֵאֲחֹר וְאִיכָא סַפְקֵי שְׂמָא יְהִיָּה חֲרִיץ יֵשׁ
לְהַחְמִיר וְלֵאסוּר מִסַּפְקֵי.

וּכְבַר הַרְגִישׁוּ בְּשִׂאלָה זֶה הַתּוֹס' (שְׁבַת מָא:
ד"ה מִיָּחֶם), וְכַתְּבוּ, דְכִיּוֹן דְּגַבֵּי שְׁבַת קִיּוּ"ל (בִּיצָה
יג): מְלָאכְתָּ מַחְשַׁבְתָּ אִסְרָה תּוֹרָה, לִכְּן הַכָּא דְאִינֵנוּ
חוֹשֵׁב בְּדַעַתוֹ לְעִשׂוֹת חֲרִיץ, וְדַעַתוֹ רַק לְגִירוֹר הַמְטָה,
שְׂרִי מִשׁוּם דְאִינֵנוּ בְּכֹלֵל מְלָאכְתָּ מַחְשַׁבְתָּ. וְכֹל שִׁישׁ

א. בְּגַמ' שְׁבַת (כַּב). נַחְלָקוּ ר' יְהוּדָה וְר' שְׂמַעוֹן
בְּדִין דְּבַר שְׂאִינֵנוּ מִתְכוּיִן אִם מוֹתֵר אוּ אִסוּר, לְר'
יְהוּדָה אִסוּר, וְלְר"ש מוֹתֵר, וְלִכְּן לְדַעַתוֹ מוֹתֵר לְגִירוֹר
מִיָּטָה כְּסָא וְסַפְסָל, וּבִלְבַד שְׂלֵא יִתְכוּיִן לְעִשׂוֹת
חֲרִיץ. וְהֵינּוּ, דְּהֵנָּה נוֹדַע דְּהַעוֹשָׂה חֲרִיץ בְּשַׁבַּת אִפִּי'
כֹּל שְׁהוּא, בְּשַׁדָּה - חֵיִיב מִשׁוּם חוֹרֶשׁ, וּבְבֵית - חֵיִיב
מִשׁוּם בּוֹנָה, (שְׁבַת עַג: וְקָג). וְכִּגוּן שְׁבִיתוֹ הוּא קִרְקַע
עוֹלָם שְׂאִינֵנוּ מְרוּצֵף. שְׂמִכּוּיִן שְׁהִיָּה מְנַהֵגִם לְחַפּוֹר
בְּקִרְקַע וְלְטַמּוֹן שֶׁם כְּסָפִים וְדְבָרִים יִקְרִי עֲרָךְ מִפְּנֵי
הַגְּנָבִים, וְכִמּוֹ שְׂאִמְרוּ (ב"מ מ.ב. פְּסָחִים לֵא): כְּסָפִים
אִין לְהֶם שְׂמִירָה אֲלֵא בְּקִרְקַע, לִכְּן הַעוֹשָׂה חֲרִיץ
בְּבֵיתוֹ, זֶה נַחְשֵׁב כְּחֵלֶק מִזְּבֻנֵי וְהוּי תּוֹלְדָה דְּבּוֹנָה.
אֲבָל כְּשִׁגּוֹרֵר מִיָּטָה וְאִינֵנוּ מִתְכוּיִן לְעִשׂוֹת חֲרִיץ, ס"ל
לְר"ש דְּמוֹתֵר, אִף שִׁיתְכֵן שִׁיָּהִיָּה חֲרִיץ, וּבִלְבַד שְׂלֵא
יִתְכוּיִן לְעִשִׂיתָּ הַחֲרִיץ.

וּפְסִיקֵנָן הַלְכָתָא כְּר"ש דְּדְבַר שְׂאִינֵנוּ מִתְכוּיִן
מוֹתֵר (שְׁבַת קַנּו.). וְאִף דְּמִצִּינֵנוּ שְׂרַב ס"ל כְּרַבֵּי
יְהוּדָה, וְשִׁמּוּאֵל ס"ל כְּרַבֵּי שְׂמַעוֹן, וְקִיּוּ"ל (בְּכוֹרוֹת
מט): דְּהַלְכָתָא כְּרַב בְּאִיסוּרֵי, וְכְשִׁמּוּאֵל בְּדִינֵי, וְהַכָּא
הַמְחֻלְקֵת בְּמִילְתָּא דְאִיסוּרֵי, וְא"כ לְכֹאֹרָה יֵשׁ לָנוּ

והגאון הפני יהושע (שבת דף מו: על תד"ה דכל), כתב לחדש, דנראה, דהא דשמעינן לרבי שמעון דסבירא ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, היינו דפטור מעונש, משום דגבי שבת בעינן מלאכת מחשבת. וכדאיתא בחגיגה (י:). דאמרינן דהלכות שבת כהררים התלויים בשערה משום דגמרינן בהיקש שמלאכת מחשבת אסרה תורה. אבל מכל מקום איכא למימר דמודה רבי שמעון דאסור מה"ת משום הלאו דלא תעשה כל מלאכה שנאמר בסני ב' הדברות קודם מלאכת המשכן. וכ"כ נצטוו על השבת קודם מתן תורה במרה, וכדאמרינן בסנהדרין (נו:). שזה שאמר הכתוב (שמות טו, כג-כה) "ויבואו מרתה... שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו", ואם כן אין סברא לפוטרו משום מלאכת מחשבת שלא נאמר עד הקמת המשכן, ועוד, שגם מה שנצטוו על יו"ט בפרשת בא סתמא כתיב (שמות יב, טז) כל מלאכה לא יעשה בהם, ולא נזכר דוקא מלאכת מחשבת. ואף שהפסוקים בפרשת בא קאי איז"ט, מ"מ הא שבת חמורה יותר מיו"ט. וכיון שלא נזכר כלל מלאכת מחשבת עד פרשת ויקהל כשהוקם המשכן, לכן י"ל שאסור מדאורייתא אף כשאינה מלאכת מחשבת, והא דבעינן מלאכת מחשבת היינו רק לענין עונשין, לומר אין בו חיוב עונשין עד שיעשה מלאכת מחשבת, משום דחיוב עונשין ילפינן מפרשת ויקהל, והתם הוא דכתיב מלאכת מחשבת. נמצא דלדעת הפנ"י, גם ר"ש שפוטור במלאכה שאצל"ג, מודה שיש בה איסור מה"ת, אחר שהתורה בעשרת הדברות ובפרשת בא בחיוב הלאו, לא הזכירה מלאכת מחשבת.

אלא שיש להעיר על דברי הגאון הנ"ל, דאם איתא כדבריו, א"כ מה הועילו התוס' הנ"ל, במה שכתבו דאף דסד"א לחומרא מה"ת, דבר שאינו מתכוין שרי לר"ש, מגילוי דמלאכת מחשבת, והא לדברי הפנ"י, כל שאינו בכלל מלאכת מחשבת אכתי אסור מה"ת, משום שבחיוב הלאו לא הצריכה התורה מלאכת מחשבת, ולדעתו מה שנצטוו במרה, דהיינו שבת, איסורא איכא מה"ת גם בלא מלאכת

ספק מלאכה ליכא איסורא, כיון שאין זה מלאכת מחשבת שאסרה התורה. ולכן לדעת ר"ש מותר לגמרי. והיינו שבפרשת ויקהל נאמר (שמות לה, ב) לגבי שבת, "כל העושה בו מלאכה יומת", והוסמך לזה מלאכת המשכן (שם לג) לעשות בכל מלאכת מחשבת, ולמדו חכמים למה נסמכה שבת למלאכת מחשבת שבמשכן, להורות לנו דאין לחייבו מיתה או קרבן עד שיהיה מלאכת מחשבת. ולכן לר"ש דבר שאינו מתכוין שרי. ואפי' ר' יהודה שאוסר דבר שאינו מתכוין, אינו משום דפליג על מאי דאמרינן דבעינן מלאכת מחשבת, אלא כל מה שאוסר אינו אלא מדרבנן משום גדר וסייג, אבל מודה ואיזיל דמדאורייתא שרי משום שאין זה מלאכת מחשבת שאסרה תורה. ואף שנודע שדעת התוס' בכמה דוכתי, דספק דאורייתא לחומרא מה"ת. [ראה שב שמעתתא ש"א פ"ג ד"ה ונראה לפ"ז, ובטהרת הבית ח"ב עמ' רלו, ובמאור ישראל ח"א עמ' שמו, וח"ב עמ' פא, ובאיסור והיתר (ילקו"י) כרך ב' עמוד שעז. עש"ב]. עם כל זה כתבו התוס' דהכא האיסור לר"י אינו אלא מדרבנן, מפני דליכא הכא מלאכת מחשבת.

ב. והנה לענין מלאכה דאינה צריכה לגופה, בגמ' שבת (צג:). נחלקו בזה ת"ק ורבי שמעון, וכגון חופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, שאמנם הוא מתכוין לעשיית המלאכה, אלא שאינו צריך לתכליתה - לעצם הגומא אלא רק לעפרה לכסות בו טינוף ולכלוך, לדעת ת"ק חייב, ולדעת ר"ש פטור אבל אסור מדרבנן, ומלאכה שאינה צריכה לגופה לא דמיא לדבר שאינו מתכוין, דבמשצ"ג סוף סוף מתכוין למלאכה [וכמ"ש מרן בכ"מ ריש הלכ"ש], ולכן אסור מדרבנן. ולדעת ת"ק - ר' יהודה [יעיין בדף צד. בתוס' ד"ה את המת, שכתבו דת"ק היינו רבי יהודה] חייב מדאורייתא. ונמצא שכל אחד עולה בדרגה, ר"ש שס"ל בדבר שאינו מתכוין שמתר, בזה סובר שאסור מדרבנן, ור"י שמחייב התם מדרבנן, מחייב בזה מדאורייתא.

ועל כרחינו לומר כן, שהרי בגמ' שבת (ג.) אמרו, כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, ופירש"י שפטור מחטאת אבל אסור "מדבריהם" - מדרבנן, לכתחילה, ולדברי הפנ"י הרי מה שאמר ר"ש במלאכה שא"צ לגופה שפטור, היינו פטור אבל אסור "מדאורייתא". אלא ודאי דליתא

ג. ונראה עוד להוכיח דלא כהפנ"י, דהנה בניצה (ב.) נחלקו ב"ש וב"ה, השוחט חיה ועוף ביו"ט, בית שמאי או' יחפור בדקר ויכסה, וב"ה או' לא ישחוט אא"כ היה לו עפר מוכן מבעוד יום, שכיון שסתם עפר מוקצה, לכן צריך להכין עפר מעיו"ט כדי לקיים מצות כיסוי הדם. ומודים ב"ה לב"ש שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה... - ושואלת הגמ' (ח.) איך התירו לחפור והא קעביד גומא בחפירתו, תירצה הגמ' כדר' אבא, דאמר ר"א החופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה. ומקשים התוס' (ד"ה ואינו צריך) שהרי אף שאמר ר' אבא שפטור עליה, מ"מ הרי אסור לכתחילה, ומתריצים התוס' דמשום מצות כיסוי הדם [יעויין בתפא"י אות 1] ומצות שמחת יו"ט, התירו אפי' לכתחילה אע"פ שנעשית גומא. ולדברי הפנ"י שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מדאורייתא, אטו בשביל שמחת יו"ט מתירים איסור דאורייתא, אלא ודאי שמלאכה שאצל"ג אסורה רק מדרבנן, "והם אמרו והם אמרו" - הם שאסרו משאצל"ג והם התירו משום שמחת יו"ט. אך התורה אסרה רק מלאכת מחשבת, וכשאין זה מלאכת מחשבת פטור מה"ת, בין בשבת ובין ביו"ט.

ד. עד כאן לא למדנו שדבר שאינו מתכוין מותר, אלא בספק שקול, אך אם בודאי שיהיה חריץ, מפורש בגמ' (שבת קיא:) מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות. הרמב"ם (הל' שבת פ"א ה"ו) כדרכו בקודש מסביר כך, "הרי שצריך לראש עוף

מחשבת, ומדברי התוס' מבואר דהאיסור הוא רק מדרבנן. ועוד, אמאי לר' יהודה אסור רק מדרבנן הרי צריך להיות חייב מדאורייתא משום הפסוק שבפרשת בא, - אלא ודאי מוכח דלא כדבריו. ואין ללמוד מהפסוק שבפרשת בא שכשאין זה מלאכת מחשבת אסור, כי התורה חתומה ניתנה, ולא מגילה מגילה, [היינו בבת אחת, ולא קטעים קטעים], וכמו שאומרת הגמ' בגיטין (דף ס.), וסופו [ויקהל] הוכיח על תחילתו [בא].

ויש להוכיח דבר זה, דהנה כשיצאו ישראל ממצרים, נאמרו בפרשת בא שתי פרשיות של תפילין, "קדש ליי", ו"והיה כי יביאך", (שמות יג), ואילו שתי הפרשיות הנוספות "שמע" ו"והיה אם שמוע" נכתבו בחומש דברים בפרשיות ואתחנן (דברים ו, ד), ועקב (שם יא, ג). ומשה רבינו אמר את כל "משנה תורה" בחודש שבט, חודש קודם פטירתו [ז' אדר], כמו שנאמר בפסוק (שם א, ג) "ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש...", וא"כ כל הארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לכאורה לא היה להם את פרשיות שמע ווהיה אם שמוע שנאמרו בחומש דברים, והרי כתוב במשנה במנחות (כח.) שארבע פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו, ואפי' אם חסר אות אחת, התפילין פסולין, וכי עד שאמר להם משה את שאר הפרשיות בסוף ימיו, בני"לא הניחו תפילין, על כרחך שפרשיות התפילין ניתנו כבר בסיני יחד עם כל התורה כולה, שהתורה חתומה ניתנה - כל התורה כולה ניתנה בבת אחת, אלא שכשנכתבה כתבו כל דבר במקומו.

וא"כ גם מה שנאמר בפרשת בא ובעשרת הדברות כל מלאכה, אף שלא נזכר שם מלאכת מחשבת, מ"מ דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, והתורה גילתה בפרשת ויקהל שרק מלאכת מחשבת קרויה מלאכה שאסור לעשותה בשבת וביו"ט. ועל כן בדבר שאינו מתכוין ר"ש מתיר לכתחילה, ור' יהודה אוסר מדרבנן. ובמלאכה שאינה צריכה לגופה - שמתכוין למלאכה, לר"ש אסור מדרבנן, ולר"י חייב.

חייב בכ"ש גם כשתולש לאכילה, משום שסו"ם קרקעו מתייפת, ולכך הוצרכה הגמ' לאוקמי שמיירי דקעביד בארעא דחבריה שאז אינו נהנה מהייפוי, ולכן אינו חייב עד שיתלוש כגרוגרת. וכן מפורש בהרמב"ם (פ"א ה"ה) שכתב אבל אם עושה דבר שבהכרח יצא ממנו מלאכה חייב, ומוכח שחייב מדאורייתא מדלא כתב אסור.

וכל זה לאפוקי מדברי השפת אמת (יומא לד): שכתב, בשיטת הרמב"ם דמ"ש מודה ר"ש בפס"ר היינו שאסור מדרבנן, ואמנם לכא' דכבריו משמע מלשון הגמ' מודה ר"ש בפס"ר, ומשמע שהוא מודה לדעת ר"י שמחייב בדבר שאינו מתכוין מדרבנן [כמו שביארו התוס' שהבאנו לעיל אות א], שבזה ר"ש מודה לו שחייב באותו סוג חיוב שנחלקו בו והיינו בחיוב דרבנן, וזה הטעם את הגאון שפ"א. אך מפורש בגמ' וברמב"ם הנ"ל דבפסיק רישיה ר"ש מודה שחייב מדאורייתא, שהרי ודאי ללא ספק שתעשה מלאכה, שאין זה דומה לדבר שאינו מתכוין שבזה יש ספק אם תעשה מלאכה, ולכן מתיר ר"ש.

ד. הנה למדנו שבספק שקול כגירית כסא וספסל שספק אם יהיה חריץ, מותר לכתחילה לדעת ר"ש שהלכה כמותו, כי דבר שאינו מתכוין מותר. ויש לברר מה הדין כאשר מסתבר שע"פ רוב תהיה מלאכה - קרוב לודאי, האם נאמר דרובו ככולו כבכל התורה, וזה יחשב כפס"ר, או דלמא התורה לא אסרה אלא בודאי, ורוב אינו כודאי.

הנה הגמ' בשבת (פא:) הוכיחה שר' יוחנן סובר כדעת ר"ש שדבר שאינו מתכוין מותר, מהא דשנינו בנוזר (מב.) נוזר חופף ומפספס, אבל לא סורק, והיינו שאע"פ שמהדין נוזר צריך לגדל פרע שער ראשו ואסור לו לתלוש אפי' שערה אחת, מ"מ התירו לו לחפוף ולהחליק ראשו אף שיתכן שע"י זה יתלש שער, משום שדבר שאינו מתכוין מותר. אבל לא סורק, דבזה ודאי יתלש שער, והוי פס"ר ואסור.

לשחק בו לקטן, וחתך ראשו בשבת, אע"פ שאין סוף מוגמתו להריגת העוף בלבד, חייב, דפסיק רישיה - ולא ימות? כלומר כאשר בהכרח תעשה מלאכה, גם ר"ש מודה שחייב, דאף שאין מטרתו למלאכה, מ"מ כיון שבהכרח נעשית, הוי מלאכת מחשבת שאסרה תורה.

ויש ללמוד שבפס"ר חייב "מה"ת" אף לר"ש, מהסוגיא דשבת (קג.), התולש עולשין והמזרד זרדין, אם לאכילה כגרוגרת וכו', אם תולש זרדין מהעץ המחובר, הולכים בתר מחשבתו ומטרתו, אם תולש בשביל לאכול, השיעור לחייבו זה כגרוגרת, אם תולש לבהמה - כמלוא פי גדי, וכו', ואם ליפות את הקרקע חייב בכל שהוא, דהיינו שכאשר תולש בשביל ליפות ולנקות את הקרקע הוי תולדה דחורש וחייב בכל שהוא. ומקשה הגמ' אטו כוליה לא ליפות הקרקע נינה, דהיינו שהרי גם כאשר תולש כדי לאכול או לבהמתו, כיון שסו"ם הקרקע מתייפת צריך להיות חייב אפי' בכל שהוא, ואף שאינו מתכוין, כיון שבהכרח נעשית המלאכה הוי פסיק רישיה, ור"ש מודה בפס"ר שחייב, וא"כ למה אמרין שחייב רק בכגרוגרת או בכמלוא פי גדי, ומתרצת הגמ' לא צריכא דעביד בארעא דחבריה, שכיון שאין לו ענין ליפות הקרקע של חברו, ואין לו הנאה מזה לכן פטור, אבל באמת אם תולש בשדה שלו, חייב בכל שהוא כיון שהוא פס"ר שהקרקע מתייפת. ומגמ' זו מוכח שמודה ר"ש בפס"ר, היינו שמודה שחייב מדאורייתא, דאת"ל שחייב רק מדרבנן, מה הגמ' שואלת שגם כאשר תולש לאכול צריך להיות חייב בכ"ש מצד סו"ם הוא מייפה את הקרקע, הא י"ל שאמנם מדרבנן אסור אפי' בכ"ש מטעם פס"ר, ומה ששינוי כגרוגרת או כמלוא פי גדי, זה לענין החיוב והעונש מדאורייתא, שרק כאשר תולש לעצמו כגרוגרת כמזיד חייב סקילה ובשווג קרבן. ולעולם באמת מיירי דעביד בארעא דידיה, ולמה הוצרכה הגמ' לאוקמי דעביד בארעא דחבריה.

אלא ודאי מוכח שבפסיק רישיה חייב מדאורייתא, ולכן גם כשתולש לעצמו צריך להיות

וכיון שלא ודאי שיהיה חריץ, לכן דינו כדבר שאינו מתכוין.

ומרן בב"י (ריש סי' שלז) הביא בשם הרוקח שכתב, שבכלי גדול וכבד, אסור. וכל מה שהתירו זה דוקא בכלי רגיל כמטא וכיו"ב, אבל בכבדים הוא פס"ר שודאי יהיה חריץ, ובש"ע מרן השמיט דין זה, וכתבו הפוסקים שיש להוכיח מדהשמיט ד"ז בש"ע שלמעשה לא ס"ל כהרוקח, אלא אף כבדים יש להתיר [יעויין לוי"ח חן אות קן]. וכיון דהוי דרבנן, כי כתב רש"י בשבת (מו: ד"ה איסורא) שכל מה שאסור מהתורה זה רק כשהופר בקרדום או בכלי המיוחד לחפירה, אבל כלי שאינו מיוחד הוא רק מדרבנן, ומטא זה לא כלי המיוחד והוי כלאחר יד, לכן אמרינן ספק דרבנן לקולא.

1. והנה כאשר לא נחא ליה וכגון "דעביד בארעא דחבריה", שאמרנו [באות ה] שאינו חייב כיון שאין לו נפק"מ בזה שמתייפת הקרקע של חבריו. התוס' בשבת (קג. ד"ה לא צריכא) הביאו דעת ר' נתן בעל הערוך שס"ל דאע"ג דהוי פס"ר כיון דלא ניח"ל - שאין לו הנאה מזה, מותר לכתחילה. אך התוס' חלקו עליו וס"ל שהגמ' שהתירה מיייר לענין דאורייתא, אך לעולם מדרבנן אסור. ובסו"ד הודו התוס' שכשעיקר המלאכה היא מדרבנן מותר לכתחילה כאשר לא ניח"ל, וראיה מסוכה (לג:) בענין הדסים שגודל בהם ענבים, אם הם ירוקים אינם פוסלים את ההדס למצוה, אבל שחורים או אדומים פוסלים שאי"ז הדר, אמנם אם היו רק מעט, עדיין זה מקרי הדר ואין צריך להוציאם, אבל אם היו ענבי מרובות מעליו - פסול, ואין ממעטין ביו"ט דהוי תיקון שעשאן כשרים, ואם מיעטן כשר (סוכה לב:). ובגמ' (לג:) ת"ר אין ממעטים ביו"ט משום שהוא כמתקן כלי, ר' אלעזר ברבי שמעון אומר ממעטים, והקשו בגמ' איך ממעטים והרי הוא מתקן כלי, - ותירצו הכא בכמאי עסקינן כגון שליקטן לאכילה, [יש אנשים שאוכלים את זה], וסובר כר"ש אביו שדבר

[ומכאן למדו הפוסקים שאסור מה"ת להסתרק בשבת, עי' שו"ת הריב"ש סי' שצד]. אבל לחפוף מותר לו כי זה הוא דבר שאינו מתכוין, וראינו שר' יוחנן אמר שהלכה כסתם משנה, א"כ נמצא שס"ל כמשנה זו שדבר שאינו מתכוין מותר. ומקשים התוס' (פסחים קא. ד"ה והלכה) לפי"ז מה הרבותא שאומר אב"י בשבת (כב.) שהטעם שהלכה כר"ש מכיון שרבה בר נחמני נהג כשמואל להתיר לגרור ספסל וכו' ודלא כרב, והרי יש כלל גדול (ביצה ד.) רב ור' יוחנן, הלכה כריו"ח, וא"כ הכא שריו"ח פליג על רב וס"ל כשמואל ודאי שהלכה כריו"ח דשרי, ומה חידש אב"י שאמר שהלכה כר"ש בגרירה משום שרבה ב"ג התיר? ותירצו שיי"ל דנזיר הוא ספק שקול דאפשר שלא ישיר שיער, ואיכא למימר שדוקא בספק שקול התיר ריו"ח, אבל בגרירה שקרוב לודאי שיהיה חריץ שמה יהיה אסור, וזה הרבותא שאב"י אתא לאשמועינן, שפס"ר שאסור לעשותו זה רק כשבדאי גמור תעשה מלאכה, אך אם זה רק רוב שרי, שהרי רבה ב"ג ס"ל כר"ש שמוותר לגרור מטא וספסל, אף שבזה קרוב לודאי שיהיה חריץ. א"כ למדנו שאף ברוב אמרינן דבר שאינו מתכוין מותר, ולכן מותר לגרור מיטה על הקרקע אף שקרוב לודאי שיהיה חריץ.

והענין יבואר ע"פ דברי השטמ"ק בבב"מ (ו: ד"ה קפי' אחד) שכותב שרוב נמי ספקא הוי ואינו נחשב כודאי, אלא שיש גזרת הכתוב ללכת אחריו. וא"כ בג"ד שאין גזה"כ לילך אחר הרוב, דנים רוב כספק, וכמו שבספק מותר כיון דאין זה מלאכת מחשבת, כך רוב מותר.

ומכאן נלמד שאדם שהולך בשבת עם עגלה, וכשמגיע לעפר פעמים הרבה הוא נוטה לכאן ולכאן והגלגל נגמר, וקרוב לודאי שיהיה חריץ, אפ"ה כיון שסו"ס אין זה ודאי, מותר, וכמ"ש שקרוב לודאי זה לא כודאי. ובגדון כגון זה יש יותר צד להקל כיון שזה נקרא "דקעביד בארעא דחבריה", שהרי הקרקע שייכת לרשויות, ולא שייך לחייבו מטעם פס"ר, דכיון דאין לו הנאה, הוי לא פס"ר דלא ניח"ל,

לו לולב אחר כשר ואינו נהנה מהמיעוט כיון דאינו משתמש בזה למצוה, מותר, כי זה לא נקרא שתיקן כלי. אך כאשר עיקר האיסור הוא מדאורייתא, ס"ל לתוס' שאפי' פס"ר דלא ניה"ל אסור, ודלא כר' נתן בעל הערוך שמתיר לכתחילה. וכן פסקו שאר הראשונים כדעת התוס', שכל פס"ר דלא ניה"ל, תלוי אם שורש האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, אם זה מדאורייתא אסור, ואם זה מדרבנן אפשר להקל.

שאינו מתכוין מותר, והקשו הא מודה ר"ש בפס"ר שאסור, ותירצה הגמ' הכא במאי עסקינן דאית ליה הושענא אחריתי, ואינו נהנה במה שמיעט ההדסים ולא הוי מתקן. ושאלו התוס' שאכתי הרי זה פס"ר ומה בכך שיש לו לולב אחר, ותירצו שבאמת מכאן מוכח שפס"ר דלא ניה"ל בדרבנן מותר לכתחילה, ותירצו דהכא כיון שהאיסור למעט הוא מדרבנן משום שבות, לכן כשה פס"ר דלא ניה"ל כגון שיש

נכתב ע"י אחד השומעים

ראש רבני ישראל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

בעניין כרס שניקבה

בעה"ת ש"ש, באחד בשבת עשרה ימים בכסלו תשס"ט.

שאלה: פרות שאכלו אכילה גסה ומתנפחות ונהנקות. והרופאים דוקרים בין הצלעות ויוצא משם פרש, ומתרפאות אחר זמן, מה דינם.

הנה מזה כמה חדשים שנושאים ונותנים ברבנות הראשית- מחלקת יבוא הבשר מחו"ל, וכן בבתי הדין שנותנים הכשרות, על דבר השאלה החמורה, שדקירת הכרסים של הפרות מצויה היא במקצת באורגנואי ועוד, ושואלים אם חייבים לבדוק בכרס של כל בהמה לדעת אם היא מהמיעוט שדקרו אותם כהנ"ל. ומה דין הבשר הנמוכר אם יש לחוש ולהחמיר, ומה דין החלב במקום שיש מיעוט מצוי שדוקרים אותם להצילם.

ואמרתי אשנה פרק זה בס"ד.

במשנה דאלו טרפות (חולין מ"ב ע"א) שנינו: אלו טרפות בבהמה, נקובת הושט וכו', הכרס הפנימית שנקבה, או שנקרע רוב החיצונה, רבי יהודה אומר הגדולה טפה, והקטנה ברובה. ע"כ. ובגמרא שם (נ' ע"ב) דנו מה הוא הכרס הפנימי ומה הוא כרס חיצון. א"ר יהודה אמר רב, העיד נתן בר שילא ריש טבחאי דצפורי לפני רבי משום רבי נתן איזו היא כרס הפנימי, סניא דיבי, וכן א"ר יהושע בן קרחה סניא דיבי, רבי ישמעאל אמר איסתומכא דכרסא, רב אסי א"ר יוחנן מקום צר יש בכרס, ואיני יודע איזהו, א"ר נחמן

בר יצחק נפל כרסא בבירא, (שאם לא יודע היכן הוא לא פירש לנו כלום. רש"י.) א"ר אחא ב"ר עוא א"ר אסי מן המיצר ולמטה (ממקום שהכרס הולך ומיצר לצד הושט, הוא קרוי פנימי, מפני שנחבא בדופני החזה. רש"י.) [ומה שאמר, ולמטה כי הבהמה תלויה וראשה למטה בעת שבודקים ומוציאים האברים הפנימיים]. רבי יעקב בר נחמני אמר שמואל מקום שאין בו מילת. (המקום החלק בכרס אין בו אותו צמר שגוררין ברותחין מן הכרס. רש"י.) רבי אבינא אמר גניבא משמיה דרב, טפח בושט סמוך לכרס, זו היא כרס הפנימית, אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר חנינא כל הכרס כולו זו היא הפנימית ואיזהו כרס החיצון בשר החופה את רוב הכרס. (פירש"י ז"ל קרום עב העובר על כל החלל וקורין לו טינפ'א, וישנו מן החזה ועד היריכים, והכרס הקרוי פנצ'א מיעוטו נחבא בין הצלעות החזה, ורובו תחת אותו קרום, ורוב החיצונה דקאמר מתניתין, רואין כמה יש מן הקרום כנגד אותו רוב הכרס, ואם נקרע שם רוב מה שיש מן הקרום כנגד הכרס טרפה, ואם ממקום שהכרס כלה ולמטה נקרע אותו קרום, כשרה. והיינו דאמרין לקמן רובא ולא הוי טפה, זו היא ששנינו וכו'. ואי בכליה קרום משערין אין לך בהמה קטנה שאין ברוב שלה יותר מטפה. וכל אמוראי דלעיל קרו פנימי וחיצונה בכרס עצמה. עכ"ל רש"י.)

רבה ב"ר הונא אמר מפרעתה, מאי מפרעתה א"ר אויבא היכא דפרעי טבחי. (ופירש"י, צד הכרס

ופירש"י ז"ל, סניא דיבי, ואסתומכא, ומקום שאין בו מילת, כולן באותו צד עומדים, וכו' עכ"ל. נמצא דכל אלו הם במפרעתה דאמר רבה ב"ר הונא, וכבר ביארו שמפרעתה, המקום שהטבחים פורעים, שהוא הצד שנראה לקרקע מיד כשפותחין הבהמה להוציא את המעינים, ונמצא שזה הצד שקרוב לרגלים האחוריות של הבהמה, ובאותו צד נמצא סני דיבי, ואסתומכא, והמקום שאין בו מילת.

עו"כ רש"י ז"ל ד"ה כבר פירשה רב אחא, דהיינו מן המיצר ולמטה וההוא כנגד מפרעתה היא עכ"ל. נמצא שגם מ"ש רב אסי משם רבי יוחנן מקום צר יש בכרס ואינו יודע איזהו, כבר פירשה רב אחא בר עוא שהוא מן המיצר ולמטה, ולזה אומר רש"י שהוא כנגד מפרעתה, א"כ גם לדעה זו, ס"ל דהוא בכלל מפרעתה.

עו"כ רש"י ד"ה ודרבי אבינא, דאמר כרס הפנימי בושט הוא. עכ"ל. והיינו שאמר לעיל בגמרא, טפח בושט סמוך לכרס, זו היא כרס הפנימית. ע"כ. וכנראה שצ"ל דכונת רבי אבינא שהכרס הפנימית היא אותו טפח בכרס שסמוך לושט. ועיין מהרש"א ז"ל. ואע"ג דנמצא שזה למעלה מ"מ לא דמי לבני מערבא, שקוראים לכל הכרס כולה כרס פנימית. אלא רק טפח עליון הוא כרס פנימי לר' אבא, אבל כל הכרס היא חיצונית, ולא נאסר בכל שהוא.

גם במהר"ם שיהי ז"ל כתב ע"ז, ודר' אבינא וכו', דלמא הוא מחשיב לושט, וא"כ דינו נמי במשהו, ולאידך שנוי דלעיל (מ"ד ע"א) אימא טפח בכרס הסמוך לושט וכו', ניחא יותר עכ"ל. ובאמת מוכרחים לומר כפירוש זה, דכאן מדברים בטריפות הכרס, ולא בטריפות הושט.

דבגמ' לעיל (מ"ד ע"א) איתא, דכי אתא רמי בר יחזקאל אמר הכי אמר רב, ושט נתנו בו חכמים שיעור, מכלל דתורבין הושט לאו מקום שחיטה הוא, ואח"כ שאלו למעלה עד כמה, א"ר נחמן עד כדי תפיסת יד, למטה עד כדי שישעיר, אינו והאמר רבינא

הרואה את הקרקע, הנראה מיד כשפותחין הבהמה להוציא את המעינים, והיינו דמפרש היכא דפרעי טבחי. בנהרדעא עבדי כרבה ב"ר הונא. א"ל רב אשי לאמימר כל הני שמעתתא מאי, א"ל כולהו שייכן בדרבה ב"ר הונא (פירש"י סניא דיבי, ואסתומכא, ומקום שאין בו מילת, כולן באותו צד עומדים או למעלה או למטה, וכי טרפת לה לכל אותו צד בנקב במשהו הנמצא בו, מקיימת להו לכולהו). ודרב אסי א"ר יוחנן מאי, א"ל כבר פירשה רב אחא בר עוא, ודרבי אבינא ודבני מערבא מאי, א"ל הני ודאי פליגי. (ופירש"י, כבר פירשה רב אחא, דהיינו מן המיצר ולמטה, וההוא כנגד מפרעתה היא. ודרבי אבינא, דאמר כרס הפנימי בושט הוא. ודבני מערבא, דאמרי כל הכרס כולו קרוי פנימי ונדון בנקב משהו. ע"כ.

ולפני שאכתוב מה שפסק רש"י ז"ל שם בזה, וכן דעת הראשונים. אנסה לסכם דרך קצרה דברי הגמרא הזו, והדעות שנאמרו בה, וראינו ששבע דעות נאמרו כאן בהגדרת כרס הפנימית, (א) סני דיבי, (ב) איסתומכא, (ג) מן המיצר ולמטה, (ד) מקום שאין בו מילת. (ה) טפח בושט סמוך לכרס, (ו) מפרעתה. והשביעי, דאמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר חנינא: כל הכרס כולו זו היא כרס הפנימית, ובשר החופה את רוב הכרס (מבחוץ), הוא כרס החיצון.

וכשנתבונן היטב נמצא שבכללות יש כאן ב' דעות שכל ששת הדעות ס"ל שלא נקרא כרס פנימי אלא במקום מסויים מן הכרס כגון בסני דיבי, או באיסתומכא וכו'. אבל שאר הכרס אין נקיבתה מטריפתה אלא בטפח, ולא אמרו בכל שהוא אלא באותו חלק קטן הנקרא כרס פנימי. אבל במערבא משם רבי יוסי בר חנינא אמרו שכל הכרס כולה נקיבתה במשהו, ומ"ש כרס החיצון ברובה, היינו בשר החופה את רוב הכרס, והוא לא שייך לכרס ולא חלק ממנה כלל.

וכ"כ רש"י ז"ל שם בגמ' במה שאמרו, בנהרדעא עבדי כרבה ב"ר הונא, א"ל רב אשי לאמימר כל הני שמעתתא מאי, א"ל כולהו שייכן בדרבה ב"ר הונא.

דעת כל האמוראים הנ"ל. ולא חש להחמיר בזה.

והרא"ש ז"ל (שם פ"ג סימן ל"ג) כתב, רק דעת רבה ב"ר הונא דכרס הפנימי היא מפרעתא, ובמערבא אמרי משמיה דר"י בר חנינא שכל הכרס נקראת פנימית, והחיצון הוא בשר החופה את רוב הכרס. למעשה הביא כל לשון הרי"ף, שי"א ו"א כהנ"ל, והוסיף וכתב: ורש"י פסק לחומרא כרבי יוסי בר חנינא וכן עמא דבר. עכ"ל. והמדויק בלשונו יראה דאין הכרעה ברורה בדבר, רק מחמירים מספק. וכן למד גם בדברי רש"י. ובאמת כן נראה בדברי רש"י ז"ל שכתבתי לעיל.

וכיון דקי"ל דספקא דאורייתא לחומרא, רק מדרבנן, ע"כ חשיב איסור זה דרבנן, ובפרט שמהרשב"א ז"ל נראה שהוא מתיר, וכדעת כל הני אמוראי מלבד ר"י בר חנינא וכנ"ל. ונ"מ דאם יש ספק אחר, הו"ל ספקא דרבנן ולקולא. וכן לענין אם שהתה י"ב חדש, או ילדה, דבספק מתירים וכדלהלן בס"ד.

ורבינו הטור (סימן מ"ח) כתב כרס הפנימי שניקב כל שהוא טרפה, ואיזהו כרס הפנימי, י"א היכא דפרעי טבחי, פירוש, כל מה שנראה מהכרס כשהטבח פורע ופותח מהיריכים עד החזה, ושמהצד מזה ומזה הנתון תחת הצלעות הוא כרס החיצון, ואינו נאסר בנקיבת משהו. וי"א דכל הכרס הוא כרס הפנימי ליאסר במשהו וכן עיקר. וכרס החיצונה, הוא בשר החופה את רוב הכרס, פ"י קרום עב העובר על כל החלל משכו מן החזה עד היריכים, והקרב שקורין פנצי'א נחבא בצלעות החזה, ורובו תחת אותו קרום, ולהכי קאמר החופה את רוב הכרס, שרואין כמה יש מן הקרום כנגד אותו רוב הכרס, וזה דינו אם נקרע בו קרע באורך טפח, או ניטל בו טריפה, ואם נתמסמס הבשר וכו', ואם הבהמה קטנה שבכל בשר החופה רוב הכרס אין בו שני טפחים, נאסר ברובו אעפ"י שאין בו טפח. עכ"ל.

והב"י ציין המשנה דאלו טריפות (מ"ב ע"ב), ושהרמב"ם ז"ל בהלכות שחיטה (פ"ו הי"א) כתב,

אמר גניבא משמיה דרב, טפח בושט סמוך לכרס זהו כרס הפנימי, אמאי כי קא שחט בכרס קא שחט, אימא טפח בכרס סמוך לושט זהו כרס פנימי.

עכ"פ גם דרבי אבינא פליגא אדבני מערבא. ורק בני מערבא הם שאמרו שכל הכרס כולה, היא הפנימית, והחיצון הוא בשר החופה את הכרס.

עו"כ רש"י (ד"ה מאי) וכיון דלא אפסיקא הלכתא עבדינן לחומרא, וטרפינן בכל הכרס בנקב במשהו כבני מערבא, מיהו לא טרחינן למבדק בתרייהו, דכל כמה דלא משתכחן אזלינן בתר רובא, כדנפקא לן וכו'. ובסריכי דריאה משום דשכיחן בדקינן בתרייהו. עכ"ל.

והרי"ף ז"ל (דף י"ג ע"ב, בדפי הרי"ף) כתב איוו היא כרס הפנימית, אמר רבה בר רב הונא מפרעתא, מאי מפרעתא היכא דפרעי טבחי, במערבא אמרו משמיה דרבי יוסי ב"ר חנינא כל הכרס כולו כרס הפנימית, ואיוו היא כרס החיצונה, בשר החופה את רוב הכרס. איכא מ"ד הלכה כרבה ב"ר הונא, ואיכא מ"ד הלכה כר' יוסי בר חנינא, עכ"ל.

ונמצא שכולל כל שאר הדעות בדברי רבה ב"ר הונא דאמר מפרעתא, ורק רבי יוסי בר חנינא הוא דפליג עלייהו ובני מערבא אזלי בשיטתו, ואפשר שרק בדרך חומרא נהגו כן. והוא ז"ל הביא שתי הדעות, וכתב דעת המחמירים בסוף, ואפשר שהוא ג"כ מכוח ספק בלבד. ודבריו ודברי רש"י ז"ל עולים בקנה אחד.

והר"ן ז"ל שם כתב בשם הרשב"א ז"ל, דלמ"ד מפרעתא, אותו חלק מן הכרס הרואה את הקרקע, דהיינו כנגד מפרעתא, הוי נקובתו במשהו, אבל שאר הכרס שהוא כנגד הצלעות והשדרה, ברובו, דהיינו כרס החיצונה, עכ"ל. ומזה למדנו שני דברים, הראשונה דמפרעתא הוא המקום הקרוב לחלק האחורי של הבהמה, ששם פורעים הטבחים כדי להוציא את בני מייעה, אבל המקום בכרס שכנגד הצלעות והשדרה מיקרי כרס חיצונה, ואין טריפותו במשהו, אלא ברובו, ועוד נראה דהרשב"א פוסק כרבה ב"ר הונא שהיא

גם מהרי"ף למדקדק יפה בלשונו. ואע"ג דהטור כתב על הי"א בתרא וכן עיקר, מ"מ נראה שהוא ג"כ מכוון הספק דהעיקר לאסור, דספקא דאורייתא לחומרא, וכדברי אביו הרא"ש ז"ל.

ומרן ז"ל בבדק הבית הזכיר דעת בעל העיטור שהובא ברשב"א שפסק להתיר כרוב האמוראים, וכתב אבל רש"י פסק כר"י בר חנינא וכ"פ הרמב"ם ז"ל, והנה בלשון רש"י ז"ל מבואר שהוא העלה להחמיר מספק, וכנראה שמרן ז"ל הבין שגם הרמב"ם הכריע להחמיר מכוון הספק. ולא מן הדין. ובאמת כ"כ בפרי תואר שגם הרמב"ם ז"ל החמיר מספק. וכדלהלן. יש נ"מ אם חיתה י"ב חדש דיש מקום להתירה.

הכרעת הבינת אדם

ובאמת הכי איתא בהגהה שנדפסה בטור, מן הצד. וז"ל: אמר המגיה שמעה אוני מפי מגידי אמת שבארצות המערב, ביומי אדר שהעשבים גדולים, והשור לוחך את ירק השדה ברבוי, ממלא כריסו הרבה, וכדי שלא ימות קורעין אותו על גבו בין צלעותיו, וקורעין הכרס ומוציאין ממנה פרש הרבה, וחוזר ומתפרא ובוה הוא ניצול מן המיתה. וכן עושים לגמלים בזמן הזה, והחוש והנסיון לא יכזיבו אדם, וצדקו דברי הפירוש הראשון, עכ"ל ההגה. וכונתם לפירוש הראשון שנוכר בטור, שפסקו כדעת רבה בר רב הונא דכרס הפנימי הוא מפרעתא.

ואולם הב"ח שם כתב, שמה שכתב הטור שהעיקר כהפוסקים כר"י בר חנינא, הוא משום שכך היא דעת רוב הגדולים, וכתב הרא"ש שכן עמא דבר, וכ"פ בש"ע ס"ב, שכשהשור ממלא כרסו מן הירקות, קורעין אותו על גבו בין צלעותיו, ומוציאין ממנו פרש הרבה וכו'. אין זה כדאי לסתור דברי ר"י בר חנינא, דכבר כתב הרשב"א בתשובה (סימן צ"ח) דכל הטריפות שמנו חכמים, אפילו הן מתקיימות הרבה טריפה היא. ע"ש. והכי נקטינן דבכל הכרס הפנימי

כרס שניקב טריפה דאין לו דבר שיסתום את הנקב, שהחלב שעליו אסור. (וחלב אסור אינו סותם).

והד"מ (אות א') כתב דהא"ה הארוך (כלל נ"ב דין ד') בשם אור זרוע דאע"ג דבקצת מקומות נהגו היתר בחלב שע"ג הכרס, מ"מ אותן שנהגו בו איסור יש להחמיר. ע"ש ובהערות וביאורים (בטור המאור אות 5) כתב דבאו"ז (סי' תי"ג) מסתפק בזה, ושאל לראבי"ה, ואינו זוכר מה השיבו, ע"כ טוב להחמיר. וע"ש.

[ולפי"ז יש מקום להקל מכוון ס"ס דרבוותא, ספק א' מה נקרא כרס פנימי לאסור נקיבתו במשהו, וספק שמה החלב שעל הכרס מותר באכילה והוא סותם את הנקב, ואינה טריפה.]

וכן הביא מ"ש בגמרא (נ' ע"ב) במערבא אמרי משמיה דר' יוסי בר חנינא, כל הכרס כולו היא הפנימית וכו'. רבה ב"ר הונא אמר מפרעתא, וכן פירש"י ז"ל שם, על מפרעתא, ואח"כ כתב שהר"ן בשם הרשב"א כתב דלפי זה, אותו חלק מהכרס הרואה את הקרקע, היינו מפרעתא, ונקיבתו במשהו, אבל שאר הכרס שהוא נגד הצלעות והשדרה ברובו, דהיינו כרס החיצונה, וכתב הרי"ף (י"ג ע"ב) איכא מ"ד הלכה כרבה ב"ר הונא, ואיכא מ"ד הלכה כר"י בר חנינא, ברוב קרוע אבל לא ברוב נטול. עכ"ל.

ובבדק הבית שם נאמר, והרשב"א כתב, שבעל העיטור פסק כרבה ב"ר הונא, אבל רש"י ז"ל פסק כר"י בר חנינא, וכ"פ הרמב"ם ז"ל (פ"ט מהל' שחיטה ה"ה) שכתב קרועה כיצד, בשר החופה את רוב הכרס וכו'. וכן דעת הרשב"א בתורת הבית הקצר (ל"ז ע"א). וכתב המרדכי (סימן תרכ"ו) שכן פסק ר"ח ז"ל ובתשובת הגאון. וכתב הרא"ש ז"ל, דכן עמא דבר, וכך הם דברי רבינו (הטור) שכתב וי"א דכל הכרס הוא כרס הפנימי ליאסר בנקיבה בכל דהו, וכן עיקר. עכ"ל.

והמדקדק יפה בדברי רבותינו ע"ה, יראה שפסקו לאסור מכוון הספק בלבד, ולא שזה ודאי איסור, דכבר דקדקתי כן מרש"י והרא"ש ז"ל, וכ"נ

יב"ח, דנתברר שלא נטרפה, מושא"כ בספיקא דדינא, וכן בעמודי אור (סימן מ"ט) תמה על החכ"א בעובדא הנ"ל. דאם נתיר העז ההיא נתיר את כולם, דהוכרע הדין אצלנו להתיר. וכתב דתמיהה זו תסוב גם על מהרש"ל והש"ך והנמשכים אחריהם, וגם מהב"ח נר' דלא ס"ל כמהרש"ל, וצ"ע. ועיין תבו"ש (סימן ל' סק"ח), ובית אפרים ח"א (סי' ל"ה ס"ק ק"מ) עכ"ד הפ"ת. עניינו הרואות דבדברי ההגהה שבטור הנ"ל, לאו ברותא היא, ומלבד שהרב בינת אדם סמך ידיו עליה, הנה יש עוד גדולים שסמכו ע"ז, שכיון שאין בזה הכרעת הדין בבירור לאסור בכל הכרס במשהו, אלא שאסרו מכוח הספק, ע"כ יש לנו לסמוך על גדולי עולם מהרש"ל והש"ך ופר"ח ופמ"ג ועוד, שאם יש ספק, מהני י"ב חדשים או לידה להכשירם, ואם מפני הקושיות של הרב עמק ההלכה שהקשה עליהם, אין אנו מכריעים לדחות דברי גדולי עולם מכוח הקושיות וגם אפשר לישב. ועוד חזון למועד אי"ה. ועכ"פ לעצם הענין ראיתי שבחסדי ה' כיוונתי לדעתו של הגאון בינת אדם במהלך הענין. ת"ל, יתברך.

השגות האחרונים על הבינת אדם

שו"ר בכף החיים (אות י') שכתב ע"ד בינת אדם הנ"ל, אמנם המק"מ שם, דחה דבריו, וכתב ששגג בזה, דלא כתבו רש"ל ושו"ך וב"ח אלא במחלוקת הפוסקים, וגם בזה כבר חלקו עליהם, ולא סמכינו עליה, אבל במחלוקת האמוראים איך יתכן להתיר, וגם החקרי לב חיו"ד (סימן כ"ה דף ל"ד ע"ד) כתב דבין מחלוקת שבש"ס בין בעיא שבש"ס דלא אפשר, לא מהני שיהיו יב"ח ועיבור ולידה, אך במחלוקת הפוסקים שאחר חתימת התלמוד, מהני שהיית יב"ח ולידה ע"ש. והב"ד זבחי צדק (אות ו'). עכ"ד כה"ח. ואולם עדיין יש מקום לומר דלפי מה שהוכחתי בבירור שרוב האמוראים ככלם חולקים על רבי יוסי בר חנינא, אלא שכיון שלא הכריעו הלכה זו לגמרי ע"כ העלו רוב הראשונים ז"ל להחמיר ולאסור וכמ"ש

בניקב במשהו טריפה, ושרי להו מרייהו למדפיסים שהכניסו הגהה זו בספר דלא כהלכתא. עכ"ל הב"ח. ויש מקום להליץ על דברי ההגהה הנז', דהרשב"א ז"ל דיבר באיסור ודאי, דבזה לא מהני שהתקיימה הבהמה י"ב חדש, אבל אם אכן צודקים הדברים שכתבתי, שכל האיסור שאסרו הראשונים בזה, הוא מכוח הספק, יש מקום להקל בזה אם חיתה י"ב חדש. והרב פתחי תשובה (סימן מ"ח סק"ב) הבית דברי הרב בינת אדם (שער או"ה סימן כ"ו, חכ"א כלל כ' סעיף ב') שנשאל בעז שדקרוה בין הצלעות ויצא פרש, ועבר עליה יותר מ"ב חדש והיא חיה ויולדת מה דינה, ומתחילה כתב דלכאורה היא ודאי טרפה, ואחר העיון נראה דרק ספק טריפה. שהטור הביא י"א דכרס פנימי הוא מפרעתא, וזו דעת בעה"ע, אבל רוב הפוסקים מטריפים בכל הכרס במשהו. ואחרי זה הביא דברי ההגהה הנ"ל. והסכים לזה. אך הפ"ת שם כתב דהיתר זה צ"ע, שאחר שרוב הפוסקים מטריפים, כבר כתב הפמ"ג (סימן פ"א סק"ה) דספק פלוגתא, כשרבים אוסרים אפי' חי יב"ח אין להתיר.

והב"ח צווח על הגה הנז', למה הכניסוה בספר, דלא כהלכתא, וש"כ שנראה שגם הפוסקים המטריפים בכל הכרס במשהו, לא משום דפשיטא להו דהלכה כר"י בר חנינא, אלא מספק, דמספקא להו כמאן הלכתא, וכמ"ש רש"י, וכיון דלא אפשר הלכתא עבדינן לחומרא ומטריפין בכל הכרס בנקב כל שהוא, וגם הרא"ש הביא ב' דעות וכתב דרש"י פסק לחומרא, כי הוא ספק דאורייתא. וא"כ לא הוי אלא ספק טרפה, ומהני לה שהייה יב"ח או לידה, וכ"כ הש"ך (סימן נ"ז ס"ק מ"ח) שכן משמע ממהרש"ל (פרק אלו טרפות סימן פ') ושדבריו נכונים, וכ"כ הפר"ח (שם סק"ג) והפמ"ג (שם), ובלבושי שרד, ותשובת זכרון יוסף חיו"ד (סימן ב') ועוד, בכמה ספרי אחרונים, מ"מ בספר עמק ההלכה (סימן ח') תמה ע"ז, דא"כ בכל ספק נכשיר, וא"ת שאין ראיה מזו שחיתה, דהיא ממויעוטא שחיין, א"כ יאמרו ב' בהמות עם אותה ריעותא, זו אסורה וזו ומותרת, ומסיק דלא כמהרש"ל, דלא דמי לספק בגוף המעשה, דבזה מהני

מחט בחלל הגוף, אם נעשה ע"י אומן לכך, יש לסמוך להקל, כמו בסירוס תרנגול ע"ש. והרב מהר"י אסאד (חיו"ד סי' ס') כתב שהרב השואל אמר בשם הרופא, שעושיין דקירה בשיפוע הכרס שע"י השיפוע שוכבים הקרעים וע"ז, והו"ל כסתומה דמעיקרא, והשיב דאין זה סתימה כלל, ועוד דהרי נודע שכשעושיין רפואה זו לבהמה, מניחין החלל פתוח, ע"י שמניחין שם הכלי שדוקרין בו משך זמן שעה אחת או פחות, ואין הקרעים שוכבים וע"ז, ואין כאן סתימה דמעיקרא, והעלה לאסור הבהמה אפי' שהתה יב"ח, וגם חלבה אסור, ואסור למכור הבהמה לנכרי שמא ימכרנה ליהודי, רק ימיתנה תחילה.

וע"ש עוד בדרכי תשובה שהזכיר עוד מדברי שו"ת שערי צדק חיו"ד סי' ס"ז וס"ח וס"ט שהאריך בזה. ובשו"ת בית שלמה ח"ב (סי' ק') דהאריך בזה ונראה דמחמיר בענין זה. ועיין בס' דברי אברהם סוף סק"א, ושו"ת נפש חיה חיו"ד סי' ד', שהחמיר ג"כ בזה. (ואח"ז דן במקום שדקרו בטחול להקיז ממנו דם. ע"ש.)

נמצאנו למדים דדברי הרב בינת אדם שנדחו ע"י הרב פ"ת הנ"ל, הנה גאון עוזנו הקדוש פרי תואר הוא תנא דמסייע לית שכן הוא ז"ל, עמד וחילק, והעלה דבמקום דלאו מפרעתא, שהוא מקום הנחבא תחת הצלעות מצד זה ומצד זה אינו נטרף במשהו, אלא בניקב ברובו או טפח. אבל במשהו, אינו אלא ספק טרפה.

והרב דרכי תשובה אייתי לן מדברי השו"מ, שתיירין כל מה שהקשו על הרב בינת אדם, והסכים עמו להלכה דמהני יב"ח. וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם, ואמרי נעם, ושו"ת טוב טעם ודעת, ודעת תורה, ושהטוט"ד כתב דרק אם יצא פרש בדקירה זו הוא דבעי יב"ח, אבל אם לא יצא מותרת גם בלא שיהוי דיב"ח, דהו"ל ס"ס, ספק על ספק לא על, ואת"ל נכנס לחלל שמא לא ניקבו המעינים. והתיר גם החלב שנחלב תוך יב"ח. והביא עוד פוסקים רבים דס"ל כן וכנ"ל. וכאמור כן עולה מהראשונים דלא אסרו בודאי,

רש"י ז"ל להדיא. ויש כמה ראשונים שפסקו להתיר לגמרי, א"כ בכה"ג עדיין י"ל למהרש"ל והש"ך הפר"ח ופמ"ג ועוד, דמהני י"ב חדש, ומהני נמי עיבור ולידה.

הלם ראיתי להרב דרכי תשובה (אות ח') שכתב, שהרב פרי תאר (סק"ב) כתב שיש חילוק, דמפרעתא ר"ל מקום שנתגלה ממנו כשפרעו טבחא או גם בנקב במשהו היו ודאי טריפה, אבל במקום דלא כמפרעתא דהיינו מקום הנחבא ממנו תחת הצלעות מצד זה ומצד זה, דוקא אם ניקב ברובו או טפח היו ודאי טרפה, אבל בניקב רק במשהו, לא היו רק ספק טריפה. ע"ש. ועיין מק"מ (סק"ג) ושו"ת בית שלמה חיו"ד (סי' ק'). עכ"ד. וע"ש בפרי תאר שהעלה שגם להרמב"ם ז"ל אינו אלא ספק טרפה ולא ודאי. והוא תנא דמסייען ע"ה.

עוד ראיתי בדרכי תשובה (סק"ט) שהביא דברי הבינת אדם, ומה שהשיגו הפ"ת וכנ"ל. ואח"כ כתב: אך בשו"ת שואל ומשיב ח"ב (סימן פ"ב) הסכים לדעת הבינת אדם, ומתירן שם כל הקושיות שהקשה השואל על הבינת אדם, והעלה להלכה דמהני לה יב"ח ע"ש. וכ"כ עוד בחלק ג' (סי' פ"א) לדינא דבכל זה מהני לה יב"ח ע"ש. וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם חיו"ד (סי' כ"ה) ובשו"ת אמרי נעם (מהגה"ק מזידיקוב) (סי' י"א), ובשו"ת טוב טעם ודעת תנינא (סי' קע"ב) ובדעת תורה (ס"ק ג' וד') ע"ש. ועיין בטוט"ד שם שכתב דדוקא ביצא פרש, הוא דבעינן יב"ח, אבל אם לא יצא פרש א"צ יב"ח כלל, דהוא ספק על ספק לא על, ואת"ל שנכנס לתוך החלל שמא לא ניקבו המעינים. ע"ש. [ושמחתי על זה, שכן כתבתי לעיל בס"ד שאם יש עוד ספק יש להכשיר מכוח ס"ס]. עו"כ בשם טוט"ד (מהדו"ק סי' ע"ה) שהעלה דגם החלב שנחלב קודם שעברו יב"ח מותר למפרע.

ועיין שם שציין לדברי מהר"ם שיק ז"ל חיו"ד (סי' ס"ו) מה שכתב מזה, וכן בשו"ת תפארת יוסף חיו"ד (סי' ח'), ובשו"ת רשמי שאלה, ושו"ת מגדל השן, ודברי חיים ח"ב (חידו"ק סימן ל"ג) מ"ש בזה, וכתב דאם יתברר שעושים נקב במסס יש להטריף ולא מהני יב"ח, ואם יתברר שאין עושיין נקב במסס, רק נקב

אלא מספק וכנ"ל.

וגם האלפסי, כיון דפליגי האמוראים, עבידנא ככולהו לחומרא וכבני מערבא דטרפי בכל הכרס, וגם המ"מ והלבוש, א"כ בנ"ד כיון דרוב הפוסקים פסקו כר"י ב"ח דכל הכרס נקיבתו במושהו, וכאן נוקבים עד שיוצא פרש, לענ"ד ודאי טריפה וגם חלבה אסור.

ושלח הדברים להרב ש' אפרתי ז"ל מנהל מח' הכשרות הארצית בירושלים, והשיבו שבהגהת הטור (סימן מ"ו) התירו וצווחו הגדולים ע"ז, אולם גאוני בתראי פסקו שאין כאן ודאי טריפה, שיש ספק מה הוא כרס פנימי, ועיין בבית אדם ובערוך השלחן, ויכולים להתיר החלב אחר יב"ח, כדין ספק טריפה שחיה יב"ח, עיין ברש"י, וכיון דלא אפסיקא הלכתא עבדינן לחומרא ומטריפין בכל הכרס בנקב במושהו. ע"כ.

וחזר וכתב לו, שבמנחת יעקב בקונטרס הספקות (סי"ז), כתב דלא נקרא ספק פלוגתא דרבוותא, אלא כששנים בחכמה ומנין עם דעת האוסרים, אבל אם האוסרים רבים, מיקרי ודאי איסור ולא ספק, וכתבו שכן כתב הש"ך (סי' פ"ד ס"ק י"ח) וכ"נ מתשובת הרשב"א סי' רנ"ג. ע"כ. וכ"כ בשפתי דעת (סי' קי"א) בשם כמה פוסקי, דכל שפסק הרב היפוך ממ"ש המחבר, אין לעשות ס"ס שזמא הלכה כהמחבר, דכבר קיבלנו לפסוק כהרב נגד המחבר, מיהו המורה צריך ליהדר בספק פלוגתא, וכו', ומ"מ בשו"ן הוי ספק וכו'.

וכתב הרב תהלתו בפי ע"ה, דמכל האמור נראה שזה ודאי טריפה, דרוה"פ ס"ל כר"י בר חנינא, דמטריף בכל הכרס, והם הרמב"ם והרא"ש והטור וסמ"ג ורשב"א ובעלי התוספות ורבינו אפרים ור"ח ומרדכי והלבוש, זולתי בעל העיטור ור"י, שהם נגד כל הפוסקים, וגם המחבר בש"ע פסק כן, ואפילו אלף פוסקים נגדו הלכה כמו מרן ז"ל, וע"ש שהעיר גם על הבינת אדם שהוא נגד כל הפוסקים, ומ"ש בהגהת הטור, שהחוש והנסיון מעיד כדעת הי"א הראשון והוי ספק פלוגתא, ואם שהתה יב"ח הותרה. אחר המחילה, איך דחה רוה"פ מכות בעה"ע שהוא יחידאה, וקי"ל אחרי רבים להטות, וגם בערוך השלחן

ויש להוסיף דגם מהר"י אסאד שהביא הרב דרכי תשובה, אינו סותר מה שהעלו אותם פוסקים, דלא הוי אלא ספק טריפה, ומהני לה שיהוי די"ב חדשים, אלא שבא לדחות דברי הרב השואל ז"ל, שכתב בשם איזה רופא דלא חשיב נקב, כיון שדוקרים בשיפוע והקרעים שוכבים זה על זה. והוא העלה דאין זו סתימה וכנ"ל, אבל לעולם אימא לך שגם הוא ז"ל לא קאמר אלא שאין להתירה כמות שהיא, רק על סמך הסתימה, אבל בודאי יודה, דלא אסרינן לה אלא מספק, ומהני לה יב"ח, וכן נמי מהני לה עיבור ולידה. וכזה י"ל גם על דברי שאר פוסקים שכתב שם. ועכ"פ ראינו שרוב האחרונים הקילו דאין זה איסור ברור אלא ספק בלבד. וכנ"ל. וע"כ יש מקום חשוב להתיר ביב"ח ובלידה, או במקום שיש עוד איזה ספק בענין, דהו"ל ס"ס ומותר.

מה נקרא ספק פלוגתא דרבוותא

ובהיותי בזה זימן ה' לידי ספר יקר "תהלתו בפ"י והוא חידושים על התורה, ומז"מ בהלכה, של הרה"ג הישיש החו"ב רבי יוסף פריז זצ"ל שהיה הרב של מגדים לפני, ושם (בעמוד ט"ל) ושם חקר במה שקורה לפעמים שהפרה מתנפחת לרוב האכילה, והרופא דוקר ביתד בבטנה עד שיוצא פרש, ואח"כ מחלימה, ועושים כן בכל המשקים.

והביא המשנה והגמ' החולין הנ"ל. והטור הזכיר ב' דעות כהנ"ל ושהעיקר כהי"א דכל הכרס מיקרי כרס פנימית ליאסר במושהו. וכן דברי הב"י בשם הראשונים. וסיים וכתב בזה"ל, והנה כמעט כל הפוסקים פסקו כר"י בר חנינא שכל הכרס נקרא כרס פנימי ונקיבתו במושהו, רוב בנין ורוב מנין, ב' עמוד הוראה הרמב"ם והרא"ש (פסק כרש"י) ושכן עמא דבר, והטור ובעלי התוספות ורבינו אפרים, והמרדכי כתב, פסק רש"י וגם ר"ח, ותשובת הגאונים

בלבי שכינותי לדב"ק דמרון שליט"א.

עוד הביא דברי שו"ת חקרי לב (ח"א מיווד סימן כ"ה) שגם הוא העלה להתירה לאחר יב"ה, והוכיח כן מדברי הראשונים, וצייד שאפילו במקום שרוב הפוסקים מטריפים, אפשר דמהני שהיית יב"ה להכשיר, אחר שיש מיעוט הסוברים להכשיר. ועוד שהגט פשוט (בכללים סימן א') כתב שכל שלא נחלקו פנים אל פנים, לא חשיב רוב מהתורה, דבעיני רובו מתוך כולו, ע"ש.

וכן הזכיר דעת הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת טוב טו"ד שהזכרתי לעיל, ושהפ"ת העיר על הרב בינת אדם כהנ"ל. עוד הביא דברי הגאון פרי תואר (סימן מ"ח סק"ב) שדייק מהר"ף והראשונים שהחמירו בזה דהוי רק ספק טריפה, ולא ודאי. וע"ש שכתב ע"ד הרמב"ם ז"ל שגם הוא סובר דהוי ספק טריפה, וע"ש שכן העלה להלכה מהר"י אייזנשטיין בשו"ת עמודי אש, (דיני אר"ה סימן י'), וגם מהרש"ם בדעת תורה (גילוי דעת ריש סימן מ"ח) האריך בתשובה להקל לאחר יב"ה והביא את הפוסקי הנ"ל. וכן הקל ביתר שאת בשו"ת שערי דעה ח"ב (סימן צ"ז), וכן פסק להקל הגאון רבי צבי פסח פרנק ז"ל בשו"ת הר צבי (חיו"ד סי' ל"ו). וכתב מרון הראש"ל נר"ו שגם לדידן שפוסקים כמרון ז"ל, כאן הוא רק ספק ולא ודאי טריפה, וכן כתב באגרות משה (חיו"ד סימן כ'), וכ"פ בזבחי צדק (סימן מ"ח סק"ה), ולפ"ז יש להקל אחר יב"ה, ושוב הביא שהמק"מ דחה דבריו (של בינ"א) וכתב ששנה בזה שלא הקילו מהרש"ל והש"ך אלא במחלוקת הפוסקים, משא"כ כאן שהיא מחלוקת האמוראים בגמרא, והזבח"צ הוסיף שגם החק"ל הנז', כתב, שבמחלוקת האמוראים לא מהני שהיית יב"ה, ורק במחלוקת הפוסקים שאחר חתימת התלמוד, הוא דמהני יב"ה, ע"כ. והרב שליט"א כתב דנעלם מהם שגם בפוסקים יש בזה מחלוקת גדולה, ושפיר מהני שהיית יב"ה. ויש לבאר כונת מרון שליט"א, דרק במחלוקת האמוראים, שהפוסקים הכריעו בה, לפסוק כדעה אחת מבין החולקים, בזה הוא דלא מהני שהיית יב"ה, דאחר שהכריעו דהלכה כמ"ד זה,

הביאו, וסיים שכל הגדולים צווחו בזה וכתבו שמצוה למוחקו מהספרים. וכתב הש"ך (סי' נ"ז סק"מ) כל מקום שהוא ודאי טריפה, אעפ"י שנשתתה יב"ה אסור, ולא מהני יב"ה אלא בספק טריפה. עכ"ל בקיצור מעט.

דעת מרון בעל היביע אומר שליט"א

והנה בהסכמה שכתב מרון הראש"ל בעל יבי"א יבלחט"א, עמד שם על תשובה זו. וכתב שבעל העיטור אינו יחיד בדבר זה, כי הרשב"א בחידושין לחולין (נ' ע"ב) כתב שהרמב"ן הוכיח דהלכה כרבה בר הונא להקל, וכדבר בעה"ע, וכתב הרשב"א שהר"ף לא הכריע במחלוקת זו. ואע"ג ד"ל דההכרעה היא כ"י"א בתרא, וכדקי"ל בכל מקום, מ"מ הרשב"א ז"ל כתב שלא הכריע במחלוקת זו, וצ"ל דכונתו היא, שהכרעה זו אינה מכוח פסיקה שפסק כ"י"א אלו, אלא שהחמיר מספק, וע"כ עדיין זה נקרא ספק. ואולם הרשב"א בתורת הבית הארוך (דף ל"ח ע"א) דחה ראיות הרמב"ן, ושמסתברא שיש לחוש לדר"י בר חנינא להחמיר, ועוד דבפלוגתא בשל תורה, הלך אחר המחמיר. ומשמע שגם זה הוא רק לחומרא ואינה ודאי טריפה, וע"ש שכתב מרון שליט"א עוד שגם מהרוקח (סי' שפ"ה), והרא"ש בפסקיו (פרק ג' ס"ס ל"ג) נראה שלא אסרו רק מספק, ובס' האשכול (הלי טרפות ס"ס י"ז) חזק דעת המיקל כמ"ש הרמב"ן, והאו"ז הביא פירש"י ז"ל דלא נפסקא הלכתא, ועבדינן לחומרא, ור"ח פסק כאמימר להקל משום דהוא בתרא. והמאירי בחולין (ע' קפ"ב) כ' שרוב המפרשים סוברים להקל, ומ"מ הוא פסק כר"י בר חנינא. וכתב מרון שליט"א, נמצאנו למדים שהרבה פוסקים סוברים להקל כבעה"ע, וגם המחמירים הוא מספק ולא ודאי טריפה, וע"כ אם שהתה יב"ה כשרה, ע"פ הש"ך ביו"ד (סי' נ"ז ס"ק מ"ח) שהוכיח ממהרש"ל שבמקום שיש מחלוקת הפוסקים, וחזיתה יב"ה כשרה. וכ"כ הפר"ח (שם סק"נ). וכבר כתבתי לעיל את זה, ונתתי שמחה

שם במושהו, אלא בטפה, והגם שרוב הראשונים אסרו במושהו בכל הכרס, כבר הוכחנו שכל זה הוא רק מספק, ולא ודאי טריפה, וע"כ אחר ששהתה יב"ח מותרת היא וכמו שכתבו כל אותם הפוסקים, ויש מקום להכשיר הבשר מכוח ביטול ברוב, דכל הבשר הבא לאטלזים ולמפעלים בודאי שרובו הגדול, הוא מבשר כשר של בהמות שלא ניקבו כלל, וגם המיעוט שהוא מבשר שניקבה הכרס של אותה בהמה, הנה יש צד גדול לומר שכבר שהתה י"ב חדשים מאותו זמן שניקבו בכרסה להצילה מחנק, ובאם שהתה יב"ח הרי היא כשרה. (דגם קודם ששהתה אינה טריפה ודאית, אלא ספק בלבד.) ואפילו תימצא לומר שהוא מבשר של בהמה שניקבו בכרסה ולא שהתה יב"ח, מ"מ אינה אלא ספק, ואע"פ שהוא ספק של תורה, עכ"פ קי"ל דספק תורה לחומרא מדרבנן. ובספק אין איסור לבטלו ברוב, ובפרט שהוא מין במינו דמהתורה בטל ברוב. אבל למעשה בודאי שיש ששים בהיתר כנגד אותו מיעוט בשר, שבא מבהמה שהכרס ניקבה ולא שהתה יב"ח. ומותר לאכול הבשר, וכמו שהתירו את החלב כפי שפסק הגרצ"פ פרנק זצ"ל, וכמו שהעלה מרן הראש"ל שליט"א. וכל בשר שאדם קונה יש לתלותו שבא מן הרוב שהם כשרות בלא פקפוק, שהן לא נדקרו כלל, והרי כל הבקר שממנו אנו אוכלים מגיע למפעל, ושם שוחטים ובודקים, ומשם יוצא ומתחלק למפעלים ולחנויות ברחבי הארץ והעולם, ושם במקום שהגיע הוא מנותח לנתחיו ומתערבים זה בזה ומשם נשלחים בארגזים לכל המקומות, וכל דפריש מרובא פריש.

ובפרט דכאמור יש בזה כמה ספקות, ספק אם ניקב כלל או לא, (והרוב לא ניקבים), וגם אם ניקב אולי שהה י"ב חדשים אצל הגוי בעל הבקר, ואולי נתעברו גם ילדו ולדות, ובכל אחת מאלו הבשר כשר לרוב הפוסקים, ואפילו את"ל שבשר זה הוא בא מבהמה שניקבו את כרסה ולא שהתה יב"ח, וגם לא ילדה, עכ"פ יש עוד ספק שמא הלכה כהרמב"ן ובעה"ע וסיעתם שהיא כשרה, כי הנקב הוא לא במפרעתה אלא בין הצלעות במקום שרוב ככל האמוראים אינו

הרי דעת החולקים כמאן דליתא בהלכה, אבל כאן גם הפוסקים חולקים. ויש להוסיף דשאני הכא שרוב האמוראים מתירים, והרבה ראשונים פוסקים להתיר, וגם האוסרים, לא פסקו לאסור, אלא החמירו כיון דלא הוכרעה ההלכה בפירוש, וע"כ ודאי מהני שהייה יב"ח.

ות"ל זכיתי לכון לדרך שבה דרך מרן עמוד ההוראה שליט"א בכל פרטי הענין, ת"ל יתברך. וגם מ"ש שיש להתיר במקום שיש ס"ס, הנה גם מרן נר"ו שם, כתב להתיר החלב ע"י ביטול ברוב, וכמו שפסק הגרצ"פ ז"ל בהר צבי (סי' ל"ו), דמין במינו בטל מן התורה ברוב, וחכמים הצריכו ששים, והו"ל ספקא דרבנן ולקולא, ובספק איסור תורה אין בו משום ביטול איסור לכתחילה. וכמ"ש הכנה"ג (סימן צ"ט), ובשו"ת אמר שמואל (חיו"ד סימן א'), וכ"פ הגר"י טייב בערך השלחן (סימן צ"ט סק"ו) ע"ש. עכ"ד מרן נר"ו שם.

עוד ראיתי שם, בהסכמת הרב הגדול כש"ת מוהר"ר נסים עזראן ז"ל, שגם הוא עמד על שאלה זו שהרב המחבר ז"ל העלה לאוסרה, והעיר עליו מדברי ג"ע החסיד הקדוש מוהר"ח ח'ן עטר זיע"א בספרו פרי תואר (סימן מ"ח סק"ב) דשקיל וטרי בזה, וכתב דרוב הראשונים והאחרונים לא פסקו הלכה כרבי יוסי בר חנינא, רק החמירו מחמת הספק, ואין בזה איסור ודאי, ושגם בספר בית דוד על ש"ע כתב בזה, והעלה דאם שהתה יב"ח ועלה קרום על הנקב יש להקל, שזה מלמד שהנקב היה באלכסון, ולא זה כנגד זה, אבל אסר שם להשהותה לכתחילה מוחשש תקלה. עכ"ד.

האם השיב מיעוט המצוי

הנה בנ"ד טענו רבים מראשי הצוותות שבמקומות ההם, אורגואי וארגנטינה, הדבר הזה חשיב למיעוט המצוי, ובדקו בהם, וכל אלו שעסקו בזה שוים בדבר אחד, שתמיד הנקב נמצא כמשולש שבין הצלעות, באופן שלרוב האמוראים אין שיעור נקיבתו

דרובא דרובא לא ניקבו כלל, וגם במיעוט שניקבו, רובם חיו יב"ח או שילדו, ואע"ג דבהמה בחייה לא מתבטלת מ"מ שייך בזה דין דכל דפריש שהרי כונסים אותם יחד, ואח"כ מביאים כל בהמה לחוד, ועוד דהכרסים באים לפנייהם אחר השחיטה, ואז מתבטלים ברוב הבהמות השחוטות זב"ז. ויש די בכל זה שלא לחייב בדיקה אחרי זה. ומ"מ אם אינה לידו וראה שהכרס פגועה באופן שזה מוכיח שניקב שם, ראוי להטריפו מספק, ואע"ג דיש מקום לדון בזה, עכ"פ מספיקא יש להחמיר ולאסור אותה בהמה. אא"כ ידוע שעברו עליה יב"ח מאז שניקבו את כריסה, זה הנלע"ד, וה' יאיר עינינו בתורתו לעד אמן.

וכל זה כתבתי כהצעה לפיתרון סוגיא המורה זו, ואת אחי הת"ח אחלה בבקשה שיעיינו בסוגיא זו, ויהוו דעתם, וה' יהיה בעזרנו שתתברר הלכה זו על אמותותה, ולא נבוש ולא ניכלם ולא נכשל לעולם ועד.

בברכת התורה ועמליה, באמת וביראה,

שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

נטרף שם במשהו, אלא בנקב בשיעור של טפח. והנקב שנוקבים הוא קטן ורחוק מאד משיעור של טפח.

וע"כ הנלע"ד בזה דאין חייבים לבדוק ולפשפש אחרי זה, וכן מבואר ברש"י, שהגם שהחמיר להטריף בנקב במשהו, מ"מ כתב שאין חייבי לבדוק בכל אלו אלא בריאות, וכנ"ל. ובפרט דיש אומרים שאין זה בגדר מיעוט המצוי, וגם אם זה נחשב למיעוט המצוי, מ"מ יש ראשונים שמכשירים בנקב במקום זה עד טפח, ועוד דגם להמחמירים כיון שאין זה איסור ודאי, מכשירים הבהמה בשתתה יב"ח, או היכא דילדה, ובכל אחת יש להסתפק בזה, ובפרט שידוע במציאות עוד מימי הראשונים ועד ימינו אלו, שהם חיים שנים אחרי זה, וגם יולדות כרגיל, וכמ"ש בהגהה שבטור בשם חכמי המערב, וכנ"ל. ועוד שכיון שאיסורו הוא רק מכה הספק, אין איסור לבטלו ברוב, ובמציאות מבטלים ומעריבים הכל, ובודאי יש ששים בכשרות נגד האסור,

מזרנו ראשי ישיבת חזון עובדיה ובעל הילקוט יוסף הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

קונטרס מיוחד בהלכות

הלכות ברכת החמה

א. הרואה חמה בתקופתה, מברך בשם ומלכות: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית [ברכות נט:]. וכן המנהג. והיינו פעם אחת בעשרים ושמונה שנה, כשחזור מחזור גדול של חמה, ונופלת תקופת ניסן במזל שבתאי בתחלת ליל רביעי שבו נתלו המאורות בשעת בריאת העולם. [גמ' שם. וראה בפירושי רש"י הסבר הדברים בטוב טעם].

והשנה [תשס"ט] חל יום ברכת החמה ביום רביעי י"ד ניסן בבוקר. (א)

נוסח ברכת החמה

א) מקור ההלכה בברכות (דף נט:) תנו רבנן, הרואה חמה בתקופתה אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עושה בראשית. ופירש אב"י, שהברכה היא פעם אחת בכל עשרים ושמונה שנים, כשחזור מחזור גדול של חמה ונופלת תקופת ניסן במזל שבתאי בתחלת ליל רביעי, שבו נתלו המאורות בשעת בריאת העולם. (וראה בפירושי רש"י הסבר הדברים בטוב טעם ודעת). וכן פסקו הרמב"ם (בפרק י מהלכות ברכות הלכה יח), והטור והשלחן ערוך (סימן רכט סעיף ב). וכן פשט המנהג ברוב תפוצות ישראל.

והנה בגמרא לפנינו איתא ברוך עושה בראשית, וכן הוא ברוב הראשונים. [וזהו כהנוסח שלנו בברוך שאמר ברוך עושה בראשית]. אבל במשנה (פרק ט דברכות משנה ב) איתא, על ההרים ועל הגבעות על הימים ועל

הנהרות אומר ברוך עושה מעשה בראשית. וכן הוא בטור ושלחן ערוך (סימן רכח). וכן בגמרא (דף נט.) בברכת הברקים והרעמים איתא ברוך עושה מעשה בראשית, וכן הוא בטור ושלחן ערוך (סימן רכו). וכן הוא הנוסח השגור בפי כל. ולכן גם בברכת החמה יש לומר עושה מעשה בראשית. וכן הוא במדרש רבה סדר אחרי (פרשה כג סימן ח). ובהרא"ש (ברכות פרק ט סימן יד), ובטור (סימן רכט). וכן כתב ראב"ה (סימן קמו עמוד קצח), והסמ"ק (סימן קצא), ורבי דוד אבודרהם.

וכתב מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן רכט ס"ק יב), שמה שכתוב בשלחן ערוך ברוך עושה בראשית, טעות סופר הוא, או קיצור הלשון, וצריך לומר עושה מעשה בראשית. ושכן פסק בספר פרי האדמה חלק ד' (דף ג' ע"ב). ע"כ. וכן כתבו בשו"ת זרע אמת חלק ג' (סימן כד). ובספר מאמר מרדכי כרמי (בסוף חלק ב, דף שלב ע"ד), ושכן הוא דעת מרן השלחן ערוך. וכן כתב בשו"ת הרב"ז שפראן (סימן לב אות ה). ועוד

ולא הכוכבים, בעת שיתראו צריך לברך. וכן איתא בירושלמי (פרק ט דברכות הלכה ב). הרואה את החמה בתקופתה ואת הלבנה בתקופתה ואת הרקיע בטהרתו אומר ברוך עושה בראשית, אמר רב הונא הדא דתימר בימות הגשמים בלבד לאחר שלשה ימים, דכתיב ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם. ומכיון דאיכא פירושא אחרינא, ספק ברכות להקל. עכ"ד. והובאו דברי הערוך בהגהות מיימוני (פרק י אות ע). וכן נהג מהר"ל מפראג לברך בלי שם ומלכות, משום שחשש לפירוש הערוך. וכמ"ש בשמו בספר בן יוחאי (שער ז סימן רפא, דף קמא ע"א). [וכן פסק בשו"ת עמק המלך (סימן עא)].

ולכאורה קשה, שהרי בגמרא שלנו איתא, שאב"י אמר שזהו פעם אחת לכ"ח שנה, ואם כן לא יתכן על זה פירוש הערוך. והפני משה בירושלמי שם כתב, שהירושלמי בא לפרש מה שאמרו ואת הרקיע בטהרתו, ואינו חולק על הבללי בפירוש חמה בתקופתה. וכן כתב מהר"א פולדא שם. אבל מדברי הערוך מבואר להדיא שהבין שזהו פירוש חמה בתקופתה, וכן העלה השדה יהושע שם. וע"כ שלפי פירוש זה לא גרסין הא דאמר אב"י שזהו מהזור גדול של חמה פעם בכל כ"ח שנים. וכן כתב הגאון רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס. (וע' בספר בן יוחאי סימן רפא, ובשו"ת חתם סופר חלק אורח חיים סימן טו).

וישוב ראיתי להגרי"פ בהפלאה שבערכין (מערכת חמה) שעמד על פירוש הערוך, שאיך יחלוק על המפורש בגמרא דאמר אב"י דהוי כל כ"ח שנים וכו'. אלא דברי הירוש' יש לפרש דקאי על הרקיע בטהרתו. ע"ש. וכן כתב בספר אדני פז אורח חיים (סימון רסט דף יז סע"ב). וכן כתב בקובץ על יד (על הרמב"ם פ"י מהל' ברכות הלכה יח). ע"ש.

ובשו"ת הרב"ז (סימן לב אות ג) העיר, שבמדרש רבה סדר אחרי (פרשה כג סימן ח) לא נזכר הרקיע בטהרתו, אלא הרואה חמה בתקופתה, ומסיק עלה רב הונא שזהו בימות הגשמים ובלבד לאחר שלשה ימים. ומוכח שפירוש הירושלמי כמו שפירש הערוך.

אחרונים רבים ועצומים. וע"ע בשו"ת אמר שמואל (סימן א), ובשו"ת עצי ברושים (סימן ס), ובשו"ת חיי עולם נטע (סימן ה) ד"ה והנה הגם, ובירחון שערי ציון (שנת תרפה סימן יח וסימן ל). ע"ש. [ובספר נוהג כצאן יוסף עמוד קמה, יש טעות סופר, שכתב, שהברכה היא זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו, והוא טעות, שזוהי ברכת הקשת, שנוכרה בשלחן ערוך (סימן רכט סעיף א), סעיף אחד לפני הסעיף של ברכת החמה, (וכן העיר בקונטרס צאן הנחלות, ובספר גנוי יוסף סימן סו אות ג), וצריך להגיה בברכת החמה עושה מעשה בראשית].

המנהג פשוט לברך ברכה זו בשם ומלכות

והנה אין ספק שעיקר הנוסח בברכת החמה בשם ומלכות, אף על פי שבתלמוד ובראשונים נאמר ברוך עושה מעשה בראשית, ולא נזכר שם ומלכות, מ"מ הלא הלכה רווחת בידינו (בברכות מ:): שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, וכן כתבו להדיא התוספות (ברכות נד). שכל הברכות שבפרק הרואה צ"ל בשם ומלכות. וכ"כ רבינו הרמב"ן בספר תורת האדם (שער ההודאה דף טו ע"א). ובחידושי הרשב"א (ברכות מט). ודחו דברי הראב"ד בזה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת הרא"ש (כלל ד סימן ג). (וראה עוד בשו"ת הרמב"ם סוף סימן לד). וכן העלה בנידון שלנו בספר פרי האדמה חלק ד (דף ג ע"ב). וכן כתב מרן החיד"א בספר מחזיק ברכה (סימן רכט ס"ק יא). וכן כתב בשו"ת ראש משביר (חלק אורח חיים סימן לב). ושכן המנהג בכל תפוצות ישראל. וכ"כ עוד אחרונים רבים.

אלא שבעיקר ברכת החמה כתב בשו"ת כנסת הגדולה (סימן רכט אות ב), שבמקומו לא נהגו לברך ברכה זו, מפני שהערוך (ערך חמה) פירש, הרואה חמה בתקופתה ולבנה בטהרתה, היינו שהיו שלשה ימים רצופים מעוננים, ולא נראית בהם החמה,

דפלוגתא היא בגמ' נקטי להקל, וממילא אידחי נמי הירושלמי הלז, אבל בענין חמה בתקופתה לא פירש בירושלמי מה, כי ברור הי' בעיניו שהוא חזרת תקופת חמה לתחילת מקומה בעת בריאת העולם. ואני תמה איך יתכן להעמיס דברי ר"י בפירוש מלת חמה בתקופתה, או לבנה בתקופתה, וכי ביום המעונן אין חמה ולבנה מקיפים והולכים כדרכם תמיד, אלא הדבר ברור שעל רקיע בטהרתו הוא אומר. ע"כ. וכן פירש הפני משה. וכן כתב הגרי"פ בהפלאה שבוערכין הנ"ל. ועוד. [אלא שמדברי רבינו חננאל (הנספח לאוצר הגאונים) לא נראה כן. ע"ש]. וכן פסק בשו"ת שמלת בנימין (בנחלת בנימין דף קלב ע"א), ודחה טענות כנסת הגדולה. ע"ש.

ונראה שזוהי כוונת המגן אברהם (סימן רכט סק"ג) שכתב, והוא מכ"ח לכ"ח שנה, וזהו הפירוש, ודלא כמו שכתב בהגהות מיימוני. וכן כתב הבית יוסף, ודלא כהעולת תמיד. וכן כתבו המחצית השקל שם, והמחזיק ברכה (שם סק"ט). ע"ש.

ובשו"ת זרע אמת חלק ג' (סוף סימן כד), הביא דברי השו"ת כנסת הגדולה הנ"ל שלא נהגו אצלם לברך ברכת החמה מפני פירושו של הערוך, וספק ברכות להקל. וכתב על זה, שאין דבריו מוכרחים, שהרי אין זו מחלוקת שקולה, שרוב ככל הפוסקים סוברים כפירוש רש"י והרמב"ם. והערוך יחידאה הוא. ע"ש.

ואמנם מצאנו שגם הר"ח (באוצר הגאונים עמוד סה) מפרש כדברי הערוך, ומוכח כמו שכתבנו שלא היו גורסים בגמרא דברי אביי. ולמטוניה של הרב שיו"ת כנסת הגדולה, יש להוסיף שלא נהגו אצלם לברך ברכה זו שחששו ג"כ לפירוש רבינו בחיי בשלחן של ארבע (שער א דף קה ע"ד). שהרואה חמה בתקופת תמוז מברך עושה מעשה בראשית. וכן כתב בפירושו על התורה (פרשת בראשית בפסוק יהי מאורות ברקיע השמים). וכ"כ בסידור רב סעדיה גאון (עמוד ז). (וראה עוד להגאון רבי חיים פלאגי בספר עיני כל חי ברכות (טז): שעמד על דברי רבינו בחיי הנ"ל),

ושהתלמוד שלנו דאמר אביי דהוי כל כ"ח שנים חולק על הירושלמי והמדרש. ע"ש. וכבר העיר בזה גם בספר מגן גבורים (בשלטי הגבורים ס"ס רכט). ע"ש.

ובאמת שגם לפי זה יש לנו לפסוק כהבבלי נגד הירושלמי והמדרש, וכמו שכתב הרי"ף (סוף עירובין). וכ"כ בשטה מקובצת (ב"מ יב): ד"ה במגורשת, בשם רבינו יהונתן, שאין אנו חוששים למ"ש בירושלמי, משום שאותם אמוראים אחרונים שסדרו לנו תלמוד הבבלי, הביאו בו כל הסברות שהן כהלכה, ומה שראו שהוא שלא כהלכה, הניחוהו בירושלמי ולא הביאוהו. ע"ש. וכן כתב הגאון רבי שמואל יפה בספרו יפה תאר על המדרש שם, שאף על פי שהמדרש והירושלמי חולקים על הבבלי, לענין הלכה אנו אין לנו אלא כפירוש התלמוד שלנו. ושכן פסקו כל הפוסקים. (והובאו דבריו בשו"ת דבר משה אמאיריליו חלק א' חלק אורח חיים סימן יח). וכן פסק הגאון רבי יצחק מפוזנא רבו של המגן אברהם בשו"ת באר יצחק (חלק אורח חיים סימן ד). ע"ש. ועיין עוד בפרישה (סימן רכט אות ד). ע"ש.

ובשו"ת חכם צבי בהוספות (סימן ל) נשאל, אי אות למיעבד עובדא בברכת ראיית החמה מכ"ח שנין לכ"ח שני, כדאי בתלמודא, ופסק הרמב"ם ז"ל, ושאר פוסקים, כיון שבערוך מביא פי' אחר בשם הירושלמי. והשיב, שהמפרש הוא שגה, דכוונת הירושלמי שסבור הי' שכוונת ר"י האי דא דתימא בימות הגשמים, ובלבד לאחר ג' ימים, היא לפרש החמה בתקופתה ולבנה בתקופתה, ולא היא, דלא קאי אלא ארקיע בטהרתו, כעין אותה שאמרו בתלמודא, אמר ר"י בן לוי הרואה רקיע בטהרתו אומר ברוך עושה מעשה בראשית. אימתי אמר אביי כי אתי מיטר' כולא לילי' ולצפר' אתי איסתנא ומגלי להו לשמיא, אלא שחלוק במקצת, דתלמודא דידן סגי' בחד לילי', ובירושלמי בעי שלשה ימים, וזה הדין לא הביא שום א' מן הפוסקים, משום דבגמ' אמרו ופליגי דרפרם ב"פ אר"ח דאמר מיום שחרב בית המקדש לא נראה רקיע בטהרתו, וכיון

ישראל. והובא בספר מחזיק ברכה (סק"י). וכן כתב בספרו טוב עין (סימן יח אות נ), שכמעט בכל העולם נהגו לברך ברכת החמה כדעת מרן הש"ע והרמ"א, וכן המנהג בגלילותינו בארץ הצבי, ובחלק מערי תורקיה, וכן בערי אשכנז ופולניה כולם נוהגים לברך. והמקום שאינם מברכים צריך שתהיה להם קבלה מרבותיהם הקדמונים על זה, ושהיו מורים הוראות קודם מרן והרמ"א, שהסכימו שלא לברך, מפני פירושו הערוך, הא לאו הכי כולם צריכים לברך. ע"ש. וכן העלה בשו"ת דבר משה אמאריליו (סימן יח) הנ"ל, ודחה דברי שיורי כנסת הגדולה. וע"ש. וכ"כ בספר שער המפקד (אורח חיים אות ח), שכן עשו מעשה בירושלים, בשנת התר"א, ובירכו ברכת החמה בשם ומלכות. ע"ש. וכ"כ בשו"ת הרב"ז שפראן ח"א (סימן לב, דף לא סע"ב), שכבר נהגו בכל העולם לברך ברכת החמה בשם ומלכות, בכל כ"ח שנה, ואין לזוז מן המנהג, כי מנהג אבותינו תורה הוא, וכמ"ש התוס' (מנחות כ): וכו'. ע"ש. וכ"כ הגאון הראש"ל רבי דוד חזן בספר ישרי לב (דף ב רע"ג), שעשו מעשה לברך בשנת התר"א בשם ומלכות ברכת החמה. ע"ש. וכ"כ בספר שמה נפש גאגין (ערך חמה), שכן המנהג בירושלים לברך ברכת החמה בשם ומלכות, ושכן נהגו בכל תפוצות ישראל. ע"ש.

וכבר נהגו כן כל גאוני עולם המפורסמים בכל הדורות, אשר בחלקם יובאו דבריהם להלן. וידוע שספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינו, וכמבואר בשו"ת תרומת הדשן (סימן לד). ובשאר אחרונים. (וע"ע בשו"ת צמח צדק הראשון (סימן יד). ודו"ק).

אמנם בשיורי כנסת הגדולה שם העיר עוד שברכת החמה שייכא לפי חשבון מר שמואל, שאין בין תקופה לתקופה אלא שבע שעות ומחצה, מה שאין כן לרב אדא, והביא שעמד בזה בשו"ת משאת בנימין (סימן קא). וי"ל ע"ד. ועיין עוד להגאון רבי שלמה הכהן מוילנא בשו"ת עצי ברושים (סימן ס) מה שכתב בזה.

ועל כל פנים למעשה אף באתרא דמר החבי"ב בעיר איזמיר נהגו לברך ברכת החמה בשם ומלכות. וכמ"ש הגר"ח פלאג'י בשו"ת חקקי לב (דף קט ע"ג) וז"ל: ודינים רבים נהגנו שלא כדברי הכנה"ג אף דהוה מרא דאתרין, ומהם ברכת החמה, דס"ל להכנה"ג (בסימן רכט), שלא לברך אותה בשם ומלכות, ואנו נוהגים כהסכמת רבני האחרונים לברך ברכת החמה בשם ומלכות, וכן עשינו מעשה שברכנו ברכה זו בשם ומלכות בשנת תקע"ג עם מרן מלכא מר זקני הגאון היר"ח בעל חקרי לב. וכן כתבתי בספר עתרת החיים (סימן כח). ע"כ. וכ"כ בספר רוח חיים (סימן רכט סק"ד). וכ"כ מר בריה דרבינא בספר יפה ללב (סימן רכט סק"ב). וכן נהגו בעיר תוניס, כמ"ש הגאון משחא דרבנותא ח"ג (סימן רכט), שכן עשו מעשה בשנת תקי"ז. ע"ש.

וכן נהגו ברוב ככל תפוצות ישראל לברך ברכת החמה בשם ומלכות בתקופת ניסן פעם לכ"ח שנה. וכן העיד הרב פרי האדמה בחלק ד (דף ג ע"ב) שכן המנהג בירושלים, וכן עשו מעשה בשנת תקי"ז. ובעטרת זקנים העיד שכן המנהג בכל קהלות

ב. זמן ברכת החמה נמשך עד סוף שלש שעות זמניות של היום, והזריזים מקדימים לברך. ומי שאיחר ולא בירך עד סוף שלש שעות, לא יברך יותר ברכה זו, אלא בלי הזכרת שם ומלכות. ואף על פי שישנה מחלוקת רבה בדין זה בספרי האחרונים, מכל מקום כלל ידוע הוא שספק ברכות להקל. ואף על פי כן נראה שאם היו עננים וכיסו את פני החמה, ולא נגלית אלא אחר ג' שעות, המברך ברכת החמה בשם ומלכות עד חצות, יש לו על מה שיסמוך. (ב)

זמן ברכת החמה עד שלש שעות מהיום

(ב) הנה המגן אברהם (סימן רכט סק"ה) כתב, שזמן ברכת החמה עד סוף שלש שעות מהיום, וכן כתב הלבוש. והגאון בעל תוספות יום טוב בספרו דברי חמודות (בפרק הרואה אות מב) כתב, שלא ידע מנא ליה. וכן כתב במלבושי יום טוב, שנראה לו שיכול לברך ברכת החמה כל היום, ולפחות עד חצות היום. וכן העלה הגאון היעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן רכט). וכתב שדברי הלבוש והמג"א לא נתחווירו לי. ולכן מי שלא בירך בהנ"ח החמה מברך עד שש שעות מהיום. ע"ש.

גם בשו"ת כח שור (סימן כז) כתב שדברי המג"א אינם מחוורים, שאם למד כן ממה שכתב הרמב"ם (פרק י' ה"י), שכשרואים את החמה בבוקר מברכים, י"ל דלא דוקא הוא, אלא משום שהזריזים מקדימים למצות וכו'. ושמעתי מכמה גדולים שכתבו שזמנה נמשך עד חצות היום, ובודאי שטעמים כסברתינו. ע"ש.

גם בשו"ת אור פני משה (סימן יד) כתב, ולא זכיתי להבין דברי הלבוש והמג"א, כי למה החליטו שזמנה עד ג' שעות, ומ"מ להלכה יש לנהוג כדבריהם לברך בתוך שלש שעות. ע"ש.

גם בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חלק אורח חיים סימן ז) כתב, ולא זכיתי להבין כוונת המג"א, דמנ"ל לומר כן, כי לי היה נ"ל ברור שכל היום זמנה בשם ומלכות, שלא באו חז"ל לסתום אלא לפרש. ע"ש. והגאון בעל אדני פז (סימן רכט דף טז ע"ג) כתב ליישב דברי הלבוש והמגן אברהם. ע"ש.

ויש שכתבו להביא סמוכים לדבריהם על פי מה שכתב רבינו עובדיה המפרש על הרמב"ם (בפרק ט מהלכות קידוש החודש הלכה ג), שלדעת רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם, תקופת תשרי שהיתה קודם בריאת אדם הראשון היתה בשלש שעות ביום רביעי, שלא התחילה השמש בתנועה עד שלש שעות מיום רביעי וכו'. ע"ש.

והתפארת ישראל על המשניות (בתחלת סדר מועד, בשבילי דרקיע, אות לה) הוסיף, שכל מעשה בראשית בקומתם וצבינם נבראו, כמו שאמרו בראש השנה (יא), ועיקר תוקף זריחת השמש ביום הרביעי בסוף שלש שעות מהיום. ע"ש.

ונראה שהוא הדין לדין דקיימא לן כרבי יהושע לתקופה (ראש השנה יב). ועיי' תוספות ראש השנה כו. ד"ה כמאן). וכן כתב בשו"ת הרב"ז שפראן (סימן לב אות ו). ע"ש.

ואפשר שלזה נתכוון האליה רבה (סימן רכט

לברך עד חצות. ע"ש. [וע' בשו"ת כח שור (סימן כז), ובשו"ת כרם חמר אנקאווא ח"א (חלק חו"מ סימן פז), ובשו"ת בית אבי חלק א סימן נז]. וכ"כ בספר ברכת הבית (שער כט שערי בינה אות יח).

אולם מצאנו להרבה אחרונים שהסכימו למעשה לדברי הלבוש והמגן אברהם הנ"ל, שאין לברך אלא עד סוף שלש שעות מהיום, ומהם: בספר נוהג כצאן יוסף (עמוד קמ"ה), ובספר מעם לועז (פרשת בראשית עמוד ס"ד). וכן פסקו הגאון מליסא בדרך החיים (אות ו). והגאון רבי משה אמריליו בשו"ת דבר משה (סימן יח).

וכן כתב בשו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן נ), שאם נתאחרו מלברך ברכת החמה עד אחר שלש שעות זמניות של היום, מפני שהיתה מכוסה בעבים, וכיוצא בזה, לא יברכו עוד ברכת החמה אלא בלי הזכרת שם ומלכות. ע"ש.

והגאון רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה (סימן רכט) כתב, שנראה עיקר להלכה כדברי הלבוש והמגן אברהם שאחר שלש שעות מהיום לא יברך, ושלא כדברי המתירים לברך עד חצות, כי לא יהיה אלא ספק, הוי ספק איסור להזכיר שם שמים לבטלה. ועוד שמכיון שהערוך מפרש פירוש אחר בלשון הרואה חמה בתקופתה, ממילא אחר שלש שעות הוי ספק ספיקא להחמיר שלא לברך בשם ומלכות, והמברך בשם ומלכות לאחר שלש שעות מהיום, הרי הוא כמברך ברכה לבטלה, וכן הורתי הלכה למעשה בשנת התר"א, שזמן ברכת החמה היה ביום טוב שני של פסח, ולא נראית החמה עד שעה אחת קודם חצות היום, וברכנו בלי שם ומלכות. וכן עיקר. ע"כ.

וכן פסק הגאון רבי יצחק למפרונטי בס' פחד יצחק ערך חמה (ח"ג דף לט ע"ד). וכן העלה הגאון רבי ישמעאל הכהן בשו"ת זרע אמת חלק ג (סימן כד), שמאחר שהמגן אברהם והלבוש כתבו שאין לברך לאחר שלש שעות מהיום, ובצירוף מה שכתב

סק"ב) שכתב על דברי הלחם חמודות הנ"ל: ועיין להלן בהלכות ראש חודש בחשבון התקופות שביים רביעי בשלש שעות ביום נתלו המאורות. ע"ש. (וראה עוד בחזון איש חלק אורח חיים סימן קלח סק"ז. ודו"ק).

ואמנם אחרונים רבים חולקים על המגן אברהם וסוברים שאפשר לברך ברכת החמה על כל פנים עד חצות היום. והאליה רבה דייק כן מלשון הצדה לדרך. וכ"כ בספר בגדי ישע (סימן רכט).

גם הגאון בעל נודע ביהודה, בדגול מרבבה (סימן רכט) כתב על דברי המגן אברהם, ולי נראה שזמן הברכה כל היום ומה שכתב הרמב"ם שיברך אותה בבוקר, הוא רק משום זריות, ואפילו אם נאמר שהוא בדוקא, אולי כוונתו למעט משעה שהחמה נוטה למערב, כי ינטו צללי ערב, ואם כן לכל הפחות עד חצות אפשר לברך בשם ומלכות. וכן עשיתי הלכה למעשה בשנת תקמ"ה שלא זרחה השמש אלא עד שעה קודם חצות היום, וברכנו בשם ומלכות. ע"כ. וכן פסק אחריו בתשובה מאהבה ח"ב (דף טו ע"א). וכן הובא להלכה בשו"ת בית אפרים (חלק אורח חיים ס"ז).

וכן כתב הישועות יעקב (סימן רכט סק"ט), שמה שכתב המלבושי יום טוב שעל כל פנים יברך עד חצות היום, נראה לי שהדין עמו, וכן עשה מעשה מר אבא הגאון החסיד מהרמ"ז בשנת התקמ"ה, וכן עשיתי הלכה למעשה אחריו בשנת התקע"ג. עכת"ד. וכן כתב בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (סימן יז). וכן פסק הגאון רבי שלמה הכהן בשו"ת עצי ברושים (סימן ס'). וכן כתב הגאון מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (חלק אורח חיים סימן ז). וכן פסק הגאון רבי שמואל בן חביב בשו"ת אמר שמואל (חלק אורח חיים סימן א). וכ"כ בספר "זהרי חמה" (דף ז ע"א). ועוד הרבה אחרונים.

וכתב בשדי חמד (פאת השדה מערכת ברכות אות לו), דמ"ש הנודע ביהודה, שעה קודם חצות לאו דוקא, אלא שמעשה שהיה כך היה, אך הכוונה שיכול

מהיום, ולאחר מכן יש לברך בלי שם ומלכות, שספק ברכות להקל.

אם היו עננים יכול לברך אחר ג' שעות

ואע"פ כן נראה שאם היו עננים וכיסו את פני החמה, ולא נגלית אלא אחר ג' שעות, המברך ברכת החמה בשם ומלכות עד חצות, יש לו על מה שיסמוך. וכמו שראינו להנודע ביהודה בדגול מרבבה שעשה מעשה לברך בשם ומלכות שעה אחת קודם חצות, והסכימו עמו כמה אחרונים כנ"ל. וכן פסק הגאון ר' שמואל בן חביב בשו"ת אמר שמואל (סוף סימן א), שמכיון שמצינו אחרונים רבים דס"ל שיכול לברך עד חצות היום, ודאי שיכולים לברך כן בשופי. ע"ש. וכ"כ בשו"ת תורת חיים סופר (סימן רכט סק"ב), ובספר מגן גבורים (סימן רכט סק"א). וכן פסק החי אדם (כלל סג סימן ה), והערוך השלחן (סק"ג), והמשנה ברורה (סק"ח). וכן כתב בספר שמן המאור (סימן רכט), ובהגהות רבי ברוך פרנקל (שם). וכ"כ בשו"ת להורות נתן ח"ד (סימן טו אות יד), דלדינא ודאי שאפשר לסמוך על הפוסקים שסוברים שזמן ברכת החמה עד חצות. ע"ש. וכ"כ הגאון מליבאוויטש בספר שערי הלכה ומנהג ח"א (עמוד רכא), שאם לא בירך בתוך ג' שעות, מברך בשם ומלכות עד חצות. ע"כ. וכן פסק בספר עט סופר ח"ד (דף עט ע"ב).

הכנסת הגדולה שבמקומו לא נהגו לברך ברכת החמה כלל, מפני שחששו לפירוש השני של הערוך, לכן משום חשש ברכה לבטלה, אין לברך אחר שלש שעות מהיום. ע"ש. וכ"כ הגאון מליסא בסידור דרך החיים, והועתק בשמלת בנימין (דף קג רע"א). ע"ש. וכ"כ בשו"ת אור פני משה (סימן יד). וכן פסקו בספר טהרת המים (מע' ח אות כז), ובספר ראשית בכורים (דף עב ע"ד), והגאון רבי יצחק אבולעפייא בספר פני יצחק (מערכת ח אות צא). והגאון רבי יוסף ידיד בשו"ת ימי יוסף ח"ב (עמוד שצה), ומהר"י בן ואליד בשו"ת שמו יוסף (סימן קעז), והגרי"ח בספר בן איש חי (פרשת עקב אות יט). ועוד אחרונים. וכן עיקר.

והנה אף שבברכי יוסף (סק"ב) כתב בשם מהר"ר יעקב אשכנזי, (והוא הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה, וכנ"ל. וכן כתב במחזיק ברכה), שלכל הפחות יכולים לברך עד חצות היום, ושלא כדברי המגן אברהם. ושכן כתב המלבושי יום טוב. והאליה רבה כתב שכן יש לדקדק מהצדה לדרך. ע"כ. ובס' מזמור לאסף (דף קז ע"ב) פסק כן להלכה בשם מרן החיד"א. אולם ידוע שבכל מקום שמרן החיד"א מאסף לכל המחנות ואינו מכריע לפסוק בפירוש כן, לומר והכי נקטינן, או וכן עיקר, וכדומה, אין לסמוך על זה למעשה, וכמו שגילה דעתו בהקדמת המחזיק ברכה, ובספרו חיים שאל חלק א' (סימן ח). ולכן משום ספק ברכות להקל יש להורות כדברי הלבוש והמגן אברהם וסיעתם שאין לברך ברכת החמה אלא עד סוף שלש שעות

ג. לכתחלה יש לשער את הג' שעות לברכת החמה מעמוד השחר, שעמוד השחר הוא תחלת היום, אולם אם התעכבו מלברך, יכולים לשער ג' שעות אלו בשעות זמניות מהנין החמה, אחר שכן משמע מסידור רב סעדיה גאון והרא"ז.. ג)

משכנות יעקב מקרלין (חלק אורח חיים סימן עו). וכן הוכיח הרה"ג רבי חיים דרוק בספר אורות חיים (עמוד שט), ובקובץ נועם ט' (עמוד רלה), מתשובת פאר הדור הנ"ל, שיש לחשוב היום מזריחת השמש עד שקיעתה. וכן כתב הגאון רבי אליהו מוילנא בביאוריו לאורח חיים (סימן תנש סעיף ב). וכן כתב בשו"ת בית יהודה חלק א' (דף קט רע"ד) בשם רבו. וכן פסק בשו"ת ישיב משה שתרוג ח"ב (סימן קס), שהעיקר כדברי הלבוש למנות מהזריחה עד השקיעה. ע"ש. וכן כתב בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן תמג סעיף ד) בדין חמין, ובסידור פסק כן גם לגבי קריאת שמע. ועיין בבדי השלחן שבספר קצות השלחן (סימן כ אות א). ע"ש.

וכל קבל דנא דעת המהרא"י בשו"ת תרומת הדשן (סימן א), שיש לחשוב שעות היום מעמוד השחר עד צאת הכוכבים. וכן פסק המגן אברהם (סימן נח סק"א), שלגבי קריאת שמע לכולי עלמא יש למנות מעלות השחר. (ועיין במחצית השקל ובהגהות חתם סופר שם). וכן כתב האליה רבה (שם סק"ב). וכן כתב הפרי חדש (סימן תמג, ושכן העלה בסימן רסא). ע"ש. והגאון רבי חיים אובלעפיא בספר מקראי קודש (דף קנה ע"ב), כתב גם כן שיש למנות מעמוד השחר. וכן כתב בשמו המהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סימן תמג). וכן כתב בשו"ת תשובה מאהבה חלק א' (סימן כה) על פי דברי המגן אברהם הנ"ל. וכן כתב בפשיטות בשלמי צבור (דף צג ע"ג). וכן העלה בספר מגן גבורים (סימן נח, שלטי הגבורים בסק"ג). ע"ש. וכתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק ב' (סימן לה אות ט) בזו הלשון: ודע ששעות אלו מתחילות מעלות השחר, וכן פשטה ההוראה בכל המקומות. ודלא כהלבוש שכתב שמחילים מהנין החמה. ע"כ. וכ"כ

אם לשער מעמוד השחר או מנין החמה

ג) נודע מה שנחלקו הפוסקים לענין זמן קריאת שמע ותפלה וכדו', אם משערים מעמוד השחר שהוא תחלת היום, או מנין החמה, ובנידון דידן שעיקר הברכה תלויה בהתגלות השמש, יש לסמוך על הפוסקים הסוברים דלכל מילי משערין מנין החמה. אחר שכן משמע מד' כמה ראשונים. ובפרט שיש לצרף סברת האומרים דאפשר לברך ברכת החמה עד חצות. וגם אין כאן מחלוקת בברכה עצמה, אלא המחלוקת לענין זמני היום, והברכה נגדרת אחר המצוה, וכיון דנראה יותר כדעת האומרים שיש לשער מהנין לכל מילי, יש לסמוך על זה לברך ברכה זו למי שנתעכב מלברכה ועברו ג' שעות מזמן עמוד השחר.

ובענין הנ"ל במה שנחלקו מאימתי מונים שעות אלו, אם מעלות השחר או מזריחת השמש, אנכי הרואה בסידור רב סעדיה גאון (סוף עמוד יב), שמוכח שסובר שמונים שעות אלה מהזריחה, כדעת הלבוש. וכן כתב בשלטי הגבורים (ריש פרק ד' דברכות אות ג). וכן כתב רבי מרדכי יפה בספר הלבוש (סימן רלג סעיף א, וסימן רסו סעיף א). וכן כתב הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (פסחים ו), והובא במחזיק ברכה (סימן תמג אות ב). וכן כתב בלחם חמודות (פרק ד' דברכות אות כה). וכן כתב עוד במעדני יום טוב (פרק א' דברכות סימן י' אות ט), ובתוספות יום טוב (פרק ג' דפסחים משנה ב), והוכיח כן גם מדברי הרמב"ם בפירושו המשניות (פרק ג' דפסחים). ע"ש. וכן משמע מתשובת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן מד), שהזכירה גם בשו"ת

ע"ש. ועיין להגאון החזון איש אורח חיים (סימן יג אות ג' בד"ה והנה) שגם כן כתב, דשפיר יש לומר ששיעור מיל י"ח דקות, כמו שכתב התרומות הדשן (סימן קסו), ובכל זאת אין הלכה כמותו במה שכתב לחשוב שעות היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אלא כדברי הגר"א לחשוב מזריחת השמש עד שקיעתה, ולא תליא הא בהא. ע"ש. ולכאורה יש סיוע לזה מדברי רב סעדיה גאון הנ"ל. ולפי זה יש לומר שאף על פי שאנו תופסים עיקר כדעת מרן השלחן ערוך (באורח חיים סימן תנט, וביוורה דעה סימן סט), ששיעור מיל י"ח דקות, מכל מקום לענין קריאת שמע יש לסמוך בשעת הדחק על הפוסקים שסוברים שסוף זמן קריאת שמע נחשב מזריחת השמש, כדעת הגר"א והגאון רבי זלמן והחזון איש הנ"ל. וכן פסק בשו"ת אגרות משה (חלק אורח חיים סימן כד), שכן עיקר לדינא, ושכן המנהג ברוב המקומות בערי רוסיא וליטא, ושכן נהגו למעשה בני הישיבות וכו'. ע"ש. ועיין בספר מנחת כהן (מבוא השמש מאמר ב פרק ט), שאחר שהאריך ליישב דברי הלבוש מכל הקושיות שהקשו עליו, סיים, ונראה שהלכה כדעת הלבוש כפי עיקר הדין, אך לענין מעשה ראוי להחמיר כשתי הסברות בכל הדברים שהם מן התורה, אך בדרבנן ראוי לנהוג כדברי הלבוש בין להקל בין להחמיר. ע"ש. וכן הוא בערך השלחן (סוף סימן תמג). ועיין עוד בשו"ת שואל ונשאל חלק א' (חלק אורח חיים סימן ו). ע"ש. ולפי דברי מרן הכסף משנה (סוף פרק א' מהלכות קריאת שמע), שזמן קריאת שמע של שחרית, מן התורה נמשך כל היום, וחכמים תקנו שיהיה עד סוף שלש שעות, ולכן אמרו שהקורא מכאן ואילך לא הפסיד ברכות. ע"ש. וכן מוכח בחידושי הרשב"א (ברכות יא.). וכן כתב בשו"ת תומת ישרים (סימן יג). ע"ש.

לפי זה יש מקום להקל בדין קריאת שמע שחרית לחשוב סוף הזמן משעת הזריחה. ואף על פי שרבים חולקים על מרן בזה, (ובמקום אחר כתבנו בזה), מכל מקום כיון שנראה שמעיקר הדין הלכה כהלבוש, ככהאי גוונא הוי לאצטרופי סברת מרן הכסף משנה. וכן כתב הפני יהושע בסוף חלק ד'

עוד בספרו קשר גודל (סימן ו אות ד). וכן פסק בשו"ת רב פעלים חלק ב' (סוף סימן ב). וכן כתב בבן איש חי (פרשת ויקהל אות ד) שהעיקר כסברת האומרים מעמוד השחר עד צאת הכוכבים. וראה מה שכתב על דבריו בהליכות עולם חלק א' (עמוד רמח). וסיים שם: ונראה שתלמיד חכם השקוד על לימודו בלילה יש להקל לו גם בקריאת שמע לנהוג כד' הגר"א והגר"ז. וכ"כ החזון איש. ואכמ"ל. ועיין עוד בהליכות עולם פרשת וארא (אות ג). ע"ש.

והנה התוספות יום טוב (בפרק ג' דפסחים משנה ב) כתב, שמדברי הרמב"ם בפירושו המשניות פסחים שם שכתב ששיעור מיל הוא שני חומשי שעה, מוכח כדברי הלבוש, שיש לחשוב שעות היום מהזריחה עד השקיעה, שהוא שיעור מהלך שלשים מיל, כדברי עולא פסחים (צג.). ונמצא שהמיל הוא כ"ד דקות, שהן שני חומשי שעה. ולכן תמה על הלבוש שהוא עצמו פסק בסימן רסז שהמיל הוא י"ח דקות. (וכן כתב עוד הלבוש באורח חיים סימן תנט סעיף ב, וביוורה דעה סימן סט סעיף ו), ובוזה הניח שיעור המיל כדברי האומרים שיש לחשוב השעות מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, שהם ארבעים מיל, ויוצא שכל מיל י"ח דקות. ע"ש. וכן כתב עוד במעדני יום טוב בפרק קמא דברכות (סימן י' אות ט). ע"ש. וכבר תמה על זה בשו"ת חוט השני (סימן צו, דף צג ע"ג), שהיה לו להרגיש שגם הרמב"ם סותר את עצמו בזה, שכתב בפרק קמא דברכות שעמוד השחר הוא שעה וחומש קודם הנץ החמה, שהם ד' מילים, ויוצא ששיעור המיל י"ח דקות, וזה בניגוד למה שכתב הרמב"ם בפסחים. ע"ש. ובאמת שגם רב סעדיה גאון [הנ"ל] כתב לחשוב השעות של קריאת שמע ותפלה מזריחת השמש, וכנ"ל, והוא עצמו (בעמוד כט) כתב ששיעור מיל י"ח דקות. ע"ש. ובשו"ת חינוך בית יהודה (סימן ס) כתב ליישב, שלענין קריאת שמע ותפלה שהשעות זמניות, יש לחשוב מהזריחה עד השקיעה וכו', אבל לגבי דין מליחה שהשיעור הוא מיל יש לחשוב מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ובוזה ניחא גם דברי הרמב"ם. ודייק כן מלשון הלבוש סימן רסז וכו'.

אף על פי שאיסורו בסוף ארבע שעות הוא מדרבנן, והוא משום חומרא דחמין, וגם מאחר שפשט המנהג לחשוב מעמוד השחר, על פי דברי החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק ב' (סימן לה אות ע), וכן כתב בספר נתיבי עם (סימן נח). ואע"פ שהרב מהר"י עייאש בספרו בית יהודה (דף קט ע"ד, אות סג) כתב בשם רבו שאף בענין חמין, יש למנות השעות מהנץ החמה עד שקיעתה, ודלא כהפ"ח. ע"ש. מ"מ הנכון להחמיר כפי שנהגו מכבר, וכמו שנתבאר בספר חזון עובדיה חלק ב' (עמוד לו). ע"ש. ומיהו לתינוקות וקטנים יש להקל גם בדין אכילת חמין בערב פסח עד סוף ארבע שעות זמניות מזריחת השמש. ועיין עוד בשו"ת איש מצליח (הא"ח סי' טו, דף נג ע"ג והלאה), ובמילואים שבסוף הספר. [עכת"ד מרן אאמ"ר שליט"א].

והגרש"ו אויערבאך זצ"ל אמר, שהמנהג בזה כדעת הגר"א אף לענין קריאת שמע, וכמו שהביא בשמו בספר ועלהו לא יבול (עמוד סב). אך אמר שאם אפשר לדקדק כדעת המגן אברהם, בודאי שזה עדיף.

ומה שכתבנו לעיל שאין שום הכרח שדעת מרן השלחן ערוך לחשוב השעות מעמוד השחר, היפך דעת הגר"א והגר"ו, וכו', הנה העירו לנו על זה, דלכאורה יש להוכיח דין זה מדברי מרן בסימן רלג, דזמן מנחה הוא עד הלילה, ובסימן רסג (סעיף ד') כתב, שיותר להדליק נר שבת מפלג המנחה, שהוא שעה ורביע קודם הלילה. וכתב המשנה ברורה, דעד הלילה היינו צאת ג' כוכבים, ודעת הלבוש והגר"א דפלג המנחה הוא שעה ורביע קודם השקיעה, וכולי עלמא שעה ורביע זו היא שעה זמנית, דהיינו שמתחלק כל יום ל"ב חלקים לפי שעותיו, בין שהוא ארוך או קצר, להשלחן ערוך מתחלק מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, ולהלבוש והגר"א מזריחת השמש עד השקיעה. ע"כ. הא קמן דסבירא ליה למרן לחשוב השעות מעמוד השחר.

ויש להשיב על זה, דהשלחן בילקוט יוסף אין שום הכרח"ו היינו, דמה שכתב מרן עד הלילה אפשר

(דף קסו ע"ג), ליישב מנהג העולם בחישוב סוף זמן קריאת שמע מר כי אתריה ומר כי אתריה, משום שזמן קריאת שמע אינו מן התורה אלא מדרבנן. ע"ש. וכ"כ המהרש"ם בספר דעת תורה (סימן נח ס"ו) לחשב השעות מהזריחה, ושכן מצא בכתבי הגאון בעל דעת קדושים. ועיין עוד בשו"ת מנחת אלעזר חלק א' (סימן סט), ובארחות חיים החדש (סימן נח סק"ו). אלא שהגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת ובחירת בחיים (סימן כב) חולק על זה. ע"ש.

ועל כל פנים לכתחלה נכון להחמיר לגבי קריאת שמע כמו שכתב מרן החיד"א הנ"ל לחשוב מתחלת עלות השחר. ובשעת הצורך יש לסמוך על דעת הפוסקים להקל, לחשוב שעות היום מהנץ החמה. ואף הנהוגים כן תמיד יש להם על מה שיסמוכו, וכמו שכתב הגר"מ פיינשטיין הנ"ל. וכן כתב בשו"ת שאילת שמואל (סימן ד), שרוב העולם נוהגים לסמוך על דעת הרמב"ם לחשוב השעות מהנץ החמה לגבי קריאת שמע. ע"ש. ועיין עוד להרה"ג רבי חיים דרוק בקובץ "נועם" כרך י' (עמוד קסו-קסז) שכתב גם כן להקל. ע"ש.

ובל שכן שיש להקל יותר בדברים שהם לכל הדעות מדרבנן, כגון ארבע שעות של זמן תפלת שחרית, וכדאי אתא בתוספתא (פרק ג' דברכות). וכן יש להקל בברכות קריאת שמע שהן מדרבנן, לחשוב את שעות היום מזריחת השמש, כדעת הרב הלבוש וסיעתו, ובפרט שכן מבואר בסידור רב סעדיה גאון, ובתשובת הרמב"ם בפאר הדור הנ"ל. וכן כתב המהרש"ם בספר דעת תורה הנ"ל. וכן כתב בכף החיים (סימן רלג סק"א), שהמנהג לענין תפלה כדעת הלבוש למנות מהזריחה עד השקיעה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת ישיב משה שתרוג הנ"ל. ועיין עוד בשו"ת שואל ונשאל חלק א' (סימן ו), וחלק ג' (סימן עד, פו, פח, וקנז). ע"ש.

ומכל מקום לענין סוף זמן אכילת חמין בערב פסח, נהגו לחשוב שעות היום מעמוד השחר, כדברי הפר"ח (ר"ם תמג) מעמוד השחר עד צאת הכוכבים,

ופירש כוונתו בשו"ת מנחת אלעזר חלק א' (סימן סט) דכנראה נתכוין כמו שכתב בלחם שמים, כיון דזמן קימה שוה בחורף ובקיץ, ובעל כרחך נראה כסברת החושבים שעות שוות לענין קריאת שמע ותפלה. ולדעתם צריך לומר דזמן ג' שעות שקבעו היינו מפני שבני מלכים קמו תמיד באותו זמן, לפי שעון השמש שנהגו. ועל פי זה דן בשו"ת מנחת אלעזר הנ"ל, אם אפשר לסמוך לקרוא קריאת שמע על פי הדעות שהשעות שוות, כנראה מהזוה"ק. והעלה, דמנהגינו לענין חמץ בערב פסח, דלא נהגו להקל לומר שעות שוות, ומחמירין לשעות זמניות מחומרא דחמץ, ואין לשנות לכתחלה. ולענין קריאת שמע ותפלה סומכין רבים וכן שלמים על היתר זה למנות לפי חשבון שעות שוות. ע"ש.

אולם עיין בילקוט יוסף הנ"ל דלמעשה הסכמת כל הפוסקים כשיטת הרמב"ם דכל השעות הן שעות זמניות. ולכן יש למנות בשעות זמניות.

ובענין חישוב השעות מהנין, ראה בשו"ת רב פעלים חלק ב' (סימן ג' דף ע"ד), ובבן איש חי (פרשת שמות), ובשו"ת מקוה המים חלק ב' (סימן יב). ע"ש.

והנה כמה שהבאנו לעיל את מחלוקת הפוסקים מאימתי מונין שעות אלו, ומרן אאמו"ר שליט"א כתב, דמשמע קצת מתשובת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן מד) דמחשבים השעות מהנין. ע"ש. ראיתי בספר יציאת מצרים (קונטרס ספיא דיומא עמוד קטו) שכתב לדחות המשמעות מדברי הרמב"ם, וכפי הנראה לע"ד אכתי משמעות איכא. ותחלה נביא לשון הרמב"ם שם: שאלה, יפרש לנו רבינו דברי רז"ל, חמש חמה במזרח ושבע במערב, שית יומא בין קרנתא, אם זה תמיד בקיץ ובחורף, וכן מה שאמרו חמה בראש כל אדם אם הוא תמיד. תשובה, זה ודאי תמיד ובכל מקום, והטעם מפני שכל השעות אשר זכרו חכמים הם שעות זמניות וכו', ולעת אשר יתהפכו או קצרות או ארוכות, אז אם תשים פניך לצד דרום ויהיה צד מזרח לשמאלך, ומערב לימינך, הנה תראה השמש בתחלת היום קרוב מן הארץ

דהכוונה היא על השקיעה, וכמו שביאר כן במנחת כהן שם, דלילה היינו עם השקיעה. וכבר דיברו בזה האחרונים, והאריכו לומר דאין הכרח ברור מכאן בדעת מרן בזה. אך יש שכתבו ראיות אחרות להוכיח שכן הוא דעת מרן. ואכמ"ל.

ועל כל פנים לדינא דעת הט"ז והמג"א והגר"א דכל השעות שנאמרו בכמתני' הן שעות זמניות, והפני יהושע (ברכות ג) כתב בפשיטות דקיימא לן כהרמב"ם ושאר פוסקים דחשבינן שעות זמניות. והמשכנות יעקב כתב, שחלילה לנו להורות נגד הרמב"ם והפוסקים שהביאוהו בלי חולק. ע"ש. וכן פסק בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ב' סימן כ'). ושם הביא דברי הזוה"ק (פרשת ויקהל), ואי איתוספן שעתו בליליא אינון שעתו דמיתוספן דיממא אינון ולא איתחשיבו מליליא בת תריסר שעות דאינון דילה, ולכאורה משמע דהיינו שעות שוות ולא שעות זמניות, אך עיין למרן החיד"א בניצוצי אורות שכתב בשם הרמ"ק, שבשמים ובגן עדן לעולם היום והלילה שוים, ואין זה ענין לזמן קריאת שמע ותפלה. [וע"ש מה שכתב לענין זמן צוות. ובמקום אחר כתבנו שאין כן דעת מרן אאמו"ר שליט"א].

ואמנם מדברי תוס' הרא"ש (ברכות ג) משמע דהשעות שוות, ולא זמניות. וכן משמע מהש"ד בנקודות הכסף (יורה דעה סימן קפד סק"ז), דמאי דאמרינן בש"ס ובפוסקים וסתה אם הוא ביום פורש ממנה כל אותו היום, מייירי רק משעות שוות, היום י"ב שעות לעולם בין בקיץ בין בחורף, ומה שהלילה לזה מן היום בחורף וכן היום מן הלילה בימי הקיץ, זה לא נחשב כלל מן הדין. [וע"ש בהגהות רעק"א שתמה על דבריו]. וכן כתב בדרישה בפירושו הראשון. וכן כתב הפני יהושע הנ"ל (בקונטרס אחרון לברכות בח"ד למהדו"ת) דעל כרחך לאו כללא דכיל הרמב"ם לומר בכל מקום שעות זמניות. וגם בחיבורו בספר היד החזקה חזר בו הרמב"ם כנראה, וגם לענין קריאת שמע ותפלה תלוי בזמן שכיבה וקימה. ונהוג עלמא מור כי אתריה ומר כי אתריה, ובפרט כי זמן קריאת שמע ותפלה אינו מן התורה רק מדרבנן. ע"כ.

להתפלל הם בבוקר, ובתחלת הלילה, ובשנים מהם צריך לקרוא לפני התפלה וכו', והם זמן הבוקר והלילה, וזמן הבוקר שבו חייבים בקריאה ובתפלה, מזריחת השמש עד סוף שעה רביעית של היום, ותחלת הנץ בכל מקום היא תחלת זמני הקריאה והתפלה. ואל ידחה אותן מי שהן אפשריות לו. ע"כ.

ומכאן הוכיח מרן אאמו"ר שליט"א בתשובה שהובאה בילקוט יוסף הג"ל, שלדעת רב סעדיה גאון מונין מהזריחה. שהרי כתב: "מזריחת השמש עד סוף שעה רביעית של היום". ועל זה העיר, דלכאורה אין כאן הוכחה כלל שמונין מהזריחה, שכל כוונת הרס"ג ז"ל לומר, דזמן התפלה הוא מהזריחה, שבודאי קודם הזריחה אין זמנה רק בדיעבד. ולכן כתב שזמנה מהזריחה, ונמשך זמנה עד סוף שעה רביעית של יום. ויתכן דנמשך זמנה ד' שעות מעמוד השחר דזה הוי יום. ולא נחית כלל לזה אם מונין מהנץ או מעמוד השחר. ע"ש. אולם כפי הנראה כוונת מרן אאמו"ר שליט"א בילקוט יוסף הג"ל להוכיח כן מדברי רב סעדיה גאון, דהן אמת דרס"ג בא לומר דזמן תפלה לכתחלה מתחיל מהנץ, מכל מקום מדכתב מזריחת השמש עד סוף שעה רביעית, משמע יותר דשעה רביעית היינו מהזריחה, ולא שעה רביעית מעמוד השחר, דאם לא כן הוה ליה לפרש דלא ניטעי למימר דמונין מהזריחה. ופשטות לשונו משמע דהיינו שעה רביעית מהזריחה. ואם אנו אומרים דזמן תפלה נמשך עד שעה רביעית, והיינו שעה רביעית מהזריחה, ממילא מחשבים שעות זמניות מהזריחה עד השקיעה, דאם אנו מחשבים שעות זמניות מעמוד השחר, למה קובעים סוף זמן תפלה וקריאת שמע מהזריחה. והא בהא תליא. ולשוון "מהזריחה עד שעה רביעית" יותר משמע שעה רביעית מהזריחה. ויש סיוע לזה מסוף דברי רב סעדיה גאון, שכתב, ותחלת הנץ בכל מקום היא תחלת "זמני" הקריאה והתפלה. ואם כוונתו לומר שצריכים להתחיל לקרוא קריאת שמע ותפלה עם הנץ, למה כתב "תחלת זמני" הקריאה והתפלה,

בחוש הראות, וכאשר יעבור שעה אחרת, תראהו מעלה מן הארץ, והוא לצד שמאלך. ולסוף שעה ששית תראה השמש נגד פניך בכיוון, וזה יקראהו בי קרנתא, ועד סוף שעה שביעית תראה השמש נוטה לצד ימינך, ומתקרב לארץ עד שתשקע זהו תמיד בקיץ ובחורף. עכ"ל. וממה שכתב תשים פניך לצד דרום וכו', משמע שדעת הרמב"ם למנות את שעות היום מהנץ החמה. ועל זה דחה בקונטרס הנ"ל, שהרמב"ם בא להסביר את מהלך השמש על פי דברי הגמ', חמש חמה במזרח וכו', אבל לא נגע ולא פגע אם מונין מעמוד השחר או מהנץ. שגם אם מונין מעמוד השחר יובנו דברי הז"ל, שחמש חמה במזרח היינו שעה חמישית מעמוד השחר. ע"כ. אולם ממה שהרמב"ם כתב "הנה תראה השמש בתחלת היום" משמע שקורא לתחלת היום מוזן שהשמש נראית, ואז רואים את השמש בחוש הראות. ואם מונין מעמוד השחר למה נקט מתחלת היום, הוה ליה למינקט מזמן הזריחה. ומוכח מלשון זה שלדעת הרמב"ם מונין מהנץ. ובאמת שכך הבין הרה"ג ר' חיים דרוק בקובץ נועם (כרך ט' עמוד רלה). ובספרו אורות חיים (עמוד שכ). ע"ש.

ובתוספות יום טוב (פרק ג' דפסחים משנה ב') הוכיח כן מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (פרק ג' דפסחים). ובר מין דין מצינו לרב סעדיה גאון בסידורו (עמוד יב) דמוכח מדבריו שסובר שמונים שעות אלה מהזריחה, וכן כתב בשלטי הגבורים (ריש פרק ד' דברכות אות ג'). וכן כתב הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (פסחים ו:). ולכן לענין ברכות קריאת שמע ופסוקי דזמרה, שזמנם עד ד' שעות, רשאים לברך אותם עד ד' שעות מהזריחה. ואולם במצוות של תורה, כמו קריאת שמע וכדומה, יש להחמיר למנות מעמוד השחר.

ומה שכתב עוד שם, לדחות הראיה מסידור רב סעדיה גאון הנ"ל, דמונין מהזריחה ולא מעמוד השחר, גם בזה יש להשיב, כי הנה ז"ל רב סעדיה גאון בסידורו (עמוד יב): ונאמר הזמנים שבהם חייבים

ד. יש מי שכתב שמכיון שעיקר הברכה נתקנה על שעה שניתלת החמה, לכן שעת הברכה תשתנה לפי המקומות, ובארצות הברית, וכן במדינות הנוטות לצפון תהיה השעה מכוונת ליום השלישי אחר חצות היום, בעוד לא שקעה החמה. וכל מקום לפי האופק שלו. ויש לפקפק בדבריו, ולכן בכל מקום הברכה היא ביום רביעי בבוקר. (ד)

זמן ברכת החמה בארצות הברית

(ד) הנה הגאון האדר"ת בקונטרס עובר אורח (סימן רכט) כתב, שמכיון שעיקר הברכה נתקנה על שעה שניתלת החמה, לכן שעת הברכה תשתנה לפי המקומות, ובארצות הברית, וכן במדינות הנוטות לצפון תהיה השעה מכוונת ליום השלישי אחר חצות היום, בעוד לא שקעה החמה. וכל מקום לפי האופק שלו. ע"כ. ובשו"ת קנין תורה ח"ג (סימן ט) הביא בשם הגר"ז בענינים אב"ד ירושלים, שלא חש לסברת הקונטרס עובר אורח הנ"ל. וגם בספר ברכת החמה להרה"ג ר"צ כהן, שדי נרגא על סברת הקונטרס הנ"ל, והביא עוד ספרים שפקפקו על הקונטרס עובר אורח הנ"ל, אלא לעולם הברכה ביום רביעי. ע"ש. וכ"כ הגאון מליבאוויטש בספר שערי הלכה ומנהג (עמוד רכא), שמסתמות לשון הש"ע מוכח שבכל מקום הברכה ביום רביעי בבוקר, ולא אשתמיט לשום פוסק לומר שזמן הברכה ישתנה ממקום למקום, ומנהג ישראל תורה הוא לברך ביום הרביעי בבוקר. ע"ש. וכן העלה הגאון רב"ז שפראן בשו"ת הרב"ז ח"א (חלק אורח חיים סימן לב אות ו), דלא כהקונטרס עובר אורח. ע"ש. וע' בירחון "מוריה" (שבט תשמ"א), במאמרו של הרה"ג משה נחום שפירא, מ"ש בזה. ע"ש.

נימא "היא תחלת הקריאה והתפלה". שהרי הנץ הוא הזמן שמתחילים לקרוא קריאת שמע ותפלה. (ועוד, דהא ותיקין היו גומרין אותה [קריאת שמע] עם הנץ, כלומר, דמתחילים לקרוא קריאת שמע שתיים שלש דקות קודם הנץ, ואם כן מהו שאומר רב סעדיה גאון "שהזריחה היא תחלת זמני קריאת שמע ותפלה". וי"ל). ועל כרחך דיש לומר זמני הקריאה, כמבואר במושג ברכות (פ"ב מ"ב) דעד ג' שעות הוי זמן הקריאה, וכן בריש פרק תפלת השחר מבואר דיש זמנים לתפלה, דתפלת השחר עד ד' שעות וכו', ועל זה קאמר רב סעדיה גאון דזמני הקריאה והתפלה מדחשבים מהזריחה.

והנה גם מלשון הרי"א"ז (פרק ד' דברכות הלכה א') משמע כן, שכתב: תפלת השחר מהנץ החמה ועד כל שעה רביעית, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ד' שעות, והתפלול כנגד התמידין תיקנום, תפלת השחר כנגד תמיד של שחר וכו' ונראה בעיני שאם לא התפלול תפלת השחר עד ארבע שעות מתפלל והולך עד חצות וכו'. ע"כ. ומדכתב מהנץ ועד שעה רביעית בפשטות משמע רביעית מהנץ. ואף שיש לומר דשעה רביעית היינו מעמוד השחר, וזמן תפלה מתחיל בהנץ החמה, ומסתיים עד שעה רביעית מעמוד השחר. מכל מקום פשט הדברים נראה יותר דשעה רביעית דקאמר היינו רביעית מהנץ.

ה. מנהגינו פה עיה"ק ירושלים ת"ו, וכן מנהג הרבה קהלות, שביום שמברכים בו ברכת החמה, משכימים לקום ולהתפלל בהניץ החמה, ואחר קדיש ותקבל, כשעלה כבר גלגל החמה מן האופק, יוצאים לחצר בית הכנסת ומברכים ברוב עם ובשמחה "ברכת החמה". כדי לקיים ברוב עם הדרת מלך. (ה)

ברכת החמה ברוב עם - ולהקדים תפלת שחרית לברכת החמה

(ה) לכאורה אחר דקיימא לן דאין מעבירין על המצוות, יש להקדים ברכת החמה עם הניץ החמה, שיהיה בבחינת זריזין מקדימין למצוות, ואחר כך יקרא קריאת שמע ויתפלל. ואף על גב דקיימא לן דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, הנה בזבחים (צא): מבעיא לן, תדיר ושאינו תדיר וקדם לשחוט לשאינו תדיר מאי, וכתב הרמב"ם דמקריב לשאינו תדיר, ומעמו כדאמרינן ביזמא (נח): דאין מעבירין על המצוות. מבואר מכאן דהך דאין מעבירין על המצוות דוחה למעלת תדיר, ומחוייב להקדים לשאינו תדיר.

וכן נראה מסתימת לשון מהרי"ל (מובא במג"א) שכתב: להכריז בערב, שלמחר יזהר כל אחד כשרואה הניץ החמה יברך, משמע אף מי שלא התפלל עדיין יברך ברכה זו.

ומאידך אחר שקריאת שמע ותפלה תדירים ומקודשים יותר מברכת החמה, לכאורה יש לנו להקדימם לברכת החמה. וכן מבואר ממה שכתב בשו"ת משאת בנימין (סימן קא), שכשיוצאים מבית הכנסת אחר תפלת שחרית, מתאספים יחדיו כל הקהל ומברכים ברכת החמה, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית. ע"כ. וכן הוא בשו"ת דבר משה (סימן יח), ובשו"ת חתם סופר (סימן נ). ע"ש.

ויש להוסיף, דזמן ק"ש ותפלה חל קודם זמן

ברכת החמה, שהרי מתחילים ברכת יוצר לפני זריחת השמש וממשיכים בקריאת שמע וגומרים אותה עם ברכת אמת ויציב עם הניץ החמה. ואז סומכים גאולה לתפלה ועומדים בתפלת י"ח בהניץ החמה, שהוא לפי הנוסחא שכתב מרן הבית יוסף (סימן נח) בדברי הרמב"ם, עישור שעה, שהם שש דקות קודם שיעלה גוף השמש מן האופק. וכתב במנחת כהן (מבוא השמש, מאמר א' פרק ז'), שכן הנוסחא הנכונה. ולא כמו שכתוב לפנינו שיעור שעה. (וכן הובאה נוסחא זו בשו"ת חוט השני סוף סימן צו). וכן כתב בספר עמרת ראש (דף ו ע"ג). והגאון מוילנא בביאוריו (סימן נח), ובספרו שנות אליהו, הגיה שצריך לומר שליש עישור שעה, שזהו שיעור התחלת הזריחה עד סוף עליית גוף השמש מהאופק. ועיין עוד בזה במגן גבורים (סימן נח סק"ד), ובספר יריעות האהל חלק א' (דף כו ע"א), ובשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק אורח חיים סימן ג'). ואם כן זמן קריאת שמע ותפלה מתחיל קודם לזמן ברכת החמה, שחל לאחר עליית גלגל חמה מהאופק, כלשון הגמרא הרואה חמה בתקופתה מברך, וכתבו מרן החיד"א במחזיק ברכה ושאר אחרונים, שזהו לאחר שיראה גלגל החמה. ודמי למה שאמרו בברכות (נ"א ע"ב) וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא. ואפילו להסוברים שזמן תפלה אחר הניץ החמה, מכל מקום היא נמשכת לאחר קריאת שמע וברכותיה, שכבר התחילו בהן קודם זמן ברכת החמה, וזאת מלבד שהן בבחינת תדיר ומקודש כנ"ל.

ומילתא אגב אורחא, דהנה בהיותי בוועידת רבני אירופא השנה [תשס"ה] אמר לנו הגאון רבי ירמיה כהן אב"ד בצרפת [מח"ס והרים הכהן] שלדעתו אפשר

עד גמר עלייתו הוא שעה, וכמ"ש הד"מ, שידוע ליודע מעט בחכמת התבונה. אלא מאן דגרס עישור שעה כוונת הרמב"ם ליתן שיעור מתחלת קריאת שמע עד הנץ החמה, שיעלה השמש, ר"ל תחלת עלייתו. ומאן דגרס שיעור שעה, נתן שיעור מתחלת הנץ החמה עד עליית כל גוף השמש, וכמסקנת מהרי"א וד"מ. [וראה להלן עוד בדברי המג"א].

ועכ"פ למעשה אין לנו להורות הלכה נגד המבואר בשלחן ערוך, ולכתחלה אין להתפלל שמונה עשרה קודם נץ החמה, שהרי מרן כתב בשולחן ערוך (סימן פט סעיף א') דזמן תפלת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב: יראוך עם שמש (תהלים עב, ה). ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא. ע"כ. ונקט לשון יצא דהיינו דיעבד. וכן מבואר באחרונים שם, וכן הוא במשנה ברורה (ס"ק ד) דהיינו בדיעבד. ובשעת הדחק כגון במושכים לצאת לדרך, וכה"ג שאר דחק ואונס, אפילו לכתחילה. [דברי חמודות. אליה רבה. מגן גבורים]. ע"כ. ולפי זה אין להקל בתפלה קודם הנץ אלא בפועלים משכימי קום ושעת הדחק, ולא לכתחלה. וזאת מלבד מה שמרן כתב בכסף משנה שהוא עישור שעה.

ומה שכתב המגן אברהם כידוע ליודע מעט בחכמת התבון, כוונתו, שקודם יציאת גלגל החמה מתנוצץ אור הבא מכח השמש, ואור זה מגיע קימעה קימעה עד הנץ, אבל אין כוונתו שזה זמן הנץ. וכן כתב הגר"ז בשולחן ערוך הרב הנ"ל, שזמן תפלה לכתחלה הוא עם נץ החמה, ויתפללו מיד כדי לסמוך גאולה לתפלה, ומי שאינו יכול לכיין לעשות כן, אין להקדים לקרות קריאת שמע ולהתפלל קודם הנץ החמה, אלא אחר הנץ החמה, מפני שזמן התפלה לכתחלה הוא אחר הנץ החמה, וזמן קריאת שמע נמשך עד רביע היום לכתחלה, שהויתקין שהיו מקדימין לקרות קודם נץ החמה מעט, לא היו מקדימין משום חובת קריאת שמע, אלא כדי לכיין להתפלל בדמדומי חמה, דהיינו בתחלת יציאתה

להתפלל לכתחלה תפלת שמונה עשרה כחמושים דקות קודם הנץ. וסמך על לשון הרמב"ם הנ"ל, שגם הובא בטור (סימן נח). "ושיעור זה כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה השמש". ע"כ. ומדכתב שעה אחת מבואר דזמן תפלה הוא שעה קודם הנץ.

גם בספר בית דוד (סימן לו) כתב, דמה אמרו חז"ל בכמה דברים של מצוות כמו ק"ש ותפלה שזמנם בנין החמה, אין זה כשתהיה זריחת החמה נראית על הארץ, אלא הוא שעה אחת קודם שתעלה השמש ותראה לנו. והובאו דבריו בבן איש חי (פרשת וישלח אות ד') וכתב, ומקדם קדמתה היו נוהגים פה בגדאד לענין נטילת לולב שלא לברך אלא עד שתעלה השמש ותראה לנו. וכן הדין לענין קריאת שמע ותפלה. אך החל משנת כת"ר נהגו בלולב כסברת הבית דוד, ומוזה נתפשט המנהג גם לגבי קריאת שמע ותפלה. ע"כ.

אולם בב"י [הני"ל] ובכסף משנה שם מבואר שהגירסא היא כמו עישור שעה, כי לא יתכן שיתחיל לקרוא קריאת שמע קודם הנץ, ויגמור לקוראה אחר כמעט שעה, ועל כרחק דלקרוא קריאת שמע הוא ענין של כמה דקות בלבד, והיינו עישור שעה. וראה בביאור הלכה (סימן נח הנ"ל) שהאריך בזה.

והנה המגן אברהם (סימן נח סק"ב) כתב, משיתחיל לזרוח עד שיעלה גוף השמש הוא שעה, ויש גורסין כמו עישור שעה אחת. וכתב הכס"מ שכן עיקר. והב"ח הסכים לגירס' הראשונה. וכ"כ בד"מ, שאין הפי' כמ"ש הרב"י בשם מהרי"א, אלא דמהנץ החמה עד שיעלה כל גוף השמש הוי שעה. והדבר ידוע ליודע מעט בחכמת התבון. ע"כ. ל. ובס' מנחת כהן (במבוא השמש פ"ז) כתב, דגי' עישור שעה הוא עיקר. ע"ש. ול"נ דלענין הדין אין חילוק בין הגירסאות. עכ"ל.

וביאר במחצית השקל שם, דגם מאן דגרס עישור שעה אין הכוונה מנץ החמה ועד גמר עלייתו אינו רק עישור שעה, דבודאי לכולי עלמא מנץ החמה

כמו שיתבאר בסימן פ"ט. ע"כ.

והרב שמוח גאגין בספרו יריעות האוהל (דף כו) דחה ראיות הבית דוד, ותמה מאד על מסקנתו להלכה, שלא יאומן כי יסופר שתשובה זו יצאה מקולמוסו הטהור, וזולת אם נאמר שהיא תשובת תלמיד והוכנסה לספרו. והאריך בזה והעלה שהעיקר כהגירסא עישור שעוה. ע"ש.

וכן כתב בכף החיים (סימן נח אות י). ושכן העלה בספר זורח השמש, וכן המנהג בירושלים. וכן כתב בארץ חיים (סימן פט). וכן כתב בערך השלחן.

וכן מבוואר מדברי הרב ערוך השולחן (סימן נח) שכתב, שלדברי הרמב"ם עיקר זמן קריאת שמע מן התורה מעט קודם הנץ, באופן שיגמור ברכה אחרונה של קריאת שמע, שהיא ברכת גאל ישראל, ממש עם הנץ, בכדי שיתחיל תפלת שמונה עשרה תיכף אחר הנץ כדכתיב [תהלים עב, ה] ייראוך עם שמש ואתפלה קאי. וכן עשו הוותיקים כמבוואר בברכות [ט:].

וראה עוד בילקוט יוסף תפלה כרך א' (סימן פט עמוד נא) מה שכתבנו עוד בזה.

ונייהדר אנפין לנידון ברכת החמה, כי הנה הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ניסקי בספר תקופת החמה וברכתה (עמוד נ"ז) האריך מאד בזה (ומגמר בעתיקא קשה מחדתא), אם יש להקדים ברכת החמה, או שיש להקדים קריאת שמע ותפלה לברכת החמה, ובסיום דבריו (בעמוד צ"ב) כתב: ולמעשה פשט המנהג בכל העולם ללכת כל הקהל יחדיו מיד אחר התפלה לברך ברכת החמה ברוב עם הדרת מלך, והכל משכימים לתפלת הותיקין כדי שלא לאחר את הברכה זמן רב אחר הנץ החמה. ע"כ. ועי' בירחון שערי ציון (שנת תרפ"ה ס' ב וסימן טו, ושם ס' כח).

ומרן אאמז"ר העיר בזה ממה שכתב הרמ"א בהגה (סימן כג סעיף א'): ויש שכתבו להקל בברכת הטוב והמטיב (כשילדה לו אשתו זכר), לפי שאינה

חובה אלא רשות. ומזה נתפשט המנהג שרבים מקילים בברכות אלו. וראה עוד בכף החיים (סימן רכו סק"א). ולפי זה אם גם ברכת החמה אינה אלא רשות, לא שייך כאן הכלל דתדיר קודם, או מקודש קודם, לפי מה שכתב השאגת אריה (בסימן כב), שאין הכלל דתדיר קודם אלא בשתי מצות ששתיהן מדאורייתא, או שתיהן מדרבנן, אבל לגבי רשות לא שייך כלל זה, ואפילו מצוה דרבנן אפשר להקדימה למצוה דאורייתא, משום שהיא כמו רשות לגבי מצוה. ע"ש.

אולם אין כן דעת הפרי מגדים בתיבת גומא (פרשת וירא). וכן מוכח מדברי הגאונים הפני יהושע והציון לנפש חיה (בברכות נא:). ועיין בשו"ת דברי מלכיאל חלק א' (סוף סימן יג).

ואעיקרא המגן אברהם כתב על מ"ש הרמ"א שרבים מקילים וכו', שאינו נכון דמאי דאיתמר איתמר, (שלא נאמר כן אלא לגבי ברכת שהחיינו על פרי חדש, בעירובין מ:). ועיין עוד בשו"ת זרע אמת חלק ג' (סימן כד). ועוד לו (בסוף סימן מג). ע"ש. ומצאתי להגרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי חלק א' (סימן קט) שדן בזה באורך, והעלה שהתפלה ג"כ קודמת לברכת החמה. ע"ש.

הרואה את החמה קודם שהספיק להתפלל שחרית

(1) הנה המגן אברהם (בסימן רכט סק"ה) כתב: שמהרי"ל צוה להכריז מבערב שלמחר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך. ומשמע שיברכו קודם קריאת שמע ותפלה. נראה שזהו כשנמצא מחוץ לבית הכנסת ודרך הילוכו ראתה עינו גלגל החמה, עדיף שיברך מיד, ולא ידחה הברכה לאחר תפלה, שדין זריזים מקדימים למצות עדיף מדין ברוב עם הדרת מלך, כדמוכח בראש השנה (לב:). וכן הוכיח

ו. לכתחלה יש להדר לברכה ברוב עם ובצבור, ומי שלא השיג מנין לומר ברכת החמה מיד בתחלת היום, אין להשהותה כדי לאומרה במנין, אלא יזדרז לאומרה ביחידות, שמוצות זריזין מקדימים למוצות עדיפא על מוצות ברוב עם הדרת מלך. ולכן הנמצא מחוץ לבית הכנסת בי"ד ניסן, ודרך הילוכו ראה את גלגל החמה, עדיף שיברך מיד, ולא ידחה הברכה לאחר תפלה. וכן מי שעדיין לא התפלל, וחושש שעד שיסיים תפלתו יעבור זמן ברכת החמה [עד ג' שעות מהיום], יקדים לברך ברכת החמה ואחר כך יתפלל. (ו)

ז. מי שנאנס ומתפלל ביחידות, וכגון חולה וכדומה, אינו צריך להמתין מלהתפלל, וללכת לראות בהנץ החמה כדי שיברך מיד בהנץ החמה. אלא יכול להתפלל, ואחר התפלה יברך ברכת החמה תוך ג' שעות. וכל זה כשהשמש זורחת בהנץ החמה, ואין עננים מצויים שם, שאז עדיף להתפלל תחלה. אבל אם יש עננים וחושש שהחמה תתכסה, יקדים לברך ככל האפשר. (ז)

יעב"ץ בסוף פירושו לסדר עולם. וכתב, שנראה לו שהזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר הברכה לאחר התפלה לברך הברכה בעשרה, כי אין זה אלא מנהג שהנהיגו רבנן בתראי משום ברוב עם הדרת מלך, אבל אין זה דבר הטעון עשרה, ובראש השנה (ל"ב ע"ב) מוכח שטעם זריזים מקדימים למוצות דוחה לטעם של ברוב עם הדרת מלך, וכמו שהוכיח כן הרב המגן בספר קרבן חגיגה (סימן פו). עכת"ד. וכן כתב בספר בירך את אברהם (דף קא ע"ב).

גם הגאון רבי חיים פלאגי' בספר רוח חיים (סימן רכט סק"ג) כתב, שהעיקר לברך מיד בהנץ החמה קודם תפלה, וזה מפני שחשש פן יכסוה עננים, ויפסיד הברכה לגמרי. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת שמלת בנימין (בנחלת בנימין דף קלג רע"א), בשם הגאון מליסא בסידורו דרך החיים. ע"ש. ואין הכי נמי שבמקומות ובזמנים שמצויים עננים טוב לעשות כן, מפני שבאופן כזה הרי היא

במישור מרן החיד"א בברכי יוסף אורח חיים (סימן א סק"ז), ובשו"ת קול אליהו ח"ב (חלק אורח חיים ס"ס יז), ובחיי אדם (כלל סח דין ו), ובארצות החיים (סימן כה ס"ק יג). ובשו"ת יד אליהו רגולר (סימן ח אות ו). וכ"כ בשו"ת מהר"י אלגאזי (בקונטרס הספקות סימן ה, עמ' צט). וכנהג רבים מהאחרונים. ולאפקי מומ"ש בזה בשו"ת כרם חמר (חלק ח"מ סימן פז), דברים שאינם מחזוריים כלל. ע"ש.

אולם הנמצאים בבית הכנסת בשעת הנץ החמה ועוסקים בקריאת שמע ותפלה לכל הדעות עדיף שיניחו הברכה לאחר התפלה.

המתפלל ביחידות אם יקדים התפלה לברכת החמה

ז) כן כתב בשו"ת הר צבי (סימן קיט). והנה מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן רכט סק"ז) הביא דברי המשאת בנימין [ה"ל] שיש לברך כשיוצאים מבית הכנסת אחר תפלת שחרית, ושכן כתב הגאון

עוד להגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת שנתות חיים (סימן קלא). ע"ש.

וכיצא בזה כתב הרה"ג שמ"ח גאגין בספר יריעות האהל (דף ק ע"א), שדברי החיד"א הם להמון העם שאינם זהירים להתפלל תמיד בהנזן החמה, אבל לנזהרים בזה עדיף להקדים התפלה בהנזן החמה שמעלתה גדולה מאד וכו'. ע"ש.

והגאון רבי שמואל בן חביב בשו"ת אמר שמואל (חלק אורח חיים סימן א) כתב, שהגאון רבי אשר קובו (מחבר שו"ת שער אשר), לא חשש להאומרים שאין לברך ברכת החמה אלא בלי שם ומלכות, משום הפירוש השני של הערוך, ועשה מעשה בעצמו ובירך בעשרה שנתקבצו בביתו להתפלל תפלת שחרית, וקודם התפלה בירך בשם ומלכות, וכל תושבי עירו (שאלוניקי) בירכו אחריו בשם ומלכות. ע"כ. ואפשר שחשש לעננים שיכסו את החמה. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חיו"ד סימן יח) בענין ברוב עם הדרת מלך. ודו"ק. [ראה בהליכות עולם חלק ב' עמוד קצ].

מצוה עוברת. וכן כתבו הנודע ביהודה קמא (חלק אורח חיים סימן מא). והחתם סופר (סימן נו).

אבל כשהשמש זורחת בהנזן החמה, ואין עננים מצויים שם, עדיף להתפלל בצבור תחלה, ואחר כך לברך ברכת החמה ברוב עם, כדי להקדים קריאת שמע ותפלה לברכת החמה כדקי"ל תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. וכן העלה בשו"ת דברי ישראל ח"ב (חלק אורח חיים עמוד פד). וכנ"ל. וכ"כ בשלמי צבור (דף רלא ע"ד) לגבי ברכת הלבנה. ע"ש.

ובספר נברשת סוף ח"א (דף מד ע"א) כתב, שבשנת תרנ"ז שלח הגאון מבריסק להודיע להמתפללים ותיקין, שלא לברך ברכת החמה אלא אחר התפלה, משום אין מעבירין על המצות. ע"ש. וכן העלה בשו"ת להורות נתן ח"ד (סימן מז). ובפרט לפי מ"ש בשו"ת שאלת יעקב (סימן קא), דהא דקי"ל דזריזים מקדימים למצות עדיף מהא דרוב עם הדרת מלך, היינו דוקא בצבור מצומצם נגד צבור גדול, אבל זריזות דיחיד לא עדיף מהא דרוב עם הדרת מלך. וע"ע בשו"ת בצל החמה ח"ה (סימן כח). ע"ש. וראה

ח. נוהגים לומר מזמורי תהלים השייכים לענין. כגון השמים מספרים כבוד אל. והללויה הללו את ה' מן השמים, עד חק נתן ולא יעבור. והלל הגדול. (תהלים קלו). וזה על פי מאמר הזו"ל (סנהדרין קא). כל הקורא פסוק בזמנו מביא גאולה לעולם, שנאמר ודבר בעתו מה טוב. ומסיימים ב"אל אדון על כל המעשים". שמדבר על יצירת המאורות. ואנא בכח, ולמנצח בנגינות. ואחר כך נכנסים לבית הכנסת ומשלימים התפלה, בית יעקב וכו', עד סוף עלינו לשבח, ומברכים איש את רעהו בברכת: תזכו לשנים רבות נעימות וטובות. (ח)

ט. מנהגינו שלא לומר עלינו לשבח אחר ברכת החמה, ומכל מקום הנוהגים לומר עלינו לשבח אחר ברכת החמה, כשמגיעים אל "ואנחנו משתחיים וכו'", יזהרו שלא ישתחוו אל מול השמש, אלא יפנו לצדדים וישתחוו לה' בהדרת קודש. (ט)

אמירת מזמורים קודם ברכת החמה

ח אמירת המזמורים השמים מספרים והללויה הללו את ה', ואל אדון על כל המעשים, עם ברכת החמה, נזכרה בשו"ת חתם סופר (סימן נו). ובשו"ת עצי ברושים (סימן ס), ובספר פתח הדביר חלק ג' (דף שטז ע"ב) הוסיפו הלל הגדול, וכתבו עוד שיש לומר פרשת יהי מאורות ברקיע השמים, ועוד פסוקים ותחנונות. ע"ש.

גם בשו"ת מים חיים רפפורט (או"ח סי' כב) הוסיף ע"ז, למנצח בנגינות מזמור שיר, ואנא בכח. ע"ש. אולם מה שכתבו החתם סופר והמים חיים לומר גם עלינו לשבח לאדון הכל, וכ"כ בשו"ת עצי ברושים (סימן ס).

אם אומרים עלינו לשבח אחר ברכת החמה

ט הנה מרן החיד"א במורה באצבע (סימן ו אות קז) כתב, שאין לומר אחר ברכת הלבנה עלינו לשבח,

כמו שנהגו באיזה מקומות בכלי דעת, וזה כלל גדול שלא לנהוג שום דבר מבלי לדעת שורש המנהג על פי הזו"ל וכתבי האר"י האמתיים, או שיש טעם כעיקר למנהג. ע"כ. ונראה לפי זה שאין לומר עלינו לשבח אחר ברכת החמה. וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג' בספר רוח חיים (סימן רכט אות ט). ואף על פי שהוא עצמו ברוח חיים (סימן תנו סק"ג) כתב ללמד זכות על הנוהגים לומר עלינו לשבח אחר ברכת הלבנה. ע"ש. מכל מקום למעשה כנראה שחשש לדברי החיד"א.

ובשו"ת זכר יהוסף (סוף סימן קיט) כתב, שאין מקום לחוש למה שמפקפק בספר מורה באצבע על מה שנתפשט באיזה מקומות לומר עלינו לשבח אחר קידוש הלבנה. ע"ש.

ובספר פתח הדביר חלק ג' (דף שטז סוף ע"ד) הביא דברי החיד"א הנ"ל, וכתב שאף על פי כן לא נמנע מלסדרו בתיקון ברכת החמה, על פי מה שכתב החתם סופר. ויש טעם לזה, ולאפוקי מסברת רבי יהודה בתוספתא (ברכות פ"ו ה"י), שהמברך על החמה הרי זו דרך אחרת, והיינו דרך המינים, ואנן

י. אין לברך שהחיינו עם ברכת החמה. ויש נוהגים באותה שעה ללבוש בגד חדש, ומברכים שהחיינו. י

חידוש שמתחדשת בזמן הקבוע לה. ע"ש. וכן כתב בספר התניא. וכתב בשו"ת כתב סופר (חלק אורח חיים סימן לד), שלפי דברי התניא גם בברכת החמה אין צריך לברך שהחיינו. (וכן בשו"ת זכר יהוסף ס"ס קיט הביא דברי הכתב סופר הנ"ל). והוא ז"ל הוסיף טעם למה שאין אנו מברכים שהחיינו בברכת החמה, לפי שנאמר בישעיה (ל, כו): והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. נמצא שהנביא תולה בנו את הוספת אור המאורות שאם נטיב ונתקן את מעשינו ונחזור בתשובה, יחבוש ה' את שבר עמו, והיום אם בקולו תשמעו. וכל עוד שאין אנו שבים בתשובה אנו הגורמים חסרון אורם, ובעת ברכת הלבנה והחמה אנו נזכרים בצערינו שלא הספקנו לתקן מעשינו, ודין גרמא דעציראה. ולכן אין לנו לברך שהחיינו. (וזה כעין מה שכתב בעל המאור סוף פסחים, על שאין אומרים זמן בספירת העומר). עכ"ל ד.

ולכאורה בהשקפה ראשונה היה נראה לומר עוד, שמכיון שלא ניכר בחמה שום שינוי מהותי, ורק שאנו יודעים על פי החשבון שגילו הז"ל שכעת הגיעה לנקודת בריאתה, אין לברך עליה שהחיינו. (וכעין מה שכתבו האחרונים, שעל פרי שאין בו היכר בין חדש לישן, כגון אגוזים ושקדים, אף על פי שהוא מתחדש משנה לשנה ויודע בו שהוא פרי חדש של השנה ההיא, אין לברך עליו שהחיינו, מאחר שאין היכר בגופו בין חדש לישן. וכן פסק בבן איש חי (פרשת ראה את י), ובכף החיים (סימן רכה ס"ק מז). ע"ש). ושוב ראיתי שכן תירץ המהר"ם שיק (בהלק אורח חיים סימן צ). ע"ש. וכן כתב בספר שבילי דוד (סימן רכט) שאין לברך שהחיינו בברכת החמה

לא קיימא לן כוותיה, ולכן כשאנו מברכים ברכת החמה מפרשים כוונתנו שאנו משתחווים להשי"ת דוקא שהוא בורא שמים ויוסד ארץ וכו'. ע"ש. ועיין עוד להמשנה ברורה בביאור הלכה (סימן תכו סעיף ב' בד"ה ומברך). ובהגהות הגאון היעב"ץ (סנהדרין דף מב). ובשו"ת גנזי יוסף (סימן סו אות ט, וסימן סו אות יב), ונהרא נהרא ופשטיה.

ומכל מקום האומרים עלינו לשבח, כשמגיעים אל ואנחנו משתחווים וכו', לא ישתחוו אל מול השמש, אלא יצדדו עצמם לצדדים, וכמו שהעיר הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ניסקי בספר תקופת החמה וברכתה (עמוד פז). ע"ש.

אין מברכים שהחיינו אחר ברכת החמה

י) הנה המגן אברהם (סימן תנב סק"ה) הביא מהכנסת הגדולה שם בשם רד"א, שהטעם שאין אנו מברכים שהחיינו בראש חודש (על ההלל), משום שאין לברך זמן בפחות משלשים יום על אותו ענין, ומקצת החדשים חסרים. והוסיף הכנסת הגדולה שם, שמטעם זה עצמו אין אנו מברכים זמן בברכת הלבנה. וכן כתב הפרי חדש (ריש סימן כו). וראה עוד בשלמי צבור (דף רל ע"ד). ובעיקרי הד"ט (סימן טז אות כ וכא). (ומה שהקשה בעיקרי הד"ט שם על זה, יש ליישב. וק"ל). ולפי זה משמע שבברכת החמה יש לברך שהחיינו.

ובשבולי הלקט (סימן קסז) כתב, שאין צריך לברך שהחיינו בברכת הלבנה, שהרי מברכים על

ואמנם בשו"ת בית מרדכי פוגלמן (סימן לא) כתב להשיב על טעם זה, והעלה שיש לברך שהחיינו בברכת החמה. ע"ש. וכן כתב במסקנתו בשו"ת השמים החדשים הנ"ל (ס"ס נג). (וכן הורה גדול מפורסם מחכמי זמנינו). ואין דבריו נכונים, כי כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל, והרי דעת כל האחרונים הנ"ל שלא לברך. (ומה שכתב בבית מרדכי להסתמך על הבית החדש (סימן כט), שגם על הספק, אם מרגיש שמחה בלבו יכול לברך שהחיינו. ומ"מ אין דבריו מוסכמים, כי רבו החולקים על זה, וסוברים שגם בברכת שהחיינו יש לחוש לספק ברכות להקל. וכמו שנתבאר בשו"ת יביע אומר ח"ד (חלק או"ח סימן ו). ע"ש. וכן עיקר).

שו"ר בשו"ת חיי עולם נטע (ס"ס ה) שהסתמך ג"כ על הב"ח ועשה מעשה ביום ד' י"ד ניסן תרפ"ה, ובירך שהחיינו עם ברכת החמה, והגאון הראגצובי כתב לחלוק עליו שם (סימן ו), שאין לברך שהחיינו עם ברכת החמה, דשאני ברכת שהחיינו על פרי חדש שהוא משום ההנאה. ע"ש. ויש נוהגים ללבוש בגד חדש או להניח פרי חדש לפנייהם ולברך שהחיינו לפוטרים. ובפתח הדביר חלק ג' (דף שטו ע"ב) הביא מפי השמועה שכן נהג הגאון רבי חיים פלאג'י. ועש"ב.

שאיין בה תועלת גלויה, ועל הברכה שמתחדשת מזמן לזמן לא שייך לברך זמן, כיון שמצויה ברכה זו ברעמים וכיוצא בזה. ע"ש.

ועייין להרשב"ץ בספר יבין שמועה (מאמר חמין דף כד ע"ג), שאין לברך שהחיינו אלא על דבר שיש בו הנאה וכו'. וכן כתבו רבי דוד אבודרהם (ריש שער בשם הגאונים, והרשב"א בתשובה חלק א' (סימן קכו), והר"ז והר"ן (סוף פסחים). וראה עוד בשו"ת זרע יעקב (סימן סד). ובמחזיק ברכה (סימן תלב סק"א). ע"ש.

וכן פסק הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי בספר תקופת החמה וברכתה (עמוד ז), שאין לברך שהחיינו בברכת החמה, מטעם שאין בה הנאה.

וכ"כ טעם זה בספר תורת חיים סופר (סימן רכט סוף סק"ג), דמה שהעירו מדוע לא מברכים שהחיינו בברכת החמה, נראה שדוקא על מצוה או שמחת הנאת הגוף תקנו שהחיינו, משא"כ הכא דליכא מצוה ממש, אלא הברכה, אין לברך שהחיינו. ע"כ. וכ"כ בשו"ת השמים החדשים (חלק אורח חיים סימן נג). ותנא דמוסייע להו בספר שמלת בנימין (דף קלב ע"ד). ע"ש.

יא. נוהגים שהשליח צבור מברך ברכה זו בקול רם, והקהל מברכים עמו בלחש. ויש נוהגים שהשליח צבור מברך את הברכה לבדו, וכולם שומעים ועונים אחריו אמון, ויוצאים בזה ידי חובתם, מדין שומע כעונה. ובלבד שהשליח צבור יכוין להוציאם ידי חובתם, והשומעים יכוונו לצאת ידי חובה. ויש נוהגים שהשליח צבור מברך בקול רם, ואחר שסיים הברכה הקהל חוזר ומברך אחריו, כדרך שעושים כן בספירת העומר. וכל מנהג יש לו על מזה שייסמוך. י"א)

מהקהל יברך לעצמו בלחש ברכת שהחינו. וכן כתב הגאון רבי יום טוב הלר במלבושי יום טוב שם. וכן פסק בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן בעל התניא. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן רצה סק"ה). שאין בזה חשש ברכה שאינה צריכה, כשכל אחד רוצה לברך לעצמו, ואינו רוצה לצאת ידי חובה מהשליח צבור. וכן כתב בשלמי צבור (דף ש"כ ע"ג). ובפתח הדביר (סוף סימן רעג). ועיין עוד בשו"ת תבואות שמש (חלק אורח חיים סימן ז). ובחזון עובדיה חלק ב' (הלכות פסח עמוד ק"מ). ע"ש. לכן גם בברכת החמה כל הקהל מברך ברכה זו, כל אחד לעצמו.

וכן כתב הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא בשו"ת עצי ברושים (סימן ס'). שכל הקהל כולם יברכו ביחד ברכת החמה. וכן כתב הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי בספר תקופת החמה וברכתה (עמוד פ"ח). ע"ש.

וכן מנהיגו שהשליח צבור מברך בקול רם ואחר כך כל הקהל מברכים ביחד, כמו שנהגנו בספירת העומר, שהשליח צבור מקדים לברך וסופר, ואחר כך כל הקהל מברכים וסופרים, וכמו שכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן ה' אות יט). והגאון הראשון לציון בשו"ת ישא איש (חלק אורח חיים סימן ה'). ובספר נהר מצרים (דף לב ע"ג). ואף על פי ששם הטעם כדי שלא יטעו הצבור במנין ספירת העומר, גם כאן שהיא ברכה הבאה לעתים רחוקות, ויש עקולי ופשוטי בנוסח הברכה,

אם הצבור יכול לברך ברכת החמה אחד שישומע ברכה זו מהשליח צבור

יא) לכאורה המנהג שהשליח צבור מברך ומוציא את כל השומעים ידי חובה, הוא מנהג נכון, שמוסד על פי הגמרא בברכות (דף נג.) שבאופן כזה שאחד מברך ומוציא את הרבים מקיימים ברוב עם הדרך מלך. גם בשו"ת ריב"ם שנייטוך (חלק יורה דעה סימן לח) כתב, שכאשר נתאספו בעירו לברכת החמה בשנת תקמ"ה, הורה הגאון אב"ד מהר"ר צבי הירש יאנב ז"ל, שהשליח צבור לבדו יברך ברכת החמה, וכל העם יצאו בברכתו, ויענו אחריו אמון, והיה טעמו, משום שברכת החמה היא על יסוד סברת מור שמואל, אבל אנו קיימא לן שהעיקר כחשבון התקופה של רב אדא וכו', אלא שמכיון שכבר פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לברך ברכת החמה, ומנהג ישראל תורה הוא, אין לבטל המנהג שנוסד על פי פסק הרמב"ם והשלחן ערוך, אך מכל מקום די שהשליח צבור יברך ויפטור את כל הקהל, כי למעט בברכות ככהאי גוונא עדיף. וסיים הגאון המחבר שכן נהג אחריו. ע"ש. וכן כתב בספר שמלת בנימין (דף קלב ע"ג). ע"ש.

אולם בהיות וכתב המגן אברהם (סימן תריט סק"ג), שעכשיו על פי הרוב אין שליחי הצבור מכוונים להוציא אחרים ידי חובתם, ולכן בליל יום הכפורים כשהשליח צבור מברך שהחינו, כל אחד ואחד

יב. יש אומרים שהנשים חייבות בברכה זו, ויש חולקים, וההלכה היא כמו שאומר שגם הנשים מברכות ברכת החמה. ומכל מקום נכון שהנשים תעמודנה בצד האנשים, בנפרד, ותשמענה את הברכה מהשליח צבור, ויצאו ידי חובתן לכל הדעות. (יב)

עשה שהזמן גרמא כגון סוכה ולולב, מצוה זו אינן מקיימות, מפני שהן גרמו פגם הלבנה. (ש"ה). וכתב על זה, ולדעתי הוא תמוה מאד, ואין לזה ענין למצות עשה שהזמן גרמא, שכלל זה לא נאמר אלא במצוה שקיימת תמיד מצד עצמה בכל ענין ובכל זמן, כגון תפילין סוכה ולולב, שמצד גוף המצוה אפשר לקיימה בכל עת, אלא שהתורה הגבילה זמן לכל מצוה שתהיה רק בזמן מסויים, הלכך הנשים פטורות, אבל הלבנה שמניעת ברכתה אינה מפני הזמן, אלא המניעה מגוף המצוה, ואם בירך עליה פעם אחת שוב אינו מברך עליה פעם אחרת, לא שייך בזה ענין מצות עשה שהזמן גרמא. וכדין פרי חדש שמתחדש בכל שנה, שמברכים עליו שהחיינו וכו'. ע"ש. וכן כתב עוד בספרו שו"ת האלף לך שלמה (חלק אורה חיים סימן קצג).

וכן כתב בשו"ת מהרי"ל ד"סקין (בקונטרס אחרון סימן כו), שנשים חייבות בברכת החמה, ולא הוי כמצות עשה שהזמן גרמא, שאין המניעה מצד הזמן, אלא משום שלא נמצאת החמה במקומה אלא רק בעת ההיא מכ"ח שנה לכ"ח שנה. ועוד שעצם ברכת עושה מעשה בראשית היא ברכה כללית, ונוהגת תדיר על הים הגדול ועל הברקים והרעמים וכו', וברכת החמה היא רק אחת מפרטיה הרבים. ע"כ. (וע"ע בשו"ת צ"ץ אליעזר חלק כא סימן ד אות ב).

גם בספר ילקוט הגרשוני (סימן תכו סק"א) כתב בשם ספר בוקר יזרח (בקונטרס שערי מורה פרק ז), שנשים חייבות בברכת החמה, שהרי לא קבעו הז"ל זמן המצוה מכ"ח שנים לכ"ח שנים, אלא בגלל שכן הוא הטבע של מעשה בראשית שאין השמש חוזרת לנקודת יצייתה אלא בעת ההיא וכו'. ע"ש. והסכים

עדיף שיקדים השליח צבור ואחר כך הקהל. ונהרא נהרא ופשטיה.

אם נשים מברכות ברכת החמה

יב בספר מאורי אור (חלק באר שבע דף ק"ז ע"א) כתב, שהנשים מברכות ברכת החמה, ואפילו לדעת הרמב"ם וסיעתו שאין הנשים רשאות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, כאן שהברכה היא ברכת שבח והודאה, לכורא העולם ויוצר המאורות, הרי היא כברכת הנותן לשכוי בינה ושאר ברכות השחר שהן מנהגו של עולם וצרכיו, שגם הנשים מברכות. ע"ש.

וכן פסק בספר נוהג כצאן יוסף (עמוד קמו) בשם מור חמיו הגאון מהר"י מילר, ושכן הסכים עמו הגאון החכם צבי. ושוב בא לידי הספר שו"ת רבינו יהודה מילר, וראיתי שם (סימן קיא) שכתב, דמ"ש השל"ה שהנשים לא יברכו ברכת הלבנה, כי הן היו בעיקר הפגם של הלבנה, לפ"ז נ"ל שלענין ברכת החמה דלא שייך טעם זה, נשים חייבות, והודה לי הגאון החכם צבי זצ"ל, וכתב לי שעל פי דברי, ציוה לזוגתו הרבנית שתקדש החמה בזמנה עם כל ישראל, כי בברכה הזאת לא נזכר שום דבר כפגם הלבנה. עכ"ל. וכן פסק הגאון רבי חיים פלאג'י בספר עתרת החיים (סימן כח אות ח). ע"ש.

והגאון רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה (סימן תכו), הביא מה שכתב המגן אברהם שם, שנשים פטורות מברכת הלבנה, שמצות עשה שהזמן גרמא היא, ואפילו למנהגם שמברכות על מצות

יכולות לברך ברכת החמה. ע"ש.

ולדבריו נראה דלדידן דנקטינן כדעת הרמב"ם ומרן הבית יוסף וסיעתם שסוברים שאין הנשים רשאות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא משום דהוי ספק ברכה לכתלה, וכמו שנתבאר באורך בשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק אורח חיים מסימן לט עד סימן מב), גם כאן אין לנשים לברך ברכת החמה.

גם הגאון החתם סופר (חלק אורח חיים סימן נו) תפס בפשיטות שברכת החמה היא כמצות עשה שהזמן גרמא, וכתב, ובאמת לא ידעתי מדוע לא נהגו נשים לברך ברכה זו, והטעם שכתב המגן אברהם (סימן תכו) בברכת הלבנה, שהנשים גרמו פגם הירח, אינו שייך בברכת החמה, ומכל מקום מה שנהגו נהגו ומה שלא נהגו הבו דלא להוסיף עלה. וצ"ע. עכ"ד.

ולכאורה למטוניה דמר יש ליישב על פי מה שכתב המגן אברהם (סוף סימן רצו), להסביר טעמו של הרמ"א, שכתב, שמכיון שיש אומרים שנשים פטורות מהבדלה לפיכך לא יבדילו לעצמן אלא ישמעו מפי האנשים ויצאו ידי חובה, והרי לדעת הרמ"א עצמו נשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, והשיב, שאף לדעת הרמ"א אם הברכה היא המצוה ואין שם עשייה כלל, כגון סוכה ולולב וכיוצא בזה, אין הנשים רשאות לברך. ע"ש. לפי זה הוא הדין לברכת החמה שאין הנשים רשאות לברך. ושוב מצאתי שכן דרכו בזה בשו"ת כתב סופר (חלק אורח חיים סימן לד), ובשו"ת ראשית ביכורים (דף עב ע"ד). וע"ש. (וכן כתב מדנפשיה בשו"ת בית אבי ח"א חלק אורח חיים סימן נו).

והגאון רבי יואל אונגר בשו"ת הריב"א (סימן טז) הביא מה שכתב לו חתנו הגאון רבי זוסמאן סופר ליישב מנהג הנשים על פי המגן אברהם (סוף סימן רצו) הנ"ל, והאריך לפלפל בדבר מסקנת המגן אברהם שם בזה. ע"ש.

גם בשו"ת מהר"ם שיק (חלק אורח חיים סימן

עמו מעיקר הדין הגאון רבי יהושע הורוויץ אב"ד דזיקוב, בהסכמתו לספר הנ"ל. וכן בספרו שו"ת עטרת ישועה (סימן כה בד"ה ואת אשר). ע"ש. וכן כתב הגאון מליבאוויטש בשערי הלכה ומנהג ח"א (עמ' רכב), שמנהגינו שהנשים מברכות ברכת החמה.

גם בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' (סוף סימן לד) כתב, שאחר שנאמר לי שהמנהג של ירושלים שהנשים מברכות ברכת החמה, וכמו שהורה הגאון מהר"ל דיסקין ז"ל, שהוא היה מרא דארעא דישראל, בודאי שאין לשנות המנהג. רק שלא יברכו יחד עם האנשים בקיבוץ הקהל, ולהזהר לעשות הכל בצניעות. ע"ש.

וכיוצא בזה כתב בספר חזון עובדיה חלק ב' (פסה, עמוד ח' בהערה), דנשים שייכות בברכת האילנות, מטעמא דהטורי אבן (מגילה כ:). שכתב גבי מצות ביכורים, דשינוי במסכת ביכורים (פרק א' משנה ה') האשה והטומטום וכו' מביאין ולא קורין [מפני שאין יכולין לומר אשר נתת לי ה']. והא דלא חשיב בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, דהא הבאת ביכורים הוא מן החג ועד חנוכה, דדוקא במצוה שאינה נוהגת בכל זמן מצד עצמו, זה מיקרי זמן גרמא, אבל הא דמן חנוכה ואילך אינו מביא, אינו מצד עצמו של הימים שגורם שאינם בני הבאה, אלא דבר אחר גורם להם שאין מצויין עוד על פני השדה, ואילו היו מצויין עוד על פני השדה היו הימים ימי הבאה. והעתיק דבריו בתוס' רבי עקיבא איגר במשנה ביכורים שם. ועל פי זה פסק גם לגבי ברכת האילנות, דהנשים מברכות ברכה זו שהרי אין המניעה [מלבד ברכה זו בזמן אחר] מצד הזמן, אלא מחמת המציאות. ועיין עוד בשו"ת הר צבי ח"א (ס"ס קיח), בענין ברכת האילנות.

אולם בשו"ת אור פני משה (סימן יד) תפס בפשיטות שברכת החמה דינה כדין מצות עשה שהזמן גרמא, אלא שלפי דעת הרמ"א בהגה (סימן תקפ"ט) שפסק כדברי רבינו תם וסיעתו שהנשים רשאות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, גם כאן

אולם מרן החיד"א בספר מחזיק ברכה (סימן רכט סק"ט) השיג על זה, דהא קיימא לן הלכה כרבים וכו'. ע"ש.

אכן י"ל דלגבי הנשים שדעתן קלה יש לחוש יותר לסברת רבי יהודה, ולכן נמנעו לברך, אף על פי שנהגו במצות עשה שהזמן גרמא לברך. ושוב מצאתי כן בשם הגאון רבי פנחס אפשטיין ז"ל. ובשו"ת חבלים בניעמים חלק ג (סימן ח) כתב, שהואיל והמנהג לברך ברכת החמה ברוב עם ובפרהסיא, וכל כבודה בת מלך פנימה, לכן נמנעו הנשים מלברך. ע"ש. וכן כתב בשו"ת אפרקסתא דעניא (סוף סימן כב). ע"ש.

ואין זה מספיק כלל, שהרי אפשר לנשים לברך ביחידות, שאין ברכה זו טעונה עשרה, וכמו שכתב המחזיק ברכה (סימן רכט). וכן כתב בילקוט הגרשוני (סימן תכו) בשם הגאון רבי פנחס הורוויץ, שאף על פי שנהגו לברך ברכת החמה ברוב עם, ואין זו מן המודה שהנשים יצאו ברחובות קריה ובפרהסיא, מכל מקום נכון שיברכו בבית דרך החלון. ע"ש.

ובשו"ת רבי ידידיה טיאה וי"ל (סימן יז) כתב, שאם ירצו הנשים יברכו ברכת החמה, אלא שיתאספו הנשים לבד לאחר שייצאו האנשים, כדי שלא יבאו לידי תערובת. ושור"ר שכן הורה הגאון מהר"י מילר, והסכים עמו הגאון החכם צבי. ע"ש. וכן כתב בשו"ת אור פני משה (סימן יד) דברכת החמה הוי כדין מצות עשה שהזמן גרמא.

ובפרט כיום שהנשים רגילות לצאת ולבוא, אין להן להמנע דוקא מברכה זו מטעמי צניעות, ומה גם שייכולות לברך בחצריתן ובטירותן.

ועל כל פנים הואיל ולא יצאנו מידי מחלוקת, ואנו קיימא לן ספק ברכות להקל, הנכון לנהוג כדברי הגאון רבי יוסף חיים בבן איש חי (פרשת עקב אות יט) שיעמדו בצד האנשים, וישמעו הברכה מפי השליח צבור ויצאו ידי חובה. וכן כתב הגאון רבי שלמה הכהן בשו"ת עצי ברושים (סימן ס). ע"ש. וראה עוד בספר

(ז) הביא דברי הגאון השואל מהר"ר זוסמאן סופר הנ"ל ליישב קושית החתם סופר הנ"ל, על פי דברי המגן אברהם סוף סימן רצו הנ"ל, והגאון המחבר כתב ליישב עוד, שמכיון שהדבר תלוי בחישוב תקופות ומזלות שלמדו הז"ל (שבת עה). שיש מצוה בדבר, מוהכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם וכו'. ואין חכמה לאשה, וגם אינה במצות לימוד, לכן לא נהגו לברך ברכת החמה. ע"כ. ואינו מחוור דתסגי להו שאחרים מחשבים ויודעים, והן רק מברכות על פי ידיעת החכמים יודעי העתים. דהא לאו כולי עלמא גמירי חשבון התקופות, ורוב ככל העולם סומכים על ידיעת הבקיאים בדבר.

והגאון שואל ומשיב תנינא (חלק ד סימן קסח) כתב, שנראה לו שאסור לנשים לברך ברכת החמה, (גם לפי מנהגם שסומכים על הרמ"א בדין ברכה על מצות עשה שהזמן גרמא), לפי שבימי ירמיהו הנביא היו הנשים מקטרות למלכת השמים, ופירש הרד"ק דהיינו השמש. ואם כן יוכלו לבוא לידי טעות שמברכות ברכת החמה כדי להשפיע טובה על יצורי עולם. וכמו שכתב כיוצא בזה הרמב"ם בפירושו (פ"ג דעבודה זרה) בענין הטלסמאות. ע"ש. (וכן הובא בשדי חמד מערכת ברכות סימן ב אות יח). ובאמת שהכנסת הגדולה ביטלו היצר של ע"ז כדאייתא בסנהדרין (סד). ומי פתי יסור הנה לחשוד בכך את הנשים.

והרה"ג שמ"ח גאגין בספר יריעות האהל חלק א' (דף ק ע"א) העיר על זה, שהרי גם על האנשים כתוב שהיו מקטרים לשמש ולירח. ע"ש. וכן השיג על זה בשו"ת חבלים בניעמים חלק ג' (סימן ח). ויש ליישב קצת על פי התוספתא דברכות (פרק י), הרואה את החמה אומר ברוך עושה בראשית, רבי יהודה אומר המברך על החמה הרי זו דרך אחרת. (נ"א דרכי האמורי).

והגאון רבי דוד פארדו בחסדי דוד שם כתב, שהנהוגים שלא לברך ברכת החמה בשם ומלכות סוברים שיש לחוש לסברת רבי יהודה. ע"ש.

ועוד טעם, שיש לחוש לסברת רבי יהודה, שאמר בתוספתא ברכות (פרק י') דהרי זו דרך אחרת. ועוד טעם, מפני שמברכים ברכה זו ברוב עם, וכל כבודה בת מלך פנימה. ולכן שאני ברכת החמה מברכת האילנות. ובאמת, מעיקר הדין אי אפשר למנוע את הנשים הרוצות לברך ברכת החמה בעצמן, ולכן בשו"ת יביע אומר חלק ה' (סימן לו סוף אות ב') דחה דברי האומרים שאין לנשים לברך ברכת החמה, רק שביחוד דעת כתב כן, אחר שיכולות לשמוע הברכה מפי האנשים, וכמו שכתב הרב בן איש חי, ומכל מקום אם אשה תברך על ברכת החמה אין לומר דהויא ברכה לבטלה.

ולפי זה גם בברכת האילנות היכא דאפשר להן לשמוע הברכה מפי השליח צבור עדיף טפי, כדי לחוש לסברת החולקים על הטורי אבן, אך כיון שאין זה מצוי, לכן יכולות לברך ברכת האילנות בעצמן, דנקטינן לדינא עיקר כדברי הרב טורי אבן הנז'.

ומה שהקשה שם עוד על סברת הטורי אבן, מדברי התוס' בפסחים (לה: ד"ה נאכלים) שכתבו בקושייתם, דביכורים הוו להו חובה הקבוע להם זמן. והרי ביכורים אינם מצויים במציאות בשאר ימות השנה, ואפילו הכי קרו להו התוס' חובה הקבוע להם זמן. ואף שבתירוצם כתבו דלא חשיבי קבוע להם זמן, לאו מטעם זה אתו עלה, אלא מטעם דהוי זמן ארוך מעצרת עד סוכות. ומושמע דאי לאו האי טעמא אין הכי נמי חשיבי קבוע להם זמן, ומוכח דלא כהטורי אבן. ומכאן תמה על מון אאמו"ר שליט"א שבספרו חזון עובדיה הסתמך על סברת הטורי אבן ופסק שהנשים תברכנה ברכת האילנות. והרי התוס' פליגי על סברא זו, ובודאי דנקטינן כוותייהו. ע"כ.

אולם באמת חילוק גדול יש בין מצוות שקבוע להם זמן מתקופה זו עד תקופה זו, לבין שהזמן גורם למצוה, כמו סוכה ולולב, שזמן ט"ו בתשרי הוא הגורם למצוה שתבא. אבל ביכורים לא הזמן גרם למצוה שתבא, אלא המציאות גרמה למצוה שתבא. והמציאות היא במקרה מתקופה זו עד תקופה זו. וזה

פתח הדביר חלק ג' (דף שיג סוף ע"ד). ובשו"ת הר צבי (חלק אורח חיים סימן קיט), ובספר עינים למשפט (ברכות גט:).

והגאון הראש"ל רבי דוד חזן בספר ישרי לב (דף ב ע"ג) פסק שהנשים חייבות לברך ברכת החמה. וכמ"ש הגר"ח פלאגי בספר עתרת החיים (סימן כח). לכן כל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחמה יעמדו בפני עצמן ויברכו ברכת החמה בשם ומלכות. וכן כתב בשו"ת דברי ישראל וועלץ ח"א (סוף סימן קז).

גם בספר ברכת החמה כתב שהגאון חזון איש הורה שהנשים יכולות לברך. וכן נהגו כולן על פיו. ע"ש. וע"ע בשו"ת יביע אומר (חלק ה, סימן לו אות ב), ובשו"ת משיבת מרדכי (סימן כה), ובשו"ת זכר יהוסף (סוף סימן קיט). וע"ע בשו"ת מקוה המים ח"ג (סימן טז). וי"ל ע"ד. ודו"ק. [ע"כ מדברי מרן אאמו"ר].

וראיתי באיזה ירחון שהעיר על דברי מרן אאמו"ר, דאמאי לגבי ברכת האילנות פסק שהנשים חייבות, ואילו גבי ברכת החמה פסק בשו"ת יחיה דעת חלק ד' (סימן יח אות ו') שהנשים לא תברכנה משום ספק ברכות להקל, דיש אומרים דברכת החמה חשיבא כברכה שהזמן גרמא. ואמאי לא סמך על סברת הטורי אבן גם לענין ברכת החמה, שהרי במציאות אין החמה בתקופתה אלא רק מכ"ח שנה לכ"ח שנה לא חשיבא כמצוה שהזמן גרמא, שאין המניעה מצד הזמן, אלא מחמת המציאות. ואם כן גם ברכת החמה תוכלנה הנשים לברך. ע"כ.

ולהאמור אין זו הערה, דגבי ברכת החמה מצינו כמה טעמים בפוסקים שפטרו את הנשים מברכה זו, ולא רק מטעמא דחשיבא כברכה שהזמן גרמא, אלא מטעמים אחרים, וכמו שנתבאר, שמכיון שהדבר תלוי בחישוב תקופות ומזלות והרי אין חכמה לאשה, ואינה במצות לימוד, לכן לא נהגו הנשים לברך ברכת החמה. ועוד טעם, שבימי ירמיהו הנביא היו הנשים מקטרות למלכת השמים, והיינו השמש, ואם כן יוכלו לבוא לידי טעות בברכת החמה.

יג. סומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות, ונכון מאד שישמע הברכה מפי השליח צבור המברך, ויכוין לצאת. ויצא ידי חובה לכל הדעות. (יג)

ולא מצד הזמן, ולכן לא חשיב כמצות עשה שהזמן גרמא. ואמנם דעת הרמב"ם אינה כן, שכתב בפרק ז' מהלכות תמידין ומוספין הלכה כד, דנשים פטורות ממצות ספירת העומר, דסוף סוף התורה קבעה זמן מוגדר למצוה זו. ואכמ"ל.

אם סומא מברך ברכת החמה

יג) הנה בשו"ת מהרש"ל (סימן עז) כתב, שסומא רשאי לברך ברכת הלבנה, ואף על פי שכ' ראב"ה בפרק ב דמגילה שסומא אינו מברך במוצאי שבת בורא מאורי האש, שצריך שיראה השלהבת וישתמש לאורה, וגם בברכת הלבנה אמרו שצריך שיאותו לאורה, מכל מקום לא אמרו שצריך שהוא יראה ויהנה מאורה, אלא שהעולם יאותו לאורה, כי ברכה זו על בריאת העולם וחיידושו נתקנה (פסחים נד.). ודומה למאי דקיימא לן (במגילה כד.) שסומא יכול לברך יוצר המאורות, (מפני שהוא נהנה ממה שאחרים רואים המאורות, ויורהו הדרך אשר ילך בה. טור ושלחן ערוך סימן סט סעיף ב.) עכת"ד.

אולם המהריק"ש בהגהותיו (סימן תכו) כתב, שמדקדוק לשון חז"ל שאמרו הרואה לבנה בחידושה, נראה שסומא אינו מברך. (וציין למה שכתוב בשלחן ערוך סוף סימן רחצ, שאין הסומא מברך בורא מאורי האש.) ע"כ.

והגון אברהם והפרי חדש (סימן תכו) פסקו כהמהרש"ל ודלא כהמהריק"ש. וכן פסק הגאון רבי יהודה עייאש בספר מטה יהודה חלק ב' (דף לה ע"ב). וכן הסכים הגאון ר' יעקב בן נאים בקונטרס בוקר יזרח. ע"ש. וכן כתב בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק

ברור שברכת האילנות וברכת החמה קבוע להם זמן, אך במה שקבוע להם זמן עדיין אינן נחשבות למצוות שהזמן גרמא, כי לא הזמן גורם אותן, אלא המציאות גרמה והכתיבה את הזמן. והתוס' שם לא דיברו כלל על חיוב נשים בביכורים. ודו"ק.

אם ספירת העומר בכלל מצוות שהזמן גרמא

ולפי הסברא הנ"ל יש לומר דגם מצות ספירת העומר אינה בכלל מצוות עשה שהזמן גרמא, דמצוה שהזמן גרמא שייך היכא דהמצוה בעצמותה יכולה להתקיים בכל זמן, כמו סוכה ולולב, והתורה באה והגבילה המצוה לזמן ידוע, זה נחשב למצוה שהזמן גרמא. מה שאין כן גבי ספירת העומר דעצם המצוה היא לספור חמישים יום ממחרת יום הביאכם את העומר, ובזמן אחר חסר עצם המצוה, ואם כן אין המצוה מוגבלת בזמן אלא בזמן אחר אין מצוה כלל, וזה לא חשיב מצות עשה שהזמן גרמא. ובספר דברי יחזקאל (סימן מה אות ד) כתב לבאר כן סברת הרמב"ן שכלל מצות ספירת העומר בהדי מצוות עשה שאין הזמן גרמא. דמצות עשה שהזמן גרמא היינו היכא שהזמן הוא גורם לחיוב המצוה שיבא, וכגון סוכה שהזמן של סוכות מחייב מצות סוכה. אבל גבי ספירת העומר אין הזמן ההוא מחייב הספירה, אלא משום דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את העומר. ואם הבאת העומר היתה בזמן אחר היה החיוב של הספירה גם כן בזמן אחר, נמצא שהספירה בזמן ההוא רק מהכרח העומר,

אורח חיים סימן ט. ע"ש.

הסומא ברכה זו. וכל שכן שאפשר שגם המהרש"ל לא כתב כן אלא לגבי ברכת הלבנה שיש לדמותה לברכת יוצר המאורות, מה שאין כן ברכת החמה. עכת"ד.

וכן פסק בספר בירך את אברהם (דף קא ע"ב), שאין הסומא מברך ברכת החמה. וכן כתב החסד לאלפים (סימן רכט אות כט), והפני יצחק אבולעפייא (מערכת ח אות צא). ובספר בן איש חי (פרשת עקב אות ט). ע"ש.

ואף שבספר מוגן גבורים (סימן רכט סק"ג) פסק, שסומא מברך ברכת החמה, כי אין הברכה תלויה בראיה, ועיקרה היא על הידיעה שחורה החמה לנקודה הראשונה שבשעת בריאתה, "וכמו בעננים המכסים את החמה שמברכים". ע"כ. הנה ערבך ערבא צריך, שאע"פ שכן היה דעת הפנים מאירות (ח"ב סימן לח), מ"מ סיים, שבשנת תפ"ט אירע שהיו עננים ולא נראה גוף השמש, והורתי לברך עכ"פ "בלא שם ומלכות". וכן הסכמת האחרונים שאין לברך בשם ומלכות כשעננים מכסים את השמש, ולא התחשבו בנימוק הנ"ל. וכן מבואר בשו"ת חתם סופר (סימן נו), שאם העננים מכסים את גוף השמש אין לברך על אור היום, אע"ג דיומא דעיבא כולי שמשא, וכלשון הגמ' והרמב"ם "הרואה" את החמה בתקופתה. וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חלק אורח חיים סימן ז). וכן העיר בכל זה הרב תורת חיים סופר (סימן רכט סוף סק"ב). הילכך העיקר כמ"ש האחרונים הנ"ל, שהסומא אינו מברך ברכת החמה.

ובאמת שגם לענין ברכת הלבנה יש להורות שאין הסומא מברך, וכמו שהכריע מרן החיד"א והאחרונים הנ"ל, מטעם ספק ברכות להקל. וכן כתב הפני יצחק אבולעפייא (במערכת ל אות קסד). והשיג על הבית עובד שפסק שסומא מברך ברכת הלבנה, שאיך שכח הכלל דספק ברכות להקל, וכמו שכתבו המהזיק ברכה ושלמי צבור הנ"ל. ע"ש. (וכן יש להשיג על דברי הרב שמוח נפש שהעלים עינו מהפוסקים הנ"ל ופסק שהסומא מברך ברכת הלבנה כדעת המהרש"ל. וליתא).

והנה הגאון החסיד רבי אליהו הכהן, בעל שבט מוסר, בספר ידו בכל (סימן שצג) חקר בענין דור המדבר שהענין היה מכסה אותם, ולא ראו שמש ביום, ולא ירח בלילה, וכמו שכתב רבינו בחיי בפרשת בא בשם רבינו גננאל, אם כן היאך היו מברכים ברכת הלבנה בכל חודש וכו', ודוחק לומר שהיו יוצאים חוץ למחנה כדי לברך, ואפשר שאף דקיימא לן שאם הלבנה מכוסה בעבים ואינה נראית אין לברך עליה, מכל מקום דור המדבר שכל ארבעים שנה לא ראו הירח כלל, כי עמוד האש היה מכסה אותם בלילה, דין סומא היה להם, וכדעת מהרש"ל שסומא מברך ברכת הלבנה, ודלא כמהריק"ש. ע"כ.

וקשה, שהרי המהרש"ל נתן טעם לדבריו משום שאף על פי שצריך שיאותו לאור הירח, כיון שאחרים נהנים ממנו, גם הסומא יכול לברך, שגם לו יש הנאה בעקיפין על ידי שאחרים יורוהו הדרך אשר ילך בה, וכדין ברכת יוצר המאורות, (וכמו שאמרו במגילה כד:). אם כן דור המדבר שלא נהנו כלל מאור הירח, אף למטוניה דמר לא היה להם לברך ברכת הלבנה, וחזר דינם לדמותו לדין כשהשמים מכוסים בעבים, ולא דמי לסומא כלל. ואפשר שאז עדיין לא נתקנה ברכת הלבנה בכל חודש. וע' בס' יפה ללב ח"ג דף קמו ע"ב. ודו"ק.

ובשו"ת דבר שמואל אבוהב (סימן רמב) כתב, שיש להשיב על ראיית המהרש"ל בזה. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת צפיתח בדבש (סימן ל). ודו"ק.

ומרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן רכט סק"ו) כתב, שמדברי הרדב"ז (סימן שמוא) משמע כדברי המהריק"ש שהסומא אינו יכול לברך ברכת הלבנה. והגם שהמהרש"ל בתשובה כתב שמברך, מכל מקום ספק ברכות להקל. [וכן פסק בשלמי צבור דף רלא ע"ג], והחסד לאלפים (סימן תכו). וכן העלה בשו"ת מוגן שאול (סוף סימן נח), והרב בן איש חי ש"ב (פרי יוקרא אות כד). והוא הדין לברכת החמה שלא יברך

הלבנה. [וכן מובאר גם בזוהר הקדוש פרשת כי תשא (דף קפח רע"א), וז"ל: דבתר דאתחזיא סיהרא דיאותו לאורה מברך עליה וכו'. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"ג (סימן מג). ע"ש]. וסיים הרדב"ז שם, ואם תאמר על מנהגו של עולם הוא מברך, זה אינו, שהרי אמרו הרואה לבנה בחידושה מברך וכו', וכן אמרו במסכת סופרים שתולה עיניו כנגדה, הרי שצריך להביט בה. ע"כ. וכל זה דלא כמהרש"ל בתשובה שמחלק בין ברכת הלבנה לברכת בורא מאורי האש. ע"ש. וצדק מרן החיד"א שדייק מדברי הרדב"ז דסבירא ליה כמהריק"ש שסומא אינו מברך ברכת הלבנה. וכן ביאר לנכון הרב משנה ברורה בביאור הלכה (סימן תכו סעיף א) בד"ה ונהנין מאורה. ע"ש.

וראיתי להרב פתח הדביר בחלק ג' (דף שטו ע"א), שהביא בשם הרב בית עובד בתשובה כתיבת יד, שתמה על מרן החיד"א שפסק סב"ל, מפני שחשש לסברת מהריק"ש, שהרי האחרונים המגן אברהם והפרי חדש הסכימו למהרש"ל, ודלא כמהריק"ש, ומה שהוכיח החיד"א מתשו' הרדב"ז דסבירא ליה כדברי מהריק"ש, זה אינו, כי הרדב"ז לא דיבר בסומא, אלא בעבים המכסים את הירח, שאינו בראיה אצל אחרים, מה שאין כן סומא שיש לו הנאה על ידי אחרים, וכמו שחילק הזרע אמת. ומכל מקום לענין מעשה העלה שהסומא יברך ברכת החמה בלי שם ומלכות. וכתב על זה הפתח הדביר, שיש ראייה לחילוקו של הזרע אמת מהגמרא במנחות (מג:), ותימה על החיד"א שלא הרגיש בחילוק זה. ומכל מקום טוב שהסומא ישמע הברכה מאחר פקח ויצא ידי חובה. עכת"ד.

ואני אומר שכל מעיין במקורם של דברים בתשובת הרדב"ז ישפוט בצדק דשפיר דייק מרן החיד"א מדברי הרדב"ז כדעת מהריק"ש, שדיוקו גם כן מלשון הרואה לבנה בחידושה, וגם הסומא אינו רואה אותה. (ועיין עוד בשו"ת זרע אמת חלק ג סימן מג. וד"ק).

ועוד יש להעיר על הרב בית עובד, שהעלה

ובשו"ת שואל ונשאל חלק ב (סימן ח) הקשה גם כן על הבית עובד שהרי מהריק"ש חולק על מהרש"ל. והדבר שמואל (סימן רמב) כתב לפקפק בראית מהרש"ל, והבית עובד עצמו משתמש הרבה מאוד בכלל ספק ברכות להקל. ושׁוב כתב לצדד שאולי כיון שהיא כברכת הודאה או כשגוף המצוה ברכה לא שייך הכלל ספק ברכות להקל וכו'. ובסוף דבריו הביא דברי המחזיק ברכה ושלמי צבור שכתבו בזה דספק ברכות להקל, הילכך טוב שישמע מהשליח צבור ויצא ידי חובה. ושכן כתבו החסד לאלפים והרב בן איש חי והמשנה ברורה והכף החיים. ע"ש. ומשמע שכן מסקנתו דספק ברכות להקל. ולפי זה הוא הדין לברכת החמה דאמרינן ספק ברכות להקל, וכמו שכתב מרן החיד"א וסיעתו הנ"ל. וכן פסק בשו"ת הרדב"ז (סימן לא סק"ו). ע"ש.

וכן פסק בשדי חמד מע' ברכות (סימן ב' אות יח) ד"ה וגם, שהסומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות. ע"ש.

אמנם בשו"ת זרע אמת חלק ג' (סימן כד) כתב, שמכיון שהמגן אברהם והפרי חדש הסכימו למהרש"ל שסומא מברך ברכת הלבנה, הוא הדין שמברך ברכת החמה, ואין זה דומה להיכא שמכוסה בעבים ואינה נראית שאין לברך, דשאני הכא שישנה בראיה אצל אחרים, וכמו שכתב מהרש"ל. וכיוצא בזה חילקו במנחות (מג:) בין סומא בציצית לכסות לילה. ושכן נראה מדברי האחרונים שהביאו להלכה דברי הרדב"ז (סימן שמא) שאם הלבנה מכוסה בעבים אין לברך, והביאו ג"כ דברי מהרש"ל להלכה שהסומא מברך, ובעל כרחך שמחלקים כאמור. ע"ש.

אולם באמת שמדברי הרדב"ז שם מוכח שאינו מודה לחילוק הנ"ל, שהרי השווה דין ברכת הלבנה לדין ברכת בורא מאורי האש במוצאי שבת, דקיימא לן (ברכות נא:) אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו, וכמה כדי שיכיר בין איסר לפונדיון. והוא הדין לברכת

עליה. ע"ש. וערבך ערבא צריך, ומצינו ללהקת האחרונים שחלקו על הפנים מאירות והעלו שאין לברך על החמה בשם ומלכות כשעבים מכסים אותה, ומוכח דלא סגי בידיעה בלא ראייה, וכלשון הש"ס הרואה חמה בתקופתה. (וכ"כ בזה בשו"ת זרע אמת סי' כד).

ולכן העיקר כדברי האחרונים שהסומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות. וכן פסק הגאון רבי חיים פלאג'י בספר רוח חיים (סימן רכט סק"ז). ולכן ישמע מאחר ויצא ידי חובה.

ומכללם של דברים יש ללמוד ממה שהכריע מרן החיד"א במחזיק ברכה, שהסומא לא יברך ברכת החמה, שהוא ז"ל מודה לסברת האחרונים הנ"ל שאם החמה מכוסה בעבים ואינה נראית כלל, אין לברך עליה, במכל שכן, שהרי אינה בראיה אף אצל אחרים. ואף שבברכי יוסף הביא דברי הפנים מאירות שמעיקר הדין יש לברך על החמה אף כשהיא מכוסה בעבים, כבר כתבנו לעיל שמכיון שלא הביע דעתו לומר והכי נקטינן וכיוצא בזה, אין ראייה שדעתו כן להלכה. (ושלא כהרב מזמור לאסף דף ק"ז ע"ב שכתב להסתמך על החיד"א בברכי יוסף לברך ברכת החמה גם כשהיא מכוסה בעבים. ע"ש. והרי זה כמבואר). וראה בילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות (עמוד תרכז). ובשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סי' יח), יביע אומר ח"ה (סי' לו אות ג').

במסקנתו שסומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות, והוא עצמו פסק בספר בית עובד (דף קנו ע"א) שסומא מברך ברכת הלבנה בשם ומלכות. והרי בשניהם יש לו הנאה על ידי אחרים. אם לא שנאמר שברכת הלבנה היא על הנאת אורה שמתחדשת בכל חדש, מעיין ברכת יוצר המאורות, הילכך מכיון שאחרים נהנים ממנה ועוזרים לסומא להורות לו הדרך אשר ילך בה, אף הוא יכול לברך עליה, אבל ברכת החמה נתקנה על שזכינו לראותה באותה נקודה מרכזית שתלאה הבורא, ומכיון שהסומא אינו רואה אותה אינו יכול לברך בשם ומלכות. ולפי זה אף המהרש"ל וסיעתו הן הם יודו שאין הסומא מברך ברכת החמה. וכן כתב הגאון רבי יחיאל מיכל טוקציינסקי בספר תקופת החמה וברכתה (עמוד עה). ע"ש.

אלא שהיה לו להבית עובד לבאר כל זה. ואולי חזר בו ממה שכתב בבית עובד, ולכן פסק שהסומא לא יברך ברכת החמה אלא בלי שם ומלכות. והדר הוא לכל חסידיו. וכן עיקר כמשנתו האחרונה.

ואמנם בספר מגן גבורים (סימן רכט סק"ג) כתב שנראה לו שסומא מברך ברכת החמה, כיון שאין הברכה תלויה בראיה, אלא על הידיעה שחזרה לנקודה ראשונה של שעת בריאתה, וכשם שמברכים עליה גם כשעבים מכסים אותה, וכמו שכתב הפנים מאירות חלק ב' (סימן לח), הוא הדין שסומא מברך

יד. אם השמים מכוסים בעבים, ואין השמש נראית כלל, אף על פי שאור זריחתה ניכר, הואיל ואין גלגל החמה נראה ברקיע, אין לברך ברכת החמה בשם ומלכות. אבל אם היו העננים דקים וקלושים, כעין מסך דק, ורואים את גלגל החמה ברקיע, מברכים ברכת החמה בשם ומלכות. (יד)

אולם המגן אברהם (סימן תכו סק"א) הביא דברי הרדב"ז בזה הלשון: צריך שלא יהיה מסך מבדיל בינו לבין הלבנה אלא אם כן הוא דבר וך שהלבנה נראית ממנו שיוכל להכיר דברים הניכרים לאור הלבנה, והוא הדין אם היא מכוסה בעבים. עכת"ד. משמע שאם אינו רואה כלל את גוף הלבנה דרך העבים, אפילו נהנה מאור הלבנה לא יברך.

וכן מובח מדיוק הרדב"ז מלשון חז"ל שאמרו הרואה לבנה בחידושה. ואם כן הוא הדין לענין ברכת החמה, שאם אינו רואה את גלגל החמה דרך העבים, אף על פי שנהנה מאור היום אינו מברך.

אולם בשו"ת פנים מאירות חלק ב' (סימן לח) כתב, שלשון הרואה חמה בתקופתה, לאו דוקא שיראה את גוף השמש, אלא כל שרואה אור החמה המאירה ביום ונהנה ממנה ביום תליית המאורות במרכז הראשון צריך לברך. וכיוצא בזה אמרו (ברכות ס:): כד שמע קול התרנגול אומר ברוך הנותן לשכוי בינה, וכתבו התוספות שהוא הדין אם לא שמע וכו', שאין ברכה זו אלא על הבחנת האורה וכו'. והוא הדין כאן שהרואה לאו דוקא, וזכר לדבר מה שאמרו (יומא כח:): יומא דעיבא כוליה שמשא. ולא דמי לברכת הלבנה שאם נתכסתה בעבים אינו מברך, כי שם אמרו בירושלמי שאין מברכים על הירח עד שיתבסס, והביאו ר' דוד אבודרהם. וכ"כ תלמידי רבינו יונה (סוף פ"ד דברכות), ופירשו, שיהיה אורו מתוק ואדם נהנה ממנו. אבל כאן עיקר הברכה על שזכינו לראות שהשמש חזרה לנקודה שהייתה בשעת תליית המאורות, ואם כן אפילו עבים מכסים אותה מכל מקום אנו יודעים שהיא בעת ההיא

אם השמים מכוסים בעבים, ואין השמש נראית, אין לברך ברכת החמה

יד בשו"ת הרדב"ז חלק א' (סימן שמא) כתב: שאלה, האם מברכים על הלבנה בזמן שיש מסך מבדיל בינו לביתה, וכן בזמן שיש שם עבים. תשובה: הנה שנינו (ברכות נא:) אין מברכים על האור במוצאי שבת עד שיאורו לאורו. ובגמרא (נ:): וכמה, עד שיכיר בין איסר לפונדיון. ונראה שגם לענין ברכת הלבנה אם המסך דק וקלוש שעובר ממנו אור הלבנה עד שהוא נהנה ממנה ויוכל להכיר בין איסר לפונדיון וזולתו מהדברים הניכרים לאור הלבנה אז ודאי יכול לברך עליה, ואם המסך עב וגס ואינו נהנה מאור הלבנה אין לברך, והווי ברכה לבטלה. והוא הדין לענין הענן אם הוא עב אינו מברך ואם הוא דק וקלוש מברך. ואם התחיל לברך ושוב כסה אותה הענן, גומר הברכה. ואם תאמר והלא על מנהגו של עולם הוא מברך, ומה בכך אם לא ינה מאורה, זה אינו, שהרי אמר רב יהודה הרואה לבנה בחידושה אומר ברוך וכו'. [כן הוא בירושלמי ברכות פרק ט הלכה ב]. וכן אמרו במסכת סופרים, שתולה עיניו כנגדה, הרי שצריך להביט בה. ע"כ.

ולפי זה נראה שגם לגבי ברכת החמה שאמרו חז"ל הרואה חמה בתקופתה מברך וכו', אם הענן עב אינו מברך. אלא שלכאורה נראה שאם נהנה מזריחת השמש, אף על פי שבגלל העבים אינו רואה את גלגל החמה כלל, רשאי לברך, שלא מיעט הרדב"ז אלא כשאינו נהנה מאור הלבנה.

כשרואה הנץ החמה אף על פי שעדיין אין השמש בגבורתו ואינו נהנה עדיין ממנה כל כך, מ"מ מברך, וכל שכן שיוכל לברך אחר כך כשמאירה לארץ ולדרים ונהנים ממנה, אף על פי שהיא מכוסה ואינה נראית וכו', ולפי זה יש פנים מסבירות לדברי הפנים מאירות. עכת"ד. (ובברכי יוסף סימן רכט הביא בקיצור דברי הפנים מאירות אך אין ממנו ראיה שכן דעתו, וכמו שנתבאר לעיל).

ובשו"ת זרע אמת חלק ג' (סימן נד) כתב לתמוה על הפנים מאירות מתשובת הרדב"ז הנ"ל שדייק שאם הלבנה מכוסה בעבים אינו מברך, ממה שאמרו הרואה לבנה בחידושה, ואם כן הוא הדין כאן שאמרו הרואה חמה בתקופתה, צריך שיראה גוף החמה בזריחתה כדרכה, ולא סגי במה שנהנה מאור החמה המתפשט תחת העבים, וזה פשוט וברור בזריחת השמש, ושלא כדברי הפנים מאירות שסובר שמן הדין אפשר לברך בזה בשם ומלכות, דליתא. ע"ש.

גם הגאון רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה (סימן רכט) תמה מאוד בזה על הפנים מאירות, מלשון הש"ס שנקט הרואה חמה בתקופתה, ולא אמרו ביום התקופה מברך, ועוד מאי שנא מברכת הלבנה שאינו מברך בלי ראיה וכו', ולכן הס מלהזכיר לברך בשם ומלכות ביום המעונן בלי ראיית השמש. וכן הורתי הלכה למעשה בשנת התר"א שזומן ברכת החמה היה ביום טוב שני של פסח ולא נראית החמה מפני העננים עד שעה קודם חצות, והורתי לברך בלי שם ומלכות. וכן עיקר לדעתי. ע"כ. וכן העלה הגאון רבי יהודה אסאד בשו"ת יהודה יעלה (חלק אורח חיים סימן ז). וכן כתב בשו"ת אור פני משה (סימן יד).

והגאון רבי מרדכי כרמי בספר מאמר מרדכי (סוף חלק ב, דף שלב ע"ד) כתב לחלק בין ברכת הלבנה שצריך שיאותו לאורה קודם ברכה, לברכת החמה וכו'. ולכן אפילו אינו רואה גוף החמה אלא מקום זריחתה שמתפשטת בו יש לברך. ושכן מצא בפנים מאירות. ע"ש.

בנקודה ראשונה והיא מאירה לנו באור היום. ובשנת התפ"ט אירע שהיתה מכוסה בעבים ולא נראית גוף השמש, והורתי לברך בלי שם ומלכות, וכמו שכתב הראב"ד שברכות אלו שבפרק הרואה הם בלי שם ומלכות. אבל לדינא נראה לי לברך אף בשם ומלכות. עכת"ד.

ובספר שמלת בנימין (דף קלב ע"ד) העיד שבשנת תקמ"ה החמה היתה מכוסה בעבים מחמת השלג שירד, ולא נראית החמה, והגאון רבי צבי הירש יאנוב ובית דינו פסקו לברך בשם ומלכות. וכן עשה מעשה מו"ר הגר"ך בשנת התקע"ג. ובסוף דבריו הביא דברי הפנים מאירות הנ"ל, וכתב, שאף על פי שמדברי הדגול מרבבה סימן רכט נראה שאם לא נראית החמה אינו מברך, אינו מוכרח כל כך, שיש לומר שעדיף יותר להמתין עד קרוב לחצות שמוא תזרח השמש ויברכו בלי שום פקפוק, ואפי' אם כוונת הדגול מרבבה כפשוטו, שאין לברך אם החמה מכוסה, אני אומר מנהגם של ישראל תורה הוא שנהגו לברך וכו'. עכת"ד.

אולם החתם סופר (סימן נו) כתב, שאם אין החמה נראית אין דעתו מסכמת לברך עליה, וכדמוכח מלשון הגמ' הרואה חמה בתקופתה. וכן כתב הרמב"ם, שהרואה חמה ביום תקופת ניסן וכו', כשרואה אותה ביום רביעי בבוקר מברך. ולא כתב סתם כשיאיר היום מברך, משמע שדוקא כשרואה אותה מברך. ובשנת תקמ"ה ביצקי מים על ידי מורי הגאון החסיד רבי נתן אדלר זצ"ל, והוא נשען על ידי, בירך ברכת החמה כשנראה רושם החמה מבין העבים, אבל אם לא תיראה כלל אין לברך על אור היום, אף על גב דיומא דעיבא כוליה שמשא. ע"כ.

ומר בריה דרבינא בשו"ת כתב סופר (סימן לד) בד"ה ומה שכתב עוד, דייק מהדגול מרבבה שכל זמן שאין השמש זורחת דרך העננים אינו מברך. ושכן כתב בתשובת החתם סופר הנ"ל. ושוב הביא דברי הפנים מאירות, וכתב שדוחק לומר שלשון הרואה לאו דוקא. אבל יש לומר שהוא לרבותא, שגם

טו. אם כשהיתה ממוסה בעננים בירכו עליה בלי שם ומלכות, ושוב חזרה וזרחה השמש, רשאים לברך ברכת החמה בשם ומלכות. (טו)

גמורה בברכת החמה].

היתה ממוסה בעננים ובירכו עליה בלי שם ומלכות, ושוב חזרה וזרחה השמש

טו) בשערי תשובה (סימן רכט סק"ג) כתב, (לאחר שהביא דברי הפנים מאירות הנ"ל), שהרוצה לסמוך עליו ולברך בשם ומלכות, ימתין עד סמוך לשלש שעות של היום (אליבא דהמגן אברהם שזמנה עד שלש שעות), ואין לו לברך בבוקר בלי שם ומלכות, שאז יש לחוש לדעת הראב"ד, שכל הברכות שבפרק הרואה בלי שם ומלכות, ואם יברך אחר כך בשם ומלכות הוא ברכה לבטלה, כיון שכבר יצא לדעת הראב"ד. אבל אם לא יברך בבוקר כלל, שפיר מברך אחר כך בשם ומלכות כדעת הפנים מאירות, שאף על פי שלהראב"ד אין צריך שם ומלכות, מכל מקום ברכה לבטלה לא הוי. ע"כ.

ומבואר בדבריו דס"ל שגם אם זרחה השמש אחר שבירך בלי שם ומלכות, לא יחזור לברך בשם ומלכות, ולפע"ד זה אינו, שמכיון דלא קיימא לן כהראב"ד אלא כדברי כל הפוסקים שחולקים עליו, (וגם הראב"ד סיים בסוף דבריו, שהמברך בשם ומלכות לא הפסיד) א"כ מה שבירך מתחילה בלי שם ומלכות, אינה כלום, שהרי כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, וכמאן דליתא דמי. (וכן פסקמון בשלחן ערוך סימן ריד). ולכן פשוט שאם זרחה השמש לאחר מכן, אפילו בירך מתחלה בלי שם ומלכות, חוזר ומברך בשם ומלכות. ושוב מצאתי להגאון רבי שלמה הכהן בשו"ת עצי ברושים (סימן ס) בד"ה וע"ד, שדחה דברי השערי תשובה בזה. ע"ש.

ובשו"ת אמר שמואל (סימן א) כתב, שדברי הפנים מאירות טובים ונכוחים, ושוב הביא קול ושוברו עמו דברי החתם סופר הנ"ל. ובחסד לאלפים (סימן רכט סכ"ט) כתב, דבכה"ג יש לברך בלי שם ומלכות.

וכן פסק הערוך השלחן, שאם החמה ממוסה בעבים לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות. וכן העלה הגר"א דייטש בעל פרי השדה בס' יזרח אור. וכן פסק הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי בספרו תקופת החמה וברכתה (עמוד עה).

ובשו"ת גנוי יוסף (סימן סו אות ב) הביא, שחכם אחד הורה בשנת תרנ"ז כדברי הפנים מאירות לברך בשם ומלכות, וכששמע האדמו"ר רבי יחזקאל משינווא חרה אפו עליו עד מאוד וכו'. ע"ש. ועיין עוד בספר פתח הדביר חלק ג' (דף שיד ע"ב והלאה).

ולענין הלכה ספק ברכות להקל, ויברכו בלי שם ומלכות. ורק אם הענן דק וקלוש יש לברך ברכת החמה בשם ומלכות, כמו שכתב הרדב"ז לגבי ברכת הלבנה. והגאון מהרש"ם בדעת תורה (סימן תכו), ובשו"ת מהרש"ם חלק ח (סימן לד), הביא סמך לזה, ממה שאמרו (במנחות צח), ויראו ראשי הבדים, שאף על פי שהיו מכוסים על ידי הפרוכת המבדילה בין הקודש לקודש הקדשים, כיון שהיו דוחקים ובולטים ומקומם ניכר היו בכלל ויראו, והוא הדין לברכת הלבנה אם הענן דק וקלוש ונראית דרך העבים, קרינן בה שפיר ראייה, ומברך. וכן פסק בשו"ת עצי ברושים (ר"ס ס). [ומיהו בשו"ת הרב"ז (סוף סימן לב) כתב לדחות דברי המהרש"ם, והעלה שצריך ראייה

טז. אם יום תקופת החמה היה מעונן וגשום, והחמה מכוסה בעבים, ובאמצע קריאת שמע וברכותיה זרחה השמש, ואם לא יברכו מיד ברכת החמה, קיים חשש שתחזור ותתכסה בעבים, ואולי שוב לא יוכלו לברך עליה, אם אפשר לסיים הפרק, ולהפסיק ולברך ברכת החמה בבין הפרקים, שפיר דמי, ואם אין שהות כלל, כגון שהעבים סמוכים מאוד לחמה, יפסיקו אף באמצע הפרק ויברכו ברכת החמה, מפני שהיא מצוה עוברת. (טז)

שלכאורה יש להקשות על מ"ש מרן הב"י (סימן כה) בשם ר"ת שצריך להפסיק בין תפלין של יד לתש"ר לעניית קדיש וקדושה, וכן בש"ע (סימן סו ס"ג) כתב, לקדיש ולקדושה ולברכו, מפסיק אפילו באמצע הפסוק של קריאת שמע, והא קי"ל שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכ' הריטב"א סוכה (כה). שאסור להניח המצוה שעוסק בה כדי לעשות האחרת אפילו היא גדולה ממנה. וצ"ל שמכיון שקדיש וקדושה הו' מצוה דרבים דחמירא, כמ"ש בברכות (מ:), משי"ה מחוייב להפסיק, ואפשר שאפילו עניית אמן אחר חזרת הש"צ היא מצוה דרבים. ולפ"ז נראה דפטור לענות אמן אחר ברכת תפלין של יחיד, שהעוסק במצוה פטור מהמצוה, ואיסורא נמי איכא לפ"ד הריטב"א הנ"ל. ושב ואל תעשה עדיף. ע"כ.

ולפי זה אין להפסיק לברך ברכת החמה באמצע קריאת שמע, שברכת החמה ניתנת לברכה גם ליחיד, ולא הויה מצוה דרבים. אולם תירוצו לא יגעה מזור למ"ש המהרח"ו בשם האר"י בשער הכוונות (דף א ע"ג) שהאר"י ז"ל היה עונה אמן דברכות של יחיד באמצע הזמירות של פסד"ז. וכן פסקו כל האחרונים. ולמה לא נאמר העוסק במצוה פטור מן המצוה. וע"כ לומר שהואיל והכל ענין אחד לשבח להקב"ה, משי"ה מותר לענות גם אמן דברכות, שהכל שבח וזמרה הם. וכמ"ש בב"י (רי"ס נא), ובשו"ת זכור ליצחק הררי (סימן ז). ועוד. והוא הדין לברכת הלבנה וברכת החמה, וכדברי הנודע ביהודה הנ"ל. (ודלא כמ"ש בשו"ת מהרש"ג ח"ג סימן ה. ע"ש). ועייני בשו"ת יביע

משיום תקופת החמה היה מעונן, ובאמצע קריאת שמע וברכותיה זרחה השמש

טז דין זה יש ללמוד ממה שכתב המגן אברהם (בס"ו סק"ה) שהשומע קול רעמים והוא באמצע קריאת שמע וברכותיה יפסיק ויברך. וכן כתב בספר בני חיי שם בשם ספר חוקי חיים, ושהוא הדין לענין ברכת הקשת. ע"ש. וכן פסק בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן שם. ובתוספות רבי עקיבא איגר (פרק ב דברכות אות טו).

וכן פסק הנודע ביהודה (מהדורא קמא, חלק אורח חיים סימן מא) בדין ברכת הלבנה באמצע קריאת שמע או באמצע קריאת המגילה, שאם הזמן של ברכת הלבנה עומד להסתיים, כדאי לסמוך בשעת הדחק על המגן אברהם הנ"ל, אף על פי שהבכור שור חולק עליו, ואם אפשר יש להפסיק בבין הפרקים. ע"ש. וכן כתב בשו"ת גנוי יוסף (סימן סז אות יא), ללמוד מד' הנודע ביהודה, לדין ברכת החמה. ע"ש. (וע' להגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים סימן קלא).

והגאון רבי יצחק טייב בערך השלחן (בקונטרס אחרון סימן סו) הוכיח מהראשונים כדברי המגן אברהם, ושלא כדברי הבכור שור. ע"ש. ובחק יעקב (סימן תצד סק"ז) מוכח שיש להקל בפשיטות עכ"פ בבין הפרקים. ע"ש. וכן כתבו עוד אחרונים. וראיתי בשו"ת בית שערים (חלק אורח חיים ס"ס ט) שכתב,

יז. המרכיב משקפיים רשאי לברך ברכת החמה כשרואה אותה דרך המשקפיים, ואינו צריך להסירם. וכמו שפסקו כן האחרונים בדין ברכת הלבנה, שראיה דרך משקפים היא ראיה גמורה, ואפילו היו משקפים כהות, כגון משקפי שמש, רשאי לברך כן ברכת החמה. (יז)

יח. אולם הרואה דמות השמש בראי, אינו מברך ברכת החמה. (יח)

כדמוכח מדין ערוה בעששית, ושאינן לומר ששם רק לחומרא אמרינן הכי, שבשו"ת הלכות קטנות (סימן צט) למד כן לענין קריאה בספר תורה, וכן מעשים בכל יום שמברכים וקוראים בספר תורה וכו'. ע"ש. וכן כתבו עוד הרבה אחרונים שראיה דרך זכוכית חשיבא שפיר ראייה, ואף משקפים שמטיבים את הראיה ומשפרים אותה, אמרינן הכי, אף דלא דמי כל כך לדין ערוה בעששית, וכדמוכח מהאחרונים הנ"ל. ולכן גם במשקפים כהים כיון שטובה ראייתו על ידם, רשאי לברך ברכות הראיה, ומכללם ברכות הלבנה והחמה. ועיין עוד במ"ש בשו"ת בית שערים (חלק יורה דעה סימן רפז) בענין אשה המרכיבה משקפים אם ראוי למסור לידה ההשגחה על נשים הטובלות במקוה. ע"ש. וראה עוד בשו"ת דברי מלכאל חלק ד (סימן לא), ובשו"ת שערי רחמים פראנקו חלק ב (חלק אורח חיים סימן ו), ובספר שבת של מי (בקונטרס יעקב לחק סימן ל). ועוד. וראה בשו"ת יביע אומר (חלק א סימן ז' אות ג והלאה, וחלק ד סימן מ אות ד, וחלק ו סימן יב). ודו"ק.

הרואה דמות השמש בראי, אינו מברך ברכת החמה

(יח) כן מתבאר ממה שכתב בשו"ת דבר שמואל אבהוב (סימן רמב), שהרואה את הלבנה דרך ראי אינו מברך, כדאמרינן בראש השנה (כד): ראינוהו במים או

אומר (חלק ד סימן ז אות ה, בד"ה והנה, וחלק ה סימן ג).

המרכיב משקפיים כהות רשאי לברך ברכת החמה

(יז) בגמ' ברכות (כה): ערוה בעששית אסור לקרות קריאת שמוע כנגדה, דכתיב ולא יראה כן ערות דבר, והא קא מתחזיא. ומכאן הוכיח הרשב"א בחידושו לברכות (ג): שהרואה במוצאי שבת את שלהבת הנר דרך עששית יכול לברך בורא מאורי האש. וכן כתב בפירוש הרשב"ץ שם. ומוכח שגם להקל ראייה דרך עששית נחשבת ראייה גמורה. גם בשו"ת הלכות קטנות חלק א' (סימן צט) הוכיח מכאן שמוותר לברך ולקרות בספר תורה על ידי בתי עינים (משקפים), שראיה דרך זכוכית ראייה מעלייתא היא, וכן כתב המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן ג). גם בשו"ת שבות יעקב חלק א (סימן קכו) כתב, שדיין הרואה על ידי בתי עינים כשר לחליצה, וקרינן ביה לעיני הזקנים. ע"ש. וכן העלה מרן החיד"א בברכי יוסף אורח חיים (סימן רכד), שראיה דרך זכוכית החלון נחשבת ראייה גמורה לענין ברכות הראיה. וכן כתבו בברכי יוסף ובשערי תשובה (סימן תכו) לענין ברכת הלבנה. וכן פסק בבן איש חי שנה ב' (פרשת וירא אות כג). ופשוט שהוא הדין לברכת החמה. גם בתפארת ישראל (פרק ב דנגעים משנה ד', בועז אות ד), צידד שמוותר לכהן לראות הנגעים דרך משקפים,

יט. אם רואה עננים המתקרבים לשמש, וחושש שבאמצע הברכה החמה תתכסה, לכתחלה לא יברך, עד שישער שהחמה תהיה גלויה במשך כל זמן שמברך. (ט)

שאם ראו העדים את הירח במים או בעששית לא מהני. ע"ש. ונעלמו ממנו דברי כל האחרונים הנ"ל שמחלקים בין ראית גוף הדבר דרך עששית לראית הבבואה בעששית. ודבריהם ברורים. ואכמ"ל. [וראה בילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכח].

החושש שבאמצע ברכתו החמה תתכסה בעננים

יט) הנה יש להסתפק היכא שהחמה נראית, והעננים קרבים אליה, ויש חשש שתוך כדי הברכה יכסו העננים את החמה, אם רשאי לברך, דבתר תחלה אזלינן, או לא. וכעין זה יש להסתפק גם בברכת הלבנה. וכן לענין תפלה, דנודע דזמן תפלת מנחה עד צאת הכוכבים, האם מותר להתחיל בעמידה כשיודע שבאמצע העמידה יגיע זמן צאת הכוכבים. וכן לגבי תפלת שחרית, דזמן תפלת שמונה עשרה הוא עד חצות, האם יכול להתחיל בעמידה כשיודע שבאמצע העמידה יגיע זמן חצות.

ולכאורה יש לזה סמך וזכר לדבר ממה שכתבו התוספות בברכות (י) ד"ה שאלמלי, על מה שאמרו שם בגמרא, תניא, ואל זועם בכל יום, וכמה זעמו, רגע וכו'. ואין כל בריה יכולה לכזין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ויודע דעת עליון. השתא דעת בהמתו לא היה יודע, דעת עליון ידע, אלא מלמד שהיה יודע לכזין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה. וכתבו התוספות, ואם תאמר, מה היה יכול לומר בשעת רגע. ויש לומר, כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל קוללתו באותה שעה היה מוזיק אפילו לאחר מכן. ע"כ. ולפי זה, לתירוץ קמא שצריך לומר הכל באותו רגע של הכעס, נמצא דלא אזלינן בתר

בעששית לא הוויא ראיה. והיינו שראו את הבבואה של הירח במים או בעששית. וכמו שכתב המפרש על הרמב"ם (בפרק ב מהלכות קידוש החדש הלכה ה). והטעם, שיש לחוש שמא מפני נגהה ובהירותה של המראה המלוטשת עיגול ענן לבן כל שהוא נראה מזהיר כאור הלבנה ומטעה את עין הרואים וכו'. ע"ש. ואמנם ראיתי בשו"ת קול אליהו ישראל חלק ב (חלק אורח חיים סימן יז) שחולק על הדבר שמואל, ומחלק בין ההיא דר"ה דמיירי בתחלת חידושה של הלבנה שהטעות מצויה בכך, לבין כשרואה הלבנה אחר כמה ימים, וכתב שנראה לו שזהו חילוק ברור, וסמך ע"ז לברך עליה כשרואה אותה דרך ראי. ע"ש. אולם מדברי השבות יעקב (סימן קכו) מוכח כהדבר שמואל. וכ"כ בשו"ת דברי יוסף שווארץ (סי' ג), שהרואה ערוה בראי רשאי לקרות קריאת שמע כנגדה, וערוה בעששית היינו כשרואה את הערוה עצמה דרך עששית, אבל בראית הבבואה בעששית לא חשיבא ראיה, כדמוכח בר"ה (כד): ראינוהו במים או בעששית וכו'. ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת נחלת בנימין (סימן כו). ע"ש. ובאמת שיש לדון על זה, משום דהתם אזלינן בתר טעמא, שיבא לידי הרהור, וגם כשהערוה נראית במראה יש חשש להרהור. (ועיין בשו"ת יביע אומר חלק א' סימן ז, וחלק ו' סימן יב). ועל כל פנים לדבריהם נראה שאין לברך ברכת הלבנה אפילו אחר כמה ימים כשרואה אותה דרך ראי בלבד. (ועיין בברכי יוסף חשו משפט סימן לה אות יא. ודו"ק היטב). ומשום ספק ראוי להחמיר בזה שלא יברך עד שיראה גוף הלבנה או החמה, ולא דרך הראי בלבד. וכן כתב בשו"ת הלל אומר (סימן קמו). ע"ש. [ובתפארת ישראל ננעים פרק ב משנה ד הנ"ל, מסיק בנידון ראית נגעים על ידי משקפים, שאפשר שיש לחוש לטעות, וכמו שאמרו בראש השנה (כד):

(י) כתב, שפה עירנו בגדאד עד ששה דקים אחר המגרב הוא בין השמשות וכו', ולכן לא יתחילו להתפלל עמידה אלא עד ארבע וחמש דקות אחר קריאת המגרב, ואותם המתפללים אחר זה הוא מחמת בורות, וציין בסוגריים לדבריו ברב פעלים חלק א'. וכנראה דהדר ביה מר משמעתיה בחלק א' שצריך לגמור את כל התפלה קודם שיעבור זמן בין השמשות, שהרי אם יתחיל עמידה חמש דקים אחר המגרב ודאי לא יוכל לגומרה תוך דקה אחת ושתיים, וע"כ דסבירא ליה שמתפלל רובה בתוך בין השמשות שפיר דמי, וכמו שכתב בבן איש חי. עכת"ד. ועיין בכף החיים (סימן רל"ג סק"ה) שכתב, שאם יכול להתפלל "ולגמור" בזמן בין השמשות שהוא י"ג דקים וחצי אחר שאין השמש נראית על הארץ, יתפלל מנחה, ואם לאו ימתין עד שיעבור זמן בין השמשות ויתפלל ערבית שתיים. ע"כ. אלא שיש לצרף כאן שיטת ר"ת ודעימיה, שלדידיהו הוא יום גמור.

וכיון דתפלה רחמי ניהו, ומעיקר הדין הלואי ויתפלל אדם כל היום כולו, ורק משום שאין אנו יכולים לכיון אין מתפללים היום תפלת נדבה, מכל מקום כשיש ספק בהלכה בעניני תפלה, אפשר לסמוך על צירופי ספיקות, משום דתפלה רחמי ניהו, וכמו שאמרו בכיוצא בזה בשלחן ערוך (סימן קו ס"א) גבי ספק התפלל, דחוזר ומתפלל מספק. וכתבו האחרונים שם, דאע"פ שכל ספק מד"ס להקל, מ"מ הכא חוזר ומתפלל, מפני שהלואי שיתפלל אדם כל היום בתורת נדבה, והיינו משום דתפלה רחמי ניהו.

ולכן כל שהוא קודם צאת הכוכבים, יכול להתחיל להתפלל תפלת שמונה עשרה.

ולכל הדעות אין לומר חזרה, אלא יתפלל בקול רם אף על פי שנהגו לומר חזרה בבין השמשות. ועמ"ש בשו"ת טהרה (מערכת ת' אות ה"י). ע"ש.

[ודע, דבמהדורא קמא של ילקוט יוסף על הלכות ברכות, כתבנו שיש לילך בזה אחר רוב

תחלה. אבל לתירוץ בתרא, אזלינן בתר תחלה. וכבר האריך בנידון זה הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים חלק א' (סימן ה) וחלק ב' (סימן יט) והביא שם שכבר נסתפק בזה הרב בתי כנסיות, ורצה להביא ראיה ממה שכתב בכנסת הגדולה (סימן קי בהגהות בית יוסף) לענין הבינו, שאם השעה עוברת, שיתפלל הבינו. והיינו שלא יספיק להתפלל תפלת י"ח בזמן תפלה. ואי נימא שיכול להתחיל להתפלל תפלת שמונה עשרה אף שבאמצע התפלה יעבור זמן התפלה, אמאי התיירו לו להתפלל הבינו. ומשמע דלא שרי לכתחלה להתפלל י"ח כיון שעוברת השעה באמצע.

ואין להביא ראיה ממה שמבואר בשלחן ערוך (סימן קפ"ח סעיף י), שאם היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בברכת המזון, דאזלינן בתר תחלת סעודה, דשאני התם דמשעה שהתחיל לאכול נתחייב בברכת המזון, וחל עליו ממילא חיוב הזכרת מעין המאורע בברכת המזון, ולא נפקא ממנו חיוב זה בעת שמברך ברכת המזון אף שהוא כבר לילה. משא"כ בנידון דידן שהתפלה כולה תלויה בזמן קבוע. וע"ש מה שהאריך בזה, והעלה, דכל היכא שידע שלא יגמור התפלה קודם שיעבור הזמן, אסור לו להתפלל, אלא ימתין עד אחר שייגיע זמן תפלת ערבית, ויתפלל שתיים, אם הוא היה אנוס בדבר זה. ע"כ. אלא שבבן איש חי (פר' ויקהל אות ט) כתב, שאין רשאים להתפלל מנחה אלא עד ו' דקות אחר קריאת המגרב, כי עד ו' דקות נקרא בין השמשות, ויכולים להתפלל בו מנחה בשעת הדחק, לדעת המתירים, וא"כ לא יתחילו מנחה אלא עד ד' דקים אחר קריאת המגרב, כדי שתהיה תפלת מנחה "רוכה" בתוך בין השמשות. ע"ש. נמצא שתלה דין זה ברוב, שאם רוב התפלה תהיה בזמן תפלה, שרי להתפלל, אפילו שבסופה יעבור זמן התפלה, ואילו מדבריו ברב פעלים הנו' מבואר, שצריך לסיים את התפלה כולה בזמן תפלה. ולא די ברובה.

ומיהו בשו"ת רב פעלים חלק ב' (סוף סימן

והשיב, ממה שאמרתם עם דמדומי חמה, וכן מסוף נוסח שאלתכם, משמע שמתחילים ועדיין לא באה השמש, וא"כ הרי מבוא השמש עד עונת ק"ש של ערבית יש ריוח לומר שמנה עשרה, ובזמן שמתחיל ש"צ בשעת דמדומי חמה ועדיין לא באה השמש אע"פ שבאה השמש משלים תפלתו. והכין מנהגא דרבנן היכא דאתרמי דוחק העת, אבל אין נופלים על פניהם אחריה. ואנו אומרים כי בודאי אם אפשר לעשות כן עושים, ואם אי אפשר וחלה שבת או יום טוב, אין לך דוחק גדול מזה ומתפלל הביננו, וכו', וכל זה בהכנסת שבת ויו"ט שהתפלות משונות זו מזו, אבל בימי החול לא צריכינו לכולי האי, אלא גומר והולך אפילו בלילה. ע"כ. הא קמן שכל שמתחיל מנחה בהיתר, משלים והולך תפלתו אפילו בלילה. וע"ש ביביע אומר באורך.

אלא דמבואר שם שיש לחלק בזה בין מנחה בשאר ימי השבוע למנחה בערב שבת, ואף שציון דהכי מנהגא [גם בערב שבת] סיים, ואנו נוהגים לומר הביננו. משמע דלפי מה שכתב דאנו נוהגים וכו' אין להתפלל מנחה אם באמצע תפלתו יגיע זמן צאת הכוכבים.

אלא שצריך לבאר דהנה ביביע אומר ח"ו הנ"ל לא הזכיר חילוק זה בין מנחה בערב שבת למנחה בשאר ימות השבוע, ואילו מדברי רה"ג וספר האשכול מבואר שיש לחלק בזה. ושם הביא מה שכתב הגאון הקדוש רבי עמנואל חי ריקי בשו"ת אדרת אליהו (סימן ג), שקרא תגר על הנוהגים לבטל חזרת התפלה של מנחה, באומרם שהשעה דחוקה ואין שהות ביום לחזרה, והאריך לבאר שסוף זמן המנחה הוא עד צאת הכוכבים, וא"כ אין כאן שעת הדחק כשמתפללים בבין השמשות, אלא אם כן לא יספיקו לגמור החזרה אלא עד צאת הכוכבים. ע"ש. ומוכח דס"ל שצריך לגמור כל החזרה קודם צאת הכוכבים, וסיוע לדבריו מ"ש מרן בש"ע (סימן רלב ס"א): "שאם השעה דחוקה, יתפללו בלחש, ואח"כ יאמר ש"צ מגן אברהם ומחיה המתים ויענו קדושה

התפלה, שאם יספיק לומר את רוב התפלה קודם צאת הכוכבים, יכול להתחיל להתפלל, אך מ"מ לדינא די במה שמתחיל קודם צאת הכוכבים, אף שלא יספיק להתפלל רוב התפלה].

ואחר כתבי כל זאת ראיתי למרן אאמו"ר שליט"א בכת"י שכבר העיר כן על דברי הבן איש חי, וציון לחידושויו בכתב יד על ספר תרומת הדשן (סימן ד). ושוב נדפסו הדברים בשו"ת יביע אומר חלק ז' (אורח חיים סימן לד) ע"ש.

ישם רצה לפשוט ספק זה ממה שכת' המגן אברהם (סימן תכו סק"א) בשם הרדב"ז בתשובה ח"א (סימן קנו), שאין לברך ברכת הלבנה בזמן שעננים מכסים אותה לגמרי, אלא אם כן הענן דק וקלוש, שאור זריחתה ניכר, ועובר דרך הענן, ואם התחיל לברך ברכת הלבנה ובאמצע ברכתו כיסה הענן את הלבנה לגמרי, רשאי לסיים הברכה. וכתב המגן אברהם, ומשמע שאם יודע שהלבנה תתכסה תיכף באמצע ברכתו לא יתחיל לברך. וכן הסכים לזה הרב אליה רבה (סק"ו). ולפי זה גם בענין תפלה, כיון שיודע בעצמו שאינו יכול לסיים מנחה בתוך זמן ביה"ש, אלא לאחר שיעבור הזמן, אינו רשאי להתחיל בתפלת מנחה. אולם יש לדחות ולומר שאני תפלה דרחמי היא, ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ולכן כל שמתחיל להתפלל בזמן תפלה, אף שסיום התפלה יהיה מעבר לזמנה, אין בכך כלום. וכן מתבאר מדברי רבינו האי גאון בשו"ת הגאונים (ליק, סימן נא), וכן הובאו דבריו בספר האשכול (עמוד נה - נו), שגשאל על אודות צבור שבאו להתפלל מנחה בערב שבת עם דמדומי חמה, ודחקתם העת, יש אומרים שעם כל זה יתפללו תפלת שמנה עשרה כהלכתן, כי לא תיקנו חכמים לומר שבע ברכות בתפלת שבת אלא מפני הטורח (ברכות כא סע"א), וכאן שהוא דרך עראי לא איכפת לן שמשלימין בשבת תפלת י"ח דרך חול. ויש אומרים שיאמרו שלש ראשונות ושומע תפלה ושלש אחרונות, ויש שפירשו שפוסקים באותה ברכה שמרגישים בה כי בא השמש, הלכה כמי?

זמן בין השמשות, שמא בין השמשות יום הוא, וכיון שהתחיל בהיתר גומר אפילו בלילה, ואת"ל שאינו יכול לגמור בלילה, שמא הלכה כהרמב"ם שעדיין בין השמשות הוא. ואף שאין להקל בספק ברכות אפילו בספק ספיקא, כמו"ש בשו"ת מכתם לדוד (סימן ג), מ"מ שאני תפלה דרחמי היא, והא קמן שמתפללים מנחה מדוחק בבין השמשות. ובפרט כשהתחלה היא בהיתר, בזמן שהוא בין השמשות לדעת מרן, אלא שממשיך להתפלל כעבור י"ג דקות וחצי, ובצירוף דעת האומרים שגומר והולך אפילו בלילה, שפיר דמי. ולפי מ"ש הפמ"ג (סימן שמג א"א סק"ב) שאפי' למ"ד דלא עבדינן ספקא דרבנן בידיים, מ"מ בספק ספיקא דרבנן אפי' לכתחלה שרי. ע"ש. ה"נ יש להקל מעיקר הדין אף לכתחלה.

ומכל מקום נראה שאין להקל לעשות חזרה באופן כזה, שיצטרך לסיים החזרה כעבור זמן של ביה"ש אליבא דמרן, שהרי כתב מרן בש"ע (ר"ס רלב), שאם השעה דחוקה למנחה יתפללו בלחש ואח"כ יאמר ש"צ מגן אברהם ומחיה המתים, ויענו קדושה, ומסיים האל הקדוש, אם אין שהות ביום לגמור י"ח ברכות. עכ"ל. ובע"כ שמתחיל בהיתר דהיינו בבין השמשות, ואעפ"כ אינו רשאי לסיים תפלת החזרה בלילה. ואם נפשך לומר דה"ט משום דמרן מיירי בבין השמשות דידיה, דהיינו אליבא דר"ת, משא"כ בבין השמשות שלנו שיש ס"ס להקל. מ"מ הרי מקור דברי מרן אלו, בשבולי הלקט (סימן מז) בשם רבינו האי גאון, ולפי מ"ש המהר"ם אלשקר (סימן צו) רב האי גאון פליג אסברת ר"ת. וס"ל שמיד אחר שקיעת החמה מתחיל ביה"ש, ע"ש. הילכך נראה שאין להקל בזה לענין תפלת החזרה. ודו"ק.

וכן כתב בס' המנהיג (הל' תפלה אות פא), שלדעת חכמים שאמרו עד הערב, היינו עד צאת הכוכבים. וכן כתב הרא"ה בפקודת הלויים (ברכות כו), וכן דעת הרשב"ץ (ברכות כו), וכן כתב בהגמ"י. וכן העלה בשו"ת מהר"י קולון (סימן קעא). וכן פסק הטור (סימן רלג).

ומסיים האל הקדוש, אם אין שהות ביום לגמור י"ח ברכות". אולם יש לדחות שזהו רק לענין חזרת התפלה שיש להקפיד על כך לכתחלה שלא יתחילו להתפלל כל החזרה אם לא שייסימו את כולה לפני צאה"כ. דהאידיא כולם בקיאים בתפלה, אבל בני"ד לגבי תפלת לחש אזלינן בתר התחלת התפלה, וגם לכתחלה יכולים להתחיל בתפלת המנחה אף על פי שמסתיימת אחר צאה"כ. עכת"ד. ולדברי רה"ג שהובאו בספר האשכול יש לחלק בזה בין ערב שבת לשאר ימות השבוע.

אלא דלפי מה שכתב בהמשך דבריו בשו"ת יביע אומר הנ"ל, אתי שפיר, הדכא יש לצרף הספק מתי מסתיים זמן בין השמשות, שהרי בשיעור מיל עצמו איכא פלוגתא דרבוותא, שלדעת הרמב"ם פרק אלו עוברים (מה). הוא כשני חומשי שעה, דהיינו כ"ד דקות, וכ"כ רבינו עובדיה מברטנורא (פ"ג דפסחים מ"ב). וכן פסק הגר"ז בש"ע (סימן תנט סעיף י) ששיעור מיל הוא כ"ד דקות. והחק יעקב (שם סק"י) העלה ששיעור מיל הוא כ"ב דקות וחצי. והסכים עמו החת"ס בתשובה (חאו"ח ס"ס פ), וכתב, שהחק יעקב הביא לכך ראיות ברורות שאין עליהן תשובה. וכ"כ עוד בספרו חידושי החת"ס (שבת לה), וששיעור בין השמשות שהוא שלשת רבעי מיל, הוא קרוב ליי"ח דקות. ע"ש. וע"ע בכרתי ופלתי יו"ד (סימן סט ס"ק יז), ובפרי חדש (שם ס"ק כו). ובשו"ת חינוך בית יהודה (סימן ס). ובחכמת אדם (סימן ל ס"ט). ובשו"ת לחם שלמה (חיו"ד סימן צג אות ח). ובשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סימן סו). ע"ש.

ומעתה המתחיל תפלת מנחה בבין השמשות, כמו שתים עשרה דקות אחר השקיעה, וגומר תפלתו אחר זמן בין השמשות שלנו, שהוא כדעת מרן הש"ע (בסימן תנט ס"ב, וכן ביו"ד סימן סט ס"ו). דהיינו שלש עשרה דקות וחצי, עדיין הוא בתוך זמן בין השמשות אליבא דהרמב"ם וסיעתו הנ"ל. ויש כאן ספק ספיקא להקל. שמא הלכה כרבינו תם שהוא יום גמור מתחלת התפלה ועד סופה, ואת"ל כהגאונים שהוא

ביום [או השלישית] שחיובה מדרבנן, כן יש לתפוס לדינא, ובפרט שכן המנהג עתה. ועוד דאיכא ספק ספיקא, שמא הלכה כרבינו תם שביה"ש שלנו הוא יום, ושמא ביה"ש עצמו הוא יום, ועוד, דשמא הלכה כרבי יוסי שביה"ש של רבי יהודה הוא יום. ואין זה חשיב ספק ספיקא משום אחד, כמבואר בשו"ת יחווה דעת שם. ומה גם שכתבו האחרונים שבדרבנן עבדינן ספק ספיקא משום אחד. ע"ש. וא"כ י"ל דאף שזמן מנחה תלוי בזמן הנקרא יום, בכל זאת אפשר להתפלל מנחה עד צאת הכוכבים שלנו, שהוא על פי דעת הגאונים.

ובשו"ת יצחק ירנן חלק ה' (סימן כה) חזר וכתב בג"ד, ותמה על דברינו, אחר שרק מיעוט פוסקים סוברים שאפשר להתפלל מנחה אחר השקיעה. ע"ש. אולם אין זה מיעוט פוסקים, אלא מצינו כעשרה ראשונים הסוברים שאפשר להתפלל מנחה אחר השקיעה. וכן דעת רבינו האי גאון, ובספר האשכול, והנשיא אברצלוני, ובשבולי הלקט בשם הראב"ד, והארחות חיים, ובספר המנהיג, והרא"ה, והרשב"ץ, ובהגמ"י, ועוד. ואף שאין לחדש שיש כמה ראשונים דסבירא להו שאין להתפלל מנחה אחר השקיעה, וכן דעת רבינו יונה, וכן נראה מתשובת רב נסים גאון, ועוד, מכל מקום כיון שרוב הפוסקים סוברים דזמן מנחה הוא עד הלילה ממש, וכן פסקו מרן השלחן ערוך והרמ"א (סימן רלג), ממילא כל שהתעכב מלהתפלל מנחה אפשר לכתחלה להתפלל גם בבין השמשות, דאף שהוא ספק לילה, מכל מקום הוא ספיקא דרבנן ולקולא. וכן דעת הרבה אחרונים, רוב מגני ורוב בנין, והא ודאי שכן עיקר ההלכה ולמעשה. ומכל מקום לכתחלה מצה מן המובחר להתפלל בצבור תפלת מנחה לחש וחזרה קודם שקיעת החמה.

ומה שתמה שם על מה שכתבנו דתפלה רחמי, וכתב כנגד סברא זו בלשון חריפה ובטחחה, תמינהי אטו דידי הוא, הא כן כתב בפתחי תשובה (סימן רלג) שהביא דברי הפרי מגדים סימן רלג, וכתב, שבתשובת

זו"ל מרן בשלחן ערוך שם (סעיף א): מישתתפלל תפלת מנחה לאחר ו' שעות ומצחצה ולמעלה, יצא, ועיקר זמנה מט' שעות ומצחצה עד הלילה לרבנן וכו', ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה אין להתפלל ערבית וכו'. ע"כ. ומדתפס לשון "עד הלילה" ולא עד השקיעה, מבואר דסבירא ליה דזמן מנחה עד צאת הכוכבים שהוא לילה. וכן דעת הרמ"א (שם), ובדיעבד או שעת הדחק יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה, דהיינו צאת הכוכבים. ע"כ. [ומרן החיד"א במחזיק ברכה (פ"ג) כתב, אם מותר להתפלל מנחה אחר התחלת שקיעת החמה, דאכתי איכא זמן רב עד יציאת הכוכבים דהוי לילה. עיין מ"ש בתשובת שאגת אריה (סימן ט"ב). עכ"ד. והרב אשל אברהם (ריש סימן תנה) כתב, דמתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים הוא רביע שעה וחומש שעה, ומסוף השקיעה עד צאת הכוכבים הוא רביע שעה פחות אחד מארבעים בשעה, ובאותו חלק הוי בין השמשות דמצוה לשאוב ע"ש. ובספר מימי שלמה (דף צב ע"א) כתב, דנמצא לפ"ד הרב ז"ל דט"ו רגעים הוא דאיכא מסוף שקיעה עד צאת הכוכבים, שהוא השיעור של בין השמשות, אם כן מעתה לפי זה נראה דמ"ש מרן החיד"א דאיכא זמן רב משקיעת החמה עד צאת הכוכבים, הוא מתחלת שקיעה עד צאת הכוכבים. וכן נראה מלשונו שנקט אחר התחלת שקיעת החמה. ע"ש]. וראה בזה בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' כב), ובשו"ת יביע אומר ח"ה הנ"ל.

ועיין בשו"ת שאגת אריה (סימן יז) שהאריך להוכיח דזמן תפלת מנחה עד צאת הכוכבים. וכן נראה דעת הרב כף החיים (אות ד).

והנה הרה"ג יצחק ברדא ה' ישמרהו בשו"ת יצחק ירנן חלק ג' (סימן ט), האריך להוכיח שזמן תפלת מנחה הוא עד השקיעה. כיעו"ש. אולם אין הרי מצינו להשבולי הלקט, ולרבי יהודה אלברצלוני, והמנהיג, והרא"ה, והגמ"י, והרשב"ץ, ועוד, שכתבו להדיא שזמן מנחה הוא עד צאת הכוכבים, וכיון שתפלה רחמי נינהו, ובדרך כלל היא התפלה השניה

ב. במקומות שמצויים שם עננים, ויש לחוש שמא יכסו העננים את החמה, ראוי להקדים ולברך ברכת החמה מיד בהנף החמה, ואפילו קודם תפלת שחרית. (כ)

דספק דאורייתא לחומרא מן התורה. אבל לדין דנקטינן כדעת מרן דספק דאורייתא לחומרא מדרבנן שפיר מהני ספק ספיקא. וכן כתבו כמה אחרונים. ונמצא שרק בדברים המפורשים לאיסור בתלמוד ובשלחן ערוך לא מהני ספק ספיקא. ולמה לא יועיל בנידון דידן ספק ספיקא ובפרט שכן המנהג אצל כמה מחכמי הדור, ואחר שבמעשה רוקח העיד שמצא לכארבעים פוסקים שכתבו כן. והרי תפלה רחמי ניהו, ומטעם זה תיקנו תשלומין, מאי דלא מצינו בשאר מצוות, וכיון דרחמי ניהו אזלינן להקל גם בנידון דידן. שוב ראיתי בשו"ת אור לציון חלק א' (סימן כ') שכתב, דכיון שתפלת מנחה היא מדרבנן, יש להקל להתפלל בתוך י"ג דקות וחצי שאחר השקיעה. וכן כתב עוד בחלק ב' (עמוד קמז).

במקום שמצוי עננים יברך קודם שחרית

כ) כבר נתבאר לעיל שכן כתב הגאון רבי חיים פלאנגי בספר רוח חיים (סימן רכט סק"ו), שהעיקר לברך מיד בהנף החמה קודם תפלה, וזה מפני שחשש פן יכסו עננים, ויפסיד הברכה לגמרי. ע"ש. ואין הכי נמי במקומות ובמונים שמצויים עננים טוב לעשות כן, מפני שבאופן כזה הרי היא מצוה עוברת. וכן כתבו הנודע ביהודה קמא (האו"ח סי' מא). והחתם סופר (סימן נז). אבל כשהשמש זורחת בהנף החמה, ואין עננים מצויים שם, עדיף להתפלל בצבור תחלה, ואחר כך לברך ברכת החמה ברוב עם, כדי להקדים קריאת שמע ותפלה לברכת החמה וכנ"ל. וכ"כ בשלמי צבור (דף רלא ע"ד) לגבי ברכת הלבנה. ע"ש. [הליכות עולם ב' עמוד קצ].

מהר"ם מרוטנבורג האחרונים סימן ה' האריך להשיג על דברי הפרי מגדים בזה, והעלה שאם שהה עד לאחר שקיעת החמה, הוי כספק התפלל ספק לא התפלל שחזור מתפלל מפסק, משום דתפלה רחמי ניהו, וכמו שכתבו בטור ובשלחן ערוך (סימן קו). והוא הדין לכאן. ע"כ. וכן פסק בספר חסד לאלפים (סי' קז ס"א) וז"ל: מי שנתבלבל באמצע תפלתו באמצעות, ואינו יודע באיזו ברכה הוא עומד וכו', אם אינו יודע בבירור על שום ברכה מן האמצעות אם אמרה, חוזר לאתה חונן, ולא אמרין בתפלה ספק ברכות להקל, דתפלה רחמי ניהו, ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ע"ש.

והרה"ג רבי יעקב רקה בספר שערי תפלה (כעמוד מא) בזה"ל: מזה שכתב מרן בשלחן ערוך עד הלילה, הארכתי במקום אחר מכמה רבנותא ומהש"ס ורוב הראשונים דהיינו עד צאת הכוכבים. וכן האריך הרב שאגת אריה (סימן יז) והעלה כן וכו', וזה מוסכם יותר מארבעים פוסקים ראשונים ואחרונים, ולשיטת הש"ס בכמה מקומות. ע"כ. הרי שמעיד בגודלו שיש כארבעים פוסקים הסוברים כן. וגם מהראשונים שהזכיר ביצחק ירנן שם, יש מהם שאין שום הכרח כ"כ בדבריהם להבין כמו שהבין ביצחק ירנן, ואינו יודע היאך הכריע בדעתם כדעתו, כאשר המעיין יחזה שם. ובפרט דהכא איכא ג' ספיקות, וכמבואר לעיל. ומה שמטען ביצחק ירנן שאם כן בואו ונתיר את כל התורה כולה על פי ספק ספיקא וכו', הנה כבר עמד בכיוצא בזה בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק אבן העזר עמוד רכב). וצ"ע לדברי הש"ך דמה שאין עושים ספק ספיקא הוא רק בדברים המפורשים, אולם הגאון מליסא, והגר"י אייבשיץ בכרתי ופלתי, ובבית יצחק שמעלקים, כתבו, שהוא רק להסוברים

כא. חולה שאינו יכול לצאת מביתו, ומרותק למטתו, אם רואה את גלגל החמה דרך חלון ביתו יכול לברך עליה, ואפילו הוא יושב או שוכב רשאי לברך עליה. (כא) ואין צריך שיעמוד בשעת הברכה. (כב)

אין החולה צריך לעמוד בשעה שימברך ברכת החמה

חולה שאינו יכול לצאת מביתו, ורואה את גלגל החמה דרך חלון ביתו, יברך

(כב) הנה בברכת הלבנה קיימא לן בסנהדרין (מב.) שהמקדש את החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה, ואמר אביי הלכך נמרינהו מעומד. אבל בברכת החמה שלא מצינו בגמרא ובראשונים שיהיה כמקבל פני שכינה, הרי היא כשאר ברכות הנהנין וברכות הראיה שאין צורך לעמוד כשמברך אותן. וכמו שכתב בספר האשכול (ריש סימן כג), על מה שכתב הגאון בתשובה (והובאה בשו"ת הגאונים שערי תשובה סימן עט), שכל הברכות מברך מעומד, וחזי לן דהיינו ברכות המצות שאין בהן הנאה, אבל ברכות הנהנין כאכילת מצה וסוכה וקידוש והמוציא וברכת המזון אין צריך, ולא ראינו מימינו מי שיברך מעומד. ואמרי רבוותא שש מצות ברכתן מעומד, עומר, דכתיב מהחל חרמש "בקמה" תספור, קרי ביה, בקומה, ומדכתיב התם וספרתם לכם, ילפינן מיניה שאר מצות דכתיב בהו לכם: קידוש לבנה, החודש הזה לכם. ציצית והיה לכם לציצית. שופר, יום תרועה יהיה לכם. לולב, ולקחתם לכם. מילה, המול לכם כל זכר. ובירושלמי נמי איתא כל הברכות מעומד, ועל ברכת המצות קאמר, ולא על ברכת הנהנין. ע"כ. וכן כתב בארחות חיים (הלכות ציצית אות כז וכה). וראה עוד בהרא"ש (סוף פסחים). ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קב שאלה ז). ע"ש. ובספר פרדס לרש"י (סימן קעא) כתב, איכא דגמרי (במצות שופר) לכם לכם מגזרה שוה דבעינן מעומד, וכן כל מצוה שכתוב בה לכם מצותה בעמידה. וליתא, דהא אמר מר (סנהדרין מב.) כל

(כא) עיין במטה משה (סימן תקלז) בשם מהרש"ל. וכן כתב השערי תשובה (סימן תנו). וכן המשנה ברורה בשער הציון (סימן תנו ס"ק כה), בדין ברכת הלבנה, שמן הדין יכול לברך אפילו כשאין החלון פתוח, כל שמבחין באופן ברור שהלבנה כנגדו, ולא זהרורית בעלמא כדמות הלבנה. ומכל מקום לכתחלה טוב לפתוח החלון לראות הלבנה עצמה, ורק כשאי אפשר, כגון מפני הצנה והרוח מותר גם כשאין החלון פתוח. ושכן כתב הפרי מגדים. ע"כ. וכן פסק מרן החיד"א בעבודת הקודש (מורה באצבע אות קפה). ע"ש. אולם כל זה כשדרך החלון הוא רואה את גוף הלבנה, אבל אם רואה רק את זריחתה על הקרקע אינו יכול לברך ברכת הלבנה. וכמבואר בשו"ת זרע אמת חלק ג (סימן מג), ושאף לדעת מהרש"ל שסומא מברך ברכת הלבנה, זהו מפני שאין מציאות לסומא שיהנה יותר מזה מהלבנה, ונשלמה תכלית הנאתו, ומכיון שנהנה על ידי אחרים מברך. מה שאין כן חולה שהוא בר ראייה לא נשלמה הנאתו לפי טבעו, ואינו רשאי לברך עד שיראה ראייה שלמה את גוף הלבנה, ואפילו אם חושש פן יזיק לו הרוח או הקור, אין זה מברך. ע"ש. ואמנם גם הלום ראיתי אחרי רואי להגאון רבי יצחק נבארו בספר פני מבין על מסכת סנהדרין חלק ב' (ה ט ע"ג) שחולק על הזרע אמת, וסובר שאף על ידי ראיית זריחת הלבנה יכול לברך. ע"ש. ומכל מקום ספק ברכות להקל.

כב. האבל בתוך שבועה, מברך ברכת החמה. ויצא מפתח ביתו לחוץ ברגלים יחפות, או בנעלי גומי. כג.

המברך לעמוד, מפני שברכת הגומל צריכה להיות בעשרה, וכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט). ואין זו משורת דרך ארץ לשבת בעת שמברך. ע"ש. וכן כתב בשו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן נא) בד"ה והרמב"ם, שהטעם שצריך לעמוד בברכת הגומל מפני כבוד הצבור. ע"ש.

ולפי זה המברך ברכת החמה ביחיד בודאי שאין צריך לעמוד. וכן כתב בספר יזרח אור (פרק טו אות א). ע"ש. וכן עיקר.

אבל מברך ברכת החמה

כג כן כתב הרב פתח הדביר (סק"ה), בשם הרב עתרת החיים (סימן כח אות ה). וכ"ה במועד לכל חי. וכ"כ בספר ישרי לב (דף ב ע"א), והשדי חמד מע' ברכות (סימן ב אות יח ח"ו עמוד 330) ד"ה וגם, והרב שמוח נפש (אות א). ע"ש. ובהלכות ומנהגי מהר"ש רבו של מהרי"ל, איתא, שמהר"ש קידש הלבנה בימי אבלו ברגלים יחפות. וכן בשו"ת שער אפרים (סימן צה) התיר לקדש הלבנה בתוך שבועת ימי האבל, והתיר לאבל אף לצאת מפתח ביתו כדי לקדשה. ע"ש. ולפי זה הוא הדין לברכת החמה, שיכול לצאת מפתח ביתו לברך ברכת החמה. וכן כתב בליקוטי סופר (דף כט). וע"ע בשו"ת קרית חנה (סימן ו), ובשו"ת דבר משה (חיו"ד סימן פד), ובברכי יוסף יו"ד (סימן שצג סק"א). ודו"ק.

המברך על הלבנה בחידושה כאילו קיבל פני שכינה, ואמר אביי בעמידה, וטעמא משום קבלת פני שכינה הוא דבעינן מעומד, הא משום לכם לכם הגורה שוה לא, דאם איתא לגורה שוה, בלא קבלת פני שכינה בעינן לברוכי מעומד, אלא שמע מינה דלאו מילתא היא. ע"ש. ועיין עוד בבעל העיטור (הלכות ציצית שער ג, דף עז רע"א). ע"ש. ומרן החיד"א בברכי יוסף אורח חיים (סימן ח סק"ב) הקשה מדנפשיה מההיא דברכת הלבנה. וע"ש. ועיין עוד במחזיק ברכה (שם סק"ב), ובשו"ת חיים שאל חלק ב (סימן א), וע"ע בשו"ת חיים לעולם (חלק אורח חיים סימן יב דף ל ע"ד), ובספר מרומי שדה (ברכות כ): ד"ה והנה בענין. ובשו"ת כפי אהרן אפשטיין (סימן כג). ובספר מור ואהלות (אהל ברכות והודאות סימן נא). ובשו"ת הרב"ז שאפראן ח"ג (סימן נג). ובספר תורה תמימה (דברים פרק טז, אות מב). ע"ש. והנה אף שבברכת הגומל צריך לעמוד, וכמו שכתב הרמב"ם (בפרק מהלכות ברכות הלכה ח) שעומד ומברך הגומל וכו'. כבר כתב הבית חדש (סי' ריט) דנפקא לן מדכתבי ובמושב זקנים יהללוהו, משמע שהזקנים בישיבה, מכלל שהמברך אינו בישיבה אלא בעמידה. ותנא דמסייע ליה הוא רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם מר אביו הרמב"ם, בתשובה שהובאה בריש ספר מעשה רוקח. וכמו שהעירו בזה בברכי יוסף (סימן ריט סק"ו). והמגן גבורים שם, והאליה רבה (שם סק"ג) כתב, שממה שנקראת הלל, דינה כאמירת ההלל שהוא בעמידה, דכתיב הללו את שם ה' שעומדים בבית ה'. ע"ש. וראה בשיורי ברכה שם מה שכתב בזה. והגאון ר"מ אפשטיין בערוך השלחן (סימן ריט אות ו) כתב, שהטעם שבברכת הגומל צריך

כג. אונן [מי שמתו מוטל לפניו טרם הקבורה], פטור מכל המצוות כולן, ופטור גם מברכת החמה. ואם קרובו יקבר רק לאחר ג' שעות מהיום, ישמע ברכת החמה מאחר, ויצא בזה ידי חובת הברכה, ויכוין להוציא, ויכוין לצאת. ויכול לענות אמן אחר הברכה. אבל אם הקבורה תהיה קודם ג' שעות מהיום, יברך בעצמו לאחר הקבורה. (כד)

לקבור את המת, אינו רשאי להחמיר על עצמו.

אם אונן מברך ברכת החמה

אולם בשלחן ערוך (יורה דעה סימן שמא סעיף א') כתב בסתם דאונן פטור מן המצוות, ואחר כך הביא סברת היש אומרים דאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו ולברך, או לענות אמן אחר המברכים, אינו רשאי. ולכאורה היוצא מזה שלדעת הסתם אם ירצה להחמיר על עצמו רשאי, שלא חילק שם בין אם יש לו מי שישתדל בשבילו לקבור את המת, לאין לו מי שישתדל בשבילו לקבור את המת. דבכל גוונא אם ירצה להחמיר על עצמו לקרוא קריאת שמע רשאי, לדעת הסתם. ולפי זה הדברים סותרים למה שנתבאר בשלחן ערוך אורח חיים הנ"ל. אך מאידך יש לומר, דאין זה בכלל סתם ויש, להסתם לא קאי על דין זה אם רשאי להחמיר או לא, אלא אמר בסתם דאונן פטור מן המצוות, ומה שהביא אחר כך סברת היש אומרים, בודאי דנקיט כוותיהו, אף שהביאם בלשון יש אומרים, וכיון דאינם חולקים על סברת הסתם, הכי נקטינו, דאינו רשאי להחמיר על עצמו. ולפי זה הוא תואם למה שכתב מרן באורח חיים. ואכתי איכא למימר, דבאורח חיים הרי סיים דאם יש לו מי שישתדל בשבילו יכול להחמיר על עצמו, ובזה איירי מרן ביורה דעה, דיש לו מי שישתדל בשבילו, וממילא יכול להחמיר על עצמו. וקצת קשה דמרן לא פירש כן להדיא.

כד) הנה בספר רוח חיים (סימן רכט) כתב, דאונן פטור מלברך. ע"ש. וכן כתב בזהרי חמה (להרב חיים כהן רפפורט, דף ט:). וכ"ה בשדי חמד (אס"ד מערכת ברכות סימן ב' אות יח), ובשו"ת הרב"ז (סימן לא), ובשו"ת הלל אומר (סימן קמו).

ונראה דהיינו גם באופן שמסר את מתו לחברא קדישא, שהרי בבית יוסף (סימן עא) הביא דברי הירושלמי בדין אונן הרוצה להחמיר על עצמו ולקרוא דברי תורה, או לברך, דאין שומעין לו, מפני כבודו של מת, או מפני שאין לו מי שישא משאו. פירוש, מביעיא ליה אמאי אין שומעין לו וכו'. ונפקא מינה היכא דיש לו מי שישא משאו, דאי תימא מפני כבודו של מת אסור, ואי תימא מפני שאין לו מי שישא משאו הרי יש לו. וסיים הבית יוסף, ולענין הלכה נראה, דכיון שבירושלמי מספקא להו, היכא דיש מי שישא משאו, רשאי להחמיר על עצמו, דספקא במידי דרבנן הוא. דהא מדאורייתא ליכא איסורא במילתא, ולכן הרוצה להחמיר על עצמו היכא דיש לו מי שישא משאו, אין מוחזן בידו. ע"כ. וכן פסק בשלחן ערוך אורח חיים (סימן עא סעיף א'): מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקבורו, פטור מקריאת שמע ותפלה. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרוא אינו רשאי. ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, ורצה להחמיר על עצמו ולקרוא, אין מוחזן בידו. ע"כ. ומבואר, דאם אין לו מי שישתדל בשבילו

וראה בדעת מרן מ"ש מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן עא), ומאמר מורדכי (סימן עא סק"ד), ובערך השלחן שם. ובבית דוד (דף יא ע"ב) פסק לדינא, דיש לחלק בזה, דאף על פי דכשיש מי שמושתדל על צרכי

דמשעה שמסר מתו לכתפים חייב בכל המצוות, וחייב להתפלל וכו', מכל מקום לא נפיק מפלוגתא, ולכן לכתחלה אורווי מורינן שלא יחמיר על עצמו להתפלל ולברך, מחומר איסור ברכה לבטלה שלדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך הוי מן התורה.

ובפרט שבבית דוד כתב דפשט המנהג כדעת הרב הלבוש, והמהרש"ל (סימן ע'), והב"ח, שפסקו שאינו רשאי להחמיר על עצמו, וכמו שכתב בבית דוד הנ"ל.

גם רבי יוסף מולכו בשלחן גבוה (יו"ד סי' שמא ס"ק טו) כתב, ולענין מעשה לא נהגו להקל בדבר, אפילו יש מי שישתדל בעד המת. ע"כ.

ובפרט לפי מה שכתב בשמן המשחה (סימן נד) לחלק בין ברכה לשאר דברי תורה. דלענין ברכה אין לו לברך. וכיוצא בזה הביא בספר יקרא דחיי (מהדו"ב עמ' 44) בשם הנאמ"ן, דמרן לא התיר בסימן עא רק לקרוא קריאת שמע בלבד, אבל לברך דאיכא חשש ברכה לבטלה, לא. ולכן ביורה דעה סתם ולא הזכיר דעת המתירים רק ברמז. ואם תמצא לומר שכן דעת מרן להתיר, מכל מקום נקטינן דספק ברכות להקל נגד מרן. ומה גם שאף לסברא זו מדינא אין צריך, אלא שאם רצה להחמיר אין מוחזים בידו, וכמו שכתב המשנה ברורה (סק"ה). ואם כן שב ואל תעשה עדיף. ומכל מקום אם היה המת בעיר אחרת, והאונן נוסע למחר אליהם, נראה שיכול לקרות קריאת שמע בברכותיה ולהתפלל שמונה עשרה ולברך ברכת המזון, שיש לצרף בזה דעת הב"ח והרב פרי חדש דבעיר אחרת ויש לו מי שישתדל בשבילו, חייב בק"ש ובכל המצוות. ע"ש.

ואמנם לפי המבואר בבית יוסף דין החומרא לקרוא קריאת שמע ולברך חד דינא הוא, כיעו"ש היטב. ולפיכך אין האונן רשאי להחמיר על עצמו בפרט בעניני ברכות.

וכ"כ בספר בני ציון ליכטמן (סי' עא אות א').

המת אם רצו להחמיר על עצמם אין מוחזין בידם, מכל מקום נראה דיש למחות במי שמתפלל מחמת שאינו יודע וסבור שחייב בתפלה, חדא מפני שכבר פשט המנהג כדעת הרב הלבוש ומהרש"ל (סימן ע'), והב"ח, דפסקו שאינו רשאי להחמיר על עצמו. ועוד, דאפילו לדעת מהריק"ו היינו כשיועד שהוא פטור ורוצה להחמיר, אבל מי שטועה וסובר שהוא חייב, ומפני זה מתפלל, ראוי למחות בידו ללמדו שאינו חייב מן הדין. וסעד לזה מסנהדרין עב. עוד נראה דאפילו לומר ולפרש להם שהן פטורים מן הדין אין צריך, אלא למחות בהם וכו', ע"כ.

ובערוך השלחן שם כתב, דמה שציין הרמ"א כאן, ועיין ביורה דעה וכו', כוונתו לומר, דשם נתבאר שמוחזין בידו ואסור להחמיר. וכן הכריעו גדולי האחרונים. ע"כ. וכ"כ עוד ביו"ד (סימן שמא), דאפילו רצה להחמיר על עצמו ולקרוא קריאת שמע, מוחזין בידו.

ויש כמה מהאחרונים שכתבו שאם מסר מתו לכתפים יכול להחמיר ולברך. ומאידך דעת העולת תמיד, והאליה רבה, והברכי יוסף, בדעת מרן, דאינו רשאי להחמיר על עצמו להתפלל ולברך. וכן דעת הרב פתחי תשובה (שם ס"ק כא) דכיון שהולכים האבלים עד בית הקברות לא מהני מסירת כתפים. ושכן כתב בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תניא חלק א' סימן ריא). ע"ש. והובא בחידושים וביאורים למוהרא"ז מרגליות (הלכות אונן אות ב'), ובשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן כח דף ש"ה). ובשו"ת תשובה מאהבה חלק ב', וב"ד הגדול, נשאו ונתנו בזה, ויצא מאתם פסק דין מיד ולדורות, שאין למסור לכתפים, ואין לשנות דבר מחמת הפקודה שהזכיר בנודע ביהודה. וכתב בספר גשר החיים, שדעת רוב האחרונים כנודע ביהודה.

וכן כתב הש"ך (סי' שמא סק"א) דאפי' לא מוטל עליו לקברו חלים עליו כל דיני אונן. ע"ש.

ולענין דינא, אף שמצינו לרבים שכתבו

כד. גם כשחל זמן ברכת החמה ביום טוב, מברכים ברכת החמה בשם ומלכות. (כה)

כה. יש מי שכתב שמברכים ברכת החמה גם אם לא תתראה החמה באותו יום. ואין דבריו נכונים לדינא. (כו)

במקום מנהג לברך אין חוששין, וכאן המנהג ההיפך שלא לברך. וכן מתבאר מהשדי חמד (מע' אנינות אות טו) שכתב, שהפוסקים הסכימו דאוכל בלא ברכה.

וביותר תמיהני על המחבר הנ"ל, דלגבי ליל סוכות כתב שהאונן יאכל בביתו, והרי לטעמו אונן חייב להתפלל ולברך, ועוד דבאר"י בדרך כלל אין קוברים ביו"ט, וממילא לא חל בו דין אונן, והיאך יאכל מחוץ לסוכה. וגם מה שכתב גבי אונן בספירת העומר, הנה אחר שהפוסקים נחלקו בזה, בודאי שיש להורות שיספור בהיותו אונן בלא ברכה, ולמחר ימשיך לספור בברכה, ככל הספיקות שיש בספירת העומר. בקהל עם. וכ"כ הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סימן רכט סק"ד), שבשנת התר"א, חל זמן ברכת החמה ביו"ט שני של פסח, ועשו מעשה לברך הברכה בשם ומלכות. וכ"כ בשו"ת מים חיים רפפורט (חלק אורח חיים סימן כב), שכן עשו בשנת תר"א. וכ"כ השדי חמד (מע' ברכות סימן ב אות יח).

כו עיין בשדי חמד ח"ו (עמוד 330) שהביא שחכם אחד הורה שמברכים ברכת החמה כשיגיע זמנה אף אם לא תתראה החמה, והגאון החתם סופר (סימן נו) לא הסכים לזה כלל, רק כשמכוסה בעבים, ונראה רושמה בין העבים. והעיד בשם רבו שעשה מעשה לברך. אבל כשלא תתראה כלל אין לברך על אור היום, אפילו בלא שם ומלכות. ואם יאוחז הדבר אחר ג' שעות יברכו עד חצות בלא שם. וכמו שכתב הפרי מגדים. ולכן ביום המעונן עדיף להקדים לברך כשתתגלה החמה.

דהואיל והאידינא לא נהגו להקל כמו"ש המהרש"ל, וגם המנהג שהזכיר הראב"ה מבואר באור זרוע (סי' תיז), דמנהג שפיר היה, אף מי שרוצה להחמיר על עצמו מוחזין בידו. וכן נראה דעת הב"ח והט"ז. וכלל גדול בידינו דספק ברכות להקל אפילו נגד דעת הש"ע.

כה כן כתב במשהא דרבותא ח"ג (סימן רכט), שבשנת תקי"ז חל זמנה ביו"ט שני של פסח, וברכוכ וכבר פשטה ההוראה להורות לאונן שלא לברך ולא להתפלל. וכן מבואר בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן לג) שהביא שם מ"ש בשו"ת בית יהודה (ח"א האו"ח ס"ה) שדבר פשוט הוא שאונן אינו רשאי לומר קדיש, כיון שפטור מתפלה ומכל המצוות, ואינו מברך ואין מברכים עליו. וכתב על זה ביביע אומר, דלומר קדיש לכבודו של המת, שפיר דמי אף לכתחלה. אבל אין האונן רשאי להחמיר ולברך.

ומכאן תשובה מוצאת למה שפסק בספר חיים וחסד (פנחס, עמוד נה) דאם החברא קדישא מתעסקים בטהרה ובצרכי הקבורה, משנמסר להם ונתפשר עמהם, "חייב" להתפלל ולברך בצינעא, אם יש חשש שיעבור הזמן קריאת שמע ותפלה. ע"כ. ותמיהני, דאחר שמצינו להרב בית דוד והרב שלחן גבוה שכתבו שהמנהג פשוט שאין האונן רשאי להחמיר ולברך, היאך כתב "חייב" לברך, ואיך לא חשש לספק ברכות להקל, והרי אפילו נגד מרן נקטינן סב"ל, וכ"ש כאן ששפתי מרן ברור מללו דרק אין מוחזין בידו, הא אורווי מורנין שאין לברך. ורק

סדר ברכת החמה

מצוות ברכת החמה חלה אחת לעשרים ושמונה שנים. השנה היא תחול ב"ד בניסן ה'תשס"ט. זמן ברכתה נמשך עד סוף שלש שעות וזמניות של היום (בסביבות השעה 8:30 בבוקר), והרוזיים מקדימים. ומי שאיחר ולא בירך עד סוף שלש שעות, לא יברך יותר ברכה זו, אלא בלי הזכרת שם ומלכות.

מנהג ירושלים שמשכימים לקום ולהתפלל בהניח החמה, ואחר קדיש תתקבל, כשעלה כבר גלגל חמה מן האופק, יוצאים לחצר בית הכנסת ומברכים ברוב עם ובשמחה ברכת החמה, כדי לקיים ברוב עם הדרת מלך. ואח"כ נכנסים לבית הכנסת ומשלימים התפילה.

לְמוֹנֵצַח מְזוֹמֹר לְדוֹד: הַשְּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵיו מְגִיד הַרְקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אֱמֹר, וְלַיְלָה לְלַיְלָה יִחְנֶה דַעַת: אֵינִי אֶמְרֶה וְאֵינִי דְבָרִים, בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם: כָּכֵל הָאָרֶץ יֵצֵא קוֹנֵם וּבִקְצָה תִּבְלֵ מְלִיָּהֶם, לְשִׁמּוֹשׁ שֵׁם אֱהָלֵ בְּהֵם: וְהוּא כְּחֵתֵן יֵצֵא מִחֶפְתּוֹ, יִשִּׁישׁ כְּגִבּוֹר לְרוּץ אֶרֶץ: מִקְצָה הַשְּׁמַיִם מוֹצֵאֵם וּתְקוּפָתוֹ עַל קִצּוֹתֵם, וְאֵינִי נִסְתֵּר מִחֶמְתּוֹ: תּוֹרַת יְהוָה תְּמַיְקָה מוֹשִׁיבַת נֶפֶשׁ, עֲדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מוֹחֲכִימַת פְּתִי: פְּקוּדֵי יְהוָה יִשְׂרָיִם מוֹשִׁיחֵי לֵב, מִצִּוֹת יְהוָה בְּרַחֵם מְאִירַת עֵינַיִם: יִרְאֵת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד, מוֹשִׁפְטֵי יְהוָה אֲמֵת, צְדָקוֹ יִחְדּוּ: הַנְּחַמְדִּים מוֹנֵהָב וּמְפֹז רַב, וּמְתוֹקִים מוֹדֵבֶשׁ וְנִפְתַּת צוֹפִיִּים: גַּם עֲבָדְךָ נִזְהָר בְּהֵם, בְּשִׁמְרָם עֲקֹב רַב: שְׂגִיאוֹת מוֹי יִבִּין, מוֹנִסְתְּרוֹת נִקְנִי: גַּם מוֹדֵים חֲשָׁךְ עֲבָדְךָ, אֵל יִמְשְׁלוּ בִי אֲזִי אֵיתָם, וְנִקְיֵתִי מִפֶּשַׁע רַב: יְהִיו לְרַצוֹן אֲמֹרֵי פִי וְהִגִּיוֹן לְבִי לְפָנֶיךָ, יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

הַלְלוּנִיהָ הַלְלוּ אֶת יְהוָה מִן הַשְּׁמַיִם, הַלְלוּהוּ בְּמִרוֹמֵיִם: הַלְלוּהוּ כָּל מְלֹאכֵיוֹ, הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאוֹ: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי וְנִרְחָ, הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשְּׁמַיִם, וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשְּׁמַיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה, כִּי הוּא צִנְהָ וְנִבְרָאוֹ: וַיַּעֲמִידֵם לְעַד לְעוֹלָם, חֵק נִתֵּן וְלֹא יַעֲבוֹר:

שִׁיר לְמַעֲלוֹת אֲשָׁא עֵינֵי אֵל הַהַרִים מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי: עֲזָרֵי מַעַם יְהוָה עֲשֵׂה שְׁמַיִם וְאָרֶץ: אֵל יִתֵּן לְמוֹט רִגְלֶךָ אֵל יְנוּם שְׁמֶרְךָ: הִנֵּה לֹא יְנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה שְׁמֶרְךָ יְהוָה צִלְךָ עַל יַד יְמוֹנֶךָ: יוֹמֵם הַשְּׁמֶשׁ לֹא יִכְפֶּה וְנִרְחַח בְּלַיְלָה: יְהוָה יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל רָע יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ: יְהוָה יִשְׁמֹר צִאתְךָ וּבּוֹאֶךָ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֱלֹהֵי הַאֲלֹהִים. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֱדֹנֵי הָאֲדֹנָיִם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְעֵשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבַדּוֹ. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְעֵשֶׂה הַשְּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְרַקַּע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְעֵשֶׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֶת הַשְּׁמֶשׁ לְמִמְשַׁלַּת בְּיוֹם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכְבֵים לְמִמְשַׁלַּת בְּלַיְלָה. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בְּבִכּוֹרֵיהֶם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: בְּיַד

חֲזָקָה וּבְזִרְוֹעַ גְּמוּיָה. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְגִזְרֵי יָם סוּף לְגִזְרֵי יָם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְנָעַר פְּרָעָה וַחֲיָלוּ בָיִם סוּף. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְמוֹלִיךְ עִמּוֹ בַּמִּדְבָּר. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְמַפְּה מְלָכִים גְּדוֹלִים. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וַיַּהַרְג מְלָכִים אֲדִירִים. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדוֹ. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: שִׁבְשָׁפְלָנוּ זָכַר לָנוּ. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וַיִּפְרָקֵנוּ מֵאֲרִינּוּ. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: נָתַן לָחֵם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמַיִם. כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

כִּי שָׁמַשׁ וּמִגֵּן יְהוָה אֱלֹהִים, הֵן וְכַבּוֹד יְתֵן יְהוָה, לֹא יִמְנַע טוֹב לְהַלְכִים בְּתַמִּים: יִירָאוּךָ עִם שָׁמַשׁ, וְלִפְנֵי יְרַח הַיּוֹם הַזֶּה: הוֹדִינוּ לָךְ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרֹב שָׁמַךְ, סִפְרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ: וְזָרְחָה לָכֵם יְרֵא שְׁמֵי שָׁמַשׁ צְדָקָה וּמִרְפָּא בְּקַנְפֶיהָ, וַיִּצְאֲתֶם וּפְשָׁתֶם כְּעֹלֵי מִרְבֵּק: וְהִנֵּה אֹרֶךְ הַלְּבָנָה כְּאֹרֶךְ הַחֲמָה וְאֹרֶךְ הַחֲמָה יְהוָה שְׁבַע־עֶשְׂרִים כְּאֹרֶךְ שְׁבַע־עֶשְׂרִים הַיּוֹם, כְּיוֹם חֶבֶשׁ יְהוָה אֵת שֶׁבַר עִמּוֹ וּמִחֵץ מִכְתּוֹ יִרְפָּא: וְאֶהְיֶיךָ כְּצֵאת הַשָּׁמֶשׁ מִגְּבֻרָתוֹ:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה, וְהָיוּ לְאֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים: וְהָיוּ לְמְאֹרֶת בְּרַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַאֲרִיךְ עַל הָאָרֶץ, וְהָיוּ כֵן: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֵת שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים, אֵת הַמְּאֹרֶת הַגָּדֹל לְמִמְשַׁלֵּת הַיּוֹם וְאֵת הַמְּאֹרֶת הַקָּטָן לְמִמְשַׁלֵּת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים: וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַאֲרִיךְ עַל הָאָרֶץ: וּלְמִשְׁלַל בְּיוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רִבְעִי:

תַּנּוּ רַבְּנָן, הַרְוָאָה חֲמָה בְּתַקּוּפָתָהּ אוֹמֵר בְּרוּךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית: וְאִימַת הוּא אִמַר אֲבִי כָל כ"ח שָׁנִים וַהֲדַר מַחְזוֹר וּנְפִלָה תַקּוּפַת נִיסָן בְּשַׁבְּתָאֵי בְּאוֹרְתָא דְתַלְתָּה נְגַדֵי אַרְבַּע:

לְשֵׁם יְהוּד קוֹדֵשׁ אֲבִרְךָ הוּא וּשְׁכִינְתָּיהּ בְּדַחֲלוֹ וּרְחִימוּ וּרְחִימוּ וּדְחִילוּ, הִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּאִים לְהוֹדוֹת לָךְ יְתִבְרַךְ עַל מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית אֲשֶׁר עָשָׂה, וּלְבָרְךָ בְּשִׁמּוֹ הַבְּרֵכָה אֲשֶׁר תִּקְנוּ חַכְמִים וְזֵרוּם לְבֵרַכָה בְּיוֹם זֶה, עַל הַחֲמָה בְּתַקּוּפָתָהּ, שְׁעוּמַדַת בְּרַקִּיעַ בְּתַחֲלַת הַמַּחְזוֹר כ"ח שָׁנָה שְׁלָה, כְּמוֹ תַחֲלַת עֲמִידָתָהּ בְּיוֹם רִבְעִי בְּשֶׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית כְּדִי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וּלְעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאֵנוּ, לְתַמְנֵן שְׂרֵשׁ מִצְוֹת הַבְּרֵכָה הַזֹּאת בְּמָקוֹם עֵלְיוֹן. וְעֵלְהָ לְפָנֶיךָ כְּאִילוּ כְּמוֹ מַצִּיחָה הַזֹּאת כֹּל הַכוֹנְנוֹת הַרְאוּיֹת לְכוּן. וְהָיוּ נֹעֵם ה' אֱלוֹהֵינוּ עֵלְנוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עֵלְנוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

אֵל אֲדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בְּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָל הַנְּשָׁמָה: גְּדָלוֹ וְטוֹבוֹ מְלֵא עוֹלָם. דַּעַת וְתַבּוּנָה סוֹבְבִים הוֹדוֹ: הַמְתַּנְּאֶה עַל חַיֵּי הַקֹּדֶשׁ. וְנִהְדָר בְּכַבּוֹד עַל הַמְּרַבֵּה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לְפָנֵי כְּסָאוֹ. חֲסֵד וְרַחֲמִים מְלֵא כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאֹרֶת שֶׁבְּרָאָם אֱלֹהֵינוּ. יָצָרם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׁבֵּל: כַּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בְּהֵם. לְהִיֹּת מוֹשְׁלִים בְּקִרְבַּ תְּבַל: מְלֵאִים זִוּ וּמִפְּתִיקִים נוֹגֵה. נְאֻה זִוִּים כָּל הָעוֹלָם: שְׁמוּחִים בְּצֵאתָם שְׁשִׁים גְּבוּאִם. עוֹשִׂים בְּאִימָה רִצּוֹן קוֹנִיָּהֶם: פֶּאֶר וְכַבּוֹד נוֹתֵנִים לְשִׁמּוֹ. צִהְלָה וְרָנָה לְזַכַּר מְלְכוּתוֹ: קָרָא לְשִׁמּוֹ וַיִּזְרַח אֹר. רָאָה וְהִתְקִין צִוֵּרַת הַלְּבָנָה: שְׁבַח נוֹתֵנִים לוֹ כָּל צְבָא מְרוֹם. תַּפְאָרַת וּגְדוּלָה שְׂרָפִים וְחַיֵּי וְאוֹפְנֵי הַקֹּדֶשׁ:

אָנאַ, בַּכַּח גְּדֵלֶת יְמוּנָה תַתִּיר צְרוּרָה: (אב"ג ית"ז)
 קַבֵּל רֵנַת עַמֶּךָ, שְׂגָבֵנוּ, טְהַרְנוּ, נוֹרָא: (קר"ע שט"ן)
 נָא גְבוּר, דּוֹרְשֵׁי יַחֲדָה כְּכַבַּת שְׁמֹרֶם: (גג"ד יכ"ש)
 בְּרַכֶּם, טְהַרֶם, רַחֲמֵי אֲדַקְתָּד תַּמִּיד גְּמָלֶם: (בט"ר צת"ג)
 חֲסִין קְדוּשָׁה, בְּרוּב טוֹבָה נְהַל עֲדַתְךָ: (חק"ב טג"ע)
 יַחֲיד גָּאֵה, לְעַמֶּךָ פְּנֵה, זֹכְרֵי קִדְשֶׁתְךָ: (יג"ל פז"ק)
 שְׁוַעַתְנוּ קַבֵּל וְשִׁמְעֵה צַעֲקֹתֵנוּ, יוֹדַע תַּעֲלָמוֹת: (שק"ו צי"ת)
 בְּרוּךְ. שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ. לְעוֹלָם וָעַד:

לְמַנְצַח בְּגִינַת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יַחַנְנוּ וַיְבָרְכֵנוּ יָאֵר פְּנֵי אֶתְנֵנוּ סֵלָה: לְדַעַת בְּאַרְצֵי דְרָבְךָ בְּכָל
 גּוֹיִם יְשׁוּעַתְךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים בְּלֶם: יִשְׁמְחוּ וַיִּרְנְנוּ לְאַמִּים כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשׁוּר
 וּלְאַמִּים בְּאַרְצֵי תַנְחֵם סֵלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים בְּלֶם: אֲרִיץ נִתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים
 אֱלֹהֵינוּ: וַיְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּירָאוּ אֹתוֹ כָּל אֶפְסֵי אֲרִיץ:

עֲלֵינוּ לְשִׁבְחָה לְאֶדוֹן הַכֹּל. לְתַת גְּדֵלָה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. שְׁלֵא עֲשֵׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שְׁמַנּוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה.
 שְׁלֵא שָׁם חִלְקֵנוּ בְּהֵם וּגְוָרְלֵנוּ כְּכָל הַמּוֹנֵם. שְׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהַבֵּל וְרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ. (יפסיק מעט.
 וכשיאמר - "ואנחנו משתחוים" יכרע כל גופו) וְאַנְחֵנוּ מִשְׁתַּחֲוִים לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
 שְׁהוּא נוֹטֵה שְׁמִים וְיוֹסֵד אֲרִיץ. וּמוֹשֵׁב יָקָרוּ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל. וְשִׁכְנִית עֵזוֹ בְּנִגְבְּהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ וְאִין עוֹד אַחֵר.
 אֲמַת מִלְכֵנוּ וְאַפְסֵ וּזְלַתוֹ. כְּפִתּוּב בַּתּוֹרָה: וַיְדַעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל לְבָבְךָ, כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל
 הָאֲרִיץ מִתַּחַת. אִין עוֹד:

עַל כֵּן נִקְנָה לָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְרֵאוֹת מִתְרָה בַּתְּפִאָרֶת עֲזָךְ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן הָאֲרִיץ וְהָאֱלִילִים כְּרוֹת יִכְרַתוּן.
 לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בְּשִׁמּוֹךְ לְהַפְנוֹת אֱלֹהֵי כָּל רִשְׁעֵי אֲרִיץ. יִכִּירוּ וַיְדַעוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל. כִּי
 לָךְ תִּכְרַע כָּל בְּרָךְ תִּשְׁבַּע כָּל לִשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרַעוּ וַיִּפְּלוּ וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ יִקְרִי יִתְנֶן. וַיִּקְבְּלוּ בְּלֶם אֶת עוֹל
 מַלְכוּתְךָ. וְתַמְלוּךְ עֲלֵיהֶם מִתְרָה לְעוֹלָם וָעַד. כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךָ הִיא. וְלַעוֹלָמוֹ עַד תִּמְלוּךְ בְּכַבּוֹד. כְּפִתּוּב בַּתּוֹרָה,
 יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעַד: וְנֶאֱמַר, וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאֲרִיץ. בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁהַחֵיִתְנוּ וְקִימַתְנוּ וְהַגַּעַתְנוּ לְזַמֵּן הַזֶּה לְבָרֵךְ בְּרַכָּה זוֹ כֵּן
 תַּחֲיִינוּ וְתִקְיַמְנוּ וְתִזְכְּנוּ לְבְרַכָּה מִתְּקוּפוֹת אַחֲרוֹת הַבָּאוֹת עֲלֵינוּ לְשִׁלּוּם שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירְךָ וְשִׁשִּׁים בַּעֲבוּרְךָ
 וְתִזְכְּנוּ לְרֵאוֹת פְּנֵי מִשְׁיַחַךְ וְתִקְיַים בְּנוּ מִקְרָא שְׂכַתּוּב עַל יְדֵי נְבִיאֲךָ כְּאֹמֵר וְהָיָה אֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחֲמָה וְאוֹר
 הַחֲמָה יְהִיה שְׁבַעֲתִיִּים כְּאוֹר שְׁבַעֲת הַיָּמִים בַּיּוֹם חַבּוּשׁ ה' אֶת שִׁבְר עֲמוֹ וּמַחֲזֵן מַכְתּוֹ יִרְפָּא בְּמַהֲרָה בַּיָּמֵינוּ אֲמֵן
 נִצַּח סֵלָה וְעַד:

רבי חנניה בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל. לפיכך הרבה להם תורה ומצוות.
שנאמר: יהנה חפץ למען צדקו, וגדיל תורה ויאדיר:

ואומרים קדיש על ישראל:

יתגדל ויתקדש שמייה רבא. (אמון): בעלמא די ברא ברעותיה. וימליך מלכותיה. ויצמח פרקניה. ויקרב
משיחה. (אמון): בתיכון וביומיון ובתי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמון. (אמון): יהא שמייה
רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא יתברך. וישתבח. ויתפאר. ויתרומם. ויתנשא. ויתהדר. ויתעלה. ויתהלל שמייה
דקדשא ברוך הוא. (אמון): לעילא מן כל ברכתא. שירתא. תשבחתא ונחמתא. דאמירו בעלמא ואמרו אמון.
(אמון): על ישראל ועל רבנו ועל תלמידיהו ועל כל תלמידי תלמידיהו. דעסקין באורייתא קדשתא. די באתרא
הדין ודי בכל אתר ואתר. יהא לנא ולהון ולכון חנא וחסדא ורחמי. מן קדם מארי שמיא וארעא ואמרו אמון. (אמון):
יהא שלמא רבא מן שמיא. חיים ושבוע וישועה ונחמה ושינבא ורפואה וגאלה וקליחה ובפרה ורוח והצללה. לנו
ולכל עמו ישראל ואמרו אמון. (אמון): עושה שלום במרומיו. הוא ברחמינו יעשה שלום עלינו. ועל כל עמו ישראל
ואמרו אמון. (אמון):

הלופת מכתבים מאת

הרב שניאור זלמן רווח, הרב משה אליעזר בלום והרב משה ויא

מציאת תולעי האניסאקיס בדגים

בכדי להבין את ההתכתבות הבאה נקדים כי תחילה כתב הרה"ג שניאור זלמן רווח יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ תשובת לאסור תולעי אניסאקיס שבבשר הדגים, בהקשר זה הוא קבל מכתבי הלכה רבים וביניהם מהרב הגאון רבי משה אליעזר בלום שליט"א אב"ד דק"ק בית אליעזר סיקסא – מאנסי להלן השאלה והתשובה כמו גם דבריו של הרב משה ויא בנידון

יא מר השון תשס"ט

לכבוד ידידי הרב הגאון וכו'

שלום וברכה!

ראשית, ברצוני להדגיש שכל הפתיחה שכתב כב' אודות חכמי המדע, מיותר לחלוטין, כיון שברור וידוע לכולנו שאין בדבריהם כל משקל חלילה נגד דברי חז"ל מפורשים. ולכן באם יאמרו [כפי שבפועל הם אומרים] – שלעולם אין נוצר מהדג כלום אלא הכל מבחוץ ודאי שדבריהם בטילים כעפרא דארעא. אולם בנידו"ד שהם מספרים מציאות אחרי הרבה מחקרים כפי שהם מתארים שהם חקרו את התולעת הזו ובדקו את הימצאותה בדגים שמצוי בהם כגון קוד בבריכות ומצאו נקי, ושוב העבירו הדגים לבריכות עם שרימפע"ן וחיום ים ומצאו נגוע וכן עוד מחקרים, ודבריהם אינם בנויים על תיאוריה אלא על מחקרים ואין כאן כל סתירה לדברי חז"ל. אז מה שייך כאן לשלול דבריהם לחלוטין אם זה לא סותר כלל לדברי חז"ל. ומי לנו גדול ממרן החזו"א שדעת תורה ועמדת חכמים היתה ברורה וצרופה לפניו. וכאשר הוא דן על התולעים שבדגי הקרפיון הוא כותב בזה"ל [יו"ד יד (א) אות ח]: "שמעתי אח"כ בשם ספרי הטבע שהם נולדים מבחוץ וע"י איזה סיבה הופל זוג מהם בבריכה והם פרים ורבים במהירות מופלגה... וכו'. וא"כ בטל הספק שנסתפקנו אולי מינייה קארבו ואיסורם מוחלט שהם שרץ המים" עכ"ד ק. הרי שמרן החזו"א זצ"ל, לאחר

קיבלתי את דברי כב' ששלח אלי אודות תולעת אניסאקיס בבשר הדגים, וכב' הרבה להקשות על מה שכתבתי להחמיר ולאסור תולעת זו שנמצאת גם בבשר הדגים.

ואענה לכב' בכנות ואחמ"ר, שלאחר שעיינתי בכל הדברים, לא מצאתי בהם כל חידוש או סיבה לשנות ממה שכתבתי, וח"ו שאני עומד על דעתי מבלי משים על לב, אלא ההיפך עיינתי בדברים ולא מצאתי עדיין כל צד להתיר. ורוצה אני שכב' יידע שאדרבה את דרכי בקודש קיבלתי מרבותי שכוחא דהיתרא עדיף, אולם בסוגיא זו, אני עוסק הרבה מאד שנים והפכתי בזה הרבה בסוגיות ובראשונים והתייעצי עם הרבה מגדולי הדור ומרבותי ולא מצאתי ולא הם מצאו דרך להתיר, ואדרבה אותם שנטו להקל לאחר שביירתי לפנייהם את הדברים הורו לאיסור ואף לפרסם זאת ברבים.

למצוא אותם באיברי הנשימה או הריאה או הכבד, וכיצד נכנסו למעיים שזה רק דרך הפה, וצ"ל או שהם נברו לבפנים או שלא דק, ועוד, הרי הכא עסקינן בקוקיאני שהם סוגי תולעים מיוחדת שנמצאות רק בכבד ובריאה ומעולם לא נמצאו במעיים, ורב אשי לא סבר שהם יכולים מהחוטם אלא מהפה, ולכן שאל אם כן מדוע אינם נמצאים כלל בבני מעיים [או במקום היציאות היינו בית הרעי] ומכאן הוכיח דמיניהו קגבלי. ואף אם אפשר שעוברים ממקום למקום עדיין יש למצוא גם בבית הרעי. אלא שכל זה הוא דרך תיאוריה, כיון שהאמת תיאמר שאותם הנכנסים מהפה הם רק בבני המעיים. ואתם שנכנסים מהחוטם או מהאוזן הם בשאר האיברים הפנימיים וראה את הציור כיצד הם נכנסים לכל אחד מהאיברים בספר שיחת חולין עמ"ס חולין בסוגיא זו. אלא שאני הדגשתי שכל המעבר בין האיברים כן המעבר לתוכי הבשר זה לאחר מיתת הדג שהם עוברים מאיבר אחד למישנהו ואף לתוך הבשר עצמו.

ומש"כ באותה, הדברים לא מובנים, שלכאורה אלו ממש הדברים שאמרה הגמ' כשחילקה בין תולעים הגדלים בבהמה ובדגים כגון הדרני הגדלים בין העור לבשר ואלו סוגי תולעים הידועים שהם גדלים שם והם מותרים בדגים שאינם צריכים שחיטה. לבין תולעים הנמאים באיברים הפנימיים שהם אסורים כיון שמעלמא אתו. וההוכחה שמעלמא אתו כיון שהם נמצאים במקום שיכולים לבוא מבחוץ, והוא המים! אז החילוק שכתבת מופיע בגמ'. והדברים מפורשים ברבינו הרשב"א על הסוגיא בחולין שם שכתב, שמווראנה דבשרא אסורין דכוורא שרי. פירוש, תולעים שנעשים לה לבהמה בין העור לבשר וכן לדגים, ומש"ה בדגים שרו דהנהו ודאי מיניה קגבלי, דלא דמו לקוקיאני שהן הנמצאים במעי הדג דאתי ליה מעלמא ומשום הכי אסירי, כדאמרינן דמינם נאים כוורא ועאיל באוסיה [וישוב כדברינו דלעיל שלמרות שדיבר לגבי מעיים הזכיר הכניסה דרך החוטם ולא דרך הפה,

ששמע את דברי חכמי הטבע, חזר ופסק כדבר וודאי על פי דבריהם שהאיסור כאן הוא איסור תורה. וע"כ כיון שדבריהם הם ענין גילוי המציאות ולא שום סתירה לדברי חז"ל הקדושים. וה"ה בנידו"ד. וכבר כתב להדיא רבינו בעל שבט הלוי שליט"א [ח"ד י"ד סי' פ"ג. ובח"ז יו"ד סי' קכג] וז"ל: "שאלו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים". עיי"ש. והדברים פשוטים, כיון שאין כאן חלילה כל סתירה אלא אופן אחר שלא בזה דיברו חז"ל.

אודות מה שכתבת באות ב שיעקר דברי בנויים על שני הוכחות וכו'. ובהמשך דנת בדברי הבנת מחלוקתם של רב ששת ורב אשי. אחמה"ר, ראשית כל דברי בנויים על יסוד אחד שמחולק להרבה. והוא שכל מה שאמרו חז"ל שתולעים מיניהו קגבלי, בהכרח שהם נמצאים לא במעיים שנכנס דרך הפה. או על שאר איברים שנכנס דרך האף או החוטם. ומה שכ"כ טרח לדקדק בזה, הדברים מיותרים. א. אין לכך חשיבות מיהו כן מגיע התולעת אם מהפה או מהאף וכיו"ב, שהרי למסקנת הגמ' בכ"מ זה אסור באם זה יכול לבוא מבחוץ. ב. וגם אם מצאת לשון שכתבת כה"ג, אפשר שלא דקדקתי באופן הכניסה כי הרי סו"ם תמיד זה אסור. ולשונוה רבים כעין אלו תראה בראשונים ובאחרונים – ראה מש"כ מרן בבית יוסף בסוד"ה כל תולעים, שנ"ל שגם לדעת רש"י אסור תולעים שבמעיים דהא איכא למימר בהו נמי דמעלמא אתו ועיילי לי באוסיה. עכ"ד. ולכאורה היה לו לדקדק ולומר שמה שבמעיים נכנס דרך הפה. וכן ראה לשון זה בעוד מפרשים עי' ערוה"ש סי' פד סעי' פח. וכן ראה מש"כ הט"ז ביו"ד סי' פ"ד ס"ק כא, שהתולעים שבמעיים אסורים דמעלמא אתו ונכנסו דרך חוטמו בשעה שהדג ניים, עכ"ד. ולכאורה לא מובן שאם נכנסו דרך האף היה

ומיעוט בחוץ ולעיתים מוצאים את כל התולעת בפנים [ובד"כ רק במקום הדק של הבשר ולא בחלק הגב של הדג שהוא החלק הקשה של הבשר. והנה לבוא ולטעון שיש כאן שני סוגי תולעים אין זו אלא טענה של שטות. ולומר שהתולעת שכולה בחוץ או רובה בחוץ יהיה אסור מדאורייתא, ומאידך אם היא נכנסה לבפנים זה יהיה מותר לגמרי יהיו הדברים תמוהים ממש. ועל כך הוספתי את דברי המומחים שמוסיפים נו אינפורמציה המלמדת אותנו שהתולעים אינם חודרים כלל לדג בהיותו בחיים בגלל ההתנגדות הטבעית שהקב"ה יצר בכל ייצור בבריאה. ורק לאחר המות של הדג כשכבטל כח ההתנגדות התולעים חודרים פנימה, אם כן תולעים אלו כל הזמן היו באיסור דאורייתא, וכי משום שלאחר מות הדג הם חדרו לבשר הם יהיו לפתע מותרים לגמרי, על כך כתבו הפוסקים שצינתי שם שהדברים תמוהים מאד, ועוד אשוב לזה לקמן.

וממילא אחר המחילה כל הדיוקים שכתבתם לדייק מהגמ' ומהראשונים ומהשו"ע שלא הזכירו דברים אלו, לענ"ד הם דברים לא נכונים. כיוון שכולם כתבו מתוך המציאות הידועה להם. וכדוגמא ראה מש"כ הלח"מ על דברי הר"מ בהל' מאכל"א פ"ב הי"ז, שלאחר שדעת הרמ' לאסור תולעים בכל מקום שהם מדוע כתב רק במעי הדגים? ותירץ שדיבר הרמב"ם בהווה. כלומר שהמציאות של זמנם למצוא תולעים רק במעיים. ולכאורה הרי המציאות של היום שיש הרבה תולעים גם המקומות שונים ועל שאר איברים ובפנים ובבשר וכו'. אלא כאמור זו המציאות שהייתה ידועה להם.

ודי להזכיר שגם כיום אנו רואים את אותו הדג כגון מרלוזה שיש הבדל עצום בין המגיע מהים הדרומי של ארגנטינה לזה המגיע מהצד הצפוני. וכן בדג הרוטברש המגיע מקירבת איסלנד או הנידוג קרוב יותר לגרנלנד, וכבר ציינתי כל זה בספרי תולעת שני כרך ב. וע"כ שלא כל הימות שווין ולא כל הזמנים שווים. ומה בכך שיש שינוי ולא הזכירו מזה. לאחר שכיום אנו רואים את כל המתואר לעיל

ראה לעיל]. עכ"פ להדיא בדבריו שכל ההיתר בין העור לבשר כיון שאיירי בתולעים שנמצאים רק שם ולא שנמצאים גם בבני המעיים.

על כן הלכה למעשה, נראה ברור גם מהגמרא וגם מהראשונים המבארים את הגמרא כלל אחד ברור ויסודי, שהקיים בין העור לבשר הוא הנקרא דרני [וגם אם הא נמצא בבשר]. והוא ידוע שנוצר בדג. והוא מותר דמיניוהו קגבלי. משא"כ שאר תולעים שיש מקם לומר שבאו מבחוץ בכל אופן ודרך שיהיה הרי שהם אסורים או מחמת הוודאי או אף מחמת הספק, ויהיו אסורים כדין שרץ המים.

וכעת ברור לנו שכל התולעים שכיום אנו רואים אותם בבשר הדגים ונראים כצ"סמות הקיימים תחת עור הדגים או בבשר הדגים כעין המצוי בסול, בקוד, פולוק ועוד. הרי שהם ממש הדרני להם כיוונו הז"ל והם מותרים. והנפלא הוא שבמציאות תולעים אלו מעולם לא מצאנו שכמותם בבני המעיים או בשאר איברים או בחלל הבטן. ומאידך ברור לנו שתולעת אניסאקים שקיימת שבמעיים או בשאר איברים או על גביהם כגון הנמצא במוח [וכדברי הש"ך ע"י ברעק"א] כיון שיש חשש שבאו מבחוץ הרי שהם אסורים כדין שרץ המים. ולכן כל אותם תולעים הנמצאים במעיים או ע"ג בחלל הבטן או על דפנותיו וכו', ומצויים בדגי סול מאלסקה, קוד מהרבה מדינות בעולם. הליבוט, פלאונדר, סלמון הנידוג בכל הימות שבעולם, דגי בקלה מרלוזה מארגנטינה ועוד מדינות, וכן בעוד סוגי דגים. הרי שהם אסורים מדין תורה כדין שרץ המים ואין על זה חולק.

ומה שנוותר לנו לדון זה באם מוצאים ממש את אותו סוג תולעת אניסאקים [ועיננו רואה ולא זר, וכן כל הרוצה לראות המדובר היא באותה תולעת ממש ואין מי שערער על זה]. ואת התולעת הזו מוצאים באותו דג בכמה מצבים, לעיתים כולו בחוץ על האיברים הפנימיים או בתוכן. לעיתים מוצאים את התולעים רובן בחוץ ומיעוט תקוע פנים. לעיתים מוצאים את רוב התולעת בפנים

דווקא בדג שלם בין עור לבשר דוודאי הוא דלא אתיין מעלמא. אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אע"ג דלא נמצאו במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק. ובהמשך הביא דעת ספר התרומה והשע"ד ואת דברי התו"ח עליהם, וסיים אבל לפעד"נ דלא אסר ספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא מעלמא אתו באוזנו אבל בנמצאים בין עור לבשר מותרין... עת"ד. הרי שפתינו ז"ל ברור מללו, שהיכא שיש ספק שמא באו מבחוץ אסורין כדין כל ספק דאורייתא, ורק היכא שוודאי לא באו מבחוץ וכגון בדג שלם ובין עור לבשר מותר. וא"כ לפי דבריהם ז"ל במקום שיש אותם תולעים גם במעיים, ויש את כל הסימנים שהם באים מבחוץ, והם נמצאים גם בחתיכות הבשר אפילו לא יהיה אלא ספק הרי ספק דאורייתא לחומרא ויש לאוסרם כדין תולעים של שרץ המים שאסורים. וק"ו בנידו"ד שוודאי אנו יודעים שהם באו מבחוץ והם אף נמצאים במעיים ואנו רואים את סימני החדירה שלהם לתוך הבשר, מי יתיר בזה!?

והנה על דברי אלה כתב כב' זו"ל: "מה שכתב מעכ"ת דדעת הב"ח (יור"ד סימן פ"ד ד"ה כל תולעים) (בפירושו דברי השערי דורא) ברור מללו שהיכא שיש ספק שמא באו מבחוץ אסורין כדין כל ספיקא דאורייתא ורק בדג שלם או בין עור לבשר דוודאי לא באו מבחוץ מותר, אמת דכן כתב הב"ח וכן מבואר בים של שלמה (חולין סימן ק"ד), אולם במחכ"ת שגג בזה דהרי הב"ח לא אסר כלל תולעים הנמצאים בדג שלם או בין עור לבשר מספק שמא באו מבחוץ אלא אך ורק בחתיכת דג, ומאי שנא, עכ"ח כמבואר לעיל בדברינו ומבואר כן בדברי הים של שלמה דהספק הוא שמא בעת קריעת הדג יצא מהחוטם להחתיכה, אבל כשהדג שלם אין לנו שום חשש שייצא מאוזנו או מהבני מעיים לבשרו אלא וודאי מיניהו קבלי ומותר, ואין לנו לחדש ספיקות בדברי הפוסקים".

וכדי שהקורא יבין במה המדובר, נציין שמצינו

בעינינו, האם יש בטענה זו ככל שתהיה טענה נחמדה טעם וסיבה להיתיר איסורי תורה.

ומה שכב' כתב שלא הבין מדוע הארכתי בדעת הרמב"ם לאחר שדעתו לא נפסקה להלכה. אההמ"ר בדברי הרמב"ם הארכתי ולא בכדי, כיון שסוף סוף, לרבינו הרמב"ם היה ידיעות בכל מכמני התורה וחקמת העולם. ואם הפירושו בדברי הרמב"ם כפי שכתב הרב המגיד שם"ל שכל התולעים שבדגים באים מבחוץ ולכן אסר ומאידך כל הראשונים האחרים שהתירו ס"ל שמיניהו קבלי. איך אפשר לעכל מחלוקת שכזו והרי למדנו תמיד שאין מחלוקת יכולה להיות במציאות. ובשלמא לפי מה שביאר רבי דוד עראמה וצ"ל בדברי הרמב"ם שהוא משום שכשהדג במים כל הגדל בו כגדל במחומר שפיר דמי. אולם לפי דברי הרה"מ וכן כתב הערוה"ש [פ"ה, צ"ב] שלדעת הרמב"ם הכל בא מבחוץ איך יתכן שנחלקו במציאות. ועל כך השבתי דברים שהם נפ"מ גדולה לדברינו, ואלו הדברים כפי שראיתי אח"כ שכתבם בעל השבט הלוי שליט"א, שהמחלוקת היא בסתם תולעים שבתוך הבשר [ולא במורנא שידועה שהיא מהבשר] האם אומרים שהם אתו מעלמא או שמיניהו קבלי. עכ"פ סוף דברי השבט הלוי הם החשובים שלמרות מחלוקת הראשונים על סתם תולעים כתב וזת"ד: שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים. עיי"ש.

ומש"כ על דברי שכתבתי על מש"כ הב"ח, וכב' ציין שישגנתי בהבנת דבריו. וכדי להבין היטב הדברים אשנה את דברי הב"ח ואת מה שכתב כב'. הנה בתשובתי הבאתי את דברי הב"ח בסי' פ"ד שם, שהביא את ספר שערי דורא שכתב שלדעת רבינו תם תולעים הנמצאים בחתיכות דגים נמי אסורים. ומבאר הב"ח שכל ההיתר שהתיר רבינו תם הוא

לבשר הדג. והחידוש הוא לפי דבריהם שאפילו לא נמצא במעיים, וממילא לכאורה א"א לתלות שבאו מבחון מ"מ זה אסור, לפי דבריהם. אלא שכאמור לא נפסקה הלכה כדבריהם אלא נפסקה ההלכה שבבשר הדג מותר ולא חיישין שנכנס מהחוטם למעיים ומשם לבשר. אמנם, כן יש להוכיח מדבריו שהיכא שכן נמצא בבני המעיים ואותה סוג תולעת נמצאת גם בבשר, כאן אפשר שלכו"ע יש לחשוש שהיא נכנסה לבני המעיים ומשם לבשר ויהיה אסור משום ספק ודין זה אפשר לאומרו לכו"ע גם לאותם החולקים על סה"ת והשע"ד. ודין זה דייקתי מדברי הב"ח. ולא דין אחר, וחושבני שכב' פסק ששגיתי בדברי הב"ח, ללא דין ומשפט. ובזמן כתיבת הדברים אין הספר יש"ש נמצא לפני. אבל לענ"ד גם בדבריו יש לפרש כהנ"ו בדברי הב"ח. ובוודאי דבר אחד ברור נכתב בבירור בכל הראשונים והאחרונים בהדגשה ברורה שהתולעים המותרים אנו יודעים בבירור שנוצרו בתוך הדג ובוודאות א"א שהם באו מעלמא. אולם מקרה דין אחרי שיש מציאות ברורה של תולעים אלו ממש בבני המעיים, ואחרי שבמציאות הם חודרים לתוך הבשר ובוודאות שלאחר מיתה זה המציאות, ועיני ראו ולא זר באותו דג, את התולעים חיים בבני המעיים ועל גבי בני מעיים, תולעים שחודרים לתוך הבשר מבחון וכמתואר הכל בתשובות האחרות שכתבתי בנידון. גם אם לא יהיה אלא ספק, הרי ספיקא דאורייתא לחומרא ויש לאסור תולעים אלו מכל וכל.

הנה כל מה שכתבתי למעלה זה רק להשיב על דברי כב', אולם בתשובותי האחרות יראה וימצא הקורא עוד מקורות והסברים נוספים מדוע יש לאסור תולעים אלו מדין תורה.

ומה שכב' סיים, שמה שנשאר עומד לפני זוהי תשובת בעל השבט הלוי – אלא שהרב משה וויא כתב שהשבט הלוי חזר בו מהדברים. ומודה הוא שכן הוראת הגר"נ גשטעטנר שליט"א, אלא שרבו עליו כל גדולי הפוסקים בדורינו. ועל כן אין כאן אפילו ספק איסור.

בספר התרומה (או"ה, ל"ו) שכתב לאסור כל תולעים שבדגים ואפילו בגוף החתיכה של הדג אסור. וכך הבין בדבריו הרשב"א (על הסוגיא בד"ה מוראנה) וכן כתב בשלט"ג על הר"ן סופ"ג דחולין. וכמו כן מצינו שכתב בספר שערי דורא (סי' נב) שלדעת רבינו תם אסורים התולעים אף הנמצאים בבשר הדגים וכך הבין בדבריו בספר תורת חטאת (כלל מז דין א). ועל כך כתב הב"ח להסביר בדברי ספר התרומה וספר שערי דורא שלא כדברי הרשב"א והתנו"ח. אלא שסבירא להו לחלק דין חדש בין דג שלם לבין חתיכות דגים. וז"ל: "וצ"ל לפי"ז דס"ל לרבינו תם דהא דמסיק בגמ' דתולעים שבדגים מותרים, היינו דווקא כשנמצאו התולעים כשהדג שלם בין עור לבשר ודאי הוא דלא אתין מעלמא. אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אף על גב דלא נמצא במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים, ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק..." וכו'. ובסו"ד סיים גם על דברי ספר התרומה וז"ל: "אבל לפענ"ד דלא אסר הספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא מעלמא אתו באזניו אבל בנמצאים בין בין עור לבשר מותרין, וכדמוכח להדיא באו"ה כדפרישית". עכ"ל. והנה לכאורה המעיין יראה שהב"ח חזר על דבריו פעמיים ודקדק לומר שההיתר הוא רק בין העור לבשר ובדג שלם. ולכאורה מדוע לא התיר גם בתוך הבשר ובדג שלם, ורק בין העור לבשר התיר? והביאור הוא לפי מה שכתב לאידך גיסא שכאשר בא לאסור לפי דבריהם, אסר כל הנמצא בחתיכת הדג שמא זה בא מן החוטם ואפילו לא נמצאה אותה תולעת גם בבני המעיים, כיון שיש לחוש שנכנסה מהחוטם או מהאוזן ואח"כ נכנס לבשר מבפנים. ואם כן הביאור הוא כך: כשהדג שלם ומוצאים מהצד החיצוני של הדג "דירני" שהם בין העור לבשר. סוג תולעת זו ומיקומה ודאי שלא אתו מעלמא. ובכך ביאר את קושיית הרשב"א מהי מוראנא דכוורי שמוותר. אולם בבשר הדג היינו כשהדג כבר חתיכות [ובהכרח שאיננו שלם כי אחרת איך אתה רואה בבשר] כאן הוא חושש לחומרא שמא באו מהחוטם למעיים ומשם הדרו

ומאד תמה אני כיצד התעלם מפוסקים רבים שציינתי בתשובתי השונות ואחזור למנותם:

א. הגאון בעל שבט הלוי שליט"א [ח"ד יו"ד סי' פ"ג] ובתשובה נוספת [ח"ז יו"ד סי' קכז], ושם כבר כתב "שכבר נתברר שמעלמא קאתו". ומה שכתבת שיש מי שכתב שהשבט הלוי חזר בו. אציין בפניך כמה מקורות נוספים לגבי דבריו. האחד, היא תשובת בנו של בעל שבט הלוי הגאון רבי חיים מאיר הלוי וואזנער בתשובה שכתב להגרי"ד הלברשטאם זצ"ל ונתפרסם בסוף קונטרס "ואנכי תולעת" וז"ל: "קיבלתי לנכון את מכתבו ובו הבקשה להביא נידון התולעים שבדגים לפני א"א עט"ר שליט"א שיצא שוב לעורר אודות מכשול זה. ובכן קיימתי בקשתו, וא"א שליט"א ענה לי שאינו נוהג לחזור ולשלוש מה שכבר אמר בו חוות דעתו הברורה, ואם כבודו רוצה יוכל לומר שגם דעת א"א שליט"א כדבריו ויציינ את המקורות בשבט הלוי כפי שהביא במכתבו" עכ"ד. [וראו לציין שעיקר המכתב של הגרי"ד הלברשטאם זצ"ל היה ממש נידו"ד לאסור תולעי אניסאקים שבבשר דג הסול והקוד ועוד ובפרט שנמצא מהם אותם תולעים ממש גם בבני המעיים]. זאת ועוד, לאחר שכתבתי בחוברת תנובות שדה היו"ל ע"י המכון את דברי הרב וויא על דעת השבט הלוי הוא כתב לי מכתב ובתו"ד מציין שנקרא לביתו של בעל השבט הלוי וכו' ולאחר דין ודברים נוסף אמר לי למסקנה את הדברים שכתבתי בשמו בספרי בדיקת מזון כהלכה (פרק ג' הערה 22): "והוסיף בע"פ שיש לדון בכל מקרה לגופו וכל עוד שלא ידוע על המצאות תולעים מסוג זה בבשר דג מסויים אין לחוש לזה" עכ"ד. כלומר גם לפי דבריו באם כיום אנו רואים אותם תולעים גם במים, גם במעי הדג וגם בבשר פשוט שיש לאוסרם מדאורייתא לדעת בעל השבט הלוי. והדברים ברורים, ודי בזה.

ב. הגאון רבי חיים גריימן שליט"א – הוראה בעל פה ברורה, כפי שאמר לי להדיא במוצאי שבת חזה"מ פסח והבאתי הדברים בארוכה בתשובה

בספרי. והורה לפרסם זאת ברבים.

ג. הגאון רבי משה שטערנבוך שליט"א – בתשובה מעש"ק פר' בא תשנ"א, והתפרסם בסוף הקונטרס "ואנכי תולעת".

ד. הגאון רבי נתן גשטטנער שליט"א – בספרו שו"ת להורות נתן חלק תשיעי בכמה תשובות שם.

ה. הגאון מו"ר רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א – בהוראה ברורה שנאמרה לנאמן ביתו הגר"מ קארפ שליט"א ופורסמה ברבים בעיתונות החרדית בא"י, שלאחר שראה את התולעים בבטן הדג ואותם תולעים בבשר הדג כתב וז"ל: "ישנם דגים המוחזקים עם הרבה תולעים במעיים, ואותה התולעת נמצאת גם בבשר, ובבדיקת דגים כאלו כגון סול או סלומון מהים (לא נורווגי) נמצאו תולעים בבשר עצמו וחלקם חצי בבשר וחצי מחוצה לו, ודעת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, מכיון שהדג מוחזק בתולעים במעיים, אזי יש לחוש לאיסור תורה שבאו התולעים האלו מבחוץ, החשש הנ"ל דווקא בדגי ים, ובשאר דגים הבאים מן הבריכות אין בהם חשש להם אבל יש בהם חשש טפילים חיצוניים וטעונים פיקוח והדברים ידועים ומפורסמים".

ו. הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א – בהסכמה לספרי "תולעת שני" וז"ל: "אך כל זה כשברור לנו שלא באו מבחוץ, אבל אם הדבר מסופק הן מצד מה שהעיניים רואות, והן מצד בירור מחקרי נאמן, אסור לאוכלם ואסור לאכול הדגים הללו, עד שינקו אותם בקפידא, דהוי ספק איסור דאורייתא ולחומר. והמזלזל בזה הוא מכשיל את הרבים רח"ל".

ז. הגאון רבי חיים יוסף דוד וויס שליט"א בספרו שו"ת ויען דוד סי' קיד – הביא הדברים בקיצור בסוף קונטרס ואנכי תולעת [ואין הספר מצוי איתו].

תשובת הרה"ג**שניאור זלמן רווח שליט"א****אל הרה"ג רבי משה אליעזר בלום שליט"א**

יג טבת תשס"ח

לכבוד ידידי

הרב הגאון רבי משה אליעזר בלום שליט"א

אב"ד דק"ק בית אליעזר סיקסא – מאנסי

שלום וברכה!

קיבלתי מזה ששלח אלי כב' את תשובתו הרמה של ידידנו הרה"ג רבי משה וויא שליט"א, שבה הוא עדיין מחזיק בדעתו להיתר את תולעי האניסאקיס. ועברתי על כל דבריו וראיתי שאין בהם כל חדש, וכבר דנתי בכל דבריו בתשובות האחרות שם העליתי לענ"ד שיש איסור דאורייתא על תולעת זו אף שנמצאת בתוך בשר הדגים. אולם כיון שראיתי שיש דברים שאינם נכונים מבחינה מצויאותית, והוא כתבם כדבר פשוט ומוכרע, על כן אמרתי להשיב על הדברים בקיצור.

א. לאורך כל תשובתו זו, ואף במה שכתב בספרו, הוא מדגיש כל העת כי חז"ל דעתם להתיר וכל המושנה ידו על התחתונה ואין להאמין לשום דברים אחרים מלבד לדברי חז"ל. והנה הקורא ייבהל שיחשוב שיש החושבים אחרת חלילה. ואין הדברים נכונים, אלא פשיטא לן שכל דברי החולקים על חז"ל הקד' פיהם דיבר שווא. אלא שכידוע דברי חז"ל הקד' אינם תורה מסיני ואינם דברי קבלה. אלא טעמם בצידם, וכבר הארכנו בכל התשובות האחרות להדגיש שכל ההיתר של הראשונים שהתירו התולעים הנמצאים בתוך בשר הדגים [להוציא את דעת רבינו הרמב"ם וסייעתו שס"ל לאיסור גם

ח. הגאון רבי ישראל דוב הלברשטאם זצ"ל – שכתב קונטרס שלם לאסור תולעים אלו הנמצאים בבשר באם הם נמצאים גם בבני המעיים וידוע שבאים מבחוץ וכתב על כך בארוכה והעלה שאיסורם איסור תורה והאוכם עובר בד' לאוין.

ט. זאת ועוד, שגם הרבנים שהתירו בתחילה והביא דבריהם בספרו של הרב וויא כל ההיתר משום שזה מיקרוסקופי או כל מיני טענות, שכיום אנו רואים בחוש ובמצאיאות בעיניים שאינם נכונים. כך שלענ"ד אינני מכיר מי מגדולי הדור שמתיר או שיתיר בנידו"ד, והדברים פשוטים לי ביותר שתולעים אלו אסורים מדין תורה כדין שרץ המים. וב"ה זכינו שיש פתרונות ואפשרויות להביא את כל סוגי הדגים הללו נקיים מתולעים גם כשהם ממקורות הנגועים בתולעים, ויש בזה רק צורך ברצון לעשות שינוי ולהרחיק מעלינו כל דבר טמטום [שכידוע השרצים מטמטמים את האדם], והדברים אפשריים בקלות ממש, ואשמוח לסייע בידכם בכל המפעלים שאתם נותנים כשרות על הגים אלו.

נב. ע"פ כל הדברים הנ"ל ברור ופשוט שיש לאסור גם דגי הסלמון הנמכרים בקופסאות שימורים, לאחר שעשינו בדיקות לעיני הרבנים ומצאנו שם תולעים, ואחמ"ר כל מה שכתב כב' בתשובתו האחרת אודות התולעים בקופסאות שימורים, אינו להלכה לענ"ד. ויש לפרסם זאת ברבים שימנע הציבור מלהשתמש בזה עד שייצרו את השימורים מדגים שנוקו מן התולעים.

בברכת השלום והאמת אהבו

שניאור זלמן רווח

אל הדג ולא כביצה שאז היא איננה מופרית. ומלבד זה שדבריהם אינו דברי נבואה אלא מציאות שניתן לראותה בעין [ואני ראיתי בעיני את רוב השלבים כפי שהם מתארים] גם המציאות תלמד אותנו שכך הם פני הדברים. ומכך יובן כיצד אותם דגים שיש בהם ריבוי תולעי אניסאקיס כאשר הם גדלים בים אחר שהוא יותר נקי וללא חיות ים אין בנמצא תולעי אניסאקיס גם לא במעי הדגים. ודי לציין את הסרדינים שמגיעים מאירלנד שהם נגיעים מאד וממרוקו הם נקיים, ואין זה אלא שינוי של החיים בים. וכן באם כל אותם סוגי דגים יגודלו בבריכות או בכלובים שבים ואינם חיים עם אותם חיות ים, הם נמצאים נקיים לחלוטין. וזו המציאות שלפנינו בדג קוד וסלמון ועוד הגדלים בכלובים שבים. ואם כן מה צריך יותר מזה, אלא לפקוח את העיניים ולראות את המציאות. ולא להסתתר כל הזמן תחת טענה שאין בה ולו קמצוץ של אמת, שח"ו הדברים סותרים את דברי חז"ל? ואין זו אלא טענה שאין בה ממש ואי רצון לדעת את האמת.

ג. ואם תטען מדוע חז"ל לא ציינו מצב שכזה שיש תולעים שכן אסורים. ראשית כבר ציינתי בתשובות האחרות, שהעיקר בזה שזיל בתר טעמא, ובפרט לדברי הראשונים שחילקו בין מורנא לשאר תולעים שזה ממש מבואר שם. אלא גם בלא"ה פשוט חז"ל לא הכירו תולעת זו ולא הייתה קיימת בימיהם. וגם אם הייתה קיימת, שיטת הדייג שלהם שהשאירו תמיד את בני המעיים וכך היו מוכרים את הדג, אם כן ברור שהתולעים תמיד נשארו בבני המעיים ולא נכנסו לתוך בשר הדג ולכן לא היה מצב לכתוב זאת, כי פשוט לא הייתה קיימת תופעה זו. אולם בזמננו שבדגים רבים מוציאים את בני המעיים ואותם תולעים נשארו צמודים לדפנות הבטן, ואין להם מקום להתגורר אז הם נכנסים לתוך הבשר וכיון ששיטת הדייג ונקיון הדגים והמכירה השתנו גם במצב בפועל השתנה.

ד. ומה שכתבתי בשם המומחים שתולעים, אלו אינם חודרים לבשר הדג אלא לאחר מיתה,

תולעים אלו], הוא משום שתולעים אלו נוצרים בבשר הדג, ואין להם דין שרץ המים. וא"כ עפי"ז כל התולעים הנמצאים גם היום בתוך בשר הדגים כגון הטפיל כעין גרגר אורז הנמצא בכל סוגי הסול המגיעים מכל מדינות העולם. או הטפיל הנמצא בדג הפולוק, או הנמצא בבקלה [בדג זה קיימים שני סוגי טפילים כעין אלו] וכע"ז מצוי בהרבה מאד דגי ים. אלו תולעים שמותרים להלכה ולמעשה, כיון שדינם כדין תולעים שבתוך הבשר. ומה מאד נפלא לראות את דברי חז"ל שרירין וקיימים גם במציאות כאשר כל סוגי טפילים הללו אינם נמצאים אלא בתוך בשר הדגים ומעולם לא נמצאו במעי הדג או בשאר איבריו הפנימיים, וזאת כדברי חז"ל הקד' שתולעים אלו נוצרים בבשר הדג. ועל כך אין מחלוקת. וכל מה שכתבנו לאסור זה רק לגבי תולעת אחת ויחידה והיא תולעת "אניסאקיס" שבפועל קיימת בים הפתוח. קיימת על דופן מעי הדג. בתוך מעי הדג. בתוך האיברים הפנימיים של הדגים. על דופן בטן הדג. כמו כן ניתן למצוא אותם תקועים חלקם בתוך בשר הדג וחלקם מחוץ הבשר בחלל הבטן, ולעיתים רובם בפנים ולעיתים מיעוטם – ועד כאן תולעים אלו לית מאן דפליג שאיסורם איסור תורה ודינם כדין שרץ המים. ואם כן אלו הדברים מי יוכל לומר שאותה תולעת ממש שאיסורה איסור תורה גם אם היא תקועה רובה בפנים ומיעוטה בחוץ, שכאשר כולה בפנים היא מותרת לגמרי? האם לכך התכוונו חז"ל? שתולעת זו איסורה איסור תורה וכשהיא בפנים אותה תולעת ממש היא מותרת לחלוטין? וכל זה ללא דעת המומחים כלל רק ממה שראויות עינינו. ומדוע יש לדחוק את עצמינו כאשר אנו רואים שיש עשרות סוגי טפילים שהם רק בבשר וכלל אינם נמצאים במעיים, ולהם התכוונו חז"ל כשהתירו, ולא לתולעת מסוג בודד זה.

ב. ועל הדברים הנ"ל נוסף את המציאות כפי שאומרים המומחים, שתולעת זו בוודאי מקורה מן הים, ושתולעת זו אינה יכולה לפרות מהביצה אלא בקרקעית הים, ורק כתולעת היא יכולה להכנס

פנימה ושם קופאים ומתים ולעיתים הם חודרים רק למחצה, שליש ורביע, ולעיתים הם מספקים לחדור לחלוטין, ולעיתים אינם חודרים כלל. ולכן ככל אותם הדגים הידועים ובפרט מאותם הבאים מאלסקה שבארה"ב שממשיך לתעשיית הפילוט בסין, שם מוציאים את בני המעיים, ויש שגם מסירים את הראש וכו', אך הם לא מבצעים ניקוי בדפנות הבטן, ולכן מוצאים אותם גם בתוך הבשר. [דבר שגם מסביר היטב את זמן חז"ל שאז לעולם נמכרו הדגים טריים עם בני המעיים ולכן התולעים נשארו שם ולא חדרו לבשר ולכן הם הכירו רק תולעים שבבני המעיים ולא את אותה תולעת בתוך הבשר, ולהבדיל משאר הפרזיטים שנולדים וחיים בתוך בשר הדג כל ימי חייו ומעולם לא היה שרץ המים שלכן הם מותרים].

ה. ומה שכתב הרב הכותב, לדחות מה שצינית שיש חורים בדגים וטען נגד זה שהם אינם מותרים חורים, ובוודאי זה חורים של הזרקות וכו'. ואני תמה כיצד אפשר לכתוב דברים ללא בדיקה. והנה זאת לדעת, כי הזרקות תוספים בדגים אינו קיים כמעט בעולם כלל! ונכון להיום כל התוספים בדגים הם בשיטת השרייה של הדגים עם פוספאטים למטרת סיפוח המים. צורת הזרקות של תוספים באמצעות מחטים היה קיים במפעל אחד באפריקה בנסיכת הנילוס בפעל שבבעלות חברה יהודית והיא השתמשה בשיטה זו בעבר דבר שגם היא הפסיקה לאור פשיטת הממשלה על המפעל. ובנוסף, הזרקות הם רק בדג כשהוא פילה כלומר לאחר פירוק הדג לשניים והסרת העור והעצמות וכו', וכל פילה שעבר תחת המזרקים הוכנס לתוכו באמצעות המחטים התוספות, אלא דא עקא שמחטים אלו אינם עושים חורים כלל אלא סימנים קלושים ורק למבני עניין [ראה תמונה בספרי תולעת שני בפרק העוסק בתוספים בדגים]. אך בוודאי שמעולם א"א טכנית לבצע הזרקות בדג שלם. והנה התמונות שפרסמנו בדגי סלמון, שיש חורים הם דגים שלימים ללא בני מעיים וללא שעברו תהליך של פילה כלל, ואכן

והרב הכותב תמה על זה משיטת הדייג הקיים כיום וכו', לענ"ד הוא פשוט לא בדק את הדברים כדבעי לפני כתיבתם. וכאן יהיה המקום אולי להבהיר כמה דברים. ראשית מציאות זו, איננה דרושה לדעת המומחים. אלא טבע שכל בר בי רב יודע והיא שכל בעל חי דוחה בעל חי להכנס לתוך גופו, על כן גם אדם וגם בהמה שיש להם תולעים במעיים אינם חודרים לתוך הבשר ממש, כי הגוף השני דוחה זאת. [אכן כן אפשר שתולעת תחדיר את הקצה שלה ותטיל ביצים בתוך בשר הדג, אולם להכניס את גופה לתוך הבשר אין זו המציאות כלל]. והמציאות של תולעת אניסאקיס החודרת לבשר הדג לאחר מיתה, אין דיון לגביה בדברי חז"ל, ומאידך דעת כל המומחים והעוסקים בתחום הפרזיטים בדגים, מסכימים לעובדה זו, כך שמעבר להגיון וכאמור, אין כל מניעה מלקבל את דבריהם. ועפ"י גם מובנת המציאות של מציאת תולעים לעיתים חציים בפנים וחציים בחוץ כיון שזה הייתה נקודת ההקפאה שלהם שהם מתו בשלב זה, וכו'. ולכן המציאות היא שלעולם הם נמצאים באזור הדק של בשר הדג ולא בחלק העבה, ששם קשה להם יותר לחדור. וההבדל שיש דגים שהם נמצאים ויש דגים שאינם נמצאים כלל, הוא כאמור מחמת סוג הים ובאם יש בעלי חיים גדולים בקרבתם וכמבואר לעיל. אולם יש סוגי דגים שיש בהם אניסאקיס אולם לא בבשר הדג, והטעם הוא פשוט וידוע לכל, כיון שבשיטות העיבוד כיום יש הבדלים רבים מאד, כאשר לדוגמא דגי הרינג המציאות בעולם שהם עוברים הקפאה מייד לאחר הדייג, ולכן התולעים הנמצאות בני המעיים ויש להם ממה לזון, ואין להם צורך כלל לעבור לבשר וכשהדג מוקפא הוא מוקפא עמו, ולכן לאחר פתיחת הדג נמצאים התולעים באיברי הפנים ולא בבשר. מאידך בדגים שמוציאים מהם את בני המעיים, ואין מנקים כדבעי והתולעים נותרות בדפנות הבטן, ואז כיון שהם צריכים להיות ניזונים ונכנסים לתוך הבשר וזה תהליך שלוקח זמן קצר מאד. ומאידך עד תום האריזה וההקפאה הטוטאלית של הדג, לוקח זמן ארוך יותר, ולכן התולעים מספקים להכנס

ודיוקו בעבודה נבדק היטב. יש לציין כי המשגיח או לעיתים שני משגיחים ויותר [תלוי בגודל ההזמנה ובסוג הדגים וכו']. נמצא צמוד לשולחנות האור לאורך כל זמן הבדיקות ואינו עוזב את המקום עד תום הבדיקות! כלומר, מה שמייצרים עבור ייצור רגיל ליום עבורינו הייצור בגודל זה הוא לשלשה ימים! ויש סוגי ייצורים שהם בעיתיים מאד ששם המשגיחים עוברים על כל מוצר וכגון, בביצי דגי הרינג, באצות ים, ובדגי סלמון [שאנו מאשרים רק בייצור ללא עור] ועוד. ובנוסף בייצור המיוחד בהכשר שלנו לא כל הדגים מאושרים כלל ולא כל שיטות העיבוד. כלומר יש דים שאפשר לשקף עם העור ויש דגים שא"א ומאושר רק ללא עור. יש דגים שעקב ריבוי לא מאושר כלל וכו'. על כן אשמח להעמיד את הרב הכותב על הדברים המיוחדים בהם אנו נוהגים ושלא ישמע מאחרים שמגינים על עצמם, ולצערי המשגיחים נמצאים שם כשעה או קצת יותר ביום ולא נמצאים בצמוד. ומה אומר ומה אדבר כאשר המשגיחים שלנו מדווחים להבדצי"ם עצמם שבזמן הייצור בהשגחה צמודה הם רואים שבחדרים סמוכים אורזים תוצרת כגון סול או רוטברש או אפילו פולוק ללא עור כלל, עם שקיות שיש עליהם את החותם שלהם. ואין ספק שמזלזול באיסורי דאורייתא של תולעים מגיע גם זלזול בסימני טהרה של דגים. וד"ל.

ז. ומה שכתב שעפ"י יש לאסור את כל הדגים וכפי שיש ברשימה של הרב ווגשל שליט"א, אינני מבין את דבריו. בראשית, אני אישית הייתי שותף לכתובת הרשימה וכל מה שנכתב שם נכתב בשיתוף עימי ולאחר שבדקתי את הדברים היטב. שנית, בכל סוגי דגי הים שיש תולעים אין הדברים מדויקים אלא תלוי במקום הדיג. וגם כאשר יש אניסאקים ברוב דגי הים הם נשארים בבני המעיין ולא חודרים פנימה, כי שוב תלוי הכל בשיטת העיבוד וההקפאה, ועיננו רואות ולא זר [ומה לעשות שהמידע שיש בידי הוא עשרת מונים מהמידע שיש אצל הפרופסורים המרובים שכבר כתבו שאצלם

בבשר דג כשהוא טרי הבשר שב לקדמותו וקשה לראות חדירה. מאידך בבשר הדג כשהוא מת, והבשר קשה יותר והחדירה של התולעת לבשר בוצעה, אזי בשר הדג קשה יותר לחזור לקדמותו ובפרט אם הוא הוקפא מייד שאז החור נשאר כמות שהוא, וזה מה שהראיתי בתמונות שהם דגי סלמון שהגיעו מיוקוהמה שביפן כשהם קפואים ושלימים וללא בני מעיים. ואז בחלק ראיתי חורי חדירה ובחלק לא. ואלו התמונות שפרסמתי, ובוודאי שאין זה הזרקות או כל חורים אחרים.

ו. ומה שכתב הרב הכותב שא"א לבדוק בסין בהסתמך על הפועלים הסיניים ובפרט שהם בודקים כל דג כ 2 שניות בלבד, והוא אף רמז שהוא בדק תולעים שנכתב עליהם שהם ללא תולעים ונמצא בהם תולעים. ושוב לצערי הרב נכתבים דברים ללא בדיקה. כי הרי בהכרח המדובר כאן הוא על דגים שנושאים את חותם המעבדה שלנו "נבדק – ללא חשש טפילים" כי זה לצערי הגדול החותם היחיד שמתייחס לבעיית הטפילים בדגים. ולכן אני מאד תמה כיצד כתב מבלי לבדוק. ובכן אכן, בחלק מן המפעלים בסין יש בדיקה של הפועלים הסינים בכל ייצור שהם עושים גם ללא הכשר וגם לייצוא לאירופה או ארה"ב, ושם אכן מתבצעת בדיקה של כ 2 שניות לדג, ושם אכן הניקוי הוא רק 60% [ואני אומר אף פחות מזה]. אלא שכל המציאות הזו איננה כאשר אנו מייצרים תחת ההשגחה שלנו. ולהלן העובדות: ראשית בייצור שלנו יש הכפלה של כמות שולחנות האור. 2. כל דג נבדק 4 פעמים! ומעבר לבדיקה פעמיים ע"י הפועלים הדגים נבדקים פעם שלישית ע"י מפקח על הפועלים ופעם רביעית ע"י המשגיח שמצליח לבדוק מעל 50% מכל הדגים. כלומר באופן שכל סלסלה מכל פועל בנפרד נבדק מעל חציו. ויש לציין כי כיום בייצור שתחת ההשגחה שלנו המשגיחים שהם מומחים ומכירים היטב את המפעל ואת פועליו, עובדים בקביעות עם פועלים קבועים. וכל פועל חדש באם הוא בא לעבוד יש צורת קבלת עובד בצורה מסודרת, כאשר הוא

העניין הזה רב הנסתר על הנגלה] ובדיקות שאנו עושים הצלחנו לבודד כ-6 סוגי דגים ובפרט אותם מאלסקה שמשום צורת העיבוד שלהם מצוי בהם הרבה תולעי אניסאקים בבשר הדג. ואילו בסוגי דגים אחרים אין מוצאים בבשר אלא בני המעיים. [ואין מחלוקת שזו אותה תולעת!!!]. אז גם אם למישהו יש קושיות על המציאות הוא צריך להתמודד עם אותה תולעת שלכו"ע אסורה בני המעיים, כיצד הוא יתיר אותה תולעת בתוך הבשר, וגם אם היא איננה אלא ספק, סו"ס הוי ספיקא דאורייתא ולחומרא.

ה. ומה שכתב לגבי שמות פוסקי דורינו, אינני רוצה חלילה להעלות ויכוח כיון שרובם ב"ה עמנו שליט"א, ואפשר לשאול דעתם בבירור. אולם זאת אציין בפירושו, שדעת מרן בעל שבט הלוי ברורה, כיון שעיקר תשובתו נסובה על תולעי אניסאקים בדג קוד וסול, ובתשובה שענה בנו שליט"א למחבר הקונטרס ואנכי תולעת, הוא כתב להדיא שאין אביו שליט"א רגיל לשלש הדברים ויכול בוודאי לפרסם שדעתו של אביו שליט"א לאסור תולעים אלו וכו'. לגבי הגר"ח גריינמן שליט"א, אינני צריך להביא ממרחק לחמה שכן רק במוצאי שבת לפני כשבועיים הוא שלח אלי דיין חשוב מב"ב ללמוד באלו דגים צריך להזהר וכו', כיון שדעתו לאסור תולעים אלו. וכן הורה לי דרך אחד מב"ב לפרסם הדברים בשמו לאיסור, על תולעים אלו שנמצאו בדגי הסול והסלמון, ומה צריך יותר מזה. וכל זה כמובן לאחר שאני הקטן ישבתי עמו זמן רב והוא ראה וחקר ושאל, והורה לי לאיסור גמור ומה יש יותר מזה. ולגבי מרן הגר"ש אלישיב שליט"א, הרי מחד לאחר שהורה לאסור הוויט פיש ואפילו אם זה נכנס כביצה, אם כן במקרה דידן זה ק"ו כי גם לפי מה שהוא סובר שזה כביצה במקרה דידן יהיה אסור. אולם מלבד זה כאשר נכנס אליו הגאון הרב קארפ שליט"א הוא נכנס עם דוגמאות, כאשר הוא הראה לו את התולעת במעי הדג, והוא הראה לו אותה תולעת בבשר הדג. ועל כך השיב לו להדיא שמאחר שנמצאים תולעים אלו גם במעי,

בדפנות הבטן ושאר איברים הפנימיים יש לאסור גם מה שבתוך בשר הדג. ומה שהזכיר את דעתם הגדולה של רבותינו זצ"ל הגר"ש זאנצברג והגר"ן אבא שאול זצ"ל, סו"ס הוא עצמו כתב שעיקר ההיתר שלהם כיון שזה נמצא בבשר ושלא שומעים את דעת המומחים נגד דברי חז"ל, אא"כ יתברר בוודאות שמעלמא קאתו. וכאן אני חוזר ושואל, וכי יש מי שחולק בזה, והרי הארכתי לבאר שמשום זה כל התולעים הקיימים בדגים מותרים וזה מצוי ברוב דגי הים, ולהוציא תולעת זו שבוודאי באה מבחוץ, כי אחרת נבוא להתיר גם אותם שבבני המעיים ולא עלתה על דעתו של אף אחד להתיר כי אחרת זה נגד דברי חז"ל, ואם כן שהם אסורים גם מה שיש מהם בתוך הבשר הם אסורים. ודי במציאות שבאותם דגים המגיעים מימות אחרים, או מכלובים שבים ושם הם נקיים, ללמוד שהגורם הוא היצוני כלומר שהם באים מבחוץ ודינם כשרץ המים. וכל זה מבלי לשמוע דעת המומחים. ואם כן גם רבנים אלו זצ"ל יודו במקרה דידן לאיסור.

לסיכום דברי, כפי שכתבתי בהתחלה ובכך אני גם מסיים, אין בכל דברי הרב הכותב ידידי שליט"א שום חידוש, ואדרבה הוא מציין דברים רבים שאינם נכונים במציאות כלל. וברור ופשוט לי שתולעים אלו איסור דאורייתא יש להם כדין שרץ המים. וכפי שהורו רבים מפוסקי דורינו. וכבר כתב מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א. שכל המזלזל בזה מכשיל את הרבים רח"ל [בהסכמה לספרי תולעת שני חלק שני – ראה שם].

בברכת והאמת והשלום אהבו

שניאור זלמן רווח

תגובת הרה"ג משה ויא שליט"א

RABBI MOSHE VAIE
ADVICE AND GUIDANCE ON KASHRU
AND INFESTED FOOD
138 SANHEDRIA HAMURCHEVET
JERUSALEM, ISRAEL

הרב משה ויא
יעוץ והדרכה בנושא כשרות
וכניעות במזון
סנהדריה המורחבת 138 ב'
ירושלים

בס"ד

ירושלים כ"ז חשוון תשס"ט

לכבוד

הרה"ג משה אליעזר בלום שליט"א
אבדק"ק בית אליעזר סיקסא

שלום רב!

קיבלתי את מכתבכם החשוב בנושא תולעי "אניזקיס" בבשר דגים, והדברים ממש קילורין לעיניים, אולם דא עקא שהדברים נכתבו מתוך הנחה שתולעים אלו בודאי באו מבחון כדברי המדענים. וכחוכחה לכך ציינתם את הימצאות הנקבים בדגים מבפנים ומבחוץ. דבר זה אינו מדויק כי גם לדעת המדענים התולעים אינם חודרים לדג מצידו החיצוני אלא רק מתוך המעיין, וגם כאשר חודרים מהמעיים הנקב זעיר ביותר ומיד מתאחה כי הבשר רך ולא נשאר שום נקב (וכנראה שהנקבים שהראו לכם הם של הזקת מים שמזריקים לפעמים לתוך בשר הדגים).

וראה מכתבו של ד"ר דיק, שאני מצרף שהתולעים אינן עושות שום נקב ומעולם לא נצפתה שום חידרה של תולעת לתוך הבשר "It was never seen actually penetrating tissue".

בנוסף יש הטוענים שהתולעים חודרות לתוך בשר הדג רק לאחר מותו והדבר אינו מתקבל על הדעת, שהרי היום רוב רובם של הדגים מוקפאים באוניה מיד לאחר הדיג לפני שהתולעים יכולות להספיק לחדור לתוך הבשר, ואם כן איך יתכן שמצויים בבשר של רובם של דגי הים (ראה מכתבו של המומחה ד"ר דיק המציין שבבשרם של כל דגי הים מצויות תולעים וראה רשימה חלקית של דגים הנגועים בבשרם כפי שחקר הרב ווגשל שליט"א).

אני מצרף צילום מתוך ספר מקצועי בו רואים שלדעת המדענים אין הוכחות ברורות שהתולעים באות מבחוץ, ולהפך מבוסס על השערות וסברות, כך שאין כאן ריעותא. בנוסף כב' ציין במכתבו שכמעט כל גדולי ופוסקי זמננו בארה"ק אוסרים את התולעים המצויים בתוך בשר הדג וכפי הנראה כב' לא ראה מה שכתבנו בספרנו "בדיקת המזון כהלכה" אותו הדפסנו עוד בשנת תשנ"ח שם ציינו את דעת רוב פוסקי זמננו המתירים את התולעים ואינם מתחשבים בדעת המדענים. הלא המה: הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, הגר"ש"ז אויערבאך זצ"ל, הגר"ב"ץ אבא שאול זצ"ל, האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, הגר"י וייס זצ"ל, הגר"ח פדווא זצ"ל, הגר"ח פיישר זצ"ל ולהבדיל בין חיים לחיים הגר"ח קרליץ שליט"א, הגר"ח גריינמן שליט"א, הרה"ג טוביה ווייס שליט"א. גם הגר"ש אלישיב שליט"א פסק להיתר ואומנם בשנת תשס"ז החמיר לגבי דגי "ווייט פיש" כי שם הוכח באופן ברור שבאו מבחוץ. והדגיש שכוונתו רק למקרים כגון אלו שישנה עדות ברורה שהם באים מבחוץ, אבל בשאר מקומות אין לנו אלא את דברי חז"ל.

גם לדעת הגר"ש וואזנר שליט"א שציינו בספרנו שחושש לאיסור - הוסיף בע"פ שכל עוד לא ידוע על הימצאות תולעים שבאו מבחוץ בתוך בשר הדג אין לחשוש. [ואומנם במאמר בחוברת אור ישראל (מאנסי נ.י. טבת תשנ"ז) ציינתי ששאלתי את הגר"ש וואזנר שליט"א איך להורות בשיעורים לכלל הציבור, ואמר שלמעשה אפשר להיתר, אבל לאחר מכן אמר לי ש"ליבו נוקפו" ולכן בספרנו ציינו את דעתו לחומרה]. לאחר שפורסם שלדעת הגר"ח גריינמן שליט"א יש להחמיר בתולעים אלו (למרות שבזמנו אמר לי שאם דברי המדענים סותרים את דברי חז"ל, לא מתחשבים בדבריהם) שאלתי שוב את דעתו בנידון ואמר שרק אם נדע באופן ברור שהתולעים באו מבחוץ יש לחוש.

וכן שוחחתי לאחרונה עם הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א ואמרו שאין לנו אלא את דברי השו"ע שפסק להיתר. (ואומנם הבד"ץ של העדה החרדית לא נותנים הכשר רשמי על דגים אלו אבל גם לא אוסרים אותם והם נמכרים בחנויות).

ואם החוששים לאיסור כנים בדבריהם צריכים לאסור את כל דגי הים, כגון: טונה, הרינג, בקלה, (Hake), קוד, סלומון, הליבוט, מקרל ועוד רבים מדגי הים. (ראה רשימת הדגים שהוכנה ע"י הרב ווגשל שליט"א וראה מכתבו של ד"ר טרי דיק "All open water fish contain parasites"). גם בדגי בריכות, כגון: בורי או קרפיון מצויים תולעים בבשר (ראה דף מצורף מספר "מחלות הדגים").

ישנם דגים המשווקים היום עם הכשר "ללא תולעים" - בתוך הבשר. כפי שנמסר לי סומכים על עבודתם של פועלים סיניים שמוציאים את התולעים מטעמים אסטיים. המפעל בעצמו מודה שמוציאים רק כ- 60% מהתולעים ומשגיח אחד מפקח על עשרות פועלים העובדים במהירות עצומה [כ-30 דגים לדקה (2 שניות לדג) כ-20,000 דגים ליום עבודה של פועל!] ובבדיקות שנערכו על ידי משגיחים מומחים נמצאו תולעים בדגים אלו למרות ההכשר שהם נקיים מתולעים.

ונראה שהנידון שלנו דומה למוצרי הדבורה שציינו בספרנו "בדיקת המזון כהלכה" חלק א', בחלק ההלכה פ"ז סעיף י"ג) שמזון מלכות jelly royal רוב פוסקי זמננו אוסרים היות והוא מיוצר בגוף הדבורה ואינו דומה לדבש שהיא רק מאחסנת בגופה (ורק לחולים מתירים את המזון מלכות בתנאים מסוימים). ולעומת זאת השעוה beewax ממנה עושות הדבורים את חלת הדבש, פוסקי זמננו התירו אותה למרות שלפי המדענים היא מיוצרת מגוף הדבורה (ראה באריכות בספרנו שם פ"ז הערה 27). ונראה שהחילוק הוא שמזון מלכות הוא דבר חדש, שלא השתמשו בו בעבר ולכן אוסרים אותו כמו כל דבר שנתגלה מחדש [ראה תשובת בית דינו של שלמה בספרנו בעמוד 94, על עלי גפן שכאשר נודע להם דבר חדש, שמצויים בהם תולעים אסרום לאכל]. מה שאין כן בשעוה שהיתה תמיד ידועה ומשך כל הדורות השתמשו בה ללא כל חשש, לכן ממשיכים להתיר למרות שלפי המדענים היא מיוצרת בגופה של הדבורה.

לכן גם בתולעי אניסקיס המצויים בתוך בשר הדג שהם לא דבר חדש היות והם היו ידועים לחז"ל והם התירו אותם וכן נפסק להלכה בשו"ע, אין לנו להתחשב בדעת המדענים שהיא נגד דברי חז"ל.

אסיים בברכת התורה

ויה"ר שנוכה להינצל מאיסור תולעים החמור

משה ויא

נ.ב. ומה שכב' כתב במכתב הקודם למעוך את התולעים בדג סלומון בקופסאות שימורים. בדרך כלל תולעים אלו נשארים קשים גם אחרי הבישול וקשה למעוך אותם.

מרנן שליט"א במצוות פטר חמור

רשמים ממצוות פדיון פטר חמור, מעשי רב ולקחים נדירים שנרשמו מכלי ראשון כאשר קיים מרן מאור ישראל שליט"א את המצווה עם הכהן הגדול ראש הישיבה הגאון האדיר רבי שלום כהן שליט"א

הרב יוסף סופר שליט"א

שעה ארוכה לפני תחילת קיום המצווה כבר התאסף קהל רב לפני פתח בנין בית המדרש יחוה דעת. שעת קיום המצווה נקבעה לפני תחילת שיעורו הקבוע של מרן מאור ישראל שליט"א מידי יום שלישי בפתח בית המדרש.

שמועון סונגו, בעל החמור תושב "בית עוזיאל" כבר מגיע עם העייר בן שלושת החודשים "יש לנו אתון שמשמשת את בני לרכיבה" הוא מספר על "ייחוסו" של "בעל המצווה" אותו הוא טורח לקשט מכל עבר כנהוג.

החמור שהיה ונשאר כזה גם בעת בה חלה על גופו קדושה, אינו מבין בשל מה המהומה, הוא מצידו מנסה להנות מזר הפרחים הרענן שהונח על ראשו לשמחת הילדים שהוריהם זוכים בהזדמנות הנדירה להסביר את פרטי המצווה לבניהם ולהצביע על חמור כאובייקט חינוכי ממדרגה ראשונה...

בני המושב מכירים כבר את רבם – הרב רווח, הם יודעים כי הוא מחבב את המצוות הנדירות הללו וכבר היה מי שדאג לעדכן אותו על ההזדמנות הנדירה הזו לקיום מצוות פדיון פטר חמור.

גם בעל הכבש ניצב כבר במקום עם בעל החיים הזה שבהמשך יזכה ובגופו תקוימנה כמה מצוות והוא אף יעלה על שולחנם של גדולי ומאורי הדור שליט"א. שניהם יחד מועלים עם בעלי החיים לבימה.

סמוך לשעה תשע מגיעים בזה אחר זה הראשל"צ הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א ולאחריו ראש הישיבה הגאון רבי שלום כהן שליט"א. הם עולים על הבימה המוגבהת שהוכנה כדי לאפשר לכל הקהל לראות את המעמד המיוחד הזה.

מרן מאור ישראל מגיע ומתיישב כסאו ומייד מתחיל קיום המצווה.

מרן מבקש מהרב שניאור זלמן רווח שליט"א שיפתח בכמה מילות הסבר על קיום המצווה.

הרב רווח פותח ברשות מרן מלכא והרבנים הגאונים מרנן ורבנן שליט"א.

"בשם "מצווה נדירה" מכונה מצוות פדיון פטר חמור, הגם אם עבור מי שגר בין הישובים והחקלאים זו

אינה מצווה כה נדירה, הרי שעבור ה"עירוניים" זו מצווה נדירה בהחלט.

הנה זכינו שהעייר שעומד לפנינו קדוש בקדושת פטר חמור. ברגע זה הוא קדוש, איבריו קדושים, וחלילה אם ימות לפני הפדיון נהיה מחויבי לקברו בכבוד מאחר וגופו קדוש.

מרן שליט"א קונה מבעל העייר את העייר כדי שיוכל לקיים בו את המצווה ולפדותו אצל מורנו הגר"ש כהן שליט"א".

בעל החמור נקרא להתקרב אל מרן מאור ישראל שליט"א. מרן שליט"א שואל אותו "האם אתה בטוח שהחמור הזה הוא אכן פטר חמור? האם הוא גדל בעדר שלך?"

- אין לי עדר, אני קניתי את האתון - אמא שלו, בהיותה בת ארבעה חודשים.

- בגיל הזה היא לא הספיקה ללדת, נכון? מוודא מרן.

- לא, היא לא הספיקה ללדת לפני כן בשום אופן.

- אחר כך היא ילדה אצלך את החמור הזה נכון?

- כן

"אם כך הוא בכור גמור!" מכריז מרן בשביעות רצון.

"תבורך מפי עליון, ה' יברך אותך וימלא כל משאלות לבך לטובה" זוכה שמעון לברכה מלווה בהרבה סטירות חיבה מיד מרן.

"כבודו סוטר על מנת לבנות" אומר בהמשך הגר"ש כהן שליט"א למרן מאור ישראל בחיך, והגרש"מ עמר שליט"א מוסיף "סתירת זקנים בנין"...

מרן מוציא מכיסו מטפחת ומבקש מבעל החמור שיקנה לו את החמור בקנין גמור – קניין סודר.

בשימת לב דומה נשאל גם בעל השה מאת מרן שליט"א

- האם השה הזה שלך?

- מהיכן?

- קניתי אותו ממושב שליד רמלה.

גם ממנו קונה מרן את הכבש בקנין סודר.

-אתה מסכים?

- כן!

- ברצון?

- ברצון רב!

- תודה רבה!

קניין עולם

הרבה ברכות מורעפות גם על ראשו של היהודי הזה מעמק ליבו של מרן המברכו מתוך שמחת המצווה העצומה בה הוא שרוי. כשמרן שומע כי הוא אינו נשוי, הוא מברכו בכל לב שיזכה לבנות את ביתו בקרוב.

החמור, כמו מבין את גודל השעה ומתרגש מכך שהקדושה עומדת לפקוע ממנו בעוד שניות ספורות זע על מקומו, הוא פוסע לאחור ומרן מבקש שיביאווהו לפניו ומניח ידו על עורפו של החמור הנמצא בבעלותו ברגעים אלה שלפני קיום המצווה.

מרן מבקש ממורנו ראש הישיבה הגר"ש כהן שיסכים לפדות את החמור הזה. "כבודו הלא כהן בן כהן" הוא אומר.

מרן מאור ישראל שליט"א מספר כי הוא קנה חולצה חדשה כדי שיוכל לברך שהחיינו בעת קיום המצווה המיוחדת הזו.

אוירת הוד וקדושה אופפת את הקהל כולו עת פותח מרן מאור ישראל בחרדה מהולה בשמחה ב"ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו" שלפני קיום המצווה עצמה.

"ברוך אתה ה'" מברך מרן בנעימה "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על פדיון פטר חמור" והקהל האדיר עונה אמן רם ונישא המתגלגל על כל בתיה של שכונת הר-נוף.

אמן דומה נשמעת גם לאחר ברכת שהחיינו אותה מברך הרב.

את הפדיון עורך הרב בישיבה.

"הכבש הזה יהיה פדיונו של החמור הזה, הכבש הזה יהיה לכהן" נכריז מרן שליט"א ונותן את הכבש להגר"ש כהן שליט"א.

הגר"ש כהן מגביה את הכבש בשתי ידיו כדי לקנותו בקנין גמור.

מחיל אל חייל, לאחר סיום קיומה של מצוות פדיון פטר חמור פונה מרן מאור ישראל שליט"א אל הגר"ש כהן ואומר לו אני מבקש שכבודו ימכור לי את הכבש בחזרה כדי שנוכל לקיים את שאר המתנות כהונה" ("הכהנים הלא פטורים מנתינת מתנות, "מאת העם" כתוב, ולא כהנים") אני אתן לכבודו כסף וכבודו ימכור לי את הכבש בחזרה.

מרן מאור ישראל מוציא מכיסו סכום כסף ומגישו להגר"ש כהן. הוא מבקש מהגר"ש שליט"א שיספור את הסכום הניתן לו (שש מאות ש"ח) והם עורכים מיד "קנין סודר" על הכבש (כמה דקות אחר כך נערך שוב הקניין הזה על ידי מרן, החפץ שאכן הכבש יעבור לרשותו ויוכל לקיים בו את מצוות).

"בכך" מסביר הרב רווח לקהל, "למעשה חוזר הכבש לרשותו של מרן מאור ישראל שליט"א והוא יוכל לקיים בו את המצוות הנוספות".

מה נעשה עם החמור? שואל הרב רווח את מרן ומזכיר שלמעשה הוא כעת הבעלים על חמור בן ארבעה חודשים. מרן משיב בחיוך "אני אחזיר אותו לבעליו הקודמים, אין לי מה לעשות עם חמורים!"

מרן מאור ישראל מבקש לקרוא להרב בן סעדון מראשי הצוותות של שוחטי הבד"ץ "בית יוסף" ואומר

לו "הכבש הזה הוא עכשיו שלי, אני קניתי אותו מהרב הכהן כדי שנוכל לקיים את מצוות כהונה. אני מבקש מכבודו שייקח אותו ויעשה אותו בהשגחתו, בעינו החדה - בן פורת יוסף בן פורת עלי עין" מרן מכריז באזני כל קהל הנוכחים כי "זהו רב המשחטה שלנו, של הבד"ץ "בית יוסף" שבחסותו נעשים הדברים כאן."

הגרש"מ עמאר ניגש אל מרן ומתלווה אליו לשיעורו הקבוע תוך ברכת "חזק וברוך, בסימן טוב!" ו"שיהיה לו לבריאות ואריכות ימים בעזרת ה'".

מרן מאור ישראל מספר להגרש"מ עמאר שליט"א כי הפעם הזו היא הפעם השנייה בה הוא זוכה לקיים את המצווה הזו.

" הפעם הראשונה שקיימנו את המצווה הזאת היתה בסיוון תשנ"ה, לפני אחד עשר שנים". (גם אז היה הגר"ש הכהן אצלו נפדה החמור)

הגר"ש כהן מברכו " שנוכה שוב בעוד אחת עשרה שנים!"

אנו שואלים את הרב עמאר שליט"א שבהיות וישנה מחלוקת על נושא החיוב במצווה זו בחו"ל האם ידוע לו על קיום המצווה בחו"ל והוא משיב שאינו יודע על קיום המצווה בחו"ל במציאות או בכתובים, למרות ויתכן בהחלט שהיו שעשו אותה.

מרן מאור ישראל שליט"א נכנס למסירת השיעור, ובינתיים כאמור נלקח הכבש לשחיטה כדי שבסיום השיעור הוא אכן יוכל כבר לתת את מתנות הכהונה להגר"ש כהן שליט"א.

את השיעור פותח מרן בדברי הגמרא מהסבירים מדוע יש משמעות מיוחדת ליום טו' באב – היום בו נערך השיעור..

לאחר מכן עבר מרו לדבר על מושא חיוב ההודיה לה' בכלל וברכת שהחיינו בפרט.

כשבהמשך הוא התמקד בחיוב הברכה הזו במצוות פדיון פטר חמור שהיא מצווה שאינה תדירה –עליה שינה מחלוקת הראשונים והאחרונים האם יש לברך עליה שהחיינו. לכן אני קניתי חולצה חדשה וכיוונתי עליה כדי לצאת ידי כולם.

מרן הרחיב גם בדברי חז"ל המתייחסים לזכות הגדולה שנפלה בחלקו של החמור שהוא היחיד אותו יש לפדות – בזכות תשעים החמורים הלוביים ששימשו את עם ישראל בנשיאת ביות הים ("היה להם הרבה זהב, מתכת היא דבר כבד!")

הכרת הטוב יש לנו גם כלפי הכלבים שלא חרצו לשונם במצרים ולכן את הנבלות משליכים אליהם.

זה מראה לנו עד כמה מוטלת עלינו החובה להכיר טובה, אפילו לבעלי חיים!

מרן מספר את סיפורו של הר"ף שבעת מחלתו נרפא בבית מרחץ ולאחר מכן, בעת שבעל המרחץ פשט את הרגל והיו צריכים להעריכו לקראת מכירתו לבעלי חובות, הוא סרב לעשות זאת מחמת הכרת הטוב שהיתה לו כלפי המרחץ עצמו – למרות שהיה דומם.

מעיקר הדין, הוסיף מרן בנושא אחר, אדם יכול לפדות גם את חמור חברו, אולם מצווה מן המובחר

שהאדם יפדה את החמור שלו. זה מה שאנחנו עשינו, קניתי את החמור כדי לקיים את המצווה בעצמי.
בסיום שיעורו מברך מרן את תושבי הצפון ואת הלוחמים, הפצועים והשבויים.

הגאון הגדול רבי שלום כהן על פדיונות שערך בעבר

בסיום קיום המצווה זכינו לגשת אל הגאון הגדול רבי שלום כהן שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף אצלו נפדה החמור ולו ניתנו מאורח יותר מתנות הכהונה. שמענו מפיו דברים חשובים על ייחוסו בקודש מצד הכהונה ומצד אביו הגדול הרה"ג אפרים הכהן זצ"ל שנודע בגדול גאונו וצדקותו בקרב כל גדולי חכמי ירושלים של לפני חמישים שנה.

שאלה: האם זהו מאורע שהיה מצוי לעשות פדיון פטר חמור? האם מו"ר האבא זצ"ל (הכוונה כמונן להגאון הצדיק רבי אפרים הכהן זיע"א) עשה פטר חמור?

תשובה: אינני זוכר שהוא עשה פדיון פטר חמור.

על שאר מתנות הכהונה אנו שומעים מראש הישיבה שליט"א כי בזמנו של אביו הגדול זצ"ל, עת רוב הבשר הנאכל היה נשחט בידי אנשים פרטיים, היו רבים מביאים את מתנותיהם אל ביתם לאחר שחיטת כבש ("בקר לא היה מצוי כלל, מי אכל אז בקר?").

באותם ימים, אומר ראש הישיבה, לא היו בני הציבור הירא וחרד סומכים על השחיטה הציבורית כלל.

אני למדתי שחיטה אצל חכם מרדכי מיוחס ששימש כראש השוחטים מטעם הרבנות. פעם שאלתי אותו האם הוא עצמו אוכל משחיטתו והוא ענה לי שלא!

באותם ימים המצב היה גרוע ושונה לחלוטין מהיום. בעלי הבהמות היו ערבים, הם לא היו אוהבים לראות שהרבנים בודקים את כשרות הבהמה שנשחטה מחשש להפסד ממון. הוא סיפר לי שפעם אחת בעת שניגש לבדוק את הבהמות, הוא חש במצב של סכנה לחייו מצד בעלי הבהמות שחששו כי יטרף להם את הבהמות ויוריד מערכן.

לפניו בתפקיד היה רבי יהודה שאקו זצ"ל שגם אצלו היה המצב זהה.

מצב זה לא איפשר שחיטה מהודרת כראוי וכידוע על פי ההלכה זו בעיה גדולה לאכול מבשר שכוה. לכן רבים היו שוחטים בבית ואבי זצ"ל היה זוכה במתנות כהונה רבות.

גם את ה"מעשר ראשון" אני זוכר שהיו כמה פעמים שיהודים הביאו לאבי.

פטר חמור, כאמור, היתה ועודנה מצווה נדירה.

האמת היא שהמצווה הזו היא אינה נדירה מצד המציאות, היא נדירה בגלל שהיום כמעט ולא משתמשים בחמורים ולכן כמעט ואין מי שמגדל חמורים...

בירושלים של אז היא לא היתה מצויה בגלל שלמרות שכן השתמשו הרבה מאוד בחמורים, לא היה מצוי שליהודי יהי חמור...

וראש הישיבה, האם נפדו אצלכם פטרי חמורים נוספים?

נפדו אצלי חמורים רבים, אולי מניין חמורים היו לי...

הראשון היה לפני כחמישים שנה, בשנה שלאחר פטירת מו"ר אבי זצ"ל. הוא נפטר בשנת תשי"ז ובאלול של שנת תשי"ח פנה אלי הרב שמואל דרוזי זצ"ל (שהסתלק מהעולם במהלך השנה החולפת) שנעשה פדיון פטר חמור.

הפדיון נערך ברחבה של בית יעקב הישן (מבנה שנהרס ובמקומו נבנו בנייני מגורים), זה שטח גדול מאוד והוא היה מלא כולו באנשים, ברוב עם ממש.

היה עוד יהודי מאמריקה שביקש לקיים את המצווה הנדירה הזאת ועשה זאת עם הרה"ג יעקב הלל שליט"א בבני ברק.

עם ר' אריה דרעי קיימנו את המצווה עוד פעמיים, פעם אחת בירושלים, עם הרב בצרי, ופעם נוספת בנתניה.

פדיון נוסף נערך אצל הרב בצרי לאחרונה.

כפי שמרן מאור ישראל שליט"א הזכיר כעת, בפדיון, לפני אחת עשרה שנה ערכתי יחד איתו פדיון פטר חמור בנתיבות ("באותו פדיון השתמשו בכבש גדול מאוד" נזכר ראש הישיבה).

גם משם ניתנו המתנות כהונה הנוספות של ה"זרוע לחיים וקיבה". כיום שלמחרת הם הובאו אלי אל ביתי. גם בפדיון הראשון, זה שנערך עם הרב שמואל דרוזי זצ"ל הם קנו בחזרה את הכבש כדי לקיים את המצוות הנוספות ולתת את שאר מתנות הכהונה, אולם הכבש התגלה כטרף בשחיטה, לכן הם לא יכלו לקיים את המצוות הללו. (אין מזה כל השלכה על הפדיון עצמו, המצווה היא לפדות בשה, גם אם הוא מתגלה כטריפה הפדיון חל).

יצא חלק

"הכבש יצא חלק" עוברת הבשורה מפה לאוזן, המצווה תתקיים בהידור רב בעזרת ה'.

על מגש מהודר מונחים חלקי הבהמה הזרוע הלחיים והקיבה.

הם מוגשים לידי מרן מאור ישראל שליט"א המבקש לדעת מהו כל איבר בשמו. הגרש"מ עמאר שליט"א מצביע ומפרט "זה הזרוע, אלה הלחיים וזו הקיבה".

"אנו מקיימים כעת את מצוות נתינה לכהן של הזרוע הלחיים והקיבה" אומר מרן ומגיש בשמחה את

המוגש להגר"ש כהן שליט"א.

בברכת מי שברך לקהל מסתיים המעמד החשוב הזה, כשעל פני כולם שורה השמחה על השתתפותם במעמד הנדיר והמיוחד עם מרנן ורבנן מאורי העדה שליט"א.

מאוחר יותר, הגר"ש כהן שליט"א מבקש לברר האם נוקר חלקו האחורי של הכבש, הוא נענה שעקב לחץ הזמן הדבר לא נעשה עדיין.

מרן נפרד לשלום מהרבנים הגאונים הגר"ש כהן שליט"א (יגדיל תורה ויאדיר) והגרש"מ עמאר שליט"א ("שהלכה כמותו בכל מקום") ולאחר מכן מבקש לקרוא להרב רווח, הוא מברכו בשמחה רבה "תבורך מפי עליון, ה' ישמרך ויחיידך, ויתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא. מעלה מעלה לגאון ולתפארת".

והגר"ש כהן שליט"א מוסיף לו "שתזכה לעשות עוד הרבה דברים טובים!"

סגולה לחשובי ילדים

ראש הישיבה שליט"א מספר לנו גם על אותה הזדמנות בה התגלה כי לקיום המצווה הנדירה והמיוחדת הזו נודעה גם משמעות נוספת: היא שימשה כסגולה גדולה וחשובה.

היה זה יהודי עיראקי שהיה עושה בתי תפילין בשכונת מאה שערים, הוא גם זכה לקיים את המצווה הזאת ומפי ראש הישיבה שליט"א אנו שומעים את סיפור הדברים:

הוא היה נשוי עם זוגתו כשלוש עשרה - ארבע עשרה שנה מבלי שנולדו להם ילדים.

לאחר שניסו את כל הדרכים (או הרפואה לא היתה כזו של היום) הם החליטו להתגרש.

בירושלים היה אז החכם רבי יעקב מוצפי זצ"ל, כשהוא שמע על החלטתם זו הוא אמר לבעל שימתין מעט. זה היה מעט לפני פסח והוא אמר לו שימתין עד שבועות.

"בינתיים תשתדל לקיים את מצוות פדיון פטר חמור, זה מסוגל מאוד לנושא הילדים".

כאמור, הוא חיפש וטרח במציאת אתון מבכירה, הוא זכה ואכן נולד עייר והוא פדה אותו אצלינו.

והי לפלא, עוד לפני שבועות הרתה אשתו!

זה דבר שאי אפשר היה להאמין, אחר כך נולדו לזוג הזה שלושה בנים בזה אחר זה!

ראש הישיבה עונה לשאלה, כי אינו זוכר עוד מקרה בו השתמשו במצווה זו כסגולה.

על ייחוסו ככהן אומר ראש הישיבה שליט"א כי שם משפחתם המקורי הוא "זילכה", "שם זה מיוחס בקרב בני העדה העיראקית ככהנים מיוחסים".

הרבה מאוד אנשים היו מגיעים לעריכת פדיון הבן אצל מו"ר אבי.

שאלה: שמענו מכהנים אחרים כי אצלם היה נהוג שהכהן היה נוטל את התינוק הבכור בידיו כאילו והוא שייך לו בפועל (ישנם שאף עושים זאת ביתר חדות וכאילו והם הולכים ממש עם התינוק מהמקום) לדבריהם ההסבר למנהג זה הוא כדי להמחיש להורים את משמעות המצווה של הפדיון מידי הכהן, האם אצל מו"ר אביכם הגדול זצ"ל נהוג היה לעשות דברים מעין אלו מאותן סיבות?

תשובה: הרא"ש אומר שעושים זאת רק בשביל לשמח את המצווה, זה הכל!

אבל פעם, בשונה מהיום, היה הכהן נוטל את התינוק בחיקו במשך כל זמן הפדיון, היום משום מה הכניסו את המנהג לסובב את התינוק בשומים ובצלים... ("פדיון הבן על שום מה")

בעבר לא נהגו את המנהג הזה ואינני יודע מאיזו עדה הוא הגיע לכלל העדות.

את המנהג לעטוף את התינוק בתכשיטי זהב כן נהגו. היו שאחזו שהתכשיט "מתברך" באותו מעמד ואלה שהיו חוששות מחמת צרה כלשהי היתה מתאמצת להניח את תכשיטי הזהב שלה על התינוק כדי שאחר כך כשתענוד אותם תשרה עליה הברכה...

קוים לדמותו של בעל ה'נתיבי עם'

'נתיבי עם' הספר המקור והאסמכתא המובהקת כיום למנהגי ירושלים ובית א-ל, יצא מחדש לאור. שנים רבות שהספר החשוב קשה להשגה, ואף המשתוקקים לבר סמכא במנהגים אלו לא מצאוהו על נקלה.

החלטנו למוצאו ואת העומדים מאחוריו וזה לא היה קל. אחרי עבודת מחקר שלא הייתה מביישת חוקר מוצלח הגענו אל הבית בפתח תקווה, אל הבן הרב גדעון אביבי שליט"א שהאיר לנו פנים וסיפר מעט על אביו הגדול.

הרב ג. מלכא שליט"א

המעייין בספריו של מרן מאור ישראל שליט"א, ימצא את שמו של בעל הנתיבי עם כשהוא מובא פעמים רבות. מרן שליט"א חיבב עד למאוד את הגאון רבי עמרם אבורביע זצ"ל, ואף מציין אותו כאסמכתא חשובה למנהגים והלכות שנויות בספק – הספר שיצא לאחרונה מחדש בעריכה מאירת עיניים מהווה מעין אנציקלופדיה מקיפה לכל מנהגי ירושלים ובית א-ל.

שנים רבות שהספר החשוב קשה להשגה, ואף המשתוקקים לבר סמכא במנהגים אלו לא מצאוהו על נקלה.

החלטנו למוצאו ואת העומדים מאחוריו וזה לא היה קל. אחרי עבודת מחקר שלא הייתה מביישת חוקר מוצלח הגענו אל הבית בפתח תקווה, אל הבן הרב גדעון אביבי שליט"א שהאיר לנו פנים וסיפר מעט על אביו הגדול.

הוא הסביר לנו כי גם ההוצאה החדשה הנוכחית לא נדפסה ביותר מכמה מאות עותקים המיועדים למשפחה ולמורי ההוראה שהיו צמאים לו- מסיבה זו, אמר, לא ראה צורך בפרסום כתובתו להשגת הספר.

מששאלנו את הרב אביבי על הידידות הרבה של מרן שליט"א עם אביו, הוא סיפר לנו כי אביו זצ"ל היה אוהב לכנות את מרן שליט"א בשם "ידידי ורעי" כשכוונתו תמיד לראשי התיבות של המילה רע"י, שהם, רבי עובדיה יוסף.

ידידות זו ציין בפנינו הרב אביבי הייתה הדדית ועזה, לשם המחשה, זכורני, כאשר כיהן מרן מאור ישראל שליט"א כדיין בבית הדין בפתח תקווה (תחילה עם הגאון ר' ראובן כץ ואח"כ עם הגאון רבי עמרם) היה זה כאשר יצא מו"ר אבי זצ"ל לדרשתו ררב העיר. באותם ימים היה הרב גר ברחוב בר כוכבא, והנה כאשר נראה

אבי בדרכו שלח מרן שליט"א את בניו לנשק את ידיו של אבי בכדי לאלפם כבוד התורה. אחר כך יצא אביהם עימם והסתופף אף הוא בענוותנותו עם הצבור בבית הכנסת לשמוע את הדרשה. ידוע לנו שהוא נהג כך בכדי לכבד את אבא ותורתו ולהוסיף כך אנשים לדרשתו. (בהשגחה פרטית שמענו אף אנו את הדברים באופן זהה מבנו של מרן שליט"א כמעשה הנ"ל שארע עימו. ג. מלכא).

כשאבא נפטר בשנת תשכ"ז, סיפר לנו הרב אביבי, כי שמע מבני מרן שליט"א שבשמוע הבשורה מרן התיישב לאלתר על מיטתו ופרץ בככי תמרורים באהבתו הרבה אותו.

מאה שנים לעלייתו של בעל התיבי עם

הרב אביבי כתב בעצמו את קורות ימיו של אביו בשורות הבאות:

האבא שהיה בסוף ימיו רבה של העיר פתח-תקוה, היה מדמויות הפאר של חכמי ירושלים בדורות האחרונים. אחד משרידים שארץ ישראל מתעטרת בהם, בתורתם, בהליכותם, בתפארתם.

הרב עמרם אבורביע, נולד בטיטואן שבמרוקו (הספרדית) בשנת התרנ"ב. בשנת התרס"ו, עלה ארצה בהיותו בן ארבע עשרה שנה, לאחר מכן החל ללמוד בישיבת "טובי ישבעו" של העדה המערבית, שמנתה אז ציבור ניכר בירושלים העתיקה.

עיקר תלמודו ותורתו למד אצל הגאון הרב יוסף חיים הכהן זצ"ל, ראב"ד דעדת המערבים וראש הישיבה, מגדולי רבני צפון אפריקה, שהתיישב בירושלים, מגדולי הפוסקים בזמנו, מחבר הספר "מנחת כהן" על כללי הש"ס. גאון הדור הרב שלמה אליעזר אלפנדרי זצ"ל, שנשא ונתן עמו בהלכה מכנה אותו "ר' יוסף סיני, אישי כהן גדול".

הרב עמרם העמיק לימודו אצל הרב יוסף חיים הכהן, הרחיב אפקיו ויצק מים על ידיו. את דרך לימודו של גאון זה מגדיר הרב עמרם כך: "...שידוע לכל אלה שהכירוהו ושמעו לקח מפיו, כמה היה מעמיק בנתוח הסוגיא על כל פרטיה בהיקף רחב, ובזכרונו חי חידודו ופולפולו, חשקנותו ושקידתו שהיו למופת לכל רבני הדור...". הרב עמרם הוסמך לרבנות על ידי גאון זה, ולימים נשא את בתו רבקה לאשה.

הרב עמרם לא רצה להתפרנס מתלמודו, והתפרנס מיגיע כפיו, ובכך המשיך מסורת של רבנים נודעים. עסק במסחר תמישי קדושה וספרים, ובייחוד במשלוח ספרי תורה ליהודי צפון אפריקה, בשותפות עם ידיו הצדיק הרב יוסף שלוש זצ"ל, שהיה ראש העדה המערבית. בד בבד עם מלאכתו, הקדיש לילות כימים על התורה, ולמד עם גדולי רבני ירושלים. בשעותיו הפנויות הרביץ תורה ברבים. לימים נכנס להורות תלמוד ונושאי כליו כר"מ בישיבה הגדולה "פורת יוסף" שבעיר העתיקה (ירושלים), שם העמיד תלמידים הרבה. לאחר מכן לימד גם בישיבת "שערי ציון" מיסודו של הראש"ל הרב הגאון בצמ"ח עוזיאל זצ"ל וכן נתמנה על ידו כרב לשכונת הנחלאות בירושלים.

שם יסד והקים את בית הכנסת המפואר בשם "אור זרוע" (על שם בית המדרש של אביו זצ"ל). על פי ספרו של הרה"ג אברהם מונסה הי"ו ("פדה את אברהם") - אחד הפועלים שהשתתף בבניית בית הכנסת העיד כי הרב עמרם אבורביע זצ"ל הקפיד שכל הפועלים יהיו יהודים והיה מחייב אותם לטבול כל יום בבקר טרם תחילת עבודתם, "כי אמר זה בנין בית הכנסת צריך לבנות בקדושה ובטהרה".

השליחות למרוקו

בשנת תרצ"ד נשלח הרב עמרם זצ"ל כשד"ר של כולל עדת המערבים בירושלים לצפון אפריקה, שם שהה למעלה משנה, כשהוא מכתת רגלו בערים ובכפרים, בהביאו את דבר ירושלים בגאון. יצוין כי אותה שנה זמורה ולא נשכחה מכל אלה שזכו לראותו. כעבור כ-25 שנים, שהה שם בנו הרב שלמה אביבי ע"ה בשליחות חינוכית והוא מעיד: "עוד סיפרו לי על שליחותו של אבא - הרב עמרם - זצ"ל, שעשתה רושם כה עמוק על היהדות המרוקאית. האיש הידוע בענותנותו, בהליכה בשולי דרכים, היה הולך שבם כבוד כי שם ארץ ישראל וירושלים בפיו. על כמה שאלות ענה, וכמה ספקות התיר לא פעם, כשהגיע לעיר שלא הכירוהו ולא ציפו לבואו, הדבר הראשון שביקש: היכן בית המדרש, ושם היה נכנס ומיד היה מתיר להם בעיות וספקות, ואז אצו כולם לכבודו והחלו להתווכח בחביבות המצווה: מי יזכה לארחו? ואכן שליחותו הצליחה במלאו מובן המילה, במידה בלתי רגילה, ועד העדה המערבית בירושלים כתוצאה משליחות זו, יצא מדוחקו והקים מפעלים חשובים שעד היום הם נהנים - מפירותיהם".

הרב עמרם, הלך ונתעצם בלימודו ועד מהרה כבש מקומו בעולם הרבנות. גם גדולתו בתורה היתה מוצנעת ולא מופגנת. אך אלה שהיו עמו כמו"מ של תורה, עמדו על סודות גדולתו. חיבה מיוחדת נודעה לו מהראש"ל עוזיאל ז"ל שהעריכו וכיבדו על ידיעותיו התורניות ומדותיו הנאצלות.

במשך שנים רבות שימש הרב עמרם דיין בבית הדין של העדה המערבית בירושלים, לצדם של גדולי הרבנים הדיינים: הרב שמואל עזראן, הרב שלום אזולאי והרב יוסף שלוש ז"ל.

כהונתו של ר' עמרם כרב העיר פתח תקוה

תקופת כהונתו של ר' עמרם כרב העיר פתח תקוה, היא פרק מבורך לעצמו, על הנהגה והדרכה והפצת תורה ברבים. בני העיר נקשו אליו בעבותות אהבה. ביתו היה פתוח בפניהם בכל שעות היום והלילה בשאלות הלכה, עצה ותושיה. הירבה לבקר בבתי הכנסת שבעיר למתן שיעורי תורה ברבים, לדרשות או לשיחה באמרי מוסר ומידות. במהלך כהונתו הסמיך אברכים רבים מכל העדות כרבנים ושו"ב, מהם מכהנים בתפקידי רבנות רמי מעלה בארץ ובחוץ לארץ.

בשנת תשי"א נבחר הרב עמרם אבורביע, על ידי הרבנות הראשית לישראל בראשותו של הראש"ל עוזיאל והגרי"א הרצוג ז"ל, כרב העיר פתח תקוה (במקומו של הגאון הרב עובדיה הדאיה ז"ל בעל הישכיל עבדי שעבר לכהן כחבר ביה"ד הרבני הגדול) לצידו של עמיתו הגאון הרב ראובן כ"ץ ז"ל, רבה של פתח תקוה. ביניהם שררו יחסי כבוד והוקרה הדדיים הראויים להערכה מיוחדת.

התיירים הערבי ופדיון השבויים

דרך חייו של ר' עמרם, היתה רצופה אהבה ויראה ותום. היה סמל היושר והתמימות, האמת והטוהר. אורחותיו היו אורחות צדיקים. מידת הענוה היתה בו מדה טבעית יונקת משרשים. ענוה של חן, של חסד, של

נועם דיבור, של סבר פנים יפות, כיבוד ואהבת הזולת.

עניו היה - אך בעל עקרונות ועומד על דעתו, היה לו זיקה ויחס לבעיות חיינו ולא הת לומר את האמת כפי שהבינה. לוחם מלחמת ה' על דבר אמת וענווה וצדק ונושא דגל התורה ברמה.

היה חונן עניים ומתעסק בגמילות חסדים. גם כשמצבו הכלכלי היה קשה, עזר לכל מי שפנה אליו. כיתת רגליו למרחקים לעשות חסד עם החיים והמתים. הוא קיים את "ואהבת לרעך כמוך - כלל גדול בתורה". כאותו מעשה שהיה בו בירושלים העתיקה בערב פסח, בלכתו לאות כמנהגו "מצות אחר חצות", נתקל בשומר ערבי אוחז בידו אסיר יהודי שחייב כסף, ועדיין לא יכול היה ר' עמרם לאסוף את הדרוש, לפתע עברו במקום תיירים יהודים ששאלוהו על דרך המובילה לכותל המערבי, סיפר להם ר' עמרם את המעשה שיש בו משום "פדיון שבויים" ואחד מהם שילם את כל החוב והיהודי שוחרר, הוסיף ר' עמרם ואסף סכום בשביל היהודי כדי שיעשה החג בשמחה ובהרחבה כדת. זה סיפור אחד מרבים על חסדו וטוב ליבו.

היה איש העם ומצוי תמיד בקרבו בבחינת "רד אל העם", מעולם לא חש במחיצות בינו ובין הציבור. היה מהלך תמיד בקרבם, שמח בשמחתם ודואב בדאבונם. חי את חייהם מדריכם ומנהיגם, מלמדם תורה עם דרך ארץ, מרעיף עליהם אמרי נועם בדרשותיו ושיחותיו, שהיו כובשים לבבות.

מיצד נוצר הספר נתיבי עם

כששאלנו את הרב גרעון אביבי לפרש החיבור המקורי של אביו, הוא סיפר לנו כי כבר מאז עלותו של אביו ארצה בגיל ארבע עשרה, הוא חבב תמיד את מנהגי ירושלים ובית א-ל. כל כך אהב זאת עד שתדיר היה אוסף אותם ומונה את כולם לאחת. כך אט אט עד שחובר הספר הגדול הזה.

הרב אביבי כתב זאת כלשונו שלו:

גם בהיותו מכהן כרבה של פתח תקוה, היה קשור בטבורו לירושלים, בה גדל וצמח. הוא שקד על יצירתו ההלכתית המקיפה, לריכוז כל מנהגי ירושלים, כפי שנקבעו ע"י גדולי חכמיה ורבניה מקדמת דנא, בכל ענפי החיים וההלכה. שנים רבות הקדיש הרב עמרם ליצירה זו, ופרי עבודתו נתפרסם בספרו "נתיבי עם" בשני חלקיו שיצאו בתשכ"ד ובתשכ"ו.

הספר מהווה אוצר של "מנהגי ירושלים ומנהגי בית אל" ובירור הלכות ותשובות עפ"י סימני השולחן ערוך לד' חלקיו. וכה הוא מציין בהקדמה לחלק א': "והגם שספרים רבים נתחברו על נושא זה... לא הושלמה המלאכה ורבים שואלים איך וכיצד המנהג בירושלים ונלך בעקבותיו לא נטה ימין ושמאל... לכן קבלתי עלי, בלי נדר, לאסוף כעמיר גורנה המנהגים שהובאו בספרי קודש ל גאוני ירושלים המפורסמים הל"ט, הרמב"ם נחב"כ וכו' וביחוד מספרי גאון עוזנו מרן חיד"א, שהעיד עליהם שהמה מנהגי ירושלים או ארץ הצבי...".

כמבוא לחלק ב' הוא כותב, "שקדתי לאגור בנתיבתי המנהגים שהוקבעו בירושלים הקדושה ע"י מייסדי הישוב הראשון בארץ, שבדרך כלל טעם ונמוקם עמם, שלהם נהירים שבילי דרקייעא. ובדורנו זה כמעט שכחו רובא דעלמא את תכנם ומהותם... על כן מחמת חיבת ירושלים הממלאה את כל חדרי בטני אספתי מספרי רבי דב לקושיי בכל מקום שמצאה ידי זכר למנהג ציון עיר קדשנו".

בחלק ב' של ספרו מובאים כששים דרושים בהלכה ובאגדה שנשא הרב עמרם בשבתות ובחגים, בר מצוה, חנוכה בית כנסת ועוד.

נזכור כאן עובדה מיוחדת במינה, וגם היא קשורה לירושלים שעליה שקד שנים רבות והיא, "סדור תפלה עם מנהגי ירושלים" לכל ימות השנה. חשיבות רבה יש למפעל זה, באשר חסר היה סדור, שבו יובאו במפורש נוסחאות ומנהגי תפלה בעניינים שונים, כפי שגובשו ונקבעו במשך דורות רבים ע"י גאוני ירושלים ומקובליה, והיו נוהגים על פיהם ובחלקם נשתבחו במשך הזמן. מפעל הסדור הושלם כמעט על ידי הרב המנוח, והוא הותירו מוכן בכתב יד, מוגה וערוך להדפסה (הסדור נדפס לאחר מכן על ידי המשפחה).

ואמצה את לבבי לשדר הכתיבות

בט"ו בשבט תשכ"ו מתה עליו אשתו מרת רבקה נ"ע, לאחר מחלה קשה. היא היתה עזר כנגדו וסייעה בידו בהקדישה את חייו לתורה ולעבודה. פטירתה היתה קשה עליו ומיאן להנחם. בהקדמתו לספרו "נתיבי עם" הוא מקדיש לה השורות הבאות: "וטעונה ברכה מיוחדת נו"ב עקרת הבית מרת רבקה ת"מ, בתו של אותו צדיק מורי ורבי אב ב"ד מקודש לבני מערבא בירושלים כמוהר"ר רבי יוסף חיים הכהן זצ"ל (מחבר ספר "מנחת כהן" בשני חלקים). זכרה לה ה' לטובה שעודדה אותי ואמצה את לבבי לשדר הכתיבות ולהדפיסם ולהפיצם...".

רב עמרם אבורביע נפטר, ב-ז' בטבת התשכ"ז, לאחר מחלה קצרה והוא בן ע"ה שנה. אחר מטתו הלכו עם רב מצאן מרעיתו בפתח תקוה, רבני הארץ, בני ירושלים ותלמידיו הרבים, רבנים ואישי ציבור הספידוהו והעלו על נס צדקותיו ומפעליו הרבים.

